

Tero Tapio Toivanen

Länsimaalaisten kirjoittajien kokemuskertomukset kuvan muodostajina Neuvosto-
Venäjän ensimmäisinä vuosina 1917–1921

Yleisen historian pro gradu -tutkielma
Historian ja etnologian laitos
Jyväskylän yliopisto
Helmikuu 2008

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistinen	Laitos – Department Historian ja etnologian laitos
Tekijä – Author Toivanen, <u>Tero</u> Tapio	
Työn nimi – Title Länsimaalaisten kirjoittajien kokemuskertomukset kuvan muodostajina Neuvosto-Venäjän ensimmäisinä vuosina 1917–1921	
Oppiaine – Subject Yleinen historia	Työn laji – Level Pro gradu -tutkielma
Aika – Month and year Helmikuu 2008	Sivumäärä – Number of pages 178
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>Bolševikkien noustua valtaan Venäjällä lokakuussa 1917 täytyi länsimaiden ja länsimaalaisten ihmisten määrittää suhtautumisensa täysin uudenlaiseen valtio- ja yhteiskuntajärjestelmään. Vain harvalla länsimaalaisella oli mahdollisuus tutustua Neuvosto-Venäjään henkilökohtaisesti – varsinkin sen ensimmäisinä vuosina. Niinpä länsimaalaiset joutuivat muodostamaan oman suhtautumisensa toisen käden lähteisiin perustuen. Merkittävässä asemassa läntisten mielipiteiden ja asenteiden muokkaajina olivat Neuvosto-Venäjään tutustuneiden länsimaalaisten tekstimuotoon saadetut kokemukset, eli kokemuskertomukset. Yksittäin ja yhdessä nämä kokemuskertomukset tarjosivat lännelle monipuolisen, joskin ristiriitaisen kuvan muotoutuvasta neuvostoyhteiskunnasta.</p> <p>Tässä tutkimuksessa tarkastellaan sitä millaisen kuvan bolševikkeja vastustaneet vuosina 1917–1921 Neuvosto-Venäjällä vierailleet länsimaalaiset kokemuskertomusten kirjoittajat muodostivat neuvostoyhteiskunnasta, sen johtajista ja kansasta. Edelleen tarkastelun kohteena on kuva, jonka kirjoittajat muodostivat bolševismista teoriana ja käytäntönä. Lisäksi kuvatutkimuksen teoreettisten lähtökohtien mukaisesti tutkimuksessa tarkastellaan sitä, miksi kuva muotoutui juuri sellaiseksi kuin se muotoutui, ja sitä mihin kuvaa haluttiin käyttää, ja mihin keinoihin tämän käyttötarkoituksen saavuttamiseksi turvauduttiin. Tärkeänä tutkimuksen kohteena on myös se miten ja miksi länsimaalaisten kirjoittajien muodostama kuva muuttui tarkasteltavalla ajanjaksolla.</p> <p>Lokakuun kaappauksen jälkeen kirjoittajat muodostivat jyrkän viholliskuvan bolševikeista, ja halusivat tuomita bolševismia monin eri tavoin. Jo varhain bolševikkeihin yhdistettiin useita stereotyyppisiä leimoja, jotka osoittautuivat pitkäkestoisiksi. Korostamalla bolševismia tyrannimaisuutta ja maailmanvallankumouksellista luonnetta, kirjoittajat halusivat oikeuttaa länsimaiden intervention Neuvosto-Venäjälle. Sen sijaan sisällissodan aikaisten kokemuskertomusten muodostama kuva bolševikeista oli hyväksyvämpi, olkoonkin, että bolševismi tuomittiin hallintotapana. Sisällissodan päätyttyä kokemuskertomukset muodostivat kuvan autoritäärisestä valtiodiktatuurista, joka alistui koko venäläisen yhteiskunnan palvelemaan omia etujaan. Toisaalta bolševismi kuvattiin myös uhkaksi lännelle ja sen ”perinteisille arvoille”. Myös kuva venäläisestä kansasta muuttui tarkastellulla ajanjaksolla. Kaappauksen jälkeen uusi hallinto näytti tekevän kansasta hyvin väkivaltaisen, mutta sisällissodan aikana se rauhoittui ja lopulta alistui apaattiseksi diktatuuriin alle. Toisaalta kokemuskertomukset jatkoivat myös useita länsimaalaiselle historialliselle Venäjäkuvalle tyypillisiä ominaisuuksia. Bolševikkien tarjoama ”ideologinen toiseus” näyttikin yhdistyvän aikaisempaan länsimaalaisten venäläisissä kokemaan ”toiseuteen”.</p>	
<p>Asiasanat – Keywords</p> <p>Historiallinen kuvatutkimus, kuvatutkimus, muistitietotutkimus, kokemuskertomus, viholliskuva, stereotypia, toiseus, bolševismi, bolševikit, punainen uhka, aikalainen, Neuvosto-Venäjä, neuvostovalta, länsi</p>	
<p>Säilytyspaikka – Depository</p> <p>Historian ja etnologian laitos</p>	
<p>Muita tietoja – Additional information</p>	

Sisällys:

1. Johdanto	1
1.1. Tutkimustehtävä	2
1.2. Kuvatutkimuksen teoriaa	3
1.3. Metodi ja alkuperäislähteiden luonne	7
1.4. Alkuperäislähteiden kirjoittajat ja tutkimuksen rakenne	8
1.5. Tutkimuskirjallisuus ja käsitteistö	12
2. Tyranneja ja orjia – Venäjän johtajat ja kansa länsimaisin silmin	15
2.1. Länsimainen Venäjä-kuva ennen lokakuuta 1917	15
2.2. Utuinen viholliskuva bolševikeista ennen lokakuun vallankaappausta	18
3. Venäjä sodassa ja vallankumouksessa 1914–1921	22
4. Länttä uhkaavat Venäjän tuhoajat – lokakuun kaappaus syventää viholliskuvaa	28
4.1. Uhkaava bolševismi	29
4.2. Välinpitämätön kansa kaaoksessa – kansan kuva muuttuu	39
4.3. Leninin ja Trotskin valta	54
4.4. Lännen viholliset ja etninen bolševismi	61
4.5. Kuva tuomittavista toimista	67
5. Kun ei ole parempaakaan saatavilla – länsimaalaiset ymmärtävät ja toivovat parempaa	73
5.1. Väärin ymmärretyt bolševikit	74
5.2. Marxismia, bolševismia vai leninismiä?	80
5.3. Kansä bolševikkien hallinnassa – kansan kuva rauhoittuu	91
5.4. Bolševismi hallitsee	99
5.5. Valoa tunnelin päässä – kulttuuri sinnittelee	112
6. Pettymys ja torjunta – tilinpäätös bolševismin saavutuksille	120
6.1. Valtiodiktatuurin nousu – ymmärtävästä kuvasta torjuvaan	120
6.2. Irtipäästetty Frankenstein – vääristynyt bolševismi	126
6.3. Kansä palaa apaattiseksi diktatuurin alle	136
6.4. Bolševismi käytännössä – byrokratiaa, kontrollia ja kuria	147
6.5. Dogmaattinen bolševismi tukahduttaa venäläisen kulttuurin	156
7. Viholliskuvasta torjuvaan tilinpäätökseen – kokemuskertomukset kuvan muodostajina	163
Lähteet	172

1. Johdanto

Lokakuussa¹ 1917 Venäjän silloisessa pääkaupungissa Pietarissa tapahtui vallankaappaus: järjestäytynyt bolševikkipuolue² anasti vallan liberaalidemokraattiselta väliaikaiselta hallitukselta. Vallan kaappaaminen osoittautui puolueelle helpoksi, mutta vallan säilyttäminen ja sen edestä taisteleminen vaikeaksi ja pitkäkestoiseksi prosessiksi.³ Valtataistelu päättyi lopulta vasta 1920-luvun alussa bolševikeille voittoisan sisällissodan jälkeen.

Venäjällä kansa oli käynyt tyytymättömäksi kurjiin oloihin, ja vuoden 1917 helmikuun vallankumouksessa vuosisatoja maata hallinnut tsaarivalta sai väistyä, väliaikaisen hallituksen asettuessa sen tilalle. Ensimmäinen maailmansota oli riehunut Euroopassa jo kolme vuotta, mutta uusi Venäjän hallitus päätti kuitenkin jatkaa sotaa Saksaa vastaan. Maan tila paheni entisestään kesän 1917 aikana. Bolševikit epäonnistuivat vallankaappauksessaan heinäkuussa, mutta jatkoivat epäjärjestyksen lietsomista armeijaan, ja käänsivät kansaa propagandalla puolelleen. Tyytymättömyys väliaikaista hallitusta kohtaan kasvoi huippuunsa, ja lokakuussa heikko hallitus ei kyennyt vastarintaan, kun bolševikit marssivat pääkaupungin valtasymboliin Talvipalatsiin. Vallankaappaaminen Pietarissa oli vain pieni askel matkalla kohti Neuvosto-Venäjän muotoutumista. Ensi töikseen bolševikkien oli tuotava maahan sekä lupaamansa rauha että pyrittävä elvyttämään maan katastrofaalinen talous. Venäjän kaksi tärkeintä kaupunkia – Moskova ja Pietari – olivat puolueen hallussa, mutta valta oli levitettävä koko maahan. Vuosia kestäneessä valtataistelussa bolševikit raivasivat hallintonsa tieltä kotimaiset poliittiset vastustajat, ja kukistivat sisällissodassa liittoutuneiden – etunenässä Ison-Britannian ja Yhdysvaltain – tukemat valkoisten joukot.

Vallanvaihdos tsaarista väliaikaisen hallituksen kautta bolševikkipuolueen yksinvaltaan oli aikaisten silmissä kaoottinen. Aluksi ohimenevältä ilmiöltä vaikuttanut bolševikkihallinto osoittautui sitkeästi nujerrettavaksi pitkässä sisällissodassa. Bolševikeille voittoisan taistelun jälkeen maahan syntyi uusi neuvostovaltio. Vallankaappauksesta alkaen niin venäläiset kuin

¹ Venäjällä noudatettiin juliaanista ajanlaskua, joka oli 13 vuorokautta länsimaista gregoriaanista kalenteria jäljessä. Bolševikit vaihtoivat kalenterin gregoriaaniseen 31. tammikuuta 1918. Koska käsittelen työssäni pääasiallisesti Neuvosto-Venäjän sisäisiä asioita, pysyn vanhassa ajanlaskussa tuohon tammikuun päivään saakka. Vastaavasti on toiminut mm. Figes 1996.

² Venäjän sosiaalidemokraattinen puolue hajosi vuonna 1903 kahteen ryhmittymään: enemmistöön eli bolševikkeihin ja vähemmistöön eli menševikkeihin. Ks. esim. Pipes 1990, 360–361.

³ Venäjän vallankumous voidaan nähdä yhtenä prosessina alkaen 1890-luvulta ja päättyen bolševikkien yksinvaltaan 1920-luvun alkuun. Ks. Pipes 1990, xxi–xxiv. Figes näkee Venäjän vallankumouksen yhtenä erilaisten vallankumousten yhdistelmänä. Ks. Figes 1996, xv.

ulkomaalaisetkin joutuivat määrittelemään suhtautumisensa bolševikkeihin ja Neuvosto-Venäjään. Länsimaalaisille tämä tehtävä oli erityisen hankala. Länsimainen suhtautuminen Venäjään oli ollut hyvin vakiintunut, ja tsaarinhallinnolla oli siinä keskeinen rooli. Venäjä oli myös ollut tärkeä liittolainen jo pitkään kestäneessä maailman sodassa, mutta nyt bolševikit sanoutuivat irti sodasta ja uskoivat maailmanlaajuisen sosialistisen vallankumouksen syttymiseen. Toisin sanoen: liittolaisesta ja ystävystä oli muotoutumassa uhka ja ideologinen vihollinen. Lännessä bolševismi aiheutti myös ihastusta ja innostusta, mutta ennen kaikkea julkinen mielipide otti nopeasti sitä vastustavan kannan. Bolševikit väittivät rakentavansa Venäjälle maailman ensimmäistä kansanvaltaista sosialistista yhteiskuntaa. Koska vain harvalla länsimaalaisella oli mahdollisuus päästä tutustumaan Neuvosto-Venäjään, lännessä tästä yhteiskuntarakennelmasta, sen ideologiasta, johtajista ja kansasta alettiin muodostaa kuvaa ja mielipiteitä toisen käden lähteiden – kuten lehtitietojen tai Neuvosto-Venäjällä vierailleiden länsimaalaisten kertomusten – perusteella.

1.1. Tutkimustehtävä

Tarkoitukseni on tässä tutkimuksessa selvittää millaisen kuvan Neuvosto-Venäjällä olleet länsimaalaiset aikalaiset muodostivat muutoksessa olleesta maasta. Tarkasteltava ajanjakso alkaa lokakuun vallankaappauksesta Pietarissa vuonna 1917, jatkuen läpi sisällissotavuosien, ja päättyen lopulta Kronstadtin tukikohdan kapinan kukistamiseen maaliskuussa 1921. Tämän aikavälin ottaminen tutkimuksen kohteeksi on helposti perusteltavissa; tuona aikana bolševikit vakiinnuttivat valtansa Neuvosto-Venäjällä. Toisaalta Kronstadtilla on myös vahva symbolinen merkitys eräänlaisen historiallisena käännekohtana; tukikohdan sotilaille oli ollut ratkaiseva merkitys bolševikkien vallan saavuttamisessa syksyllä 1917. Keväällä 1921 bolševikit kuitenkin näyttivät lopullisesti todellisen diktatuurisen hallitsijaluonteensa murskaamalla verisesti entisten kannattajiensa kansanvaltaisempaa hallintoa vaatineen kapinan. Toisaalta vuoden 1921 keväällä Neuvosto-Venäjän lyhyessä historiassa alkoi uusi aikakausi; esimerkiksi Leninin uusi talouspolitiikka (NEP) otettiin käyttöön, ja Ison-Britannian antama tunnustus bolševikkihallitukselle palautti sitä jälleen kansakuntana – joskin hyvin omalaatuisena sellaisena – maailman valtioiden joukkoon.

Koska kansan ja valtaapitävien suhde kertoo paljon yhteiskunnan tilasta – tässä tapauksessa muotoutuvasta neuvostovaltiosta – keskityn pro gradu -työssäni tarkastelemaan aikalaisten luomaa

kuvaa⁴ bolševikeista ja venäläisestä kansasta. Edelleen tarkastelen sitä millaiseksi bolševismi kuvattiin aatteena, ja sitä miltä sen yhteiskunnalliset vaikutukset näyttivät. Asettaessani tutkimuskysymyksen tällä tavoin uskon saavani selville laajemman länsimaisen kuvan muovautuvasta neuvostovaltiosta, sekä suhtautumisen sen sisäisiin oloihin ja niiden muutokseen.

Tässä tutkimuksessa keskityn bolševikkeja vastustaneiden henkilöiden kirjoittamiin teksteihin ja heidän luomaansa kuvaan. Jo varhaisessa länsimaisessa bolševikkikuvassa bolševikkeja pidetään vihollisena, siksi tutkimukseni painottuu tuon viholliskuvan tutkimiseen, ja siihen miten ja miksi tuo kuva muuttui. Kuvatutkimuksen periaatteiden mukaan aikalaiset toimivat kohdetta kuvatessaan peilinä, joka heijastaa muodostuneen kuvan kautta niin aikalaisia itseään, heidän yhteisöään kuin kotimaataan. Siksi olen myös kiinnostunut siitä mihin tarkoitukseen, ja kuinka muodostettua kuvaa käytettiin⁵: miksi bolševismi, bolševikit ja venäläinen kansa kuvataan sellaisiksi kuin ne kuvataan, ja mitä syitä tiettyjen ominaisuuksien esiin nostamiseen on löydettävissä aikalaisista itsestään. Tarkastelen myös lyhyesti historiallista kuvaa venäläisestä kansasta, ja sitä muuttuuko tuo kuva uusien vallanpitäjien myötä. Tiivistäen tutkimuksessa ollaan siis ennen kaikkea kiinnostuneita länsimaisen bolševikkikuvan – ja bolševismikuvan – suhteesta kuvaan venäläisestä kansasta.

1.2. Kuvatutkimuksen teoriaa

Historiallinen kuvatutkimus on tekijälleen erittäin haastavaa, mutta parhaimmillaan erityisen hedelmällistä ja palkitsevaa. Jorma Kalelan mukaan historiantutkijan ei pidäkään jäädä tutkimuskohteena olevien ihmisten itseymmärryksen rekonstruktioon; päinvastoin on päästävä sen taakse. On selvitettävä itseymmärryksen ja siihen perustuneen toiminnan tuottaneet yhteiskunnalliset ja kulttuuriset olosuhteet. Tutkijan onkin laskeuduttava norsunluutornistaan ja käytävä nöyränä vuoropuheluun tutkimiensa ihmisten – historian subjektien – kanssa.⁶ Edellisen voi katsoa olevan myös eräs pitkän ja suhteellisen monipuolisen tradition omaavan kuvatutkimuksen

⁴ Kuvasta voitaisiin puhua myös monikossa, mikä käsittäisi jokaisen länsimaalaisen aikalaisen kuvan. Toisaalta yksikössä puhuminen on perusteltua, sillä useammista teksteistä on tarkoitus muodostaa ”yksi iso teksti”, jonka perusteella voidaan hahmottaa kuvaa läntisen ihmisen suhtautumisesta Neuvosto-Venäjäan. Tästä määrittämisestä ks. esim. Jalagin 2002, 13. Tutkimuksessani kuva ja kertomus ovat osin rinnakkain käytettyjä termejä, koska lähteeni ovat kirjalliseen muotoon saatettua muistitietoa. Edelleen suomenkielisen sanan *kuva* (esim. engl. *image*) käyttö on leipätekstissä ongelmallista, koska kuva-kuvataan -sanapari muodostuu helposti yleiseksi; olenkin pyrkinyt käyttämään myös muita soveltuvia verbejä toistoa välttääkseni. Tästä esim. Wunsch 2004, 16–18.

⁵ Kuvalla on aina jokin käyttötarkoitus. Tämän vuoksi onkin mielekästä tarkastella myös sitä, kuinka tietoisia kuvanluojat olivat vallitsevasta länsimaalaisesta kuvasta (ja mielipiteestä); miten he tuon kuvan käsittivät, ja mitä ominaisuuksia he siinä halusivat muuttua.

⁶ Kalela 2006, 84–85.

lähtökohdista⁷. Kuvatutkimuksella ei ole varsinaista tiivistä yhtenäistä teoriaa⁸, vaan se antaa tutkijalle mahdollisuuden valita oman tutkimuksen kysymyksenasettelun ja ongelmanratkaisun kannalta hyödyllisiä näkökulmia ja lähestymistapoja, edellyttäen, että hän vastaa teorioiden totuusperäisyydestä.⁹

Kun tutkimuksen kohteena on länsimainen kuva 1900-luvun alkupuolen Venäjältä, ei laajojen yleisten mielipiteiden – kuten nykyaikaisten mielipidetutkimusten – tutkimiseen ole mahdollisuuksia. Jotta lännen suhtautumisesta venäläisiin saataisiin tietoa, on turvaututtava esimerkiksi hajanaisempiin aikalaisten kuvauksiin.¹⁰ Tutkittavana on siis muodostunut kuva; kuvan luoja ja kuvan muodostamisen prosessi, ei itse objekti.¹¹ Lisäksi tutkitaan sitä, miten kuva on muodostettu ja miksi se on juuri senkaltainen. Edelleen tutkimuksen kiinnostuksen kohteena on se, mitä tarkoitusta kuva palvelee, mitä muutoksia kuvassa tapahtuu ja mitä kaikkea edellä mainitut kertovat itse kuvan luojasta. Kuvan kohteen oikeudella ei siis ole kuvatutkimuksessa merkitystä, eikä sen todentamiseen ole edes mahdollisuuksia. Tämä korostuu entisestään – tässäkin tutkimuksessa – tutkittaessa muistitietoa: tietoa ei saada niinkään itse tapahtumista, vaan niiden merkityksestä.¹² Kun lähteinä ovat muistiin tukeutuvat kokemuskertomukset, on painotettava muistitiedon luonteen olevan aina konstruktiiivista, toisin sanoen kirjoitushetki – nykyisyys – on antanut vahvasti merkityksiä menneisyydelle.¹³

Kirjoittajan jokapäiväiseen elämään kiinnittyvä kuva on aina yksinkertaistettu ja suodatettu kuvaus kohteestaan: joistakin tapahtumista tulee siis väistämättä toisia tärkeämpiä. Kuva ja kertomus toisesta kulttuurista ja sen ihmisistä määrittyy kokijan maailmankatsomuksen ja persoonallisuuden mukaan. Lisäksi kuvaa muokkaavat ryhmässä jaetut käsitykset, joiden syntyyn on vaikuttanut

⁷ Ks. esim. Buchanan & Cantrill 1953; Alenius 1996; Fält 1982. Kuvatutkimuksella on pitkä traditio myös pohjoismaissa. Muistitietotutkimus on lisääntynyt sekin, mistä osoituksena sen suosio myös Suomessa; uusimpana virstanpylväänä metodologiaopas Fingerroos ym. 2006.

⁸ Alenius 1996, 11; Fält 2002, 7, 9; vrt. Raittila 2004, 299–301. Kuvatutkimuksen löyhä teoria, ja periaate tutkijan vastuusta muistuttaa tässä suhteessa diskurssianalyysiä sekä muistitietotutkimusta. Tästä ks. esim. Jokinen & Juhila & Suoninen 2004, 17; Fingerroos & Haanpää 2006, 40–44; Portelli 2006, 55; vrt. Raittila 2004, 301–303.

Diskurssianalyysin kritiikki on nostanut esille tutkijoiden vastuuttomuuden ja todellisuuden tutkimisen väistelemisen muoti-ilmiön suojissa. Tässä tutkimuksessa esim. venäläisiä koskevat länsimaiset diskurssit – voitaisiin sanoa myös stereotyyppiä – ovat olleet tosia esimerkiksi sellaisille venäläisille, jotka emigroitivat noina aikoina Isoon-Britanniaan ja Yhdysvaltoihin.

⁹ Tällaisesta synteisistä ks. esim. Alenius 1996; Fält 1982 ja 2002. Tutkimuksessani olen siis hyödyntänyt kuvatutkimuksen periaatteita lähellä olevia muistitietotutkimuksen ja diskurssi-analyysin ulottuvuuksia, mikä lienee toistaiseksi harvinaista.

¹⁰ Vrt. Alenius 1996, 12; Fält 2002, 8.

¹¹ Kuvatutkimuksen perusajatus todellisuuden rakentuvasta luonteesta on myös diskurssianalyysin väljän teoreettisen viitekehyksen yksi lähtöoletuksista. Tästä ks. esim. Jokinen, Juhila & Suoninen 2004, 17–24.

¹² Fält 2002, 9; Fingerroos & Haanpää 2006, 33; Portelli 2006, 55.

¹³ Fingerroos & Haanpää 2006, 34–38; Ukkonen 2006, 188–189.

varsinaisen objektin aiheuttamat pelot ja toiveet.¹⁴ Aina aikaansa, poliittisiin oloihin ja vallitseviin valtasuhteisiin sidottuun kuvaan vaikuttavat lisäksi ainakin maantieteelliset etäisyydet, vieraan ja kotimaan poliittiset erot, sekä historia ja sen luomat mielikuvat.¹⁵ Tässä mielessä yhdessä tai yksin muodostettu kuva bolševikeista ja kansasta on kiinnostava tutkimuksenkohde.

Kuvan tutkimisen merkitys korostuu kun sitä verrataan mielipiteen ominaisuuksiin. Kuva kestää mielipidettä pidempään ja on vähemmän altis muutoksille; joskin muutoksia voi tapahtua merkittävästi lisääntyvän tiedon, ja etenkin tunteita nostattavien dramaattisten tapahtumien – kuten juuri vallankumouksen tai sisällissodan – vuoksi. Viholliskuvat, jotka perustuvat usein kansan tai yksilön perimmäisiin tunteisiin ja uskomuksiin, nousevat tällaisina hetkinä herkästi esiin.¹⁶ Tässä tutkimuksessa tarkasteltava aika on sen verran pitkä, että varsinkin viholliskuvassa tulisi näkyä muutoksia.¹⁷

Kuvaa tutkittaessa ei voida välttyä toiseuden käsitteeltä. Tutkimuksessani keskityn tarkastelemaan etnisiin ja poliittisiin perustein määrittyvää toiseutta. Etniset, kulttuuriset ja ideologiset erot luovatkin hedelmällisen pohjan kuvan tutkimiselle. Toiseus määrittyy yhteisöissä enemmän tai vähemmän kuvitteellisten sisä- ja ulkoryhmien välillä. Tämä vastakkaisten asenteiden pari on erottamaton ja luonnollinen osa ihmiselämää: ei ole olemassa ”meitä” ilman ”heitä”. Puhuessaan Venäjistä länsimaalaiset aikalaiset siis myös puhuivat samalla kotimaastaan ja itsestään.¹⁸ Länsimaalaisten aikalaisten ”me” määrittyi sekä oman kansakunnan että poliittisen kannan kautta. Venäläisten kohdalla lännen toiseus ei ole ollut niinkään rodullista¹⁹, vaan lähtökohtana ovat aina olleet kulttuuriset, uskonnolliset ja poliittiset syyt.²⁰ On korostettava, ettei kuva Neuvosto-Venäjistä koskaan ollut yksinkertainen me vastaan he- tai hyvä vastaan paha -asetelma, vaan bolševikkien,

¹⁴ Szczepanski 1981, 229–230; Valtonen 2004, 27–28; Ukkonen 2000, 35, 41; Wunsch 2004, 17, 20; Fält 2002, 8–11; Ukkonen 2006, 192; vrt. Salmi-Nikander 2006, 200–201.

¹⁵ Kokemuskertomuksissa on informaatiota ihmisistä, heidän luonteestaan, asenteistaan, arvoistaan, uskomuksistaan, ja tunteistaan, joita kerrotaan enemmän tai vähemmän suorasti. Ks. esim. Szczepanski 1981, 229–230

¹⁶ Alenius 1996, 12; Fält 2002, 8-9; Kunczik 1997, 40–42, 45.

¹⁷ Vrt. Wunsch 2002, 82.

¹⁸ Bauman 1997, 53, 59; Hall 1999, 152–160; Kunczik 1997, 39; Anderson 1991, 5–7; Filene 1968, xi. Filenen mukaan Neuvostoliitto oli amerikkalaisille enemmän kuin puheenaihe, se oli eräänlainen kuviteltu paikka.

¹⁹ Hall 1999, 270–276. Lännen suhde Venäläisiin ei ole niin perinteisen naturalisoitunut, kuin Stuart Hallin tunnettu määrittely valkoisten ja mustien välillä.

²⁰ Esim. Raittila 2004, 35–37.

myöhemmin kommunistien, ohjelmassa oli alusta alkaen myös länsimaisia ihmisiä miellyttäviä piirteitä, joten kuvastakin muodostui usein hyvin ristiriitainen.²¹

Hyväksytyt stereotypiat ja asenteet vaikuttavat kuvan muotoutumiseen. Stereotypiat ovat vahvoja yleistyksiä: niissä liioitellaan, pelkistetään ja usein tartutaan helposti muistettaviin tai laajasti tunnettuihin luonnehdintoihin – aikalaisten kertomuksissa juuri huhujen merkitys korostuu. Sen lisäksi, että stereotypiat ovat usein syvään juurtuneita, erottelevat ne myös jyrkästi ”toiset” ”meistä”. Usein kieltäydytään ennakkoluuloisesti uskomasta, että vihollisella voisi olla hyveitä, päinvastoin, suurennellaan paheita; pahimmillaan niillä ei ole mitään tekemistä niiden ihmisten kanssa joita ne kuvaavat.²² Tämän vuoksi kokemuskertomuksista löytyy epäsuora sosiaalinen tieto, jonka kirjoittaja on aikalaisena ottanut itsestään selvyytenä, kuten esimerkiksi suhtautuminen joihinkin ryhmiin, tapoihin tai ajattelumalleihin.²³ Työssäni pyrin myös purkamaan näitä ennakkoluuloja ja stereotypioita.²⁴ Stereotypioiden ja ennakkoluulojen purkamisen vuoksi kuvatutkimus keskittyy myös paljon kielen ja kielenkäytön analysoimiseen; siksi tässä tutkimuksessa pyrin havainnollistamaan länsimaalaisten kielenkäyttöä lainauksin.

On aiheellista korostaa kuvatutkimuksen tarkastelevan kuvia hyvin yleisellä tasolla. Historiallinen kuvatutkimus ei ole massojen puhetta, eikä se tavoita tutkittavan ajan yksilöllisiä mielipiteitä, vaan rajoittuu tarkastelemaan yksittäisten kirjoittajien tekstejä. Usein tutkimus on siis sellaisten ihmisten kuvien tutkimista, joilla on ollut kyvyt ja mahdollisuus tuottaa tekstiä – toisin sanoen, usein kyseessä on eliitin tutkiminen.²⁵ Vaikka usein joudutaankin tekemään epäsuoria päätelmiä, ei ihmisten kulloisessakin historiallisessa tilanteessa lukemien tekstien arvoa ole syytä vähätellä. Tutkimuksen kohteena tekstit ovat merkittäviä, onhan niillä ollut omalta osaltaan vaikutusta läntisen kuvan muodostumiseen Neuvosto-Venäjältä. Erikseen on muistettava se seikka, että ihmisillä on taipumus valita omia arvoja lähellä olevien kirjoittajien tekstejä luettavakseen, mikä usein edelleen vahvistaa etenkin yksipuolista viholliskuvaa.²⁶

²¹ Filene 1968, ix. Filene nostaa varhaisesta bolševikkien ohjelmasta esiin sellaisia useita länsimaalaisia miellyttäneitä piirteitä kuten ammattiliittojen vahva asema tehtaissa, työläisäitien etuudet, ja ilmainen terveydenhuolto – näitä oli lännessä vaikea saavuttaa. Toisaalta on syytä muistaa, että lukuisat länsimaalaiset myös arvostivat, kunnioittivat ja ihailivat bolševismia.

²² Hall 1999, 84, 189–191; Bauman 1997, 61; Kunczik 1997, 38–39, 42; ks. myös Raittila 2004, 18.

²³ Szczepanski 1981, 229–230.

²⁴ Stereotypioiden purkaminen katsotaan kuvatutkimuksessa tutkijan tehtäväksi ja vastuuksi. Fält 2002, 8; Wunsch 2004, 17; Alenius 1996, 12.

²⁵ Varsinkin kirjallisten dokumenttien tutkimisessa korostuu valtaapitävien ja koulutettujen – joskin myös fanaattisimpien henkilöiden – ääni. Fält 2002, 12; Anshel 1974, 11.

²⁶ Fält 2002, 10; Alenius 1996, 12; Small 1970, 24. Smallin luokituksen mukaan kuvatutkimukselle tärkeimpiä lähdeaineistoja ovat koulukirjat, koska ne ovat sidoksissa lapsuuteen jolloin perustavimmat kuvat muotoutuvat. Heti

1.3. Metodi ja alkuperäislähteiden luonne

Tutkimusmetodin työssäni on historiallis-kvalitatiivinen lähdekritiikkiin perustuva kuvaileva metodi, jota yleensä käytetään historian tutkimuksessa kuvattaessa tapahtumasaraa ja siihen liittyviä mielipiteitä ja niiden muutoksia.²⁷ Usein lähteiden lukemistapaan liittyy myös niin sanottu saturaatioperiaate, jolla tarkoitetaan sitä, että uusia lähteitä käydään läpi niin kauan kunnes mitään uutta ei enää ilmene.²⁸

Tutkimuksessani käytän kahdentyypisiä toisiaan muistuttavia alkuperäislähteitä, joiden kirjoittajat ovat joko yhdysvaltalaisia tai englantilaisia. Etenkin tutkimuksen neljännessä luvussa tutkimuksen kohteena ovat aikalaisten päiväkirjamerkintöihin perustuvat – heidän itse myöhemmin kotimaassaan täydentämät – teokset. Kyseessä eivät siis ole pelkät päiväkirjat, vaan toimitetut laitokset, joihin tekijät ovat tehneet myöhemmin muutoksia ja lisäyksiä. On kuitenkin tarpeellista huomauttaa, että juuri ”päiväkirjamaisuus” leimaa näitä tekstejä, ja niissä korostuvat yksittäiset tapahtumat ja usein niiden analyttisyys on heikkoa. Kyseiset teokset voidaan rinnastaa tutkimuksen kahdessa viimeisessä käsittelyluvussa lähteinä oleviin aikalaisten kokemuskertomuksiin. Koska käsittelen myös päiväkirjalähteitä nimenomaan toimitettuina laitoksina²⁹, voidaan alkuperäislähteitäni nimittää kokonaisuutena kokemuskertomuksiksi³⁰.

Historiallisia tapahtumia kuvaavat kokemuskertomukset ovat lähteinä erityislaatuisia. Ne on kirjoitettu suhteellisen pian varsinaisten kokemusten jälkeen, usein tukeutuen kirjoittajan muistiinpanoihin tai muuhun kerättyyn materiaaliin. Kokemuskertomuksen kirjoittajalla on kuitenkin ollut aikaa pohtia ja nähdä kokemuksensa välittömien seuraamusten valossa, joten ne ovat luonteeltaan esimerkiksi lehtikirjoituksia harkitumpia kuvauksia. Toisaalta niissä tarkastellaan kohdettaan päiväkirjoja tai kirjeitä yleisemmällä tasolla, ja etäisyys historiallisiin tapahtumiin mahdollistaa myös analyttisemmän tulkinnan. Elämäkertojen tavoin, niiden avulla on mahdollista

seuraavaksi tärkeimpiä ovat kaunokirjallisuus ja matkakertomukset, mihin luokitukseen tämän tutkimuksen lähteet kuuluvat. Syytä ei ole myöskään unohtaa lehdistön erityisasemaa kuvien muodostajana ja mielipiteiden muokkaajana.

²⁷ Esim. Wunsch 2004, 24.

²⁸ Ks. esim. Portelli 2006, 55–56.

²⁹ Mikäli temaattinen tilanne vaatii pelkän päiväkirjamerkinnän käyttämistä, siitä mainitaan tekstissä erikseen. Näin tapahtuu varsinkin toisen luvun osalta, jossa määritetään varhaisen bolševikkikuvan syntyä.

³⁰ Termejä kokemuskerronta ja -kertomus on käyttänyt esimerkiksi Ukkonen 2000.

oppia tuntemaan hyvin kyseisen aikakauden yhteiskunta, jossa kirjoittaja on elänyt.³¹ Kokemuskertomukset ovat elämäkertoja hyödyllisempiä juuri varhaisen painamisajankohdan vuoksi, jolloin aika ei ole vielä ehtinyt voimakkaasti vaikuttaa teoksiin.

On syytä edelleen painottaa, että kokemuskertomukset ovat kirjoitettu aina tietystä asemasta käsin, tietynä ainutlaatuisena aikana, ja tietyn kulttuurin kehyksessä.³² Kokemuskertomukseen on historiankirjoituksen lähteenä pystyttävä suhtautumaan kriittisesti, koska menneisyys on esitetty uudestaan sellaisin kuvin, että siitä on hyötyä tekijälle nykyisyydessä. Täten kertomukset myös reflektivat kirjoittajansa ennakkoluuloja ja nykyisiä huolia.³³ Kokemuskertomuksissa siis korostuvat suodatetut asiat, mutta on myös muistettava, ettei ulkomaalaiselle vierailijalle näytetä maan huonoimpia puolia, vaan pyritään auttamaan suotuisan kuvan muodostumisessa – aivan kuten kokemuskertomuksen Neuvosto-Venäjältä kirjoittanut englantilainen kirjailija H. G. Wells huomauttaa:

”Luonnollisesti, kun vaaditaan näyttämään koulu tai vankila, ei näytetä sitä kaikkein huonointa. Mikä tahansa maa näyttäisi olosuhteiltaan parhaan mahdollisen – eikä Neuvosto-Venäjä ole tässä suhteessa mikään poikkeus --.”³⁴

Erikseen on syytä mainita, että länsimaalaisten aikalaisten kokemukset keskittyvät usein maan kahteen tärkeimpään kaupunkiin Pietariin ja Moskovaan – etenkin sisällissotaa edeltävissä kokemuskertomuksissa. Joten niiden antama kuva myös määrittää koko kuvaa Neuvosto-Venäjältä. Toisaalta tutkimuksessani on mukana myös kokemuskertomuksia, jotka rikkovat tätä ”kaksinapaisen kaupunkimaisuuden” vallitsevuutta.

1. 4. Alkuperäislähteiden kirjoittajat ja tutkimuksen rakenne

Käsiteltävälle ajalle ajoittuu lukuisia kokemuskertomuksia, toiset niistä suhtautuvat bolševikkeihin myönteisesti, toiset vastustaen. Tutkimustani varten olen tutustunut laajasti kaikkiin saatavilla olleisiin kokemuskertomuksiin ideologisista kannoista välittämättä. Tutkimuksen

³¹ Crane 1997, 1384; Valtonen 2004, 27.

³² Valtonen 2004, 26; Ukkonen 2000, 39; Szczepanski 1981, 229; Crane 1997, 1384. Nämä tekijät vaikuttavat myös kertojan muistiin, ja ovat vaikuttamassa siihen mitkä ovat muistelun lopputulokset.

³³ Hutton 1999, 86. Samaan tapaan toimii omaelämäkerran kirjoittaja, tosin usein elämäkerta tehdään vasta vuosien jälkeen varsinaisista tapahtumista, ja ne ovat vielä enemmän sidottuja kirjoittamisajankohtaansa. Usein ne saavat myös vanhemmalla iällä todistamisen ja perinteen välittämisen tehtävän. Ks. Valtonen 2004, 26–27.

³⁴ Wells 1920, 10–11.

kysymyksenasettelun kannalta kuitenkin vain bolševikkeja vastustaneiden kirjoittajien teksteillä on varsinainen tutkimuksellinen arvo, mutta tarvittaessa täydennän tutkimusta myös myötemielisten teksteistä. Osa lähteistäni on käytetty hyvin paljon perinteisen historian kirjoituksen parissa, osa on kuitenkin jäänyt myös huomioimatta. Olivatpa lähteeni paljon käytettyjä tai eivät, lähestymistapani niihin on joka tapauksessa uusi; kokemuskertomuksia ei ole tutkittu kuvatutkimuksen keinoin. Useimmat kokemuskertomusten kirjoittajista olivat aikalaisten joukossa tunnettuja, joten heidän taustastaan on myös löydettävissä tutkimusta. Mukana on kuitenkin myös aikalaisia, jotka ovat jääneet historiaan yksittäisen kirjan kirjoittajana ja heidän taustastaan on vaikea löytää tietoja.³⁵ Seuraavassa esittelen lyhyesti tärkeimmät alkuperäislähteideni kirjoittajat, sekä tutkimukseni rakenteen. Pyrin laajentamaan kirjoittajien taustaa varsinaisissa käsittelyluvuissa, aina mikäli se on muodostuneen kuvan tarkastelun kannalta merkityksellistä – kirjoittajien taustan ja muodostuneen kuvan suhde ei ole tämän tutkimuksen ensisijainen tehtävä.

Tutkimukseni neljäs luku käsittelee aikaa lokakuun vallankaappauksesta vuonna 1917 ensimmäisen maailmansodan päättymiseen ja Saksan antautumiseen syksyllä 1918. Aivan kuten Malia on todennut, tämä ajan jakso oli merkittävä itse bolševismille: tuolloin itse asiassa bolševikit kohtasivat käytännön hallintotoimet, ja hiljalleen määrittyi mitä bolševismi itse asiassa oli.³⁶ Tutkimukseni kannalta tuolta ajalta nousee esiin kolme kokemuskertomusten kirjoittajaa muiden.

Englantilainen Sir George Buchanan (1854–1924) tuli Pietariin Ison-Britannian suurlähettilääksi jo vuonna 1910. Tsaarin kaatumisen jälkeen hän loi läheiset suhteet väliaikaiseen hallitukseen. Bolševikkivastaisen brittidiplomaatin olot kävivät kuitenkin ahtaaksi lokakuun vallankaappauksen jälkeen, ja vuoden 1918 alussa Buchanan poistui Venäjältä.³⁷ Kokemuskirjoittajien joukosta löytyy toinenkin suurlähettiläs, amerikkalainen demokraatti David R. Francis (1850–1927). Presidentti Woodrow Wilson nimitti uskollisen tukijansa Francisin Yhdysvaltain Venäjän lähettilääksi Pietariin vuonna 1916. Pietari kävi turvattomaksi diplomaateille syksyllä 1917, mutta Francis ei jättänyt Venäjää vaan muutti henkilökuntineen turvallisemmalle seudulle Vologdaan. Francis pystyi diplomatiaan niin tsaarin, väliaikaisen hallituksen kuin bolševikkienkin kanssa. Toisaalta hän joutui törmäyslinjalle monien alaistensa kanssa, ja esimerkiksi presidentti Wilson oli paremmin yhteydessä hyvät suhteet bolševikkeihin solmineen yhdysvaltain punaisen ristin Venäjän tehtävän päällikön Raymond Robinsin kanssa. Francis vastusti bolševikkien toimia jyrkästi ja uskalsi myös

³⁵ Saman ongelman kanssa on painanut mm. Jalagin 2002, 14.

³⁶ Malia 1994, 112.

³⁷ Buchanan 1923, 217, 249; Buchanan George Sir (www). Käytän tutkimuksessani myös Sir George Buchananin tyttären Meriel Buchananin kokemuskertomusta, joka kattaa vuodet 1914–1917.

uhata heitä. Vuoden 1918 lopulla olot Venäjällä pakottivat Francisin poistumaan Yhdysvaltoihin.³⁸ Kolmas tutkimukseni kannalta tärkeä aikalainen edustaa joukon naisnäkökulmaa. Pauline S. Crosley³⁹ – hänkin kuului yhdysvaltalaiseen diplomaattikuntaan miehensä kautta – kirjoitti kirjeitä Pietarista kotimaahansa koko vuoden 1917 kestäneen vierailunsa ajan, jotka myöhemmin toimitti kirjaksi.

Viides luku käsittää ajanjakson syksystä 1918 syksyyn 1920, mihin mennessä bolševikit olivat saavuttaneet voitot kolmesta valkoisesta kenraalista; samaan aikaan ajoittuu myös esimerkiksi amerikkalaisjoukkojen vetäytyminen Venäjältä. Tällä ajalla syntyi hyväksyvin kuva bolševikeista.

Tunnetuin kyseistä ajanjaksoa kuvannut aikalainen oli englantilainen kirjailija ja historioitsija Herbert George Wells (1866–1946). Wells oli venäläisen kirjailijan Maksim Gorkin ystävä ja tulikin Venäjälle hänen vieraakseen. Wells ei kannattanut bolševikkeja, mutta ymmärsi useita heidän toimistaan ja suhtautui haastattelemansa Leninin visioihin ihailevasti. Palattuaan kotimaahansa lyhyen vierailunsa jälkeen hän sai vastata esimerkiksi Winston Churchillin syytöksiin bolševikkien sympatisoimisesta. Myöhemmin toisen maailmansodan aikana Wells vastusti jyrkästi niin fasismia kuin kommunismiakin niiden diktatuurisen luonteen vuoksi.⁴⁰

Tältä ajalta kokemuskertomuksen on kirjoittanut toinenkin englantilainen kirjailija, venäjänkielentaitoinen Arthur Ransome (1884 – 1967). Käytettäessä Ransomen teosta lähteenä tutkimuksessani on huomioitava erityisesti se, että kirjailija suhtautui suhteellisen suopeasti bolševikkeihin, ja hän solmi luotettavat suhteet useisiin maan johtajiin.⁴¹ Yhtä naisnäkökulmaa kirjoittajien joukossa edustaa Ethel Snowden (1880–1951), joka vieraili Venäjällä Ison-Britannian työväenpuolueen lähetyskunnassa kuuden viikon ajan kesällä 1920. Edustajiston tavoite oli selvittää Venäjän todellista tilaa, ja etsiä syytä sille miksi Iso-Britannia piti siellä joukkojaan. Snowdenin suhtautumisesta bolševikkeihin kertoo parhaiten hänen oma tekstinsä: ”En ole Venäjän vallankumousta vastaan, sillä tsaarin tyrannia teki sen sekä välttämättömäksi että väistämättömäksi,

³⁸ Gaddis 1978, 68; Francis David (www); Francis 1921, v–ix.

³⁹ Crosleyn taustasta ei löydy tietoa, tämän vuoksi elinvuodetkin puuttuvat.

⁴⁰ Batchelor 1985, 99, 124, 168; Wells 1920, 9–10. Ehkä tunnetuimmat Wellsin teoksista ovat suomeksikin ilmestyneet *Historian ääriiviivat* (1920) sekä tieteiskirjallisuuden klassikko *Maailmojen sota* (1898). Wells vieraili Venäjällä myös ennen vallankumousta. Myöhemmin hän kirjoitti toisen kirjan *The New Russia* (1931) Venäjä-kokemuksistaan.

⁴¹ Ransome Arthur (www). Ransome oli kokenut venäjänkävijä jo ennen bolševikkien valtaannousua, ja hän vietti maassa vuodet 1915–1919, jolloin hän toimi mm. Daily Newsin toimittajana. Kotimaassaan Ransomea arvuuteltiin pitkään Britannian tiedustelupalvelun agentiksi, toisaalta hänen epäiltiin olevan myös bolševikkien palkkalistoilla – menihän hän mm. naimisiin Trotskin sihteerin kanssa – vasta vuonna 1937 hänet tunnustettiin luotettavaksi kansalaiseksi.

mutta olen täysin vastaan bolševikkien vallankaappausta, aivan kuten olisin kenen tahansa vähemmistön saavuttamaa valtaa kohtaan.”⁴²

Kuudes luku käsittää ajanjakson kevästä 1920 maaliskuuhun 1921. Viimeistään Kronstadtin kapina vakuutti myös länsimaalaiset aikalaiset siitä, että maassa vallitsi yhden puolueen johtama diktatuuri. Toisaalta tähän lukuun valitsemani kirjoittajat suhtautuivat hyvin nopeasti varautuneesti Neuvosto-Venäjän hallitsijoihin ensivaikutelmat maasta saatuaan.

Hedelmällisin tämän ajanjakson lähteistä on amerikkalaisen anarkistin ja feministin Emma Goldmanin (1869–1940) kaksiosainen teossarja *My Disillusionment in Russia* sekä *My Further Disillusionment in Russia*.⁴³ Kokemuskertomusten kirjoittajista juuri Goldman pääsi – jo pitkän vierailunsa vuoksi – kaikista parhaiten mukaan neuvostoyhteiskuntaan, mutta myös siksi, että hän työskenteli bolševikki-instituutioissa. Toisaalta hän pääsi myös normaalia länsimaista vierasta lähempiin kosketuksiin venäläisten ihmisten kanssa. Goldman syntyi Liettuassa, mutta muutti 17-vuotiaana siirtolaisena Yhdysvaltoihin. Nopeasti hän kiinnostui anarkismista, ja hiljalleen hän nousi yhdeksi yhdysvaltalaisen anarkistiliikkeen johtohahmoista. Istuttuaan useampaan kertaan vankilassa, häntä – kuten useita muitakin Yhdysvaltain hallituksen mukaan vaarallisia poliittisia henkilöitä – kohtasi maastakarkotus niin sanotulla ”Neuvostoarkilla” vuonna 1919. Goldman saapui innoissaan vallankumouksen jälkeiselle Venäjälle, olihan hän ottanut iloiten vastaan bolševikkien vallankumouksen, mutta hänen kokemansa todellisuus osoittautui kaikkea muuta kuin miellyttäväksi.⁴⁴

Erittäin hyvä ja etenkin bolševismin filosofisia lähtökohtia luotaava teos on kuullun englantilaisen filosofin Bertrand Russelin (1872–1970) teos *The Practise and Theory of Bolshevism*. Russel saapui venäjälle Ison-Britannian työväenpuolueen lähetyskunnan mukana, mutta kulki ja tutustui Neuvosto-Venäjään siitä irrallisena. Vaikka siis Russelin havainnot ovat samalta ajalta kuin

⁴² Snowden 1920, 11; Snowden Ethel (www). Snowden tunnettiin ennen kaikkea feministinä, ja hän toimi aktiivisesti naisten yhteiskunnallisen aseman parantamiseksi kotimaassaan Isossa-Britanniassa. Hänet tunnettiin myös nimellä Mrs. Philip Snowden (kirjan tekijänä hän käyttää tätä nimeä) sosialisti- ja työväenpuolueaktiivi miehensä mukaan. Bertrand Russel sanoi Ethel Snowdenin olleen ”hyvin anti-bolševistinen.” Ks. Russel 1968, 142. Snowdenin vierailu ja kirjoitukset saivat kritiikkiä muilta aikalaisilta; Snowdenin ymmärryksen Venäjästä katsottiin lyhyen vierailun jälkeen olevan vähäinen.

⁴³ Goldman oli alun perin tarkoittanut kirjojen julkaisemisen yhtenä niteenä. Kustantaja jätti kuitenkin hänelle kertomatta ensimmäisestä painoksesta pois kaksitoista viimeistä lukua, jotka olivat luonteeltaan kaikista antibolševistisiä. Loput kaksitoista lukua julkaistiin käenväännön jälkeen samalta kustantajalta vuotta myöhemmin. Pian ne ilmestyivät myös yhtenä niteenä Goldmanin alun perin kaavailemalla nimellä *My Two Years in Russia*. Ks. Goldman 1924, Preface; Wexler 1984, 258–263

⁴⁴ Wexler 1984, xv – xix, 242–244, 258–263; Filene 1967, 62; Goldman 1923, 35.

esimerkiksi Snowdenin, on hänen luomansa kuva huomattavasti syvempi. Russel oli hyvin monipuolinen filosofi ja yhteiskuntakriitikko. Hänet tunnettiin myös filosofian popularisoijana ja sosialismin kannattajana. Vierailu Neuvosto-Venäjällä vahvisti kuitenkin hänen kriittistä suhtautumistaan marxilaisuuteen. Carl Eric Bechhofer (1894–1949) oli englantilainen journalisti, joka matkusti paljon Venäjällä ja Kaukoidässä. Hän vietti sisällissodan vuodet valkoisen kenraalin Denikinin hallussa pitämällä alueilla. Vahvasti kannattamansa Denikinin tappion jälkeen Bechhofer jatkoi matkusteluaan Venäjällä. Matkoistaan hän kirjoitti useamman kirjan, joista tässä tutkimuksessa käytetään ajanjaksoon sopivaa teosta *Trough Starving Russia*.⁴⁵

Erikseen on syytä myös mainita vahvan viholliskuvan luoja englantilainen vakooja Sir Paul Dukes (1889–1967), jonka Ison-Britannian tiedustelupalvelu lähetti Venäjälle vuonna 1918. Hänen kokemuskertomuksensa ylettyy koko käsittelemälleni ajalle. Dukes vastusti jyrkästi bolševikkeja, ja hän kannusti maansa hallitusta tukemaan valkoisten joukkoja bolševikkeja vastaan. Hän myös toimi aktiivisesti auttaakseen valkoisia venäläisiä pakenemaan maasta. Palattuaan kotimaahansa vuonna 1920, hän sai sankarin vastaanoton ja hänet lyötiin ritariksi.⁴⁶

1.5. Tutkimuskirjallisuus ja käsitteistö

Aihettani koskevan tutkimuskirjallisuuden hyödyllisyys on kaksijakoista. Toisaalta kuvatutkimuksen teorian parissa on askarreltu viime aikoina esimerkiksi meillä Suomessa, ja tutkimusta on syntynyt useista eri aihealueista. Toisaalta kuvatutkimusta Neuvosto-Venäjän synnystä ja bolševikeista ei ole juurikaan saatavilla, tutkimuksen painottuessa Neuvostoliiton myöhempiin vaiheisiin.⁴⁷ Voidaan siis sanoa, että Neuvosto-Venäjän syntyä koskevalle kuvatutkimukselle on tarvetta, olkoonkin, että itse tapahtumista löytyy historiankirjoitusta hyllymetreittäin.

Kuvatutkimuksen teoriaa ovat hahmottaneet parhaiten Olavi K. Fältin artikkeli *Looking at the Other. Historical Study of Images in Theory and Practise*, sekä Sinikka Wunschin väitöskirja *Punainen uhka* ja Heikki Luostarisen teos *Perivihollinen*. Kaksi viimeistä ovat myös auttaneet eniten aihepiiriäni, koska ne käsittelevät viholliskuvaa Neuvostoliitosta. Länsimaisen Venäjä-kuvan historian hahmottamisessa erityisen hyödyllinen on ollut Eugene Anshelin teos *The American*

⁴⁵ De Waal 2002; Bechhofer 1921, xi–xv.

⁴⁶ Dukes Paul Sir (www).

⁴⁷ Suomalainen tutkimus on painottunut toisen maailmansodan aikaisen suomalaisen ja länsimaalaisen lehdistön luomaan viholliskuvaan Neuvostoliitosta. Ks. esim. Wunsch 2004 tai Luostarinen 1986.

Image of Russia 1775–1917. Länsimaista kuvaa bolševikeista ja Neuvosto-Venäjästä olen pystynyt lähestymään Peter Filenen teoksen *Americans and the Soviet Experiment 1917–1933* avulla, vaikka teos tarkastelee vain yhdysvaltalaisen lehdistön ja yleisen mielipiteen suhtautumista Neuvosto-Venäjäan.

Bolševismin luonnetta ja filosofista perustaa tarkasteltaessa on ollut tarpeellista tutustua eräisiin Leninin teoksiin; tärkeimpänä hänen syksyllä 1917 kirjoittama *Valtio ja vallankumous*. Lisäksi olen käyttänyt koottua teosta, johon on kerätty Leninin keskeiset tekstit ja puheet vuosilta 1917–1923. Toisaalta en ole myöskään voinut jättää huomioimatta eräitä tärkeitä Karl Marxin tekstejä, jotka hahmottavat myös bolševismin perustaa. Työhöni sisältyvässä aatehistoriallisessa katsannossa avuksi on ollut erityisesti Heikki Mäki-Kulmalan neuvostomarxismin ja modernin länsimaisen rationaalisuuden suhdetta tarkasteleva väitöskirja *Vastakohdat vai kaksoset*, sekä Markku Kivisen ja Vadim Mežujevin marxismin ja bolševismin suhdetta käsittelevät artikkelit Vesa Oittisen toimittamassa tuoreessa teoksessa *Marx ja Venäjä*.

Neuvosto-Venäjän historian tutkiminen on aina ollut suuren huomion kohteena, eikä tutkimuksissa ole voitu välttyä ideologiselta subjektiivisuudelta. Tämän tutkimuksen kohteena eivät ole nämä erilaiset tulkinnat neuvostohistoriankirjoituksesta – olkoonkin, että pyrin tuomaan eri näkemyksiä esille. Käsiteltävää aikakautta ja bolševikkipuoluetta hahmottaessa parhaiten hyödyksi ovat olleet Orlando Figesin teos *A People's Tragedy* – joka käsittelee laajasti myös venäläisen kansan oloja – sekä Robert Servicen bolševikkipuolueen organisaatiollisia muutoksia käsittelevä teos *The Bolshevik Party in Revolution 1917–1923*. Lisäksi olen käyttänyt tapahtumia taustoittamaan Richard Pipesin teosta *The Russian Revolution 1899–1919*. Edellisestä poikkeavaa neuvostohistorian tulkintaa edustaa tutkimuksessani esimerkiksi Moshe Lewinin suomennettu teos *Neuvostoliiton vuosisata*. Lisäksi erityisen hyödylliseksi muovautuvaa neuvostokulttuuria taustoittamaan on osoittautunut Gleasonin, Kenezin ja Stitesin toimittama kokoomateos *Bolshevik Culture*, jonka artikkelit esimerkiksi käsittelevät tässä tutkimuksessa tärkeässä asemassa olevia kasvatusta, koulutusta, naisen asemaa. Lisäksi olen käyttänyt useita neuvostoyhteiskunnan erialoja käsitteleviä teoksia ja artikkeleja, ja myös muutamat löytyneet elämäkerrat aikalaisista ovat olleet korvaamattomia.

Johdannon lopuksi on selvennettävä muutama työssäni toistuvasti käyttämäni keskeisen käsite ja käsitejärjestelmä. Käsitettä ”länsi” ei voida tässäkään tutkimuksessa välttää. Käyttämällä sanaa länsi viitatessani nimenomaan Isoon-Britanniaan ja Yhdysvaltoihin – olivathan kokemuskertomusten

kirjoittajat lähtöisin juuri näistä maista – erotan jo lähtökohtaisesti Neuvosto-Venäjän ”ei-länneksi”. Ymmärrän tässä lännen ennen kaikkea historiallisena, en maantieteellisenä, rakennelmana. Stuart Hallin mukaan länsi vaikuttaisi olevan synonyymi modernin kanssa. Siksi länsi on idea, tietty käsite; se rakentui vuorovaikutuksessa toiseuden kanssa erityisesti löytöretkien, valistuksen ja siirtomaiden valloituksen yhteydessä. Myöhemmin lännen suhde ”toisiin” täydentyi rodun käsitteellä, jolloin mukaan tuli etninen toiseus. Läntisestä toiseudesta voidaankin Raittilan mukaan erottaa neljä ulottuvuutta: alempiarvoisuus, outous, uhkaavuus ja kiehtovuus.⁴⁸ Nämä kaikki ominaisuudet erottivatkin länsimaalaiset ja heidän ”kotimaansa” – lännen – etnisesti venäläisistä, mutta myös ideologisesti bolševikeista. Hallin mukaan kerran tuotettu idea ”länneksi” alkoi nopeasti tuottaa itsekin. Se teki mahdolliseksi sen, että ihmiset saattoivat puhua ja ajatella tietyistä asioista tietyillä tavoilla. Länneksi tuli representaatio, joka sekä toimi jäsentävänä tekijänä globaalien valtasuhteiden järjestelmässä että kokonaista ajattelu- ja puhetapaa järjestävänä terminä ja käsitteenä.⁴⁹ Vaikka siis tutkimuksessani viittaan maantieteellisesti Yhdysvaltoihin ja Isoon-Britanniaan käsittelen ne ennemmin historiallisena lännen representaationa. Myös kokemuskertomusten kirjoittajat itse puhuivat länneksi viitaten tällä venäläiseen yhteiskuntaan verrattuna moderniin länteen.

Erotuakseen muista sosialisteista bolševikit muuttivat puolueensa nimen Venäjän kommunistiseksi puolueeksi jo vuonna 1918 – he myös nimittivät itseään kommunisteiksi. Kokemuskertomuksissa kuitenkin käytetään pääsääntöisesti termiä bolševikki koko käsittelemäni ajanjakson. Myös länsimaalaiset erottivat bolševismin ja kommunismin toisistaan. Tässä onkin hyödyllisintä käyttää termiä bolševikki, jolla tarkoitetaan venäjän kommunistisen puolueen jäsentä. Täten kykenen erottamaan bolševikit ja läntiset kommunistit, mutta myös bolševismin ja kommunismin toisistaan.

Olen tähän asti käyttänyt sekalaista joukkoa määritelmiä itse alkuperäislähteiden kirjoittajista, länsimaalaisista aikalaisista. Koen termin aikalainen⁵⁰ käyttämisen epätarkaksi, koska sitä käytettäessä sotkeentuvat helposti niin venäläiset kuin länsimaalaiset aikalaiset. Toisaalta termi länsimaalainen aikalainen ei myöskään ole riittävän tarkka; sotkisihan se lähteideni kirjoittajat muihin länsimaalaisiin aikalaisiin, joihin en halua viitata. Niinpä olen päättänyt käyttämään termiä kokemuskertomusten kirjoittajat, joka mielestäni on riittävän tarkka määre alkuperäislähteideni

⁴⁸ Hall 2002, 78–79; Raittila 2004, 26–31.

⁴⁹ Hall 2002, 79–81; Anderson 1991, 2–7; ks. myös Bauman 1997, 53–62.

⁵⁰ Tämän terminkäytöstä ks. esim. Bauman 1997, 51.

kirjoittajille. Tästä eteenpäin heihin siis viitataan termillä kokemukertomusten kirjoittajat, tai yksikertaisemmin kirjoittajat, mikäli se on asiayhteydessä hyväksyttävää.

2. Tyranneja ja orjia – Venäjän johtajat ja kansa länsimaisin silmin

2.1. Länsimainen Venäjä-kuva ennen lokakuuta 1917

Länsimaisen Venäjä-kuvan historia on pitkä ja moniulotteinen. Kaukainen sijainti, erilaisine kulttuureineen ja poliittisine järjestelmineen tekivät Venäjästä kummallisen ja tavoittamattoman maan. Toisaalta Venäjän eksoottisuus ja alkuvoimaisuus herättivät myös vilpittömää kiinnostusta.⁵¹ Venäjä-kuvan juuret voidaan jäljittää länsimaisesta kulttuuriperinteestä, johon liittyy vahvasti dualistinen maailmankuva: jako hyvään ja pahaan. Perinteen juuret ulottuvat kauas kristinuskoa ja juutalaisuutta vanhempiin uskontoihin.⁵² Antiikin Kreikan aikana dualistinen jako konkretisoitui demokraattisen Kreikan ja despoottisen idän väliseksi. Käsitös barbaarisesta ja aasialaisesta idästä siirtyi perintönä eurooppalaiseen kulttuuriin. Idän ja lännen ero korostui edelleen kirkon jakautuessa kahtia vuoden 1054 jälkeen. Venäjällä Bysantin perinteeseen nojautunut traditio korosti maallisen ja uskonnollisten piirteiden yhtenäisyyttä, minkä vuoksi Venäjä jäi länsimaisessa ajattelussa ”aidon Euroopan” ulkopuolelle.⁵³

Jo 1400-luvulta lähtien länsieurooppalaisessa Venäjä-kuvassa korostui erilaisuus kulttuurin, valtiomuodon ja yhteiskuntarakenteen osalta. Venäläinen kansa kuvattiin usein villiksi, karkeaksi ja kömpelöksi. Koko maa leimattiin takapajuiseksi ja barbaariseksi, tarkoituksena korostaa läntisen kulttuurin paremmuutta venäläiseen nähden. Toisaalta kun vertailukohdaksi otettiin vaikkapa Afrikka, tunnustettiin analyttisemmin Venäjän yhteydet läntiseen kristilliseen kulttuuriin ja sivistykseen. Lisäksi negatiivista Venäjä-kuvaa loivennettiin kuvauksilla kansan urhollisuudesta ja kestävydestä. Merkittävää onkin huomata, ettei historiallinen kuva pyrkinyt tarkoitukselliseen kansan vihaamiseen, vaan siinä korostui diktatuurisen hallinnon nujertava vaikutus kansan luonteeseen. Useimmiten siis venäläiseen luonteeseen lyödyt barbaarisuuden ja epäsiivistyneisyyden leimat olisivat kuuluneet maan hallitsijoiden otsaan.⁵⁴

Eriyksen merkittävänä halventavan Venäjä-kuvan muodostajana pidetään ranskalaisen Astolphe de Custinen *La Russie en 1839* -teosta, jonka hän kirjoitti lyhyen vierailunsa aikana

⁵¹ Anshel 1974, 2, 19.

⁵² Harle 1991, 78–80.

⁵³ Wunsch 2004, 49–50; Harle 1991, 27–28.

⁵⁴ Wunsch 2004, 50; Luostarinen 1986, 55–56, 72; Anshel 1974, 19.

propagandatarkoitukseen. De Custine kuvasi venäläisen kansan sivistymättömiksi, yksinkertaiseksi ja tyranniuden edessä alistuviksi. Toisaalta hän myös pelkäsi venäläisten villien kehittyvine sotakoneineen olevan selkeä uhka lännelle.⁵⁵ De Custinelle Venäjä oli ristiriitainen ja epäyhtenäinen maa, jonka kansankuvaa hallitsi valtaisa talonpoikaisväestö ja pieni yläluokka:

”Talonpoika säilyy julmana ja barbaarisena, koska hänen tapansa ja paikkansa alistavat hänet helposti hallittavaksi. Samaan aikaan aatelisten keinotekoinen hienostuneisuus rikkoo tämän kansallisen luonteen --.”⁵⁶

Vaikka uhkaavan Venäjä-kuvan syveneminen voidaan ajoittaa 1500-luvulla aktiivisemmaksi muuttuneiden ulkopolitiikan ja kaupan aikoihin, liittyy De Custinen teos laajemmin Napoleonin sotien jälkeiseen ja Krimin sodan aikana läntisessä Euroopassa syntyneeseen Venäjä-pelkoon, russofobiaan, sekä ylhäältä ohjattuun kuvaan imperialistisesta ja laajentumishaluisesta Venäjistä. Rassistiset rotuun perustuvat piirteet ilmestyivät tuolloin kuvaan yhä voimakkaammin: itsevaltiuden alla eläneet venäläiset olivat hallittaessa orjia ja hallitsijoina tyranneja. Yksinkertainen ja typerä slaavilainen kansa kääntyi kohti hallitsijan heille tarjoamaa kirkkoa ja sen näennäistä turvaa.⁵⁷ Viholliskuva venäläisistä selkeni edelleen 1800-luvun loppupuoliskolla. Vuonna 1861 pyhän allianssin ja Puolan kukistamisen jälkeen Venäjältä tuli taantumuksen ja mielivallan pahin linnake Euroopassa.⁵⁸ Toisaalta Heikki Luostarinen on osoittanut, että Euroopan kuohuessa 1800-luvulla eurooppalaiset konservatiivit näkivät Venäjässä myös pysyvyyttä, voimaa ja perinnettä.⁵⁹

Uudelle vuosisadalle tultaessa negatiivinen Venäjä-kuva oli vakiintunut niin Britanniassa kuin Yhdysvalloissakin. Luonnollisesta ystävästä oli tullut potentiaalinen imperialistinen kilpailija. Yhdysvalloissa arvosteltiin ankarasti Venäjän juutalaisvainoja ja hallinnon mielivaltaisuutta. Maiden suhteet jatkuivat kireinä aina maaliskuun vallankumoukseen saakka, jolloin Venäjä-kuva muuttui hetkellisesti positiivisemmaksi. Tuolloin varsinkin Yhdysvalloissa, mutta myös muissa sotaa käyvissä ympärysalloissa, kansanvaltainen Venäjä nähtiin myönteisenä kumppanina, jonka sielussa pesi kaikesta huolimatta demokratian siemen. Nyt sekä uuteen hallitukseen, että kansaan –

⁵⁵ De Custine 1843/1989, 52, 303–305.

⁵⁶ De Custine 1843/1989, 231; vrt. Ansel 1974, 14–15. Työläisväestö alkoi saada tilaa kuvauksissa vasta maaliskuun vallankumouksen jälkeen, vahvistuen tietysti edelleen syksyllä 1917.

⁵⁷ Wunsch 2004, 50–51; Luostarinen 1986, 61–63. Ansel osoittaa Yhdysvaltojen suhtautuneen myönteisesti Venäjään Krimin sodan aikana, koska voittoa Ison-Britannian ja Ranskan liittoutumasta tulisi uhka myös Yhdysvalloille ja sen alueille. Ansel 1974, 9, 12. Yhdysvaltalaiset suhteet Venäjään olivatkin pitkään muita länsimaita lämpimämmät.

⁵⁸ Wunsch 2004, 51; Ansel 1974, 17.

⁵⁹ Luostarinen 1986, 61.

joille näytti muodostuvan yksi yhteinen sielu ja kuva sortavasta hallinnosta ja alistuvasta kansasta näytti hävinneen – suhtauduttiin positiivisesti.⁶⁰

Kun kansanvaltainen Venäjä bolševikkivallankumouksessa hävisi, lännessä alettiin rakentaa vanhan kuvan päälle uutta kuvaa Neuvosto-Venäjistä. Uudessa kuvassa hyödynnettiin kaikkea sitä Venäjä-kuvan aineistoa, joka ulottui Iivana Julmasta Aleksandr Kerenskin väliaikaiseen hallitukseen saakka. Eugene Anshelin mukaan Venäjälle matkustaneille länsimaalaisille oli tyypillistä, etteivät he kyenneet murtamaan vallitsevia stereotypioita venäläisistä, vaan yksinkertaisesti toistivat vanhoja tulkintoja, joiden he katsoivat olevan tyypillisiä venäläiselle luonteelle. Näin aikojen saatossa muodostettu kuva heijastui heille rakennettuna todellisuutena, mikä tulee esille heidän mielipiteissään.⁶¹ Oletusten hallitsemaa Venäjä-kuvaa ei ollut murtamassa myöskään vakavasti otettavaa tutkimusta: ennen 1900-lukua maa ei esimerkiksi ollut länsimaisten historiantutkijain innostuksen kohteena, vaan lännen kulttuurinen ylemmyyden tunne johti heikkoihin analyyseihin, joissa toisteltiin vanhoja stereotypioita.⁶²

Yhtäkkiä bolševikit nousivat Venäläisen imperiumin raunioista, ja haastoivat ideologiallaan porvarillisen demokratian ja saarnasivat maailmanvallankumousta ja marxilaista historiallisen päämäärän väistämättömyyttä.⁶³ Vanhojen venäläisstereotyyppien rinnalle alkoi syntyä poliittisin perustein muotoutuva bolševikki-kuva. Tosin aluksi näytti siltä, että myöntyväinen kuva venäläisestä kansasta – jolla oli demokraattinen sielu – säilyisi, mutta tuota sielua käski jälleen vain yksi mielivaltainen joukko. Pian kuitenkin kävi selväksi, ettei Leninin hallitus ottanut kukistuakseen, ja bolševikkivalta alettiin nähdä venäläisen kehityksen mukaisena ratkaisuna.⁶⁴

Luostarisen mukaan kuva Venäjistä on ollut Euroopassa ja Yhdysvalloissa pääsääntöisesti kielteinen, jos toki myönteisiäkin puolia on löytynyt.⁶⁵ Tässä tutkimuksessa keskitytään nimenomaan kielteiseen kuvaan, unohtamatta kuitenkaan analyyttisempää viholliskuvaa, jota useat aikalaiset onnistuivat luomaan.

⁶⁰ Filene 1967, 12–16; Anshel 1974, 9–10; Luostarinen 1986, 73–77, 88–91; Gaddis 1978, 57–58.

⁶¹ Wunsch 2004, 51; Anshel 1974, 13

⁶² Anshel 1974, 5; Wunsch 2004, 51.

⁶³ Filene 1968, ix.

⁶⁴ Luostarinen 1986, 117.

⁶⁵ Luostarinen 1986, 55; vrt. Anshel 1974, 16. Myös Anshelin mukaan kuva venäläisistä pysyi melko muuttumattomana hänen tarkastelemallaan ajalla 1775–1917. Hänen mukaansa julman luonteen rinnalla kulkivat myös positiivisemmat luonnehdinnat, kansan kuvan ollessa usein enemmän sympaattinen kuin hyökkäävä.

2.2. Utuinen viholliskuva bolševikeista ennen lokakuun vallankaappausta

Toisin kuin kuva historiallisesta Venäjstä, länsimainen kuva bolševikeista ei koskaan määrittynyt pelkästään sisä- ja ulkoryhmäperiaatteen mukaan; ei ollut olemassa yksinkertaista me vastaan he -asetelmaa. Bolševikkien sanoma oli länsimaille vieras ja vastenmielinen, mutta usein heihin suhtauduttiin myös suopeasti. Varhainen viholliskuva bolševikeista muodostettiin siis ideologisin ja poliittisin perustein: he olivat kansasta irrallinen elementti⁶⁶. Tämä johtui suurelta osin heidän tuntemattomuudestaan, maanpaossa vietetyistä vuosista ja nopeasta poliittisesta noususta mukaan valtataisteluun, mutta myös heidän maailmanvallankumoustavoitteistaan, joissa Venäjä oli vain yksi etappi. Keväästä 1918 alkaen alkoi käydä selväksi, ettei maailmanvallankumousta olisi odotettavissa ainakaan kovin pian, mikä mahdollisti venäläisen nationalismin ja bolševismin lähentymisen. Ulkomaiden interventio lopulta sai Lenininkin toteamaan ”sosialistisen isänmaan olevan vaarassa”. Bolševikeista oli tullut lännen poliittinen kilpailija ja samaan aikaan kasvava uhka myös läntiselle kansalliselle olemassaololle.⁶⁷

Lokakuun vallankaappausta edeltävää länsimaista käsitystä bolševismista on tutkittu vähän, koska tarkempi kuva ymmärrettävästi alkoi muodostua vasta kaappauksen jälkeen. Filenen mukaan länsimainen mielipide oli neuvostovastainen ja etenkin bolševikkivastainen, koska kyseiset tahot halusivat somia rauhan Saksan kanssa. Bolševikkien vaatimukset rauhasta muistuttivat lännen pasifistien ”petollisia” ja ”saksalaismyönteisiä” julistuksia.⁶⁸ Kokemuskertomuksissa bolševikkipuolue saa merkittävää huomiota vasta kesällä 1917, jolloin bolševikki-nimityksen käyttö vakiintuu teksteihin. Varhaista bolševikkikuvaa käsittelevän tutkimuksen puuttuessa pyrin seuraavaksi muodostamaan mahdollisimman yhtenäisen kuvan varhaisesta länsimaisesta bolševikkikuvasta paljolti primäärisiin lähteisiin tukeutuen.

Bolševikkien tuntemattomuudesta keväällä ja kesällä 1917 kertoo heistä käytetyt lukuisat eri nimitykset, kuten nihilistit, anarkistit, ääriainekset ja maksimalistit, tai haukkumanimet kuten fanaatikot, hullut ja typerykset. Varsinkin haukkumanimien käyttö lisääntyi mitä pidemmälle kohti syksyä mentiin.⁶⁹ He esiintyivät kuvauksissa harvoin oikealla nimellään. On kuitenkin syytä epäillä, että kokemuskertomusten varhaisimmat viittaukset propagandisteihin ja työläisiä sekä sotilaita

⁶⁶ Sen sijaan aikalaiset, jotka samastuivat bolševikkeihin, katsoivat itse asiassa, että ”he olivat kansa”. Ks. esim. Williams 1979/1919, 81.

⁶⁷ Filene 1968, ix; Duncan 1998, 55–56.

⁶⁸ Filene 1967, 13, 21.

⁶⁹ Vrt. Filene 1967, 21. Filene on löytänyt vastaavia nimityksiä ja haukkumasanoja myös saman ajan amerikkalaisesta julkisesta sanasta.

provosoiviin aggressiivisiin puhujiin tarkoittavat juuri bolševikkeja.⁷⁰ Filenen mukaan Venäjällä helmikuun vallankumouksen jälkeen olleet länsimaalaiset eivät useinkaan kyenneet ymmärtämään maan todellista tilaa. He olivat kiinnostuneita ennemminkin demokratiaan kääntymisestä ja vahvistamisesta, kuin yhteiskunnan faktojen analysoimisesta tai ennakkoluuloista vapautumisesta. Kaikki tämä johti myös virhe arvioon bolševikkien kyvyistä ja vahvuudesta.⁷¹

Eräs hyödyllinen kokemuskertomus, jossa ilmenee varhaista bolševikkikuvaa, on englantilaisen Stinton Jonesin kirjoittama teos helmikuun vallankumouksesta. Jonesin mukaan useimmat poliittiset puolueet tulisivat päättämään parlamentaarisesti tsaarin jälkeisen Venäjän tulevaisuudesta. Bolševikit eivät kuuluneet näihin tulevaisuuden puolueisiin sen enempää kuin tsaarin perään haikailevat voimatkaan: nihilisteillä, monarkisteilla ja poliisipuolueella on yhteinen mieltymys – veri.” Jonesin mielestä bolševikit lietsoivat anarkiaa ja saavuttivat kannattajia vain erinomaisten puhujiensa ansoista.⁷² Suunnitellusta anarkiasta Jones antaa esimerkin: kaduille ilmestyi mustia autoja, joista tulitettiin uuden hallituksen järjestysvoimia. Jonesin mukaan nämä olivat bolševikkien provokaatioita, jotka uusi hallitus kuitenkin kykeni pian eliminoimaan. Länsimaalaisin silmin vallankumouksen jälkeinen epäjärjestys oli siis väliaikaista ja ääriainesten vastarinta uutta laajapohjaista hallitusta vastaan turhaa.⁷³

Maaliskuun vallankumouksen jälkeen ulkomailta alkoi saapua Venäjälle maanpaossa olleita vallankumouksellisia, joita aikalaiset useimmiten pilkallisesti nimittivät anarkisteiksi.⁷⁴ Eräs saapujista oli Vladimir Lenin, jonka rooli on erittäin merkittävä varhaisessa bolševikkikuvassa, mistä kertoo puolueesta kevään ja kesän 1917 aikana usein käytetty nimitys leninistit. Kun Lenin saapui huhtikuussa Pietariin ja julisti kuuluisat huhtikuun teesinsä, hänen näkyvyytensä kokemuskertomuksissa tuli pysyväksi ja dominoivaksi, itse bolševikkipuolueen jäädessä sivummalle⁷⁵.

Leninin saarnaamat ”kommunistiset opit” näyttivät vievän kansan kannatusta muilta sosialistisilta puolueilta. Lenin kuvattiin äärimmäisenä ja häikäilemättömänä anarkistisaarnaajana, jota muut sosialistit Pietarin neuvostossa pelkäsivät. Välillä väliaikainen hallitus näytti lamaan tunteen sen

⁷⁰ Ks. esim. Jones 1917, 227–230; vrt. Williams A. 1979/1919, 78–84. Amerikkalainen sosialisti Albert Rhys Williams kuvaa bolševikkeja ennen lokakuuta 1917 ihailevaan sävyyn.

⁷¹ Filene 1967, 18–19.

⁷² Jones 1917, 273, 279.

⁷³ Esim. Jones 1917, 245–246.

⁷⁴ Esim. Buchanan 1923, 115.

⁷⁵ Itse asiassa Lenin pysyi pitkään laajasti tuntemattomana niin omassa maassa kuin ulkomailtakin. Ks. esim. Malia 1994, 93.

kaatamista ajavan Leninin edessä. Hallitus odotti, että kansa kääntyisi bolševikkijohtajan järjettömyyksiä vastaan, hänen pidättämisenä kun provosoisi kansaa epäjärjestykseen. Toisaalta kuvaan liittyi myös se, että Leninin vastainen oppositio oli vahva – jopa hänen omasta puolueesta nousi vastustavia mielipiteitä – eikä hänen sanomansa nähty vielä keväällä todellisuudessa vaikuttavan kansaan. Kirjoittajille Lenin näyttikin olevan vain yksi pian katoava anarkisti vallankumouksen jälkihuumassa.⁷⁶

Alusta alkaen bolševikkeihin liitettiin kolme myöhemmin edelleen korostuvaa leimaa. Usein stereotyyppiat lähtivät liikkeelle Leninistä. Hänet, aivan kuten muutkin bolševikit myöhemmin, kuvattiin alusta alkaen tsaarin vankiloiden koulimaksi säälimättömäksi ammattivallankumouksellisiksi. Leninin kohdalla tämä tarkoitti jo lapsuudesta alkanutta kapinaa, joka korostui edelleen tsaari Aleksanteri kolmannen murhautettua hänen isoveljensä. Toinen bolševikkikuvassa alusta asti esillä ollut ominaisuus, oli juutalaisuus. Leninin tosin kerrottiin olevan juutalainen vain äitinsä puolelta, mutta toinen Yhdysvalloista palannut bolševikkijohtaja Lev Bronstein, vallankumousnimeltään Trotski, oli täysin juutalainen. Kuva bolševismista juutalaisten maailmanlaajuisena salaliittona vahvistui lokakuun vallankaappauksen jälkeen, mutta sen juuret olivat näkyvissä jo keväällä 1917. Huhtikuusta alkaen kasvoivat myös huhut bolševikkien saamasta saksalaistuesta. Kokemuskertomusten kirjoittajat eivät syyttäneet bolševikkeja määrätietoisesti Saksan agenteiksi ennen syksyä, mutta Leninin matkaa Sveitsistä Pietarin Suomen asemalle sinetöidyssä saksalaisjunassa pidettiin teksteissä esillä. Kuvaa ei pehmentänyt sitkeät huhut Leninin pakenemisesta Saksaan epäonnistuneen heinäkuun vallankaappausyrityksen jälkeen.⁷⁷

Kirjoittajien kuvauksissa bolševikkien puolueorganisaatio näyttäytyi vieraana, eikä sen jäsenistöstä tai toimintatavoista todella tiedetty. Jäsenmäärää ja todellista voimaa voitiin vain arvailla, mutta selvää oli, että bolševikkien kannatus kasvoi nopeasti. Sen verran kirjoittajat osasivat tulkita, että toimivan ydinryhmän nähtiin muodostuvan nuorista tehdastyöläisistä, jotka lisääntyivät katukuvaan yhä uhkaavampina. Kokemuskertomuksiin tallentui nopeasti myös bolševikkiagitaattorien porvaristoa vastustavan ja haukkuvan ydinsanomana. Servicen mukaan bolševikkijohto tiesi, että sanoma oli pidettävä yksinkertaisena jäsenmäärän kasvaessa nopeasti; samoin tulokkaiden tarmo oli

⁷⁶ Buchanan G. 1923 116–119, 125; Francis 1921, 112–113; Service 1979, 39–41. Servicen mukaan bolševikit tajusivat maaliskuun vallankumouksen jälkeen, että heidän ainoa mahdollisuutensa saavuttaa valta, oli voittaa alempien luokkien tuki muilta sosialistisilta puolueilta neuvostoissa, tehdaskomiteoissa ja ammattiliitoissa.

⁷⁷ Francis 1921, 104, 112–113, 144; Buchanan G. 1923, 156. Todellisuudessa Lenin pakeni Suomeen. Juutalais- ja saksalaisleimasta ks. esim. Luostarinen 1986, 118–119.

kohdistettava pahimpaan poliittiseen vastustajaan.⁷⁸ Kun ottaa huomioon, että bolševikit olivat määrällisesti poliittista marginaalia, kirjoittajat kuvasivat bolševikit huomattavasti näkyvämmiksi kuin muut poliittiset ryhmittymät. Näkyvyys johtui bolševikkien myös aikalaisia uhkaavasta olemuksesta: provosoivista puheista, erottuvasta maskuliinisesta ja militaristisesta pukeutumisesta, sekä heidän aseellisista mielenosoituksista.⁷⁹

Kokemuskertomuksista puuttuu syvempi analyysi bolševikkien valtamahdollisuuksista, joskin bolševismin vallanhimo tuntui heille olevan selvillä jo varhaisessa vaiheessa. Puolueen kuvattiin kieltäytyvän täysin kompromisseista muiden kanssa, kun kyseessä oli mittelo hallitusvallasta. Muut sosialistiset puolueet sen sijaan kuvattiin nöyremmiksi ja halukkaiksi parlamentaariseen yhteistyöhön enemmän bolševikkien kuin konservatiivisten edustajien kanssa. Ainoana todellisena keinona bolševikkien vaikutusvallan kasvamiseen kokemuskertomusten kirjoittajat nimesivät heidän propagandansa, joka jo varhaisessa vaiheessa näytti olevan hyvin voimakasta. Kirjoittajien varhaisessa vaiheessa tunnistamalla tehokkaalla propagandalla – josta bolševikit myöhemmin tulivat kuuluisiksi – puolue loi tarkoituksella epäjärjestystä armeijaan ja kehotti sotilaita lopettamaan sotimisen.⁸⁰

Heinäkuun epäonnistunut vallankaappaus syvensi bolševikkiviholliskuvaa merkittävästi. Aleksandr Kerenskin johtama hallitus osoittautui kykenemättömäksi rankaisemaan kapinaan ryhtynyttä puoluetta. Kokemuskertomusten kirjoittajista tämä oli käsittämätöntä. Heidän mukaansa ”anarkiaa levittävä bolševismi” olisi pitänyt eliminoida rankaisemalla heidän johtajiaan Leniniä ja Trotskia. Niin vahva oli kuva näiden kahden miehen johtamasta puolueesta, ettei heidän eliminoimisensa jälkeen uskottu puoluetta enää olevan.⁸¹

Kenraali Kornilovin vuorostaan yrittäessä sotilaskaappausta, Kerenski joutui turvautumaan kaikkeen mahdolliseen apuun. Tämä tarkoitti bolševikkien kutsumista tueksi ja Pietarin työläisten aseistamista. Kokemuskertomusten kirjoittajat näkivät, kuinka aseet päätyivät lopulta bolševikkien käsiin. Kaappauksen kukistuttua Kerenski ei enää voinut hyökätä bolševikkeja vastaan, elleivät he

⁷⁸ Francis 1921, 106. Vrt. Williams A. 1979/1919, 82. Lisää puolueen jäsenistön rakenteesta ks. Service 1979, 42–49. Useita arviota bolševikkien todellisesta jäsen- ja kannattajamäärästä on esitetty. Service esittää, että keväällä 1917 bolševikkijäseniä olisi ollut minimissään 20 000. Keväällä 1918 jäsenmäärä oli arviolta 300 000. Varmaa on Servicen mukaan vain se, että vuoden 1917 loppuun bolševikkijäsenistö kasvoi räjähdysmäisesti mitä bolševikkijohto ei olisi uskaltanut kuvitellakaan.

⁷⁹ Esim. Francis 1921, 106, 113–114; Buchanan 1923, 148–149. Naisia ei juuri bolševikkien rivitöissä näkynyt, merkittäväkin heistä, Alexandra Kollontai sai huomiota osakseen vasta sisällissodan aikana. Ks. Service 1979, 45.

⁸⁰ Buchanan 1923, 108, 138, 151.

⁸¹ Buchanan G. 1923, 155–160, 186; Francis 1921, 141–142.

itse ensin aloittaisi aseellista nousua. Kirjoittajat tuomitsivatkin bolševikkivastaisen yhteistyön epäonnistuneeksi jo alkusyksystä 1917. Bolševikkipuolue näytti nyt vahvalta ja yhtenäiseltä, eikä se hyväksynyt sitä vastaan esitettyjä argumentteja. Kirjoittajat alkoivat pelätä uutta vallankaappausta. Tällä kertaa bolševikit näyttivät pääkaupungin ainoalta poliittiselta voimalta, jolla oli selkeä ohjelma, mikä vetosi myös kansaan.⁸² Suurlähettiläs Buchananille kaikki se potentiaali mikä monarkiassa ja väliaikaisessa hallituksessa oli ollut, näytti valuneen hukkaan:

”Jos minun täytyisi kirjoittaa keisarikunnan ja väliaikaisen hallituksen hautakirjoitukset, tekisin sen kahdella sanalla: menetettyjä mahdollisuuksia.”⁸³

3. Venäjä sodassa ja vallankumouksessa 1914–1921

”Se Venäjä, joka oli olemassa osana vanhaa sivistynyttä maailmaa ennen vuotta 1914, on nyt kadonnut. Vain talonpoika, joka oli entisen pyramidin pohjalla, säilyy edelleen kiinni maassaan, eläen yhä hyvin samalla tavalla kuin aina ennenkin. Kaikki muu on romahtanut, tai romahtamassa.”⁸⁴

Näin kuvaili amerikkalainen kirjailija H. G. Wells Neuvosto-Venäjää lukijoilleen kolme vuotta lokakuun vallankumouksen jälkeen. Sen lisäksi, että lausahdus kertoo länsimaiden aikaisemmin mieltäneen Venäjän osaksi sivistynyttä maailmaa, se myös kertoo paljon maan todellisesta katastrofaalisesta tilasta. Vuoden 1914 merkittävä eurooppalainen mahtitekijä oli vuonna 1920 luhistunut maa.

Itävalta-Unkarin kruununperillisen murha Sarajevossa kesäkuussa 1914 syytti maailman laajuisen konfliktin, johon myös Venäjä tempaistiin mukaan länsimaiden – Ison-Britannian, Ranskan ja myöhemmin myös Yhdysvaltojen – liittoutumaan Saksaa ja Itävalta-Unkaria vastaan. Sotaan lähdettiin innostuneena ja isänmaallisen aallon rohkaisemana. Vaikka Venäjän tekninen jälkeenjääneisyys – mistä venäläiset sotilaat viime kädessä maksoivat hengellään – oli selkeä, sai se mobilisoitua liikkeelle suuren armeijan. Pian kuitenkin lyhyeksi kaavailtu sota osoittautui pitkäksi ja Venäjän sotamenestys siinä heikoksi. Tällöin kasvoi myös vasemman äärilaidan äänenpainot, bolševikkien syyttäessä sotaa imperialististen rosvojen taisteluksi. Vladimir Leninin mukaan sota

⁸² Buchanan G. 1923, 176, 186–189, 196; Francis 1921, 157, 164–169; Service 1979, 42.

⁸³ Buchanan G. 1923, 215.

⁸⁴ Wells 1920, 11.

oli muutettava luokkien väliseksi vallankumoukseksi, mikä viimein tuhoasi kapitalismin ja veisi mennessään myös itsevaltiuden Venäjältä.⁸⁵

Tsaari Nikolai II oli tyytymätön sotamenestykseen ja päätti ottaa armeijan ylipäällikön tehtävät omiin käsiinsä, mikä lisäsi kansan ja poliitikkojen tyytymättömyyttä itsevaltaisia otteita kohtaan. Tsaari ei ollut valmis myöntymään vapaamielisemmän hallituksen kannalle, mikä sai hiljalleen kaikki poliittiset ryhmittymät vasemmistosta oikeistoon kääntymään monarkiaa vastaan. Tilanne kärjistyi Pietarissa helmikuussa 1917 vallankumoukseksi. Tsaarin vallan luhistuminen aloitti valtakilpailun, jota esimerkiksi Zetterberg nimittää kaksoisvallan kaudeksi: toisaalta valtaa piti juoksevia asioita hoitanut Georgi Lvovin⁸⁶ johtama väliaikainen hallitus – jonka länsivallat nopeasti tunnustivat, toisaalta yhä voimakkaammaksi tekijäksi nousivat ympäri maata Pietarin esimerkkiä noudattaen syntyneet neuvostot.⁸⁷ Väliaikainen hallitus jatkoi taloudellisesta ahdingosta huolimatta sotaa, jota neuvostot äänekkäästi vastustivat.⁸⁸

Helmikuun vallankumous oli mahdollistanut bolševikkien laillisen toiminnan, mutta puolue oli keväällä 1917 edelleen hyvin hajanainen. Selkeä suunta näytti löytyvän vasta Leninin saavuttua huhtikuussa Saksan viranomaisten järjestämällä junalla Pietariin, ja bolševikkijohtajan julistettua kuuluisat huhtikuun teesinsä, joissa julistettiin henkiinjäämistäistelua väliaikaiselle hallitukselle⁸⁹. Leninin mukaan kaikki valta oli otettava neuvostoille. Marginaalisena ryhmänä bolševikit aloittivat laajamittaisen propagandatyön saavuttaakseen väkijoukkojen tuen. Hallituksen jatkaessa toivotonta sotaa, Pietarin sotilaat nousivat heinäkuussa vastahakoisen bolševikkijohdon kanssa kapinaan. Aivan kuten Lenin oli pelännytkin, kapina oli liian tehoton ja hallitus onnistui sen kukistamaan. Heinäkuun liikehdintä aiheutti kuitenkin vaihdoksia hallituksessa, ja pääministeriksi nousi Aleksandr Kerenski. Uusi pääministeri ei halunnut tehdä bolševikeista kansan marttyyreja, joten

⁸⁵ Francis 1921, 134; Zetterberg 2000, 327–331; Lenin 1968, 2–3. Lenin oma kanta marxilaisesta teoriasta – jossa liberaalin porvarillisen vallankumouksen jälkeen tapahtuisi sosialistinen vallankumous – oli muuttunut. Maailmansodan aikana hänen kantansa alkoi muuttua suuntaan, jossa liberaalien sijaan talonpojat olisivat tärkein muutosvoima. Ks. Lewin 2006, 347.

⁸⁶ Lakimiestäustainen Lvov (1861–1925) kuului merkittäviin perustuslaillis-demokraattisen puolueen (kadetit) poliitikkoihin, ja hänestä tuli Venäjän ensimmäinen pääministeri. Lvov jatkoi sotaa Saksaa vastaan, mikä teki hänestä pian epäsuositun. Lokakuun vallankumouksen jälkeen Lvovin onnistui pakenemaan Ranskaan, missä hän myös myöhemmin kuoli.

⁸⁷ Zetterberg 2000, 331–337; Malia 1994, 91; Jones 1918, 119–158; vrt. Lewin 2006, 350–352. Lewinin muotoilemassa vallanjaossa on kolme pääleiriä: neuvostot, joissa voimakkaimpina olivat sosialistivallankumoukselliset ja menševikit, toisena bolševikit, joiden valta kasvoi nopeasti, ja kolmanneksi joukkojaan keräilevät valkoiset. Kaksi jälkimmäistä halusivat perustaa maahan diktatuurin.

⁸⁸ Maassa vallitsi ennenkuulumaton inflaatio: oli mahdotonta painaa yli miljardia ruplaa kuukaudessa, varsinkin kun tuon määrän painaminen maksoi inflaation vuoksi 1,5 miljardia. Ks. Lewin 2006, 354; Francis 1921, 24, 134; Bechhofer 1921, 50.

⁸⁹ Figesin mukaan Leninin voima suhteessa muihin puolueen jäseniin oli merkittävä: vaikka rivit välillä rakoilivat, todellisuudessa kenelläkään ei ollut rohkeutta lähteä todella vastustamaan Leniniä. Figes 1996, 511.

hän rankaisi heitä lievästi. Toisaalta neuvostojen vasemmistoryhmien enemmistö piti bolševikkeja edelleen ”tovereinaan”, ja he pelkäsivät bolševikkien rankaisemisen johtavan vain oikeistovoimien vahvistumiseen.⁹⁰ Eräs aikalainen – kadettijohtaja Miljukov – näki kaksi mahdollista tulevaisuutta Venäjälle: oman diktatuurinsa tulisi pystyttämään joko kenraali Kornilov tai bolševikit.⁹¹

Seuraavaksi hallitusta uhattiin oikealta, kun valkoinen armeijan ylipäällikkö Lavrenti Kornilov⁹² yritti vallankaappausta ja sotilasdiktatuurin perustamista.⁹³ Selvitäkseen hyökkäyksestä Kerenski joutui kääntymään karkottamiensa bolševikkien puoleen, mikä tarkoitti käytännössä bolševikkipuolueen poliittisen maineen rehabilitoimista. Samalla bolševikkijohtajat vapautettiin ja Pietarin työläisiä aseistettiin pääkaupungin puolustukseksi. Sotilaskaappaushanke saatiin torjutuksi, mutta se oli osoittanut hallituksen heikkouden. Valkoiset vetäytyivät keräämään voimia ja näkivät maan tulevaisuuden edelleen historiassa ja monarkian palauttamisessa⁹⁴. Toisaalta bolševikkien asema oli vahvistunut merkittävästi, ja puolue saavutti enemmistön Pietarin ja Moskovan neuvostoissa: vaatimus vallan siirtämisestä neuvostoille merkitsi nyt bolševikkivaltaa.⁹⁵

Pian Lenin vakuutti puolueensa vallankaappauksen välittömästä ajankohtaisuudesta, ja Pietarin neuvoston asettaman ja Lev Trotskin johtaman ”sotilasvallankumouksellinen komitean” voimin kaappaukseen myös ryhdyttiin. Heikosta väliaikaisesta hallituksesta ei ollut enää vastusta, ja Kerenskin hylkäsivät kaikki hänen liittolaisensakin. 25. päivänä lokakuuta Pietarissa kokoontunut yleisvenäläinen neuvostokongressi vahvisti vallansiirron neuvostoille. Kongressi myös hyväksyi Leninin asetukset rauhasta ja maasta, sekä uuden hallituksen – kansankomissaarien neuvoston (sovnarkom) – jonka johtoon asetui Lenin ja ulkoasiain komissaariksi Trotski. Maa-asetuksellaan Lenin halusi turvata puolueelleen talonpokien tuen, lisäksi ”Venäjän kansojen oikeuksien julistus”,

⁹⁰ Francis 1921, 136–142; Pipes 1990, 426–431; Figes 1996, 435–436, 456. Väliaikaisen hallituksen pääministeri Kerenski (1881–1970) kuului alun perin sosialistivallankumoukselliseen puolueeseen. Hän jäi lopulta eristäytyneeksi ja sairastui vakavasti, jolloin myös hänen kosketuksensa todellisuuteen esim. voimakkaiden morfiini- ja kokaiiniannosten vuoksi oli heikko.

⁹¹ Malia 1994, 97; Lewin 2006, 351–352.

⁹² Kornilov (1870–1918) jäi bolševikkien vangiksi, mutta pakeni myöhemmin ja otti komentoonsa valkoisia armeijoita. Kenraali menehtyi myöhemmin päämajaansa osuneeseen puna-armeijan kranaattiin. Figes 1996, 564.

⁹³ Uusimpien tutkimusten mukaan Kornilovin päämääränä ei itse asiassa ollut vallankaappaus, vaan väliaikaisen hallituksen pelastaminen vasemmiston uhkalta. Kenraali ajatteli Kerenskin lopulta tukevan ja pitävänä laillisena sotilasdiktatuurin perustamista. Figes 1996, 445–446.

⁹⁴ Lewin 2006, 358–359. Lewinin mukaan monarkistinen oikeisto näki ainoaksi keinokseen sotilaallisen voimankäytön ja turvautumisen terroriin. Tulevat valkoisten joukot haaveilivat Moskovan takaisin valtauksesta ja tsaarinn palauttamisesta valtaan.

⁹⁵ Esim. Luukkanen 2004, 104–105; Figes 1996, 452; Mäki-Kulmala 2003, 79.

jonka mukaan kansat saivat itsemääräämisoikeuden, halusi esittää bolševikkihallituksen hyväntahtoisuutta.⁹⁶

Bolševikkien oli nyt ryhdyttävä järjestelmällisiin toimiin valtansa vakiinnuttamiseksi. Vastavallankumouksen estämiseksi perustettiin erityiskomissio Tšeka, joka alkoi kitkeä vastustajia hallintokoneistosta – lopulta bolševikkien ankarat sisäpoliittiset toimet eivät jättäneet vastustajilleen muuta mahdollisuutta kuin nousta aseelliseen vastarintaan. Keväällä 1917 oli sovittu perustuslakia säättävän kansalliskokouksen koolle kutumisesta, ja edustajistovaalit järjestettiin marraskuussa. Vaalit osoittautuivat bolševikeille epäedullisiksi, eivätkä he voineet sallia kokouksen työskentelyä. Perustuslakia säättävän kokous oli itse asiassa yksi syy siihen miksi bolševikit olivat kaapanneet vallan juuri lokakuussa, sillä kokouksen jälkeen se olisi ollut vaikeampaa.⁹⁷

Kansalliskokouksen kokoontuessa tammikuussa 1918, bolševikit lopulta estivät sen toiminnan asevoimin, mikä tarkoitti demokratian syrjäytymistä diktatuurin tieltä, ja vallan siirtämistä yksin bolševikkien käsiin⁹⁸. Toisaalta kokouksen edustajat oli valittu syksyllä 1917 ja se oli kokoontuessaan entinen mahtitekiä, eivätkä bolševikit olleet ainoita, jotka totesivat sen merkityksettömäksi.⁹⁹ Bolševikkivallan luonteen laadusta kertoi kuitenkin perustuslakia säättävän kansalliskokouksen puolesta järjestetyn aseettoman mielenosoituksen hajottaminen, minkä seurauksena kuoli kymmenen ihmistä – joukossa aikaisemmin bolševikkeja tukeneita työläisiä. Lopulta välit vastustajien kanssa selvitettiin ase-in; bolševikkien selviytyessä voittajina. Oppositiolehdet lakkautettiin ja eroa muihin sosialisteihin haluttiin korostaa muutamalla puolueen nimi Venäjän kommunistiseksi puolueeksi.¹⁰⁰

Moskovaan pääkaupungin siirtäneiden bolševikkien oli myös tuotava maahan kaivattu rauha. Länsivallat vastustivat jyrkästi Venäjän irtautumista sodasta, eivätkä ne olleet valmiita rauhanneuvotteluihin. Siksi Neuvosto-Venäjä pyrki yksin kansalle lupaamaansa rauhaan Saksan

⁹⁶ Lenin 1968, 12–16; Luukkanen 2004, 106–110; Zetterberg 2000, 344–348.

⁹⁷ Francis 1921, 199–203; Buchanan G. 1923, 168; Malia 1994, 113; Figes 1996, 505,507–517.

⁹⁸ Lenin itse kuvaa perustuslakia säättävän kokouksen henkeä ”ruumiiden ja elottomien muumioiden” kokoontumiseksi, jolle luovutettu valta merkitsi vain ”sovinnonhierontaa rikollisen porvariston kanssa”. Siksi se oli ”laskettava hajalle”. Lenin 1968, 30–34.

⁹⁹ Williams H. 1919, 16–24; Francis 1921, 202; Malia 1994, 114; Lewin 2006, 360–361. Kokouksen johtaja V. Tšernov oli menettänyt luottamuksensa jopa oman puolueensa, sosialistivallankumouksellisten joukossa. Myös kadettien mukaan kokous ei kyennyt täyttämään sille asetettuja tehtäviä. Lewin väittää myös, että jos valkoiset olisivat olleet tuolloin yhtenäinen voima, olisivat myös he vaatineet kokouksen hajottamista.

¹⁰⁰ Francis 1921, 197–205; Crosley 1920, 113–116, 256; Figes 1996, 505, 507–517, 632–635; Zetterberg 2000, 348–351, 354; Rosenberg 1987, 117. Esimerkiksi Figesin mukaan Leninillä ei ollut koskaan aikomusta lähteä johtamaan maata parlamentaarisesti.

kanssa. Rauhanehdot olivat kovat, mutta bolševikkien oli Saksan sotilaallisen painostuksen edessä ne hyväksyttävä. Esimerkiksi Luukkanen nimittää kevään 1918 bolševikkipolitiikkaa ”hengähdystauoksi”, bolševikkien maltillisemmän ja yhteistyöhaluisemmän linjan takia. Tarkoituksena olikin ratkaista maan katastrofaalinen tila yhdessä muiden puolueiden kanssa, mutta kun kyseeseen tuli valta, Lenin katsoi sen kuuluvan vain bolševikeille. Kun rauha lopulta maaliskuussa solmittiin Saksan kanssa, bolševikkien kanssa samassa hallitusrintamassa olleet vasemmisto sosialistivallankumoukselliset ministerit erosivat. Tästä hetkestä lähtien Neuvosto-Venäjää hallitsi käytännössä aina sen romahtamiseen asti yksipuolue. Rauhasta huolimatta neuvostohallitus jatkoi puna-armeijansa vahvistamista, jota tarvittiin pian länsivaltojen tukemia valkoisten joukkoja vastaan. Täysimittainen verinen sisällissota puhkesi heinäkuussa 1918; mikään sovitteluratkaisu ei enää ollut mahdollinen kahden leirin välillä, nyt taisteltiin toisen kuolemaan saakka. Taistelussa vastakkain oli kaksi kilpailevaa heikkoa valtiovaltaa – bolševikkivaltakin oli valtiovaltaa, joskin hyvin radikaalia sellaista – mutta samalla sotaa käytiin kahden sosiaalisen luokan välillä.¹⁰¹

Länsivalloille valkoisten joukkojen tukeminen oli luonnollista, niin epäedullinen Leninin hallitus oli niiden intresseille. Bolševikit olivat irrottaneet Venäjän sodasta ja siirtäneet näin painolastin Saksan nujertamisesta yksin lännelle. Tämän vuoksi Venäjä oli menettänyt länsimaiden silmissä statuksensa suurten valtioiden joukossa. Lisäksi bolševikit sanoutuivat irti kaikista lännen myöntämistä tsaarin ajan lainoista, sekä kansallistivat teollisuutta, johon länsi oli tehnyt mittavia sijoituksia. Vähäinen merkitys ei myöskään ollut sillä, että bolševikit levittivät kaappauksensa jälkeen sodan- ja lännenvastaista propagandaa, ja uhkasivat lännen imperialisteja maailmanvallankumouksella. Niin kutsuttu punainen kammo (The Red Scare) tunkeutuikin lännen hallitusten ja poliitikkojen piiriin, leviten sieltä myöhemmin kansan pariin.¹⁰²

Valkoisten joukkojen taistelutahto sai kipinän Venäjällä hortoilevalta niin sanotulta tšekkilegionaalta. Tämä Venäjän rinnalla Saksaa vastaan taistellut suuri sotajoukko oli toimeton ja halusi bolševikkien rauhanteon jälkeen taistelemaan länsirintamalle. Bolševikeille legioonaa oli selkeä uhka ja se päätettiin riisua aseista, mikä sai tšekit nousemaan neuvostohallitusta vastaan¹⁰³.

¹⁰¹ Lewin 2006, 364; Luukkanen 2004, 131–135; Pipes 1990, 656–660; Malia 1994, 114, 121; Figes 1996 540–546, 550; Zetterberg 2000, 350–358.

¹⁰² Figes 1996, 537; Zetterberg 2000, 359; Gaddis 1978, 106; Gorodetsky 1977, 2–4.

¹⁰³ Tšekkilegionalla oli merkittävä rooli myös siinä miksi Yhdysvaltain hallitus lopulta myöntyi julkisesti interventioon Venäjälle. Presidentti Wilson oli hälyttynyt raporteista, joiden mukaan bolševikit aseistivat saksalaisia ja itävaltalaisia sotavankeja (tästä ks. Crosley 1920, 234. Crosley kauhistelee vapaana käveleviä saksalaisia ja

Tällöin myös maan valkoiset voimat ryhdistäytyivät. Valkoisia hallituksia perustettiin Volgan varren kaupunkeihin ja ne saivat laajoja alueita haltuunsa. Tilanne näytti bolševikeista uhkaavalta: tsaarin vapautusta pelkäävät bolševikit murhasivat keisarin perheineen heinäkuussa 1918. Keisarin murha merkitsi terrorin julistamista, jonka jälkeen ihmishengen merkitys kävi olemattomaksi. Toisaalta vasta Leniniä vastaan tehty murhayritys elokuussa sai hallituksen julistamaan virallisesti punaisen terrorin käyttöön otetuksi.¹⁰⁴

Länsivaltojen tukemien valkoisten joukkojen eteneminen näytti aluksi murskaavalta. Yhdysvallat, Iso-Britannia ja Japani lähettivät kevästä 1918 alkaen joukkojaan valkoisten tueksi, ja Saksan romahtaessa syksyllä maailmansodassa, joukkoja vapautui entisestään bolševikkivastaiseen taisteluun. Valkoiset hyökkäsivät puna-armeijaa vastaan kaikista ilmansuunnista, ja pian vain Keski-Venäjä oli bolševikkien hallussa. Tilanne muuttui kuitenkin vuoden 1919 alussa, kun lännen apu valkoisille joukoille osoittautui ohueksi: sotaan väsyneet länsijoukot eivät enää halunneet taistella, eikä kotona taistelua kaukaisessa maassa ymmärretty. Liittoutuneet alkoivat vetää joukkojaan pois, joskin jatkoivat aseellista tukeaan.¹⁰⁵

Valkoiset eivät kyenneet kunnolla yhdistämään voimiaan bolševikkien vastaiseen taisteluun, ja kukin kolmesta valkoisesta kenraalista – Koltšak, Denikin ja Judenitš – voitettiin yksitellen. Esimerkiksi Figesin mukaan valkoiset eivät koskaan ymmärtäneet sodan todellista luonnetta: he kuvittelivat terrorin riittävän pitämään kansan aloillaan, mutta todellisuudessa kansa olisi pitänyt kyetä mobilisoimaan bolševikkeja vastaan. Toisaalta Lewin on sitä mieltä, että bolševikkien venäläisnationalistisen asenteen puuttuminen – ajoihan puolue johto kuitenkin maailman vallankumousta ja antoi rajamaiden itsenäistyä¹⁰⁶ – osoittautui merkittäväksi tekijäksi sisällissodan voittamisessa, valkoisten edustaessa perinteistä isovenäläistä ylivaltaa.¹⁰⁷ Kun länsivallat lopettivat vielä taloussaartonsa vuoden 1920 alussa, ja vahvasti isänmaallisuutta venäläisten parissa nostanut sota Puolaa vastaan johti aselepoon, oli puolueella maassa vahva sotilaallinen ja taloudellinen ote. Viimeiset ulkomaiset joukot poistuivat Venäjältä 1920-luvun alussa. Maailman sotaa seurannut

itävaltalaisia sotavankeja Pietarin kaduilla), kun Yhdysvallat sai tietää tšekkilegioonan tarvitsevan apua Vladivostokissa, päätti se liittyä Venäjän sisällissotaan auttaakseen legioonaa. Filene 1967, 43–45.

¹⁰⁴ Francis 1921, 289; Goldman 1923, 123; Pipes 1990, 774–777, 816–817; Zetterberg 2000, 359–360; Malia 1994, 118; Figes 1996, 641–642; Tumarkin 1985, 78–80.

¹⁰⁵ Goldman 1924, XVI; Zetterberg 2000, 359–361; Figes 1996, 574.

¹⁰⁶ Ks. Lenin 1968, 8–9.

¹⁰⁷ Figes 1996, 567–569, 572; Lewin 2006, 363; Snowden 1920, 161; Francis 1921, 348. Figesin mukaan kenraaleilta – olivathan he ensisijassa sotilaita – puuttui usein myös todelliset poliittisen johtajan taidot, eivätkä he antaneet arvoa valtavan talonpoikaisväestön asioille. Lewinin mukaan valkoiset palauttivat talonpökien maita aatellisille ja maanomistajille. Aikalaisena Francis korostaa bolševikkien propagandan merkitystä; bolševikit pelottelivat talonpoikia tilaherrojen paluulla, mikäli valkoiset voittaisivat.

sisällissota – joka oli entisestään syventänyt maan takapajuisuutta ja alikehittyneisyyttä – oli nyt päättynyt.¹⁰⁸

Maan sisäinen tila pysyi kaoottisena. Myös maaseudulla neuvostojen valta oli käytännössä lakannut olemasta kevääseen 1921 mennessä, ja kapina mielialat ruoan pakko-ottoa vastaan kasvoivat. Bolševikkien hoitama talous oli ollut jo vuosia kuralla, eikä ruokaa saatu kunnolla kaupunkeihin. Kapina ja lakkoaalto levisivät kaupunkeihin ja tehtaisiin. Huhut kapinamielialoista ylettyivät lopulta hiljalleen bolševikkivastaiseksi kääntyneeseen Kronstadtin laivastotukikohtaan saakka. Kronstadtin kapinalliset vaativat takaisin neuvostovaltaa ilman kommunisteja, ja myös suuri osa tukikohdan bolševikeistakin liittyi kapinaan. Trotski saapui Moskovasta Pietariin johtamaan kapinan kukistamista. Useamman päivän veristen taisteluiden jälkeen Suomen lahteen huuhtoutui tuhansien sotilaiden ruumiita. Hengissä säilyneet kapinoitsijat pakenivat tai heidät vangittiin ja useimmat teloitettiin ilman oikeudenkäyntiä. Viimeiseksi todelliseksi bolševikkivastaiseksi kapinaksi jäänyt Kronstadt, oli selkeä osoitus bolševikkien muuttumisesta tyranneiksi: vallankumous oli alkanut Pietarista ja nyt se oli kuollut samassa kaupungissa.¹⁰⁹ Sisällissodan päättymisen ja Kronstadtin kapinankukistamisen lisäksi Neuvosto-Venäjä siirtyi muutenkin historiallisesti uuteen aikaan. Kauppasuhteet oli länteen palautettu ja Iso-Britannia tunnusti bolševikkihallituksen keväällä 1921 – Yhdysvallat tosin vasta vuonna 1933. Toisaalta Lenin julkisti uuden talouspolitiikkansa ja maata oli todella aloitettava jälleen rakentamaan katastrofaalisesta tilastaan – joka symboloitui Volgan varsilla puhjenneeseen massiiviseen nälänhätään.

4. Länttä uhkaavat Venäjän tuhoajat – lokakuun kaappaus syventää viholliskuvaa

Tässä luvussa käsiteltävä ajanjakso oli maailmanlaajuisesti suurten mullistusten aikaa. Lokakuussa 1917 Venäjä sai siis uudet hallitsijat, jotka pyrkivät vahvistamaan valtansa maanlaajuisiksi. Keväällä 1918 bolševikit irrottivat maan sodasta kunnes kesällä syöksyttiin uuteen kurimukseen: veriseen sisällissotaan. Maailman politiikka koki jälleen merkittävän muutoksen Saksan romahtaessa maailmansodassa loppusyksystä. Mullistusten seurauksena myös kyseistä aikaa kuvanneiden kirjoittajien päähuomion veivät Venäjän ja maailman poliittiset tapahtumat. Silti tekstien avulla on mahdollista rakentaa kuvaa venäläisen yhteiskunnan tilasta, sekä uusien hallitsijoiden ja kansan suhteesta. Bolševikit olivat esillä aikalaisten teksteissä näkyvästi, mutta

¹⁰⁸ Wells 1920, 8–14; Snowden 1920, 113–118; Gorodetsky 1977, 2–5; Zetterberg 2000, 361–362, 368; Filene 1967, 58–59.

¹⁰⁹ Goldman 1924, XXVII; Russel 1920, 99–106; Figes 1996, 758–768.

samalla hyvin yksipuolisesti. Kaappausta edeltänyt viholliskuva syventyi, mutta edelleen kirjoittajat tukeutuivat keväällä ja kesällä 1917 muodostettuihin yleistyksiin. Tässä luvussa käsittelen ensin – kirjoittajilla ohueksi jäänyttä – yleistä käsitystä bolševismista, sitten siirryn kansan kuvaan ja edelleen yksityiskohtaisempiin havaintoihin bolševismista käytännössä.

4.1. Uhkaava bolševismi

Kokemuskertomusten kirjoittajien luoma kuva valtaan nousseesta bolševismista ei siis tällä ajanjaksolla ole kovin monipuolinen: itse bolševismin olemusta analysoidaan vähän. Tämä ei johtunut pelkästään siitä, että huomio kiinnitettiin poliittisiin tapahtumiin: on myös muistettava, että aikalaisille bolševikkien valtaannousu oli pitkään järkytys – joskaan ei yllätys – joten suhtautuminen ei ollut ongelmatonta.¹¹⁰ Useimmat kokemuskertomusten kirjoittajat olivat kokeneet sekä Tsaarin että väliaikaisen hallituksen hallinnon, ja nyt uudet bolševikkihallitsijat koettiin uhkaksi niin itselleen, Venäjälle kuin läntiselle maailmalle.

Kaappauksen jälkeinen bolševikkikuva nojasi jo muodostuneisiin stereotypioihin. Bolševikkeja kuvattiin sellaisilla tutun kuuloisilla nimityksillä kuten barbaarit, eläimet, fanaatikot, anarkistit tai kouluttamaton roskajoukko, käytettiinpä nimityksiä hirviöt, konnat ja hullutkin.¹¹¹ Bolševismissä nähtiin harvoin mitään hyvää ja usein sen nähtiin yksinkertaisesti tuhoavan loputkin siitä sivistyneestä Venäjästä joka oli jäljellä:

”Tämä bolševismi tai neuvostohallitus, joka toimii Venäjällä, on häpeäksi sivilisaatiolle.”¹¹²

Jo varhaisessa bolševikkikuvassa määräävässä asemassa oli ollut puolueen väkivaltaisuus. Kaappauksen jälkeen tämä väkivaltaisuus tuntui integroituvan syvemmin osaksi hiljalleen määrittävän bolševismin olemusta. Kuvaa täydensi toiminnan arvaamattomuus: bolševismi – joka ei suvainnut kompromisseja – oli impulsiivista. Uhkien tai mahdollisuuksien ilmetessä bolševikit toimivat hyvin nopeasti ja häikäilemättömästi, sen kummemmin tekojensa seurauksia pohtimatta. Lisäksi hallituksen, eli sovnonarkomin, toiminta kytkeytyi käytännössä puolueen toimintaan Smolnassa, eivätkä niiden asiat eronneet toisistaan.¹¹³ Bolševikit joutuivatkin usein toimivaan

¹¹⁰ Williams A. 1967/1921, 81; Buchanan M. 1918, 189, 196; Williams H. 1919, 26.

¹¹¹ Esim. Crosley 1920, 167, 174, 224, 272; Francis 1921, 283, 312

¹¹² Francis 1921, 334; vrt. Filene 1967, 59. Filenen mukaan sisällissodan aikana lännen julkisessa mielipiteessä bolševismia kuvattiin usein sivilisaation vihollisena ja tuhoajana.

¹¹³ Francis 1921, 329; Williams H. 1919, iii; Figes 1996, 494–495, 504–505, 521–524.

impulsiivisesti ilman käytännön ohjenuoraa, sillä on totta – kuten usein väitetään – etteivät he olleet valmistautuneet maan johtamiseen käytännössä. Bolševikit siis eivät tienneet vallan saavutettuaan mitä sillä tehdä¹¹⁴. Pipes on korostanut tätä – aikalaistenkin huomioimaa – bolševikkihallinnon improvisoivaa luonnetta, toisaalta Lewin pitää varhaista bolševismia myös eetoksena: pienistä päätettävistä asioista saatettiin keskustella tolkkuttoman pitkiä aikoja. Malian mukaan taas kaikkien bolševikkien ”improvisaatioiden” perustana oli usko sosiaalisen vallankumouksen välttämättömyydestä, sen oli vain tapahduttava – toisin kuin Marx oli siitä puhunut – historian käden eli puolueen toimesta.¹¹⁵ Joka tapauksessa kokemukertomusten kirjoittajille bolševismi tuntui perustuvan yksinkertaiseen materialistiseen käsitykseen maailmasta, ja sen väkivaltaista suhtautumista yksilöön vieroksuttiin vastakohtana vapautteen pyrkiville länsimaisille arvoille:

”Bolševismi on pahan taantumuksellisen politiikan hovineito. Itse asiassa se on itsessään taantumusta: se muuntaa suvaitsevan ja vapaan sivilisaation saavutukset väkivaltaiseksi hallinnoksi ja alkukantaisiksi materialistisiksi impulsseiksi. Se on väärä tie: se on vastakohta vapaudelle ja henkisille pyrkimyksille. Viha on sen periaate, ja teoriassa ja käytännössä se tuhoaa käsityksen yksilön arvokkuudesta. Se on kapina ihmisen sielua vastaan.”¹¹⁶

Bolševismin vertailukohdaksi esitettiin länsimaiselle lukijalle ääritantumuksellisia poliittisia päämääriä – kuten monarkian ihannointia – ja korostettiin edellä mainittua Marxin materialistisen historiakäsityksen äärimmäistä tulkintaa. Englantilaisen journalistin Harold Williamsin mukaan taantumus ja bolševismin kaltainen oppi sekä tuottivat että päihittivät toisensa, mutta molemmat johtivat ihmisarvojen tuhoamiseen ja lähimmäisenrakkauden katoamiseen. Hänen mielestään pitkään kestänyt Venäjän vapauden etsintä oli valitettavasti johtanut uuteen orjuuteen – bolševismiin, joka ”soveltaa äärimmäistä materialistisen historiakäsityksen tulkintaa, joka voi johtaa vain taloudelliseen ja moraaliseen tuhoon.”¹¹⁷

¹¹⁴ Tämä tietämättömyys siitä, mitä käytännössä olisi tehtävä, tulee hyvin esille Leninin ”julistuksessa väestölle” marraskuun alussa 1917. Hänen mukaansa valtio oli nyt talonpoikien ja työläisten omistuksessa, ja heidän tulisi pitää huoli siitä, että se pysyisi toiminnassa. Lenin 1968, 17–19. Edelleen ”selostuksessaan maasta” Lenin esittää, ettei ole tekemässä ohjelmaa, vaan dekreettiä, joka antaa mahdollisuuden talonpojille ratkaista ongelmat alueellisesti parhaaksi katsomallaan tavalla. Lenin 1968, 16.

¹¹⁵ Pipes 1990, 507; Lewin 2006, 380; Malia 1994, 112; vrt. Figes 1996, 503–504.

¹¹⁶ Williams H. 1919, ii.

¹¹⁷ Williams H. 1919, iii–iv. Williams tarkoittanee pahimmilla taantumuksellisilla voimilla helmikuun vallankumouksen jälkeen tsaarin valtaa kannattaneita monarkisteja. Toisaalta Hobsbawmin mukaan länsimainen mielipide oli pitänyt kevään vallankumousta kaikkialla tervetulleena, lukuun ottamatta pinttyneimpiä perinteisiä taantumuksellisia. Tästä ks. Hobsbawm 2000, 80.

Bolševismilla tuntui olevan yli-inhimilliset uskonnolliset ulottuvuudet. Se ei ollut niinkään oppi tai poliittinen systeemi vaan enemmän ”omituinen tunne tai mentaalinen tila”.¹¹⁸ Se, että bolševismi antoi olettaa olevansa pikemminkin universaali päämäärä kuin lokakuun kaappaukseen rajoittuva kansallinen tapahtuma, kiehtoi myös varmasti kansaa. Bolševismi julistikin uutta kansainvälistä sanomaa, aina siihen asti kunnes länsivaltojen interventio tuli ajankohtaiseksi, jolloin Lenin käänsi taitavasti kansaa puolelleen vetoamalla sen nationalistisiin tunteisiin. Unohtaa ei sovi kuitenkaan sitä, että Lenin keskittyi tarmokkaasti Euroopan vallankumoukselliseen potentiaaliin aina NEP-politiikkansa¹¹⁹ käynnistämiseen saakka.¹²⁰ Uskonnolliset ulottuvuudet olivat käsin kosketeltavissa suuria joukkokokoonantumisia seuratessa: näytti siltä, että bolševikit pystyivät lietsomaan maahan jonkin mittavaa aivopesua muistuttavan tilan.¹²¹ Paul Dukesia sen sijaan ihmetytti bolševismin kaksinaismoraaliselta vaikuttanut suhde ylempiin auktoriteetteihin, hartaimpien bolševikin palvomiskiihko kun näytti vetävän vertoja mille tahansa kirkolle:

”Vaikka totinen bolševikki ei ristikään silmiään, kumartaa hän hengessä yhtä huumaantuneena Marxin ja toisten samanlaisten vallankumouksen oppi-isien kuvien edessä kuin ikinä oikeauskoinen kirkossakävijä.”¹²²

Bolševismissa oli selkeästi messiaanisia piirteitä. Hitlerin kansallissosialismin tapaan, se tuntui tavoittelevan utooppista millenniaalista jatkumoa, jotain sellaista mitä aikalainen Paul Dukes kuvaili ”köyhälistön tuhatvuotiseksi valtakunnaksi”.¹²³ Vuonna 1902 Lenin oli määritellyt kirjassaan Mitä on tehtävä? bolševismin teoreettiset lähtökohdat ja oman – Venäjän olosuhteisiin sopivan – tulkintansa Marxin vallankumousprosessista: utooppisesti se tarkoitti sitä, että suljetun ja tarkoin valitun puolueen tehtävänä olisi vallankumouksen toteuttaminen, koska kansa ei koskaan saavuttaisi tarvittavaa tietoisuuden tilaa, josta käsin se omatoimisesti toteuttaisi vallankumouksen. Puolueen jäsenistön tulisi toimia etujoukkona, joka vallankumouksen jälkeen ”johdattelisi kansan sosialismiin” ja herättäisi sen poliittisen tietoisuuden. Ilman puoluetta ei siis ollut vallankumousta, eikä kansan todellista tietoisuutta.¹²⁴

¹¹⁸ Williams H. 1919, 24.

¹¹⁹ Leninin sisällissodan jälkeen aloittama uuden talouspolitiikan (NEP tulee venäjän kielen sanoista Новая экономическая политика – novaja ekonomitseskaja politika) kausi jossa sallittiin osittain vapaat markkinat. Ks. lisää esim. Luukkanen 2004, 157–162.

¹²⁰ Hobsbawm 2000, 80; Duncan 1998, 56; Lewin 2006, 348–349.

¹²¹ Esim. Snowden 1920, 16, 50–55; Crosley 1920, 167.

¹²² Dukes 1923, 185–186.

¹²³ Dukes 1923, 188.

¹²⁴ Tucker 1985, 25–33; Kenez 1985, 132; Malia 1994, 74–77; Lewin 2006, 348. Marx ei antanut selkeitä ohjeita siitä miten vallankumous tulisi käytännössä toteuttaa. Marxin kuoleman jälkeen perustettu toinen internationaali riitautui mm. tämän asian ympärillä, ja hajosi vuonna 1914 maailmansodan syttyessä. Leninin katsoi, että vallankumous tulisi

Kokemuskertomusten kirjoittajille tämä etujoukko näytti ennemminkin halveksivan kansaa ja pitävän itseään ”ylempänä ihmislajina, jonkinlaisena ihmiskunnan kermana: ’vallankumouksellisen köyhälistön etuvartiostona’”¹²⁵ Kirjoittajien muodostamaa kuvaa kansaa halveksivasta bolševismista ei tarvitse ihmetellä: Leninin mukaanhan esimerkiksi talonpojat eivät tienneet omaa parastaan, vaan ”työväenluokan on pidettävä itseään ohjaajana ja johdatettava joukot mukaansa.”¹²⁶ Tämä diktatuurimainen bolševismi osoittautui kuitenkin menestyksekkääksi verrattuna muiden sosialistipuolueiden – etenkin oikeisto sosialistivallankumouksellisten – ajamaan parlamentarisempaan ja demokraattisempaan linjaan verrattuna. Itse asiassa vasemmisto-oppositio oli niin sokaistunut omien demokraattisten päämääriensä hyvydestä, etteivät he kyenneet näkemään bolševikkien epädemokraattisuuden tehokkuutta vallan vakiinnuttamisessa. Lopulta tammikuussa 1918 bolševikkien hajotettua demokraattisesti koolle kutsutun perustuslakia säätävän kokouksen – johon oikeisto sosialistivallankumoukselliset olivat laittaneet toivonsa – ei Venäjällä syntynyt massareaktiota vastustamaan bolševikkien toimia, ei edes oikeisto sosialistivallankumouksellisten tärkeimmässä tukijoukossa talonpojissa. Talonpojille demokraattisen hallinnon symboli perustavakokous osoittautui kaukaiseksi asiaksi, kun samaan aikaan heidän kylissään oli maanomistusta koskeva vallankumous meneillään.¹²⁷

Pelottavaksi bolševismi muuttui kun sen uhka kohdistui suoraan kirjoittajiin itseensä. Kaappauksen jälkeen Pietarin kaduilla vallitsi kaaos, ja ryöstelevät rosvojoukot samaistettiin uuteen hallintoon: katujen kaaos näyttäytyi juuri sinä anarkiana jota bolševismin katsottiin edustavan. Itse asiassa oli vaikea tunnistaa kuka kaduilla oli kenenkin puolella: satunnaiset aseilla uhkailut ja henkilötietojen tivaaminen pelottivat, eikä bolševikkien amerikkalaisille antama määräys lapioida lunta Pietarin kadulta kuvaa parantanut.¹²⁸ Esimerkiksi suurlähettiläs Buchanan näyttää pelänneen aidosti bolševikkeja. Hän kauhisteli mahdollisuutta, että saksalaiset agentit – joita hän päätteli kaupungissa olevan – yllyttäisivät punakaarteja hyökkäämään vihollisensa Ison-Britannian lähetystöön. Buchanan myös puetti lähetystön vartijat siviilivaatteisiin, jotta he pääsisivät turvallisesti kotiinsa ja turvautui kadulla naisseuraan, jottei häneen olisi kohdistettu väkivaltaa. Lisäksi hänen ja uuden

ottaa tiukasti kommunistisen puolueen johdettavaksi. Omat tulkintansa oli myös mm. Karl Kautskylla ja Rosa Luxemburgilla.

¹²⁵ Dukes 1923, 407; vrt. Crosley 1920, 271–272; Williams H. 1919, 23.

¹²⁶ Lenin 1968, 24–25. Lenin puhuu talonpojista ja työläisten roolista näin jo joulukuussa 1917.

¹²⁷ Ks. esim. Figes 1996, 517–519.

¹²⁸ Buchanan M. 1918, 212, 228–229; Crosley 1920, 182–184, 264, 276.

ulkoasiankomissaarin Trotskin välinen henkilökohtainen vihamielisyys ei pelkoa vähentänyt.¹²⁹ Pelottava bolševismi sai myös usein vahvistusta vilkkaana pyörivästä huhumyllystä:

”Viimeisimmät huhut – jotka vaikuttavat meihin henkilökohtaisesti – kertovat, että bolševikit suunnittelevat täällä olevien liittoutuneiden edustajien tuhoamista.”¹³⁰

Bolševikkien militaristinen ja maskuliininen pukeutuminen olivat omiaan muodostamaan uhkaavaa kuvaa ja erottamaan heidät muiden ”länsimaisilta” näyttäneiden poliittisten puolueiden edustajista. Itse asiassa bolševikit olivat ainoa venäläisistä puolueista, josta kehittyi hämäräperäinen ja salainen organisaatio¹³¹. Puolue ei kyennyt muuttamaan imagoaan salaseurasta hallituspuolueeksi. Toisaalta bolševikit eivät edes halunneet kutsua itseään ministereiksi, vaan korvasivat tittelin Trotskin keksimällä kansankomissaarilla. Tämä omaperäinen – eräiden kirjoittajien mielestä jopa humoristinen – nimitys maan tärkeimmille viroille, kääntyi eurooppalaiseen perinteiseen nimitykseen tottuneille aikalaisille yhdeksi esimerkiksi bolševikkien takapajuisuudesta ja vähäpätöisyydestä.¹³²

Bolševismin ja porvariston vastakkainasettelu näkyy yllättävän vähän kaappauksen jälkeisissä kirjoituksissa. Bolševismin vihan kohteena oli väljästi määritelty porvaristo – nimitys piti sisällään kaikki ylemmät luokat virkamiehistä kauppiasiin – joka oli kansan historiallinen sortaja.¹³³ Kokemuskertomusten kirjoittajat huomasivat kuinka yksinkertainen oppi sortajien kahleista vapautumisesta levisi kulovalkean tavoin kansan keskuuteen.¹³⁴ Maaseudulta kantautui huhuja bolševikkien provosoimista villeistä talonpojista, jotka murhasivat entisiä maanomistajiaan, mutta kaupungissa väkivalta tuntui rajoittuvan kadulla hulinointiin ja ryöstelyyn. Kirjoittajat tulkitsivat

¹²⁹ Buchanan G. 1923, 213, 226–228. Huhun mukaan Trotski oli valmis pidättämään Buchananin, koska lähettiläs ei ollut suostunut yhteistyöhön, vaan päinvastoin oli kontakteissa bolševikkien vastustajiin.

¹³⁰ Crosley 1920, 175.

¹³¹ Malia 1994, 73; vrt. esim. Crosley 1920, 215. Bolševikit näyttivät aikaisemman hallintokoneiston virkailijoille kummalliselta väeltä. Crosleyn mukaan mm. Trotskin saapuessa ensimmäistä kertaa ulkoministeriöön, ratkesivat virkailijat nauramaan – Trotski kun ei näyttänyt ollenkaan ministeriltä.

¹³² Knox 1921, 723; Crosley 1920, 171, 269–270; Figes 1996, 484, 504–505; Pipes 1990, 510. Vasta Stalinin tultua valtaan bolševikit (kommunistit) alkoivat pukeutua länsimaiseen pukuun ja kutsua itseään ministereiksi.

¹³³ Sanalla буржуа (burzhui, engl. bourgeois), joka oli yhdistelmä ranskaa ja marxilaista sanastoa, kutsuttiin entisiä ylempien luokan edustajia. Malia 1994, 99. Bolševikeille porvariston käsite oli laajempi kuin oppi-isilleen Marxille ja Engelsille. Jälkimmäisille porvaristo oli ensisijassa luokka, joka omisti yhteiskunnalliset tuotantovälineet. Esim. Marx & Engels 1970, 19.

¹³⁴ Esim. Williams H. 1919, 22. Vasta sisällissodan aikana hyökättiin avoimesti ylempiä luokkia vastaan. Ks. Pipes 1990, 728–729. Pipes väittää, että Leninin viha porvaristoa kohtaan on samaistettavissa Hitlerin vihaan juutalaisia kohtaan.

talonpoikien hulinoinnin bolševikkien aikaansaamaksi, kun taas esimerkiksi Lewin väittää talonpoikien kapinan olleen käynnissä jo ennen bolševikkivaltaa.¹³⁵

Joskus laajempi kuva bolševismin suhtautumisesta yläluokkia kohtaan täydentyi yksittäisillä arjen vastoinkäymisillä: ”Kotitalouteni ylläpito tuottaa ongelmia, sillä kokkini on bolševikki. On miltei mahdotonta saada asiat tehdyksi niin kuin haluaisin niiden tulevan tehdyksi.”¹³⁶ Kaappauksen jälkeinen sorto ja hyökkäys ylempiä luokkia kohtaan vaikuttavat aikalaisten kuvaamana yllättävän hillityiltä, mikä ei sulje pois sitä, että tulevaisuutta todella pelättiin. Kun bolševikkilehti esitteli venäläistä keksintöä - sähköistä mestauslaitetta – joka telottaisi useamman ihmisen kerralla, Crosleystä näytti siltä, että ”päästään toden teolla vauhtiin!” ja hyökkäykset ylempiä luokkia kohtaan tulisivat lisääntymään, sillä ”-- bolševikit eivät ole vielä aloittaneet kaikkien hyvin pukeutuneiden ihmisten mestausta, mutta heillä on se mielessä --”¹³⁷ Joka tapauksessa kokemuskertomuksissa näkyy kuitenkin sen todellisen sosiaalisen vallankumouksen alku, jossa ylemmät luokat siirtyivät kaduille korjaamaan roskia ja köyhälistö valtasi heidän talojensa suurimmat huoneet ja arvokkaimmat tavarat¹³⁸: palvelijat ja herrat vaihtoivat kirjaimellisesti paikkoja. Esimerkeiksi Crosleyn tekstistä voi tulkita uhkailujen olleen jokapäiväisiä, mutta käytännön teot olivat vielä vähäisiä:

”--Uhkailuihin kuuluu tarkoitus tehdä mahdollisimman paljon pahaa niille joista bolševikit eivät pidä. -- Enkä ole kuullut yhtään suunnitelmaa jolla voitaisiin parantaa vallitsevia olosuhteita, paitsi sen, että niiden jotka asuvat hienoissa taloissa pitää antaa joitain omistamistaan huoneista vähemmän onnekkaille ihmisille.”¹³⁹

Myöhemmästä tarkasteluajankohdasta käsin, samat kirjoittajat näkivät bolševismin luokkavihan voimakkaampana. Harkitumman arvion mukaan bolševikit olivat kohdelleet tietoisesti jo pitkään porvaristoa niin huonosti, että se oli menettänyt kaiken rohkeutensa.¹⁴⁰ Tavallinen kansakin alkoi herätä horroksestaan hiljalleen keväällä 1918 ja huomasi, etteivät sosiaaliset uudistukset ja sortopolitiikka parantaneet maan oloja. Williamsin mukaan ”bolševistinen rauha olikin sotaa

¹³⁵ Esim. Buchanan G. 1923, 222, 256; Lewin 2006, 363; vrt. Malia 1994, 96, 103. Toisaalta eivät bolševikit myöskään estäneet talonpoikia tuhoamasta maanomistajia.

¹³⁶ Crosley 1920, 269.

¹³⁷ Crosley 1920, 238; vrt. Figes 1996, 494. Hyökkäykset kohdistuivat usein juuri hyvin pukeutuneeseen kansaan.

¹³⁸ Bolševikit pakottivat rikkaat jakamaan omaisuutensa ja talonsa köyhien kanssa. Ks. esim. Figes 1996, 528–529.

¹³⁹ Crosley 1920, 203; vrt. Crosley 1920, 256, 271.

¹⁴⁰ Francis 1921, 328. Tämän analyysin Francis on lisännyt päiväkirjansa uudelleen tarkasteluun kirjaa toimitettaessa.

pahempi.”¹⁴¹ Bolševikkihallinnon vertaaminen aikaisempiin Venäjän hallintoihin oli myös yleistä kokemuskertomuksissa: sitä kautta kuva sortavasta hallinnosta syveni entisestään. Esimerkiksi parlamentarismiin uskovalle Francisille bolševikkihallinnon perusta oli pahin mahdollinen:

”Tämä ’proletariaatin diktatuuriksi’ kutsuttu bolševikkihallituksen peruseriaate tarkoittaa ankaraa yhden tai useamman luokan sortamista. Se on pahempi tyrannia kuin monarkia – niin pahaa kuin sekin jo on.”¹⁴²

Kokemuskertomusten kuva järjestäytyneestä bolševikkipuolueesta oli ristiriitainen. Lenin oli jo *Mitä on tehtävä?* – kirjassaan vaatinut Venäjän sosiaalidemokraattiselta puolueelta tiukempaa sisäistä kuria, muuten puolue epäonnistuisi olemaan työväestön etujoukko. Puolueen oli hyväksyttävä epädemokraattisia keinoja vallan saavuttamiseksi, eikä kenellekään joka ei olisi valmis sitoutumaan puoluekuriin, tulisi antaa jäsenkirjaa.¹⁴³ Toisaalta bolševismia pidettiin pitkään ohimenevänä ilmiönä – josta Venäjä pääsisi ajan myötä eroon – ja annettiin olettaa, että lukuisat bolševikkien kannattajat olivat jo hylkäämässä puoluetta.¹⁴⁴ Toisaalta – eikä vähiten maskuliinisen ja militaristisen ulkoasun vuoksi – bolševikit nähtiin järjestäytyneenä aseellisena voimana, joka tarjosi ainoana selvän poliittisen ohjelman, jolle ei löytynyt todellista vastustajaa.¹⁴⁵ Vallankaappauksen jälkeen Pietarissa bolševikit olivat jopa heitä jatkuvasti vähättelevälle Crosleylle ylivoimaisia suhteessa hajanaisiin vastustajiinsa: ”Uskon kaupungin takaisin valtaukseen vasta kun näen sen todella toisissa käsissä, siihen asti uskon, että bolševikit ovat tulleet jäädäkseen.”¹⁴⁶ Oli myös tyypillistä, että länsimaisille lukijoille korostettiin bolševikkien vahvuutta suhteessa muihin venäläisiin poliittisiin puolueisiin. Näin tehtiin erityisesti silloin kun haluttiin osoittaa, ettei bolševismia voida kaataa yksin venäläisin voimin, vaan siinä tarvittiin lännen tukea:

”Bolševikeilla, jotka muodostavat kiinteän vähemmistön, on ainoana selvä poliittinen ohjelma. He ovat aktiivisempia ja paremmin organisoituja kuin mikään muu ryhmä, ja ennen

¹⁴¹ Williams H. 1919, 23; vrt. Rosenberg 1987, 107. Rosenbergin mukaan kahdeksan kuukautta kaappauksen jälkeen mikään ei näyttänyt muuttuneen paremmaksi, siksi työläisetkin aloittivat laajoja antibolševistisiä protestejä ympäri maan.

¹⁴² Francis 1921, 333; vrt. Williams H. 1919, i–iv.

¹⁴³ Service 1979, 22–24, 36; Tucker 1985, 26; Hobsbawm 2000, 89. Tässä oli yksi syy siihen miksi sosiaalidemokraattinen puolue hajosi kahtia vuoden kuluttua *Mitä on tehtävä?* -argumenteista.

¹⁴⁴ Williams H. 1919, 28; Francis 1921, 328.

¹⁴⁵ Esim. Buchanan G. 1923, 178, 188–189

¹⁴⁶ Crosley 1920, 211.

kuin heidät ja heidän edustamansa ideat ovat viimein vaiennettu, maa säilyy anarkian ja epäjärjestyksen uhan alla.”¹⁴⁷

Vaikka bolševikkipuolueen kunnianhimoinen tavoite laajentaa valta koko Venäjälle tuntui kirjoittajista järjettömältä, tunnustivat he puolueen kyvyt. Kansan ja bolševikkien välistä suurta kuilua pidettiin esillä korostamalla hallinnon marginaalista suhdetta valtavaan kansaan: kirjoittajien mukaan bolševismia kannattivat todellisuudessa vain puolueen jäsenkirjan omistajat.¹⁴⁸ Puolueen ovela ydinryhmä ymmärsi massaliikkeen voiman ja tiesi kuinka manipuloida kouluttamattoman kansan mieltä: ”He ovat äärimmäisen uhkarohkeita, häikäilemättömiä ja tuhoisia tomissaan. He pystyvät vetoamaan mitä hirvittävimmin joukkojen karkeimpiin puoliin.”¹⁴⁹ Tarvittaessa bolševikit olivat säälimättömiä kansaa kohtaan: värvätäkseen sotilaita muodostettavaan puna-armeijaan, bolševikit eivät epäröineet vangita ja laittaa arestiin vaimoja ja lapsia siihen asti kunnes miehet liittyivät joukkoihin.¹⁵⁰

Suuri osa venäläisistä kannatti neuvostovaltaa. Lenin tiesi tämän ja valtaan päästyään hän julisti kansalle entisten hallintokoneistojen hävittämistä ja uuden, neuvostoihin perustavan hallinnon luomista.¹⁵¹ Samaan aikaan hän aloitti bolševikkivallan piilottamisen neuvostojen kulissemiin, ja keskitti kaikkea päätäntä- ja toimeenpanovaltaa puolueelleen. Itse asiassa Lenin oli hylännyt ajatuksen neuvostojen kautta saavutetusta vallasta jo ennen kaappausta, eikä hän juuri mainitse Valtiossa ja vallankumouksessa koko neuvostoja. Lenin siis tarvitsi neuvostoja vain silloin kun niistä oli käytännön hyötyä. Käytännössä Lenin oli kiinnostunut jonkin asteisesta yhteistyöstä neuvostoedustajien kanssa vain Kornilov -kriisin aikana, koska neuvostot näyttivät liikkuvan tuolloin entistä vasemmalle. Missään vaiheessa hän ei kuitenkaan luopunut tähtäimestään: bolševikkipuolueen diktatuurista. Pian syntyikin kolmiportainen järjestelmä, jossa sovnarkom varjosti neuvostoja ja puolue ylimpänä sovnarkomia¹⁵². Kokemuskertomusten kirjoittajat tuntuivat näkevän Leninin keinojen lävitse: neuvostovallasta ei lokakuun kaappauksen jälkeisissä teksteissä

¹⁴⁷ Buchanan 1923, 188–189. Buchanan kirjoitti selvästi bolševikkiihusta tähän tapaan jo lokakuun alkupuolella.

¹⁴⁸ Esim. Francis 1921, 338; Buchanan G. 1923, 217; vrt. Service 1979, 49–50. Servicen mukaan on erittäin vaikea saada luotettavaa tietoa siitä kuinka paljon paikallisen tason bolševikkijärjestöjä oli, mutta se on hänen mukaansa varmaa, että jokaisessa merkittävässä venäläisessä kaupungissa ja kylässä oli bolševikkijärjestö lokakuuhun 1917 mennessä.

¹⁴⁹ Williams H. 1919, 12–13.

¹⁵⁰ Francis 1921, 329; Crosley 1920, 301.

¹⁵¹ Lenin 1968, 2–3.

¹⁵² Pipes 1990, 508–509; Figes 1996, 465–466, 505; ks. myös Lenin 1945. Todellisuudessa Lenin tiesi myös, ettei puolue kykenisi selviämään käytännön hallinnasta ilman apua; eihän puolueen jäsenistö riittänyt alkuunkaan hallintotehtäviin. Puolue joutuikin ottamaan uusia jäseniä nopeammin kuin sen johtajat olisivat halunneet.

juuri puhuta, vaan valta ja huomio ovat bolševikkihallinnossa.¹⁵³ – kirjoittajat eivät mainitse kertaakaan, että uudessa hallituksessa sovnonkomissa olisi muita kuin bolševikkijäseniä: todellisuudessaan Leninin maajulistuksen jälkeen seitsemän vasemmistososialistivallankumouksellista otti vastaan komissaarin salkun; olihan maa-asetus heidän käsialaansa.¹⁵⁴

Bolševikkihallinto näyttikin epärehelliseltä. Sen kirjoittamien sopimusten ja lakien pitävyyteen ei uskottu. Katteettomiin lupauksiin perustunut – ja niiden avulla valtaan päässyt – bolševikkihallinto oli täysin kokematon johtamaan maata. Bolševikit lupasivat asioita joita kansa halusi kuulla, siksi kokemuskertomusten kirjoittajat tuomitsivat lupaukset ja tavoitteet joko ennalta tai myöhemmin niiden osoittautuessa katteettomiksi. Bolševikeille annettiin tunnustusta vallankumouksellisina, mutta he olivat liian kokemattomia hallitsemaan, sillä heillä ei ollut edellytyksiä käytännön hallintopolitiikkaa. Rikollinen tausta, yksinkertaisuus, lukutaidottomuus, tai yksinkertaisesti ”virkailijoiden alhainen järki” – kuten Paul Dukes heitä kuvasi – määrittivät bolševikkihallintoa.¹⁵⁵ Eivätkä bolševikit kyenneet ruokkimaan kaupunkeja tai pysäyttämään talouden romahdusta, kaiken lisäksi he olivat eristäytyneitä talonpojista – siis suurimmasta osasta maan väestöä.¹⁵⁶ Puolueen hallinto olikin reilut kolme vuotta vallassa oltuaan heikosti järjestäytynyt, kaadereiden entisestään heikentämä, ja kaiken lisäksi sen nimissä julkaistiin surkea taseisia lehtiä.¹⁵⁷

Virkamiesten paikkoja oli tarjolla auliisti, eikä tämä johtunut vähiten siitä, että lukuisat edellisen hallituksen ja tsaarinajan virkailijat kieltäytyivät toimimasta bolševikkihallinnossa. Käytännössä kaikki, jotka halusivat virkailijoiksi, palkattiin.¹⁵⁸ Esimerkiksi Lewinin mukaan juuri tämä mittava jäsenhankinta muovasi itse puolueen aatesuuntaa. Vallankaappauksen jälkeen puolueessa oli useita liittymisaaltoja, joiden myötä uusi jäsenistö toi mukanaan uusia ajattelu- ja toimintatapoja. Ensimmäinen tällainen merkittävä aalto osui sisällissotaa edeltävään aikaan keväälle 1918.

¹⁵³ Toisaalta – aivan kuten Pipes on osoittanut – lokakuun kaappauksen jälkeen Venäjällä vierailleet ulkomaiset sosialistit näkivät usein vain neuvostovallan – ei bolševikkivaltaa – ja pitivät sitä demokraattisena. Tämän huomaa nopeasti sellaisista teoksista kuten Bryant 1918 tai Reed 1960/1919. Ks. Pipes 1990, 510.

¹⁵⁴ Ks. Figes 1996, 512.

¹⁵⁵ Dukes 1923, 42; Crosley 1920, 280; Williams H. 1919, 13–14; Francis 1921, 339. Francis kuvaa Leninin epärehellisiksi: bolševikkijohtaja kirjoitti tietoisesti päällekkäisiä sopimuksia, jotka sitoivat eri tavalla kolmatta internationaalia ja varsinaista Neuvosto-Venäjän hallitusta.

¹⁵⁶ Figes 1996, 501–502.

¹⁵⁷ Lewin 2006, 381.

¹⁵⁸ Esim. Pipes 1990, 511. Lenin ymmärsi hyvin, että mukaan mahtui paljon uraihmissiä, joiden luotettavuudesta ei voinut mennä takuuseen, mutta tarve työntekijöille oli niin suuri, että melkein jokainen halukas oli palkattava. Samaan aikaan hallinnon avainpaikat kuitenkin varattiin puolueen vanhalle kaartille.

Sisällissota ja uusi puolueväki yhdessä muuttivat puolueorganisaation täysin uuteen muotoon.¹⁵⁹ Kokemuskertomusten kirjoittajille bolševismi oli kuitenkin viime kädessä oppi, joka perustui vallankateuteen: koska alempien luokkien vähäinen sivistys oli esteenä normaalille etenemiselle valtaan, oli heidän vallanhimonsa tyydytettävä väkivaltaisella kaappauksella.¹⁶⁰ Puolueeseen kuulumisen mahdollisti siten ennen kokemattomat mahdollisuudet valtaan ja sosiaaliseen kohoamiseen, ja toivat tullessaan myös korruptoituneita opportunisteja ja moraaliltaan vääristyneitä aineksia. Kokemuskertomusten kirjoittajat eivät nähneet puoluetta organisaationa, jolla oli omat rakenteensa ja jossa joka tapauksessa tehtiin päätöksiä eri tasoilla¹⁶¹, vaan ennemminkin eräänlaisena liikkeenä, joka oli noussut vallitsevista olosuhteista.

Vaikka kokemuskertomusten kirjoittajat muodostivat hyvin yksipuolisen viholliskuvan, kykenivät he myös ajoittain löytämään bolševismista positiivisiksi luokiteltavissa olevia piirteitä. Analyttisemmin bolševikit kuvattiin hyvin päättäväisiksi, toimintakykyisiksi ja asialleen antautuneiksi. Heidän ydinjoukkonsa oli nuori – varsinkin maanpaosta palanneet jäsenet olivat nuoria ja motivoituneita – vastuuntuntoinen ja tarvittaessa valmis kuolemaan asiansa puolesta.¹⁶² Lewinin mukaan Lenin ajattelikin vielä vuonna 1915 tosissaan tälle nuorelle bolševikkijoukolle merkittävää roolia Saksasta alkavalle maailmanvallankumouksessa.¹⁶³ Kirjoittajat kykenivät myös arvioimaan mistä bolševismin edellä kuvatut negatiiviset luonteenominaisuudet johtuivat: he jotka olivat mukana rakentamassa tätä oppia, olivat joutuneet viettämään liian monta vuotta tsaarin vankiloissa ja maan alla:

” - - sellaisiin katastrofeihin johti näiden miesten hullaantuminen, joiden luonnolliset kyvyt ovat peräisin tsaarin ajan alamaailman puutteesta. Heidän toimensa voivat olla vain tuhoavia, koska he ovat eläneet niin kauan epätodellisuuden ja vastakohtaisuuksien maailmassa.”¹⁶⁴

¹⁵⁹ Lewin 2006, 364–366; vrt. Malia 1994, 110. Lewinin mukaan vanha bolševikki oli lukenut Marxin *Das Kapitalin*, kun uusi suuri enemmistö ei erottanut Marxia ja Engelsiä englantilaisesta vähittäiskauppaketjusta Marksista ja Spenceristä. Leninin kuoleman jälkeen seurasi uusi jäsenhankinta-aalto, joka täytti puolueen rivit aineksilla joita vanha kaarti piti täysin raakoina.

¹⁶⁰ Luostarinen 1986, 122–123; vrt. Dukes 1923, 387.

¹⁶¹ Vrt. Lewin 2006, 378, 384.

¹⁶² Knox 1921, 723; Crosley 1920, 171, 269–270; vrt. Williams A. 1967/1921, 82

¹⁶³ Lewin 2006, 348–349.

¹⁶⁴ Williams H. 1919, 14; vrt. esim. Snowden 1920, 69; ks. myös Figes 1996, 124–125, 646.

4.2. Välinpitämätön kansa kaaoksessa – kansan kuva muuttuu

”Aina niin rauhanomaiset ja onnelliset talonpojat, ovat tulleet hulluiksi ja tekevät kauhistuttavia rikoksia. Aikaisemmin niin rohkeat ja kunnioitetut sotilaat ovat nyt sokeita ja raukkamaisia, kiduttaen ja murhaten upseerejaan. Kouluttamattomat työläiset luulevat omaavansa valtiomiestaidot ja tekevät asioita, jotka olisivat naurettavia, elleivät olisi niin kauaskantoisia. Viimeiseksi aikaisemmin niin rohkea älymystö tappaa itsensä paetakseen tätä kaikkea! Mikä sotku!”¹⁶⁵

Kuten edellisestä Pauline Crosleyn toteamuksesta voidaan päätellä, kuva Venäjän kansasta muuttui kokemuskertomuksissa merkittävästi. Lokakuun kaappauksen aikaiset ja etenkin sen jälkeisten viikkojen kaoottiset tapahtumat määrittivät pitkään uutta kansankuvaa: nyt korostuivat venäläisten väkivaltaisuus ja taipumus epäjärjestykseen. Toisaalta kaappauksen jälkeiseen kuvaan venäläisistä vaikutti voimakkaasti se, että kansa sai osansa länsimaalaisten antibolševistisesta vihamielisyydestä¹⁶⁶.

Kuten edellisestä luvusta kävi ilmi, Neuvosto-Venäjää näytti johtavan pieni ja ovela ydinryhmä. Kokemuskertomusten kuva maan johdosta ei kuitenkaan ollut näin yksinkertainen. Perinteinen sanontahan kuluu, ettei Venäjää ja sen kansaa voi ymmärtää, eiväthän niitä ymmärrä venäläiset itsekään¹⁶⁷, eikä vallankumouksessa olevan maan olosuhteet helpottanut tätä tehtävää. Kokemuskertomusten kirjoittajien oli vaikea hahmottaa, missä määrin bolševikkien hallinto lopulta oli kansanvaltaa, toisin sanoen millainen oli kansan ja bolševikkien suhde. He näkivät bolševismin diktatuurisen luonteen, mutta toisaalta he pitivät vanhan luhistuneen hallintojärjestelmän tilalle syntynyttä hallintotapaa eräänlaisena kansanvaltana, tosin se tulkittiin epädemokraattisena alempien luokkien valtana ylempien ylitse. Kun tätä kansanvaltaa analysoitiin, kokemukset olivat negatiivisia:

”Jos aikani Venäjällä on minulle jotakin opettanut niin ainakin sen, että rahvaan hallinto on vaarallista. Tästä lähtien olen vihollinen kaikelle sellaiselle mikä suosii kouluttamattomien valtaa koulutettujen kustannuksella.”¹⁶⁸

¹⁶⁵ Crosley 1920, 164–166, 203.

¹⁶⁶ Filene 1967, 25.

¹⁶⁷ Esim. Crosley 1920, 299.

¹⁶⁸ Crosley 1920, 167.

Kokemuskertomuksissa korostui edelleen kansan hyvä tahto mielivaltaisiin hallitsijoihin nähden, mutta myös venäläisiin yhdistetyt tutut historialliset piirteet säilyivät: kansaa pidettiin apaattisena, sivistymättömänä, villinä, orjamaisena ja yksinkertaisena. Länsimaisiin ihmisiin verrattuna venäläiset olivat kokemuskertomusten kirjoittajille älyllisesti heikommalla tasolla: ”Venäläisiä on yleensä kuvattu isokasvuiseksi lapsiksi. Tämä on suureksi osaksi totta, mutta ero on siinä, että lapsi väsyä henkisesti ja fyysisesti venäläistä nopeammin.”¹⁶⁹ Venäläisiä pidettiin myös juonittelun mestareita, mikä näytti tekevän koko yhteiskunnasta eräänlaisen ”juonitteluverkoston”. Edelleen he näyttivät olevan ulkoisesti likaisia, epäkohteliaita ja pukeutuivat riepuihin, joita vain päällensä löysivät. Väkivaltaistuneessa yhteiskunnassa myös kansan epäluuloisuus ja hämmentyneisyys tuntuivat lisääntyvän, olihan bolševikkivalta jälleen yksi suunnanmuutos maata ravistelleessa vallankumousprosessissa. Alkoi näyttää siltä, että kansa oli välinpitämätön ja pettynyt kaikkiin hallitsijoihin, niin tsaariin kuin bolševikkeihinkin.¹⁷⁰ Tätä näkemystä tukee se seikka, että työläiset ja talonpojat olivat usein menettäneet kiinnostuksensa hallintopolitiikkaan ja keskittyivät enemmän heitä suoraan koskettaviin asioihin kylissään ja tehtaissaan.¹⁷¹

Perinteinen alistuvan ja apaattisen venäläisen kansan kuva säilyi myös kaappauksen jälkeen.¹⁷² Toisaalta venäläisten kohtalokkaaksi heikkoudeksi luettiin heidän kykenemättömyytensä ajatella omaa tilaansa ja siihen kohdistuvaa uhkaa. George Buchananin mukaan tämän ajatteleamattomuuden takia kansa ei kyennyt yhdistämään voimiaan bolševikkiuhan edessä.¹⁷³ Sen sijaan Pauline Crosleyn mielestä syy Venäjän ”lopulliseen romahtamiseen” oli kouluttamattoman kansan hyväuskoisuus, jota bolševikit olivat käyttäneet hyväkseen: ”Ihmiset luulivat tietävänsä, mitä eniten halusivat, ja juoksivat sen perässä samaan tapaan, kuin lapsi juoksee lelun perässä kaahaavan auton alle.”¹⁷⁴

Välillä venäläisten heikkoudet luettiin rodullisiksi, mutta voimakkaimmin kokemuskertomuksista nousee esiin holhousta kaipaavan kansan kuva. Länsimaalaiset tunsivat ylemmyyden tunnetta velttua ja välinpitämättömyyden vaivaamaa slaavilaista kansaa kohtaan, siksi oli luonnollista, että lännen oli pidettävä huolta venäläisistä. Yhdysvaltalaisia historiallisia mielipiteitä laajemmin tutkinut Peter Filene toteaa, että etenkin yhdysvaltalaiselle ajattelulle on ollut tyypillistä juuri tällainen ”lähetys- tai käännytysajattelu.” Venäjän osalta ajattelussa oli selkeä erityispiirre, koska yhdysvaltalaiset aikoivat käännyttää nimenomaan kansaa, eivät maan hallintoa. Niinpä heti

¹⁶⁹ Crosley 1920, 303.

¹⁷⁰ Francis 1921, 286; Crosley 1920, 244–246, 303; Buchanan M. 1918, 228–229.

¹⁷¹ Esim. Figes 1996, 459.

¹⁷² Esim. Williams A. 1967/1921, 174; Snowden 1920, 29–31, 45; vrt. Wunsch 2004, 105–106.

¹⁷³ Buchanan G. 1923, 216–217.

¹⁷⁴ Crosley 1920, 224, 304.

Helmikuun vallankumouksen jälkeen yhdysvaltalaisia kansan sivistyshankkeita oli laitettu Venäjällä vireille.¹⁷⁵ Ehkä osaksi juuri lähetysajattelu -perinteen takia myös suurlähettiläs David Francis tunki omien sanojensa mukaan ”syvää sympatiaa” venäläisiä kohtaan, eikä hän missään nimessä ”halunnut hylätä Venäjää”, vaikka olosuhteet maassa olivat käyneet länsimaalaisille vaarallisiksi.¹⁷⁶ Kaappauksen jälkeen kansa näytti olevan syvässä unessa, mutta alkoi keväällä 1918 herätä todellisuuteen. Siksi venäläisten oli ”arvioitava tilanteensa uudelleen” ja tukeuduttava lännen apuun, jolloin bolševismien aika tulisi olemaan ohitse.¹⁷⁷ Francisin mukaan amerikkalaisten oli otettava vastuu heränneen kansan kouluttamisesta, olkoonkin, että venäläisten oli vaikea ymmärtää Yhdysvaltojen ”huolen olevan aidon humaania, eivätkä sen tarkoitusperät ole itsekkäät”. Jos kansa ei kuitenkaan itse kykenisi tiedostamaan ongelmiaan, olisi amerikkalaisten vastuu vapauttaa aina ”Yhdysvaltoihin suopeasti suhtautunut maa neuvostohallinnosta”.¹⁷⁸

Filenen mukaan yleiseen länsimaiseen mielipiteeseen kuului vahvasti ajatus siitä, että demokratian ja vapauden saavuttaminen bolševikkien johtamassa maassa vaatisi uuden diktatuurin perustamista¹⁷⁹, koska venäläinen mentaliteetti näytti vaativan johtajan ja tiennäyttäjän. Auktoriteetteja kumartava kansa tulisi hylkäämään bolševismien vain tiukan kurin avulla, jota tarjottaisiin tarvittaessa läntisenä vientituotteena:

”-- bolševismi ei vahvistuisi liittoutuneiden toimien johdosta, sillä Venäjän kansa tottelee kuria, ja läheisintä kuria, eikä mitään muuta. Eräs venäläinen kenraali – ja hän tiesi mistä puhui – sanoi jonkun aikaa sitten, että hänen maanmiehensä taistelevat kenen tahansa isoa keppiä heiluttavan miehen puolesta.”¹⁸⁰

Kokemuskertomukset luovat kuvan, jonka mukaan bolševismi oli venäläisten mielestä huonompi vaihtoehto kuin tsaarin vallan palauttaminen tai saksalaisten miehitysvalta. Venäläiset – etenkin ylemmät luokat – näyttivät halukkailta vaihtamaan bolševikkihallinnon takaisin tsaariin, jos se vain olisi mahdollista, toisaalta saksalaismiehityskään ei vaikuttanut yhtä pahalta kuin nykyinen hallinto.

¹⁷⁵ Filene 1967, 20–21. Ehkä tunnetuin tällainen hanke oli ns. Sissonin missio; presidentti Wilsonin käskystä Edgar Sisson lähetettiin ennen lokakuun vallankumousta Pietariin perustamaan julkinen tiedotuskomitea, jonka tarkoituksena oli levittää yhdysvaltalaista propagandaa Venäjälle.

¹⁷⁶ Francis 1921, 235, 301; Kettle 1981, 109; Anshel 1974, 16. Toisaalta maasta poistuminen ei ollut aivan yksinkertaista; kaappauksen jälkeen bolševikit esimerkiksi määräisivät, etteivät englantilaiset voi ylittää rajaa.

¹⁷⁷ Williams H. 1919, 27; Crosley 1920, 304; Francis 1921, 332.

¹⁷⁸ Francis 1921, 286–287, 301–306, 335.

¹⁷⁹ Filene 1967, 25, 41; vrt. esim. Williams H. 1919, 26.

¹⁸⁰ Francis 1921, 331; vrt. Williams H. 1919, 26–27. Myös Harold Williams on sitä mieltä, että monarkian perustaminen on tarpeellista, jotta Venäjä saataisiin takaisin raiteilleen.

Venäläiset kaipasivat järjestystä maahansa – aivan kuten kokemuskertomusten kirjoittajatkin – ja elleivät maan olosuhteet muuten paranisi, vaihtoehtoina ”tsaari ja saksalaiset olisivat bolševismin lietsomaa anarkiaa parempia”.¹⁸¹

Kokemuskertomusten kirjoittajat hahmottivat kansanvallan luonnetta lokakuun kaappauksen välittömien seurausten kautta. Aikaisempi väliaikaisen hallituksen aikainen epäjärjestys pyyhkiytyi pois kirjoittajien mielistä, ja venäläiset näyttivät syöksyneen nopeasti kaaokseen. Kaappauksen jälkeisten päivien epäjärjestyksestä tuli esimerkki kansan kyvystä ottaa hallintovalta käsiinsä ja vertailukohta aikaisempien hallitsijoiden järjestykselle. Sen sijaan että kansalle ajautunut valta olisi taannut yhteisymmärryksen ja vapauden, johti se kaaokseen. Erityisen tärkeäksi uuden kansankuvan kannalta nousivat tapahtumat Talvipalatsin ympärillä.¹⁸² Rakennus oli erityisesti tsaarin vallan symboli – mutta myös väliaikaisen hallituksen viimeinen pääministeri Kerenski oli ottanut palatsin päämajakseen – niinpä sen vandalisointi kertoi uuden kansanvallan luonteesta. Sotilaat ja työläiset näyttivät tuhoavan palatsin ja varastivat sen viinivarastot. Kadut täyttyivät juoppohullusta kansasta, ja ”useampi kortteli palatsin ympärillä haisi korkealaatuisille viineille, ja lumi oli päällystetty rikkonaisilla pulloilla”.¹⁸³ Sotilaat – jotka bolševikkien mukaan kuuluivat ”maailman vapaimpaan armeijaan” – juopottelivat siihen asti kunnes maan uuden johdon oli pakko pumpata viini ulos palatsin kellareista ja kaataa se kaupungin kanaviin. Tämän jälkeen rosvoaminen siirtyi hallitsemattomana yksityisiin viinikellareihin. Länsimaalaiset aikalaiset eivät voineet kuin kauhistella viikkoja jatkunutta ryyppäämistä ja kaaosta.¹⁸⁴

Useamman kuukauden ajan Venäjällä ”ryöstettiin ryöstäjiä”, toisin sanoen kaduilla vallitsi kirjoittamaton laki, jonka mukaan varakkaiden omaisuus oli otettava takaisin kansalle. Rosvoamisen ja väkivallan vimma levisi maanlaajuiseksi, ja yhdistyi vihaan ja hyökkäyksiin ylempiä luokkia kohtaan.¹⁸⁵ Bolševikit näyttivät herättävän kansan kauheimmat puolet eloon, sillä lämminsydämiset ihmiset pystyivät nyt mitä verisimpiin tekoihin, joiden julmuudelle ei löytynyt

¹⁸¹ Esim. Crosley 1920, 304; vrt. Bryant 1918, III. Sosialisti Bryant syyttää porvareita halukkuudesta luovuttaa Venäjä saksalaisten haltuun, jotta bolševikit saataisiin kaadettua.

¹⁸² Talvipalatsin viinikellareiden ryöstämisen jälkeistä epäjärjestyksestä kuvataan usein hyvin yksityiskohtaisesti. Esimerkiksi Meriel Buchanan ja Pauline Crosley käyttävät kuvauksiin useita sivuja.

¹⁸³ Crosley 1920, 233–234; vrt. Buchanan M. 1918, 230–235.

¹⁸⁴ Knox 1921, 738; Buchanan M. 1918, 230–235; Crosley 1920, 245. Viinien joutuminen vääriin käsiin johtui kellareiden huonosta vartioinnista, mistä bolševikit saivat syyttää itseään. Lopulta viini oli pumpattava kadulle, mutta sekään ei auttanut – väki kokoontui juomaan sitä hangesta ja viemäreistä. Viinin loputtua Talvipalatsista, osa joukoista alkoi ryöstellä yksityisiä kellareita, ja juopottelu ja väkivalta loppuivat vasta viinin loputtua. Usean viikon juopottelun jälkeen Pietari heräsi historian suurimpaan krapulaan. Figes 1996, 494; vrt. Buchanan G. 1923, 240.

¹⁸⁵ Ks. esim. Figes 1996, 520–526. Ryöstetään ryöstäjiä -iskulause (engl. loot the looters) kaikui kaduilla kaappauksen jälkeen. Figesin mukaan bolševikit eivät sitä keksineet, mutta hyväksyivät sen pian osaksi omaa retoriikkaansa. Viha maaseudulla oli usein molemminpuolista; myös rikkaat maanomistajat järjestäytyivät ja hyökkäsivät talonpokia vastaan.

vastaavuutta: kukaan ei ollut ”niin julma kuin venäläinen”, eikä ”maailmassa ollut toista maata, jossa ihmishenki oli yhtä halpa kuin Venäjällä”.¹⁸⁶ Ajat olivat olleet levottomia jo helmikuun vallankumouksesta alkaen, ja esimerkiksi huhuja upseerien murhista oli kantautunut länsimaalaisten aikalaisten korviin tuon tuosta¹⁸⁷, mutta kaappauksen jälkeen veriteot näyttivät lisääntyvän rajusti.

Veritekojen osalta kokemukertomuksia yhdistää kaksi piirrettä: tiedot väkivaltaisuuksista kuultiin joko toiselta ihmiseltä tai ne perustuivat huhuihin, toisaalta murhia edelsi usein spontaani rosvoaminen. Pietarin kaduilla murhattiinkin useita kertoja päivässä, ja kohteena olivat usein hyvin pukeutuneet ihmiset. Venäläiset näyttivät ampuvan kuin murhaamisen ilosta toisiaan ja yhtä säälimättömästi laskivat ruumiit kaupungin kanaaleihin.¹⁸⁸ Bolševikkihallinnon ja kansan välille ei kaaoksen keskellä usein tehty eroa:

”-- yksi joukosta otti kiväärinsä ja ampui upseerin kuoliaaksi, sitten he jatkoivat matkaansa sanomatta sanaakaan – ajatelkaa Pietaria, joka on tällaisen sydämettömän joukon käsissä.”¹⁸⁹

Toisaalta kuvassa oli myös perää, sillä itse sotilaallisen vallankumouskomitean¹⁹⁰ jäsenet ottivat osaa kadun hulinointiin. Aseellinen kaappaus ruokki väkivaltaa, ja toisaalta siitä oli tullut myös olennainen osa vallansiirtoa, mutta vallankumouskomitean lipsuminen kurista oli bolševikeille imago tappio. He kuitenkin korjasivat särön imagossaan syyttämällä epäjärjestystä porvareiden provokaatioksi.¹⁹¹ Joka tapauksessa tappamisesta näytti tulleen arkipäivää. Kun bolševikit kesällä 1918 sisällissodan jo ollessa käynnissä teloittivat – länsimaalaisten aikalaisten mukaan – vielä äskettäin kunnioitetun ja rakastetun tsaarin, ei se näyttänyt herättävän venäläisissä sen suurempia tunteita, vaan murha unohdettiin nopeasti: ”Niin tottuneita ihmiset olivat tappamiseen.”¹⁹²

Bolševikkivalta erottui rettelöivistä kansalaisista silloin, kun se tuli auttamaan länsimaalaisia. Toisaalta näin kävi, kun bolševikit lopettivat anarkistien johtamat mielenosoitukset Yhdysvaltain lähetystön edustalla ja esimerkiksi silloin, kun juopuneet sotilaat uhkasivat Ison-Britannian

¹⁸⁶ Knox 1921, 702; Francis 1921, 330; Buchanan M. 1918, 239; Williams H. 1919, 23.

¹⁸⁷ Crosley 1920, 157–158; Buchanan M. 1918, 199; vrt. Figes 1996, 454.

¹⁸⁸ Francis 1921, 191; Crosley 1920, 204, 213–219, 261–262; Figes 1996, 494.

¹⁸⁹ Crosley 1920, 213.

¹⁹⁰ Pietarin neuvoston toimeenpaneva komitea asetti sotilaallisen vallankumouskomitean 9. lokakuuta. Sen tehtäväksi oli tarkoitettu Pietarin puolustuksen johtaminen, koska väliaikaisen hallituksen huhuttiin pakenevan Moskovaan. Todellisuudessa komitea joutui bolševikkien työkaluksi, ja sen avulla toteutettiin sotilaallinen vallankaappaus. Ks. esim. Zetterberg 2000, 345–346.

¹⁹¹ Figes 1996, 495; Lenin 1968, 24–26.

¹⁹² Buchanan M. 1918, 240–241; vrt. Francis 1920, 289.

lähetystä ja sen viinikellareita. Henkilökunta oli lopulta kiitollinen siitä, että Smolnasta lähetettiin vartioita avuksi.¹⁹³ Toisaalta Crosley arvioi, että bolševikihallinnon tarkoituksena oli ”antaa ensin pahojen tekojen tapahtua, ja saapua sitten korjaamaan asioita näyttääkseen kuinka hyviä he ovat”. Todellisuudessa he eivät ratkaisseet mitään käytännön ongelmia, ”vaikka kansa näännyi nälkään, ja tarvitsi kipeästi lääkkeitä”.¹⁹⁴

Kansa näytti muuttuneen jyrkemmäksi myös luokka-ajattelussaan. Jo ennen kaappausta länsimaalaiset olivat kiinnittäneet huomionsa maanomistajia murhaaviin talonpoikiin, mutta hiljalleen tämä seikka unohtui ja kansan viha muuttui bolševikkien provosoimaksi. Alkuvuodesta 1918 Lenin alkoi käyttää selvästi hyökkäävämpää kieltä, ja puhui julkisesti yhä vahvemmin väkivallan tarpeesta sosialismin saavuttamisessa – vaikka hän painottikin edelleen talonpoikien aloittaneen hyökkäyksensä maanomistajia kohtaan oma-aloitteisesti, eivät bolševikkien käskemänä.¹⁹⁵ Figesin mukaan venäläisen kansan keskittyminen luokkavihaan oli olennainen osa bolševikkien valtiovallan rakentamista: kaksivaiheisessa prosessissa valta tuli toisaalta keskittää puolueelle keinoilla millä hyvänsä, ja toisaalta ruohonjuuritasolla oli kaikki entiset valtiohierarkiat tuhottava. Jälkimmäisen tavoitteensa bolševikit toteuttivat sysäämällä alueellisen vallan neuvostoille ja muille luokkaperustaisille organisaatioille, kuten tehdas- ja sotilaskomiteoille. Näillä keinoin saatiin luotua valtatyhjiö ja sitä kautta keskitettyä valtaa edelleen puolueelle. Kansan osallistuminen hallintopolitiikkaan sen sijaan neutralisoitiin antamalla sille mahdollisuus käyttää oman käden oikeutta luokkavihollistaan kohtaan.¹⁹⁶ Mitään kokonaisvaltaista suunnitelmaa tällaiseen menettelyyn ei tietenkään ollut, ja kaikki toteutettiin improvisoidusti vallankumouksen melskeessä. Kansanvallan tukahduttamisen kannalta prosessilla oli kuitenkin pitkäkestoiset seuraukset.

Hankkiessaan kesällä 1917 lisää jäseniä puolueeseensa johtavat bolševikit painottivat ja arvostivat etenkin puhujan taitoja, sillä poliittinen agitaatio nähtiin tuolloin puolueen päätehtäväksi.¹⁹⁷ Lännessä oli perinteisesti pidetty venäläistä kansaa vaivattomasti käännytettäväksi ja kansan nähtiin lumoutuvan helposti hyvistä puhujista. Niinpä myös kokemuskertomuksissa kiinnitettiin huomiota siihen, kuinka bolševikkien luokkaviha porvaristoa kohtaan siirtyi provosoivien agitaattorien

¹⁹³ Buchanan M. 1918, 234; Francis 1921, 208, 214, 229.

¹⁹⁴ Crosley 1920, 234, 256, 270.

¹⁹⁵ Lenin 1968, 38–43. Luokkasota ja terrori porvaristoa vastaan tulevat tammikuussa yhä vahvemmin osaksi Leninin julkisia puheita.

¹⁹⁶ Ks. Figes 1996, 502–503.

¹⁹⁷ Dukes 1923, 198; Service 1979, 48.

välityksellä kansaa.¹⁹⁸ Jälleen käytettiin kansan heikkoutta hyväksi ja aivopestiin ”nämä hellät, kärsivälliset miehet julmiksi eläimiksi, juopoiksi, sokeiksi ja hulluiksi perättömällä tiedoilla joita heihin oli syötetty”.¹⁹⁹ Luokkajako perustuikin enemmän tavallisen kansan emootioihin kuin objektiiviseen sosiaaliseen kriteeriin, kuten Marxin teorioihin. Viha purettiin porvareihin – ”entisiin ihmisiin”, kuten bolševikit heitä myöhemmin nimittivät – mikä häilyvänä luokkana kattoi kaikki ihmiset, joihin kansa halusi vihansa kohdistaa, oli vihan syynä sitten taloudelliset tai etniset lähtökohdat.²⁰⁰

Kun tsaarin kaatumisen myötä kirkko menetti maallisen valtiaansa, myös kuva uskovaisesta ja jumalaa pelkäävästä kansasta muuttui. Väliaikainen hallitus oli pitänyt kirkon aseman entisellään, mutta bolševikit eivät tunnustaneet ylempiä – ainakaan kirkollisia – voimia.²⁰¹ Länsimaalaisten silmissä kansa näytti samaistuvan bolševismin uskonnonvastaisuuteen: kunnioitus kirkkoa kohtaan romahti hetkessä ja Venäjältä näytti tulleen *de facto* maallinen.²⁰² Luostarisen mukaan oli hyvin yleistä, että länsimaalaiset kuvasivat vallankumouksessa olevan Venäjän tilanteen saatanuuden ja Jumalan väliseksi taisteluksi, jota käytiin yhtä hyvin ihmisessä kuin yhteiskunnassa.²⁰³ Usein pahaksi tai paholaisen aatteeksi mainittu bolševismi²⁰⁴ näytti käyvän armottomaan taisteluun pyhää uskontoa vastaan, minkä seurauksena kansalaisetkin hylkäsivät perinteisen uskonsa. Kokemuskertomusten kirjoittajat seurasivat kauhistuneina Pietarin tyhjentyviä kirkkoja: jopa aikaisemmin jokaisen kirkon kohdalla ristinmerkin tehneet taksikuskit näyttivät hylänneen uskonsa, sillä nyt he eivät edes huomanneet kirkkoja niitä ohittaessaan.²⁰⁵ Perinteinen kuva pyhimyksiä kumartaneista venäläisistä näytti siis muuttuneen. Toisaalta useimmat aikalaiset huomasivat, että uusi palvonta näytti nostavan päätään, kun Marxin ja bolševikkijohdon kuvat ilmestyivät kirkon pyhimysten tilalle.²⁰⁶ Vaikka vuoteen 1918 ulottuvissa kokemuskertomuksissa ei vielä kyetty arvioimaan muodostuvan marxistisen opin asemaa ja luonnetta Venäjällä, Figesin mukaan marxismi otti jo varhaisessa vaiheessa tieteen aseman työläisten joukoissa, sillä se tarjosi mustavalkoisen

¹⁹⁸ Esim. Dukes 1923, 185–186, 198.

¹⁹⁹ Buchanan M. 1918, 245–246.

²⁰⁰ Figes 1996, 523; vrt. Malia 1994, 90–93.

²⁰¹ Luukkanen 1994, 36; Marx 1978, 103–105. Marx määrittää suhtautumistaan uskontoon tekstissään *Hegelin oikeusfilosofian kritiikkiä* ja määrittää ensimmäisen kerran uskonnon olevan oopiumia kansalle. Bolševismin suhtautuminen uskontoihin nojasi marxilaiseen traditioon, jossa uskonto oli todellisuuden väärinymmärtämistä, minkä vuoksi uskova ihminen tulee vieraantuneeksi todellisesta olemisestaan. Tämän vuoksi ihmisen oli tunnistettava nämä uskonnon oopiuminkaltaiset ominaisuudet ja hylättävä se.

²⁰² Todellisuudessa uskonnon romahtaminen ei ollut näin yksiselitteistä. Esimerkiksi keväällä 1918 Venäjällä oli useita laajoja uskontoa puolustavia mielenosoituksia, eivätkä bolševikkiviranomaiset uskaltaneet niihin puuttua, vaan varoivat loukkaamasta syvään kansaan juurtunutta uskonnollista puolta. Ks. Luukkanen 1994, 71, 230–231.

²⁰³ Luostarinen 1986, 123.

²⁰⁴ Ks. esim. Williams H. 1919, 23.

²⁰⁵ Francis 1921, 329–330; vrt. Buchanan M. 1918, 199.

²⁰⁶ Dukes 1923, 185–186, 198; Ransome 1919, 10–11; vrt. Tumarkin 1985, 77–79

selityksen kapitalismin ongelmista.²⁰⁷ Länsimaalaisten aikalaisten kuvauksissa marxismi ei näyttäydy niinkään kokonaisvaltaisena oppina, johon bolševismi tukeutui, vaan ennemmin tuntemattomana ja etäisenä teoriana.

Historiallinen venäläinen yhteiskunta oli perustunut jyrkkään sosiaaliseen hierarkiaan. Tsaari hoveineen – siviili- ja sotilasvirkamiehet, aateliset, papisto ja niin edelleen – käsitti ylemmän portaan, kun talonpoikaisvaltainen kansa kuului alemmalle. 1900-luvun alussa perinteinen venäläinen yhteiskuntarakente alkoi horjua, ja siirtyminen sosiaalisesta luokasta toiseen tuli mahdolliseksi. Keskiluokka – etenkin kauppaa käyvä porvaristo – vahvistui, mutta se ei missään vaiheessa ollut verrattavissa länsieurooppalaiseen ”teollistuneeseen porvaristoon”. Myös teollisuus kehittyi hiljalleen, ja suurimpiin kaupunkeihin – etenkin Pietariin ja Moskovaan – syntyi marginaalinen työväenluokka, talonpoikaiston pysyessä edelleen selkeästi suurimpana kansanosana.²⁰⁸ Kuva kaikista yhteiskuntaluokista muuttui kaappauksen jälkeen. Työläiset samaistettiin bolševikkeihin, talonpoikien vuosisatainen raivo pääsi valloilleen, ja kaikki ne ihmiset, jotka bolševikit määrittivät yläluokkaan tai porvaristoon kuuluviksi, olivat vaarassa.

Bolševikkien valtaannousulle erityisen tärkeitä olivat helmikuun vallankumouksen jälkeen vahvistuneet työläisten massaorganisaatiot – kuten ammattiliitot ja tehdaskomiteat - jotka olivat muodostuneet ratkaisemaan todellisia sosioekonomisia ongelmia. Toisin kuin usein luullaan bolševikkijohdolla ei ollut tarkkaa tuntemusta näiden organisaatioiden tavoitteista tai niiden suhtautumisesta kommunistiseen järjestelmään. Rosenbergin mukaan puolueen tuki näille organisaatioille perustui ensisijaisesti yhteiseen haluun päästä eroon porvarillisesta Venäjstä.²⁰⁹ Kaappauksen jälkeistä aikaa kuvaavissa kokemuskertomuksissa työläiset ovat marginaalisessa osassa, ja heidän suhteensa bolševikkeihin näyttää usein epäselvältä. Toisaalta heidät kuvataan vahvasti integroituneena bolševismiin, tai puoluetta tukevana aseistautuneena joukkona. Toisaalta työläiset nähtiin bolševikeista irrallisina silloin kun tarkasteltiin heidän uutta sosioekonomista asemaansa esimerkiksi tehtaiden johtajina.

Kokemuskertomusten kirjoittajien luoma kuva työläisistä on epäselvä ja hajanainen. Kirjoittajilla ei ole käsitystä työväenluokan koostumuksesta, niinpä koko työväestö kuvataan usein yhtenä sekavana joukkona johon kuuluivat niin tehtaissaan pysyneet, kuin kaduilla aseissa marssineet työläiset, eikä

²⁰⁷ Figes 1996, 119–121.

²⁰⁸ Figes 1996, 35, 43–44, 161–163; Kingston-Mann 1985, 19–23; Lewin 2006, 372; Wells 1920, 36.

²⁰⁹ Rosenberg 1987, 100–102; vrt. Figes 1996, 457; Service 1979, 48–49.

esimerkiksi punakaartien osuutta kyetty erittelemään.²¹⁰ Aseistautuneiden työläisten kuvasta tuli dominoiva, minkä vuoksi työläiset luokkana näytti erkanevan muusta kansasta. Itse lokakuun kaappauksen toteuttamisessa heillä ei juuri ollut merkitystä, mutta vallan vakiinnuttamisprosessissa heidän tukensa oli bolševikeille merkittävä: etenkin suurimmissa kaupungeissa tehdastyöläiset muodostivat bolševikkien tukijarungon. Nyt tämä aseistettu työväki herätti ”pelkoa, epäluottamusta ja epäilyä kansan silmissä.” Kokemuskertomusten kirjoittajat olivat pelokkaita ja epätietoisia työläisjoukkojen todellisista tarkoituseristä ja siitä pystyisikö heitä kukaan kontrolloimaan. Aivan kuten itse maan johtoa, myös työläisten kuvaa leimasi siis spontaanisuus ja arvaamattomuus. Työläisten käytös muuttui huonoksi ja ylimieliseksi, ja uudesta ”toveruudesta” tuli proletaarisen ylpeyden merkki, joka yhdisti, mutta samalla erotti muusta kansasta.²¹¹

Vuoden 1917 ja sen jälkeisen ajan työläisten luokkatietoisuudesta vallitsee erilaisia näkemyksiä historian kirjoituksessa. Vaikka kaappauksen jälkeisissä kokemuskertomuksissa työläisten luokkatietoisuutta ei juurikaan kyetä punnitsemaan, on tutkimukseni kansan kuvan, ja työläiskuvan, kannalta tarpeellista tarkastella tätä luokkatietoisuutta tarkemmin. Vaikka työläisten opiskelupiireillä ja sivistystyöllä oli Venäjällä pitkät perinteet ja vaikka työläiset olivat lukuisia kertoja järjestyneet lakkoihin ja protesteihin koko 1900-luvun alun ajan²¹², oli Malian mukaan työläisten aktivismi kuitenkin saavuttanut huippunsa jo helmikuun vallankumouksen aikaan. Kokemuskertomusten kuvaukset näyttäisivät tukevan Malian kritiikkiä Neuvostoliiton romahtamista edeltäneitä revisionistisia historioitsijoita, ja heidän Venäjän työläisten luokkatietoisuutta koskevia arvioita kohtaan. Malian mukaan tätä ”proletariaatin tietoisuutta” on liioiteltu: työläiset olivat radikalisoituneet helmikuun vallankumouksen jälkeen *imperialistista* sotaa, ja *kapitalistista* väliaikaista hallitusta vastaan. Tämä aktivismi kuitenkin laantui syksyä kohti.²¹³

Usein työläiset myös pelkäsivät työnsä menettämistä, eikä heitä tämän vuoksi juurikaan nähty lokakuun kaappauksen aikana Pietarin kaduilla. Toisaalta Figes korostaa Kornilov -kriisin vaikutusta työläisten radikalisoitumiseen heinäkuussa 1917. Hänen mukaansa erityisesti suurimpien tehdaskaupunkien työläiset radikalisoituivat, ja samaan aikaan punakaartit ja Kronstadtin sotilaat olivat voimiensa tunnoissaan. Smithille taas lokakuun kaappaus oli ensisijaisesti poliittinen ratkaisu

²¹⁰ Rex A. Wade on erotellut työläisten, ja vapaaehtoisesti aseistautuneiden punakaartien ja työläismiliisien merkitystä bolševikkien vallankumoukselle. Ks. Wade 1984.

²¹¹ Esim. Buchanan M. 1918, 202; Crosley 1920, 167, 230–236; vrt. Figes 1996, 523; Tucker 1985, 29; Wade 1984, 7–8, 288–291.

²¹² Figes 1996, 117–119, 301.

²¹³ Malia 1994, 98–100, 106.

pitkälle sosiaaliselle kriisille Venäjällä. Hänen mukaansa työläiset olivat merkittävä toimija etenkin Pietarin politiikassa vuonna 1917, eikä bolševikeilla ollut vielä kyseisen vuoden syksyllä kontrollia työläisten omista organisaatioista²¹⁴. Lopulta kuitenkin mikään proletariaatti ei kaapannut valtaa vaan sen teki bolševikkipuolue. Vuoden 1918 alkuun tultaessa proletariaatti alkoi hävitä yhtenäisenä sosiaalisena ryhmänä, ja bolševikit tarvitsivat yhä vähemmän sitä valtansa perustaksi.²¹⁵ Niinpä Lenin määritteli kirjassaan *Neuvostovallan lähimmät tehtävät* tiukemman kontrollin ja kurin tehtäisiin, sillä hän oli pettynyt työläisten tuottavuuteen.²¹⁶

Kokemuskertomuksissa ei juuri ole merkkejä proletariaatin luokkatietoisuudesta vaan työväestö kuvataan aseistautuneena holtittomana joukkona, johon vain bolševikeilla oli vaikutusvaltaa. Olipa työläisten luokkatietoisuuden taso vuonna 1917 mikä tahansa, he kuitenkin erkanivat neuvostoista ja lähenivät bolševikkeja. Työläisten radikalismi ei nimittäin hyväksynyt neuvostojen muuttumista byrokraattisiksi niiden ottaessa hallintotehtäviä vastaan kevästä 1917 alkaen²¹⁷, sen sijaan työväestön vallankumouksellinen luonne tarvitsi toimintaa ja sitä bolševikkipuolue heille tarjosi.

Bolševismi siis lupasi työläisille johtajan ja tiennäyttäjän roolin, mutta itse työläisten luonne ja kyvyt eivät näyttäneet kovin hyviltä pitämään yllä järjestystä. Amerikkalainen Pauline Crosley ei edes ymmärtänyt syytä työläisten kapinaan, olivathan he ”tarpeilla ja mukavuuksilla mitaten ehkäpä maailman parhaiten voivaa työväestöä.”²¹⁸ Edelleen työläiset olivat mukavuudenhaluisia, ja siirtyivät mielellään bolševikkijohtoisiin punakaarteihin parempien olojen ja ruoan vuoksi.²¹⁹ Vaikka osa työläisistä varmasti kääntyi kaartien ja myöhemmin puna-armeijan suuntaan juuri sosiaalisen nousun mahdollisuuden vuoksi, niin toisaalta esimerkiksi keväällä 1918 Pietarissa jopa 60 prosenttia työläisistä ajautui kaduille, koska tehtäisiin ei saatu tuotantoon tarvittavia raaka-aineita.²²⁰ Heikosta työllisyystilanteesta seurasi myös antibolševistisia protesteja, mutta ei ole ihme, että Trotskin hiljalleen rakentama puna-armeija houkutteli paljon kyseisiä työläisiä riveihinsä. Bolševikkijohdon suurin huomio oli vallansäilyttämisessä ja sen laajentamisessa, joten tovereiden ongelmat tehtaissa eivät saaneet paljoa poliittista huomiota. Siitä huolimatta, että valtion talous

²¹⁴ Smith 1987, 76–79.

²¹⁵ Figes 1996, 454–455, 523. Rosenberg 1987, 105–107, 123–127, 129; vrt Service 1979, 70. Rosenberg ei korosta niinkään luokkatietoisuutta vaan työläisille helposti omaksuttavaa bolševikkien sanomaa kapitalismin ja porvarillisen järjestelmän kaatamisesta. Rosenbergin mukaan helppo sanoma oli yhtä merkittävä tekijä vallan saavuttamisessa kuin bolševikkien järjestäytyneisyys. Toisaalta Rosenberg tuo esille keväällä 1918 alkaneet työläisten protestit bolševikkeja vastaan – tuolloin useimmat tehtaas kääntyivät puolueen politiikkaa vastaan.

²¹⁶ Lenin 1968, 82–83.

²¹⁷ Figes 1996, 458–459.

²¹⁸ Crosley 1920, 231

²¹⁹ Buchanan M. 1918, 228–229; Crosley 1920, 191, 231.

²²⁰ Rosenberg 1987, 111; Figes 1996, 610.

pankkeineen oli puolueen hallussa, eivät bolševikit kyenneet helpottamaan tehdastuotannon ongelmia²²¹.

Työläiset olivat ensisijaisesti tukeneet neuvostojen valtaa, koska siinä he näkivät mahdollisuuden saada kontrolli omista tehtaistaan.²²² Vaikka Smithin mukaan työläisten vilpittömänä tarkoituksena oli myös tehtaiden pitäminen toiminnassa ja talouden alamäen pysäyttäminen, länsimaalaisille aikalaisille tehdaskontrolli edusti anarkiaa ja takasi katastrofaaliset seuraukset.²²³ Rohkeasti – aivan kuten Lenin oli heitä kehottanut – työläiset ottivat tehdastuotannon haltuunsa ja kohtasivat mittavia ongelmia. Länsimaalaisten mukaan tuotannon pysähtyminen tehtaissa johtuikin kokemattomien ja taitamattomien työläisten vääristä toimista:

”-- kuinka helppoa onkaan ollut pilata tehtaat, ja ne todella on pilattu! Eikä niitä saada enää koskaan toimimaan, ellei älymystö ole niiden johdossa, eikä se ole ikinä mahdollista näissä olosuhteissa.”²²⁴

Harvinaista ei ollut sekään, että työläiset – lähinnä ammattiliitot ja tehdaskomiteat – riitautuivat keskenään aina verisiin yhteydenottoihin saakka.²²⁵ Välillä työläisten yritykset johtaa maataan osoittautuivat myös humoristisiksi. Työläisiä passitettiin mitä oudoimpiin tehtäviin ja esimerkiksi Crosleystä oli huvittavaa, etteivät passintarkastajiksi joutuneet työläiset osanneet lukea. Toisaalta Hän katsoi myös tarpeelliseksi nostaa esiin yksittäisiä esimerkkejä työläisten kyvyttömyydestä johtaa maataan. Niinpä Crosley kertoo useista tapauksista joissa aseistautuneita työläisiä kannettiin sairaaloihin murtuneiden leukojen vuoksi, koska he eivät olleet tienneet aseiden potkaisevan ammuttaessa.²²⁶ Kenraali Knox sen sijaan kuvaa mielellään Brest-Litovskin bolševikkirauhanneuvottelukuntaa, johon ”demokraattisista syistä” valittiin myös talonpoika ja työläinen. Kykynsä diplomatiaan nämä edustajat osoittivat ratkeamalla ryypäämään useammaksi päiväksi.²²⁷

²²¹ Rosenberg 1987, 108–110.

²²² Esim. Figes 1996, 461.

²²³ Smith 1987, 70; vrt. esim. Crosley 1920, 192; Williams H. 1919, 22–23.

²²⁴ Crosley 1920, 192; vrt. Lenin 1968, 83, 86. Lenin oli kyllästynyt työläisten aikaansaamattomuuteen ja halusi valvoa tuotantoa paremmin. Tuotannon parantamiseksi Lenin joutui tunnustamaan tarpeen aikaisempien tehtaan omistajien ja asiantuntijoiden hyödyntämiseen tuotannossa, mikä tietysti oli melkoinen suunnan muutos ajatteluun työläisten tehdaskontrollista.

²²⁵ Francis 1921, 179, 296; Figes 1996, 462.

²²⁶ Crosley 1920, 216, 280.

²²⁷ Knox 1921, 731–736.

Länsimaista historiallista Venäjä-kuvaa oli määrittänyt pitkään maan valtava talonpoikaisväestö. Länsimaalainen kohtasikin venäläisessä talonpojassa sosiaalisesti ja kulttuurisesti poikkeavan luokan, jota ei heidän kotimaissaan esiintynyt, siksi kansankuvan ”talonpoikaisuus” oli korostunut vahvasti.²²⁸ Kaappauksen jälkeisissä teksteissä ei kuitenkaan talonpojalla ole suurta roolia, tämä johtui siitä seikasta, ettei kokemukertomusten kirjoittajilla juuri ollut kosketuksia maaseudun väestöön. Jonkinlaisen kuvan he kuitenkin kykenivät muodostamaan.

Venäläiset kylät ja niiden asukkaat tuntuivat kuin jäänteiltä keskiajalta. Maanviljelys ja muut elinkeinot olivat kehityksestä vuosikymmeniä jäljessä. Talonpojat pakkautuivat pimeisiin mökkeihin perheineen, sekä sikoineen ja kanoineen. Keittoa syötiin yhteisestä suuresta kulhosta, eikä hygieniasta pidetty huolta, ja pakanallisuus sekä metsänhenkien palvominen olivat edelleen yleistä. Figesin mukaan kuva ortodoksisesta venäläisestä talonpojasta onkin myytti: todellisuudessa talonpojat toimittivat ulkoisia uskonnollisia tapoja, mutta samaan aikaan sekoittivat mukaan pakanallisia ja taikauskaisia ominaisuuksia, jotka myös usein olivat määräävässä asemassa²²⁹. Perinteisesti venäläinen talonpoika oli kuvattu laiskaksi, mutta toisaalta hänen reippaat otteensa pelloilla ja se, ettei talonpoika tuntunut nukkuvan juuri lainkaan, loivat myös toisenlaista kuvaa.²³⁰ Venäläinen talonpoika ei hävennyt köyhää asemaansa yhteiskunnassa, kuten ehkä länsimaalainen talonpoika perinteisesti teki²³¹, vaan pysyi sympaattisena ja tunnollisena:

”Jopa kaikkein karkeimmat ja köyhimmät Venäjän talonpojat tuntevat syvää sääliä ihmiskärsimyksiä kohtaan. Heidän oma elämänsä opettaa mitä kipu ja puute ovat, mutta tämä ei laimenna talonpoikien sympatiaa, vaan tekee heidät yhä ymmärtäväisemmiksi muiden kärsimyksiä kohtaan.”²³²

Maataan rakastava talonpoika kuvattiin edelleen yksinkertaiseksi, lapsenomaiseksi, ja herttaiseksi, mutta vallankumous herätti hänessä ”raakalaisvaistoja” eloon.²³³ Talonpojilla oli pitkät väkivallan perinteet, mutta vallankumouksen jälkeen ja etenkin sisällissodan aikana väkivalta muuttui erityisen raa’aksi.²³⁴ Suuret määrät talonpoikia olikin aseistautunut, ja kokonaiset kylät olivat ottaneet vallan

²²⁸ Anshel 1974, 14.

²²⁹ Figes 1996, 66–67.

²³⁰ Francis 1921, 167–175; Snowden 1920, 29–31, 45; Dukes 1923, 249–253. Williams A. 1967/1921, 95–103; Reed 1960/1919, 405; Anshel 1974, 16.

²³¹ Figes 1996, 521.

²³² Williams A. 1967/1921, 97.

²³³ Esim. Dukes 1923, 406.

²³⁴ Figes 1996, 96–101. Toisaalta Figes hyökkää esimerkiksi Richard Pipesin väitettä vastaan siitä, ettei talonpojilla olisi ollut käsitystä moraalista järjestyksestä ja tämän vuoksi tsaarin vallan murruttua kaaos levisi maaseudulle. Figesin

omiin käsiinsä.²³⁵ Lewinin mukaan luokkatermit olivat talonpojille tuttuja jo ennestään, eikä bolševikkien tarvinnut lietsoa luokkavihaa maaseudulla, vaan talonpojat tuhosivat maanomistajat ja rikkaat talonpojat – kulakit – heissä jo olleeseen luokka-ajatteluun tukeutuen.²³⁶ Selvää on kuitenkin se, etteivät bolševikit myöskään asettuneet hillitsemään väkivaltaisuuksia maaseudulla, vaan ylempien luokkien eliminoiminen sopi heidän suunnitelmiinsa.

Sen sijaan Figes erottaa historiallisen talonpoikien väkivallan lokakuun kaappauksen jälkeisestä väkivallasta. Venäjän historian aikana viha etuoikeutettuja luokkia kohtaan oli noussut usein esille, ja aina oli puhuttu kansan ”pimeistä ja julmista vaistoista”, mutta nyt viha rakentui kokonaan uuden kielen ja luokkakonfliktin varaan. Figesin mukaan tämän uuden aselman olivat kehittäneet sosialistiset puolueet viimeistään vuoden 1917 aikana.²³⁷ Anarkia levisi maaseudulle kuitenkin myös armeijan riveistä paenneiden sotilaiden mukana. Suuri osa Venäjän armeijasta oli muodostettu talonpojista, ja nyt nämä entiset sotilaat palasivat kyliinsä muodostaen usein omia järjestäytyneitä sotajoukkoja ja kyläpoliiseja omine lippuineen.²³⁸ Ei ole vaikea kuvitella pitkän sodan brutalisoimien talonpoikien ylilyöntejä tässä maaseudun vallankumousprosessissa. Malian mukaan väliaikaisen hallituksen ja neuvostojen dualistisen hallinnon kriisit johtuivatkin ensisijaisesti sodasta. Tämä hallinnollinen vajavaisuus vaikutti armeijaan siten, että kaikki valtion määräysvalta menetti merkityksensä, ja armeija suistui anarkiaan. Epäjärjestys levisi armeijasta maaseudulle ja se yksin mahdollisti kokonaisen maanomistajien luokan perusteellisen eliminoimisen. Malian mukaan tämä talonpoikien vallankumous ei ollut ensisijaisesti sosiaalinen kosto vaan johtui pikemminkin taloudellisista intresseistä.²³⁹

Kaappauksen jälkeen korostuivat vuosisatoja syvällä talonpojissa piilleet negatiiviset puolet. Heidän ainutlaatuiset fyysiset voimansa eivät enää pysyneet – usein nautitun alkoholin vuoksi – kontrollissa, vaan johtivat arvaamattomiin ja verisiin tekoihin: ”venäläinen jättiläistalonpoika itkee valtoimenaan murhattuaan ensimmäisen kerran, mutta toisen ja kolmannen uhrin jälkeen hän löytää murhaamisesta outoa kunniaa.”²⁴⁰ Toisaalta talonpojat kuvattiin bolševikkikäskyjen vastahakoisiksi toteuttajiksi, ja selkeästi bolševikkihallinnosta erillisiksi – toisin kuin työläiset. Esimerkiksi George

mukaan useissa kylissä kyettiin järkevään ja toimivaan talonpoikaishallintoon. Sen sijaan pitkä tsarin valta ja orjuus olivat tehneet talonpojista epäluottavaisia auktoriteetteja kohtaan, siksi he halusivat itsehallintoa kyliinsä.

²³⁵ Bryant 1918, VI; Service 1979, 54.

²³⁶ Lewin 2006, 363.

²³⁷ Figes 1996, 521–523; vrt. Malia 1994, 93.

²³⁸ Figes 1996, 462–465.

²³⁹ Malia 1994, 95–96. Malian mukaan kaikki Venäjän historialliset talonpoikaiskapinat oli pystytty estämään sen vuoksi, että armeija oli pysynyt uskollisena ja koskemattomana.

²⁴⁰ Crosley 1920, 303.

Buchanan haluisi eritellä talonpojat bolševikkien raakuudesta, niinpä hän korosti, että talonpojat telottivat maanomistajia bolševikkien käskystä. Niinpä talonpojat brittilähettilään mukaan mennessään toteuttamaan saamaansa käskyä, kiittivät entistä herraansa hyvästä kohtelusta, minkä jälkeen vasta veivät hänet metsään teloitettavaksi.²⁴¹

Ylempien ja koulutettujen luokkien tila huolestutti länsimaalaisia aikalaisia eniten. Bolševismin tavoitteena näytti lopulta olevan kaikkien ylempien luokkien hiljainen hävittäminen. Tästä heille esimerkkinä näyttäytyi entisen älymystön – intelligentsijan – kohtalo: aikaisemmin arvostetuista kulttuuri- ja yhteiskuntavaikuttajista oli tullut yhteiskunnallisia hylkiöitä. Vuosia intelligentsija oli kehittänyt teorioitaan ja yrittänyt parantaa kansan oloja ja viimein tsaarin vallan murtumisen jälkeen se oli nähnyt ajatustyönsä kantavan hedelmää, kunnes lokakuun jälkeen bolševikit olivat saaneet kansan kääntymään heitä vastaan:

”Kansa jota intelligentsija oli aina ihaillut, ja jonka eteen se oli ajatellut ja työskennellyt koko olemassa olonsa ajan, kohteli nyt sitä kuin hylkiötä.”²⁴²

Yläluokan ihmiset – varsinkin juuri intelligentsija – olivat kokemukertomusten kirjoittajille mieluista ja länsimaista sivistystä edustavaa seuraa, siksi he olivat myös aidosti huolissaan parempiosaisten kohtalosta. Etenkin kun tältä luokalta näytti puuttuvan tahto pitää puoliaan. Esimerkiksi upseerit tekivät kaikkensa pysyäksensä hengissä ja joutuivat Crosleyn mukaan alentumaan heidän arvolleen sopimattomiin toimiin kuten lehtimyyjiksi²⁴³. Karun kohtelun jälkeen yläluokka oli menettänyt rohkeutensa, eikä se enää näyttänyt kykenevän minkäänlaiseen vastarintaan. Sen sijaan kotimaan yläluokka näyttäytyi hyvässä valossa venäläisen rinnalla: ”he eivät tee mitään, kun sama määrä amerikkalaisia todella tekisi jotain.”²⁴⁴ Niinpä näytti jälleen siltä että lännen oli tultava ratkaisemaan Venäjän ongelmat, koska venäläinen ylimystö oli kykenemätön hallitsemaan maataan.²⁴⁵ Länsimaalaiset ehkä kykenisivät ratkaisemaan Venäjän ongelmat, kuten esimerkiksi Crosley vihjailee kehuessaan Pietarin amerikkalaisia virkailijoita ja sotilaita:

²⁴¹ Buchanan G. 1923, 222.

²⁴² Williams H. 1919, 26; vrt. Dukes 1923, 188.

²⁴³ Crosley 1920, 301.

²⁴⁴ Crosley 1920, 303.

²⁴⁵ Esim. Francis 1921, 301; Crosley 1920, 263–264, 303–305.

”Kuinka hyvin he erottautuvat edukseen verrattuna venäläisiin, ja kuinka ylpeä heistä olenkaan! Kunpa vain heitä olisi ollut täällä viisisataa kolme kuukautta sitten, silloin tämä koko sotku olisi vältetty.”²⁴⁶

Vaikka kansasta oli kaappauksen jälkeen tullut esiin sen negatiiviset puolet, halusivat aikalaiset silti korostaa bolševikkien osaa kansan villitsemisessä. Pääsyyllinen maan rappioon oli bolševismi, joka oli vain yksi hallinto lisää pitkään venäläiseen autoritääriiseen perinteeseen. Oli itse asiassa,

”kansan syvimmän inhimillisyyden ja kunniallisuuden seurausta, etteivät – kaikesta näistä voimakkaista paholaisen yllytyksistä huolimatta – todellisten brutaalien kohtuuttomuuksien lukumäärät ole kasvaneet äärimmäisiin mittakaavoihin”²⁴⁷

Niin kauan kun Venäjän toivottiin pysyvän sodassa liittoutuneiden tukena, uskon venäläiseen kansaan oli pysyttävä yllä, eikä sillä kuka maassa oli hallitsijana ollut tämän takia aina merkitystä.²⁴⁸ Niinpä vallankumousprosessi kuvattiin myös mahdollisuutena kansan vapautumiselle, sen tietoisuuden paranemiselle ja todelliselle sosiaaliselle nousulle. Harold Williams analysoi tätä venäläisen kansan sielussa olevaa demokraattista olemusta tekstinsä loppuksi. Hänen mukaansa tsaarin vallan murtuminen oli nopea prosessi, ja kaikessa myllerryksessä häikäilemättömät bolševikit olivat vieneet hyväuskoisen kansan väärään suuntaan. Silti vallankumouksen ajalla olisi tuleville polville paljon annettavaa, kunhan bolševikkivallasta olisi päästy eroon.²⁴⁹ Vaikka Lenin päästi rajamaista irti vain tuhotakseen tsaarin imperiumin ja vahvistaakseen omaa valtaansa – lopullisena tavoitteenaan hävittää kansallisvaltiot maailmasta²⁵⁰, loi vallankumous Williams mukaan myös mahdollisuuksia: ihmiset olivat vapautuneet aikaisemmista sortajistaan, ja kokonaiset kansakunnat olivat jättäneet taakseen tsaarin imperiumin sekä rakensivat nyt omin ehdoin uutta: ”Kaikkiällä vallankumous oli saanut ihmiset pohtimaan olemassaoloaan, kokemuksiaan ja mahdollisuuksiaan.”²⁵¹

²⁴⁶ Crosley 1920, 263.

²⁴⁷ Williams H. 1919, 23.

²⁴⁸ Filene 1967, 22.

²⁴⁹ Williams H. 1919, 25.

²⁵⁰ Figes 1996, 504; Lenin 1968, 33-37.

²⁵¹ Williams H. 1919, 25–26; vrt. Francis 1921, 333, 337

4.3. Leninin ja Trotskin valta

Kokemuskertomusten kirjoittajilla oli siis vaikeuksia muodostaa suhtautumistaan uusiin vallanpitäjiin. Bolševikkipuoluetta kuvattiin hyvin yleisellä tasolla, eikä sen organisaatiota hahmotettu. Puolue näyttäytyikin bolševismin jatkeena, eräänlaisena vaikeasti hahmotettavana koneistona, jonka sisällä olevilla yksilöillä ei näyttänyt olevan merkitystä. Paitsi Leninillä ja Trotskilla. Niin läntisen kuin venäläisenkin yleisen mielipiteen mukaan puoluetta johti nämä kaksi miestä. Tämän voi katsoa johtuneen siitä, että vain Lenin ja Trotski kiinnostivat huomiota Venäjän yleispolitiikkaan, kun muut bolševikkijohtajat keskittyivät omiin erityistehtäviinsä.²⁵² Myös kokemuskertomuksissa kuva kahden miehen johtamasta puolueesta oli hyvin vahva. Johtavat bolševikit pysyivät kuitenkin pitkään tuntemattomana lännessä, mutta myös Venäjällä: esimerkiksi ensimmäinen virallinen kuva Leninistä julkaistiin vasta vuoden 1918 alussa.²⁵³ Myöhemmälle bolševismille ja neuvostomarxismille tyypillistä kuvienkumarrusta ei ollut olemassa ennen sisällissodan vuosia.

Keväällä 1917 maanpaosta palannut²⁵⁴ johtokaksikko kuvattiin verenhimoiseksi – mistä vakuuttavimpana osoituksen kaksikon sisällissodan alussa liikkeelle laskema terrori²⁵⁵ – häikäilemättömäksi, anarkistiseksi tai itsepäisiksi, toisaalta heitä syytettiin voimakkaasti Saksan agenteiksi tai pidettiin alentavasti ylipäättänsä naurettavina:

”Lenin-Trotski yhdistelmä on samaan aikaan sekä vitsi että surullista todellisuutta. -- kun ihmiset nousevat omiensa joukosta säätämään uusia lakeja omaksi huvikseen ja halveksivat kaikkia aikaisempia yhteisesti hyväksytyjä lakeja, on se aika ällistyttävää, vai kuinka?”²⁵⁶

Leninin ja Trotskin kuvattiin äärimmäisen vallanhimoisiksi ja omaa etua tavoitteleviksi. Molemmat miehistä uskoivat suoraan toimintaa, ja he halusivat saavuttaa päämääränsä keinolla millä hyvänsä; toisin sanoen ”he uskoivat ennemmin voimaan kuin väittelyyn”²⁵⁷ Jo varhain kaappauksen jälkeen

²⁵² Service 2001, 383; Lewin 2006, 380. Lewinille Trotskin vahva asema on merkittävä osoitus siitä, ettei bolševikkipuolue ollut ainakaan aluksi Leninin diktaattorisesti johtama.

²⁵³ Malia 1994, 93; Tumarkin 1985, 77–79; Service 2001, 409. Lenin esiteltiin ”uuden valtion isänä” ensimmäisen kerran Pietarin neuvoston Izvestija-lehdessä keväällä 1918. Enteilevästi hänen kuvansa oli Karl Marxin kuvan rinnalla samankokoisena. Tätä ennen Leninistä ei ollut esiintynyt juuri edes elämäkerrallisia tietoja. Lenin-kultti pääsi valloilleen vasta syksyllä 1918 bolševikkijohtajan murhayrityksen jälkeen.

²⁵⁴ Lenin oli maanpaossa Sveitsissä ja Trotski Yhdysvalloissa.

²⁵⁵ Ks. esim. Francis 1921, 336.

²⁵⁶ Crosley 1920, 244. Halventavista nimityksistä ks. esim. Crosley 1920, 157, 219, 244, 305; Knox 1921, 740; Buchanan G. 1923, 217–218.

²⁵⁷ Francis 1921, 134.

näytti siltä, ettei johtokaksikko halunnut tosissaan yhteistyötä muiden sosialistipuolueiden kanssa. Toisaalta Leninin ja Trotskin itsepäiselle politiikalla ei luvattu kovin hedelmällistä tulevaisuutta, sillä heidän lähimmät mahdolliset liittolaiset – sosialistivallankumoukselliset ja menševikit – olivat turhautuneita bolševikkien vallanhimoon, heidän ”tavoitteenaan kun oli vain päästä nukkumaan tsaarin sänkyyn, aivan kuten Aleksandr Kerenskikin oli tehnyt.”²⁵⁸

Vaikka Leninin ja Trotskin politiikan katsottiin johtavan anarkiaan, pidettiin ”heitä ainoina todella vahvoina miehinä, jotka olivat nousseet tsaarin valtakunnan raunioista”²⁵⁹, tämän vuoksi heidän asemansa omassa puolueessaan näytti horjumattomalta. Toisaalta kaksikon asema maan johdossa näytti myös suhteellisen vakaalta: vaikka bolševikkivalta haluttiin kuvata väliaikaiseksi, eivät länsimaalaiset aikalaiset myöskään nähneet varteenotettavia ehdokkaita nousemassa sen tilalle.²⁶⁰ Francisin mukaan koko väliaikaisen hallituksen aika oli ollut tuloksetonta rimpuilua ääriivasemmiston uhkaa vastaan. Todellisuudessa olisi tarvittu kovia otteita, joihin Kerenskin johtama hallitus ei kuitenkaan pystynyt. Francisin mielestä Lenin ja Trotski olisi pitänyt teloittaa heti heinäkuun kaappausyrityksen jälkeen, jolloin se vielä olisi ollut mahdollista. Kerenski ei tähän ryhtynyt, koska pelkäsi tekevänsä kaksikosta marttyyreja. Francisin mielestä marttyyrius olisi ollut toisarvoista suhteessa siihen, että nykyinen mielivaltainen hallinto – joka vallassa pysyäkseen laukaisi liikkeelle mielivaltaisen terrorin – olisi pystytty estämään. Leninin ja Trotskin tilalle ei olisi ollut tarjolla yhtään vahvaa bolševikkijohtajaa.²⁶¹

Trotskin ja Leninin suhtautuminen länsimaihin näytti hyvin vihamieliseltä. Bolševikkijohtajien aggressiivista retoriikkaa käytettiin hyväksi, silloin kun haluttiin vaikuttaa oman kotimaan lukijoihin. George Buchananin mukaan Leninin ja Trotskin hallitus ajoi ”kaikkien imperialististen hallitusten kaatamista maailmassa”. Buchananista oli kuitenkin vähintään arveluttavaa miksi johtokaksikko hyökkäsi pahiten juuri Isoa-Britanniaa vastaan, jättäen maailman sodan aloittaneen Saksan rauhaan.²⁶² Myös Francis piti toistuvasti yllä tekstissään bolševikkijohdon määrätietoista Yhdysvaltoja vastaan suunnattua propagandaa. Hänen mukaansa oli kummallista, että juuri Yhdysvallat, joka oli hetki sitten ollut Venäjän hyvä ystävä, kuvattiin nyt ”imperialistiseksi ja kapitalistiseksi roistovaltioksi”.²⁶³ Kokemuskertomusten kirjoittajat halusivat myös katkaista

²⁵⁸ Buchanan G. 1923, 218; vrt. Francis 1921, 333.

²⁵⁹ Esim. Buchanan G. 1923, 217–218.

²⁶⁰ Williams H. 1919, 26–27; Francis 1921, 141–142; Buchanan G. 1923, 216–217.

²⁶¹ Francis 1921, 141–142, 193–194, 206–211, 336; vrt. Crosley 1920, 157; Figes 1996, 465; Malia 1994, 94–95.

²⁶² Buchanan G. 1923, 246–247, 255; vrt. Gorodetsky 1977, 2–4.

²⁶³ Francis 1921, 286–287, 301–306, 335.

puheet, joiden mukaan bolševikkihallitusta tulisi tukea materiaaliavun²⁶⁴ nimissä: ”Leninin ja Trotskin ruokkiminen on anarkian vahvistamista. On olemassa vain yksi vastaus tähän: älkää tehkö sitä!”²⁶⁵ Francisin mukaan oli syytä muistaa näiden kahden miehen tavoittelevan maailman vallankumousta. Suurlähettilään mukaan hänen aikaisemmat arvionsa bolševikkien häikäilemättömyydestä saivat vahvistusta, kun Lenin ja Trotski syöksivät tarkoituksella maan sisällissodan ”instituutiomaiseen terroriin”, jotta he itse saivat rauhassa aikaa ”vahvistaa huteraa valtaansa ja jättää varaa mahdollisuudelle propagoida turmiollista oppiaan muihin maihin.”²⁶⁶

Jos kokemuskertomusten kirjoittajat tuomitsivat Leninin ja Trotskin politiikan, tunnustivat he myös kaksikon kyvyt. Lokakuun kaappausta seuranneet viikot olivat merkittäviä – aivan kuten ne olivat olleet merkittäviä kansankuvan muuttumisen kannalta – myös viholliskuvan muotoutumiselle Leninistä ja Trotskista. Kansankuva muuttui pitkäkestoisesti, mutta kuva johtokaksikosta sitä analyttisemmäksi mitä kauemmin kaappauksesta oli kulunut aikaa. Bolševikkijohtajia vihattiin parhaimmillaan sydämen pohjasta – eikä kukaan aikalaisista hyväksynyt heidän toimiaan, silti länsimaalaiset myönsivät heidän ainutlaatuiset kykynsä – ei vähiten Ison-Britannian suurlähettiläs Buchanan:

”Niin paljon kuin inhoankin heidän terroristisia toimintatapojaan ja suren kaikkea tuhoa ja surua jota he ovat maalleen tuoneet, myönnän rehellisesti, että Lenin ja Trotski ovat molemmat erityislaatuisia miehiä.”²⁶⁷

Lenin ja Trotski eivät kuitenkaan halunneet määrätietoisesti rikkoa välejänsä länsimaihin. Siksipä heille oli tärkeää pyrkiä säilyttämään keskusteluyhteys länsimaisten lähettiläiden kanssa. Kokemuskertomusten kirjoittajat antoivat myös kiitosta kaksikolle silloin, kun he olivat auttaneet länsimaalaisia epäjärjestyksen keskellä. Tämän vuoksi esimerkiksi Francisin yksipuoleinen viholliskuva saa analyttisempiä piirteitä Leninin ja Trotskin määrätessä asevoimia lopettamaan Yhdysvaltojen lähetystöä uhanneiden anarkistiryhmittymien pyrkimykset.²⁶⁸ Näyttikin siltä kuin Lenin ja Trotski yrittäisivät kaiken väkivallanlietsomisensa jälkeen miellyttää länsimaalaisia tulemalla pahassa paikassa avuksi.²⁶⁹

²⁶⁴ Materiaaliavun antamisen puolesta kamppaili esim. sosialisti Bryant. Ks. esim. Bryant 1918, XXI, XXVI.

²⁶⁵ Crosley 1920, 305; vrt. Williams H. 1919, 27–29; Francis 1921, 335–337.

²⁶⁶ Francis 1921, 336.

²⁶⁷ Buchanan G. 1923, 217; vrt. esim. Francis 1921, 228–229.

²⁶⁸ Francis 1921, 193, 206–211. Venäjän anarkistit vaativat länsimaalaisten tovereidensa vapauttamista vankiloista, etunenässä he halusivat yhdysvaltalaisen anarkistin Aleksander Berkmanin vapaaksi Yhdysvalloissa.

²⁶⁹ Buchanan M. 1918, 234; Crosley 1920, 182–184.

Kahdesta johtajasta Lenin oli vahvempi. Bolševikkiteoreetikon keväällä ja kesällä 1917 sama erityinen asema jatkuu kokemuskertomuksissa myös kaappauksen jälkeen. Toisaalta Leninin johtajuus nähtiin luonnolliseksi seuraukseksi vallankaappaamisesta, mutta yhä voimakkaammin alkoi korostua Leninin diktaattorinen luonne. Tämä tarkoitti bolševikkikuvan kannalta kahta asiaa: toisaalta Leninin erityisasema korostui, toisaalta puolue näyttäytyi hyvin hierarkkisena. Historian tutkimuksessa onkin pitkään kiistelty puolueen epädemokraattisuuden luonteesta. Lewinin mukaan puolue oli Leninin aikana vielä sisäisesti demokraattinen. Hänen mukaansa Lenin ei koskaan käyttäytynyt puolueessa despoottin tai diktaattorin tavoin, vaan joutui usein myös ankaran kritiikin kohteeksi. Hän oli myös pakotettu hyväksymään periaate, jonka mukaan tärkeimmistä päätöksistä äänestettiin, vaikka usein hänen kantansa hävisi.²⁷⁰ Servicen mukaan alemmat bolševikkijohtajat olivat kaikessa epävarmuudessaan taipuvaisia etsimään vahvaa johtajaa; Leninissä oli heille sellainen.²⁷¹

Toisaalta Figesin mukaan kukaan bolševikeista ei uskaltanut todella kyseenalaistaa Leninin määräysvaltaa ja sovnarkomin kokoustoiminta perustui usein Leninin esityksiin, jotka usein myös hyväksyttiin sellaisenaan. Figesin kantaa tukee se seikka, että marraskuussa 1917 saatuaan kaiken vallan puolueensa käsiin, Lenin keskittyi varmistamaan omaa diktatuurista asemaansa puolueessa, pakottamalla häntä vastustaneet keskuskomitean jäsenet kirjoittamaan sitoumuksen puolueiden välisten keskustelujen lopettamiseksi; symbolisesti Leninin omassa työhuoneessa. Tämä tarkoitti käytännössä Leninin yksipuolista voittoa vastustajistaan – eli niin sanotusta Kamenevin demokraattisemmasta linjasta – puolueen sisällä. Figesin mukaan ilman Leniniä kahdeskymmenes vuosisata olisi näyttänyt aivan toisenlaiselta, eikä Neuvosto-Venäjää olisi syntynyt.²⁷² Sen sijaan Malian mukaan bolševikkipuolue oli tuoreista venäläisistä puolueista kaikista hierarkkisin. Vaikka sitä, että bolševikkipuolue oli Leninin oma luomus, ei tulekaan vähätellä, oli puolueessa useita ”pikku Leninejä” jotka olisivat voineet pyrkiä samanlaiseen politiikkaan.²⁷³ On myös syytä muistaa, ettei Leninillä vallankumouksen pitkäaikaisena teoreetikkona ollut itse lokakuun kaappauksen kanssa mitään tekemistä käytännössä.

²⁷⁰ Lewin 2006, 378–379. Lewinin mukaan Leninin kuoleman jälkeen nämä menettelytavat – kuten äänestäminen – hävisivät jäljettömiin.

²⁷¹ Service 2001, 379.

²⁷² Figes 1996, 476, 499–500, 504–505. Marraskuun alussa 1917 viisi miestä, etunenässä Kamenev ja Zinovjev erosivat keskuskomiteasta Leninin diktaattoristen otteiden vuoksi. He kuitenkin palasivat takaisin ruutuun myöhemmin. Ks. myös Service 2001, 389.

²⁷³ Malia 1994, 94–95; vrt Figes 1996, 456.

Tämä puolueen jakautuminen näkyy epäselvästi kokemuskertomuksissa. Paikoin kirjoittajat kiinnittivät huomiota Leninin ja Trotskin välisiin erimielisyyksiin, ja välillä viitataan puolueen sisäisiin ristiriitaisuuksiin, mutta niiden syistä tai luonteesta eivät länsimaalaiset olleet selvillä.²⁷⁴ Kokemuskertomusten kirjoittajille oli kuitenkin hyödyllistä nostaa esille kuvaa riitaisesta puolueesta. Kirjoittajat pitivät bolševikkihallinnon mahdollisuuksia heikkoina; tähän arvioon on voinut vaikuttaa myös havaitut puolueen sisäiset erimielisyydet.²⁷⁵ Kokemuskertomuksissa puoluetta kuitenkin kutsuttiin leninistiseksi ja aatteena bolševismi oli usein yhtä kuin leninismi. Jos Lenin joutui ”toisen vahvan miehen” eli Trotskin kanssa törmäyskurssille, edellinen selviytyi aina voittajan.²⁷⁶

Yksinkertaisuutta arvostava ja hyväkäyttöinen Lenin kuvattiin kykenevänä intellektuellina, ”mestariälynä” ja puoluettaan ”dominoivana tyrannina”, mutta myös ”äärimmäisen vaarallisena ja outona persoonana”.²⁷⁷ Leninin itsepäisyys ilmeni parhaiten siinä, että hän hyväksytti väkisin puolueellaan ankarat rauhanehdot Saksan kanssa, vaikka hän kohtasi ankaraa vastustusta puolueen sisällä. Esimerkiksi Francisin mielestä Leninin tarkoitus oli rauhan solmiessaan, vain vetää hieman henkeä, minkä jälkeen hän kiihdyttäisi jälleen kohti maailmanvallankumousta ja vihollistensa tuhoamista.²⁷⁸ Leninin tärkein tavoite näytti olevan bolševismin laajentaminen maailmanlaajuiseksi, eikä hänellä ollut mitään moraalisia esteitä ottaa taloudellista apua vastaan Saksalta, tai keneltä tahansa jos sitä vain oli saatavilla.²⁷⁹ Maailmanvallankumous näytti olevan Leninille pakkomielle: ”-- hän uhraisi poikansa ja vaimonsa, ja jopa oman henkensä edistääkseen maailman laajuista sosialistista vallankumousta.”²⁸⁰ Internationalisti Lenin oli myös kyltymätön fanaatikko, joka sovelsi teorioitaan häikäilemättä käytäntöön: ”hän myöntää avoimesti suorittavansa kokeilua Venäjällä”²⁸¹ Vaikka Lenin usein puhui hitaasta siirtymisestä sosialismiin – hänen oma elinaikansa ei riittäisi sitä näkemään – johon kuluisi vähintään yksi sukupolvi²⁸², kokemuskertomusten kirjoittajien mukaan Leninin tarkoitus oli mullistaa kaikki välittömästi, jolloin päämäärä – eli sosialismi – pyhittäisi kaikki keinot. Malian mukaan Lenin olikin Marxin kaltainen teoreetikko siinä

²⁷⁴ Francis 1921, 256, 330–340; Buchanan G. 1923, 225, 234–235; Segal 1979, 105, 115. Puoleen hajaantumisesta katso esim. Service 1979, 78–83.

²⁷⁵ Francis 1921, 184–187, 338–339; Williams H. 1919, 23–27; vrt. Figes 1996, 500.

²⁷⁶ Esim. Francis 1921, 134, 336; Crosley 1920, 157.

²⁷⁷ Williams H. 1919, 18; Francis 1921, 335–339; vrt. Snowden 1920, 13; Dukes 1923, 342; Wells 1920, 130–131.

Kokemuskertomusten Lenin-kuva poikkeaa voimakkaasti siitä Leninin venäläisten vastustajien tarkoituksella luomasta kuvasta, jossa bolševikkijohtaja kuvattiin kehnosti koulutetuksi puoli-intellektuelliksi. Ks. Service 2001, 378.

²⁷⁸ Esim. Francis 1921, 301–302.

²⁷⁹ Francis 1921, 226, 315, 335–339; Williams H. 1919, 22–24; Dukes 1923, 339; vrt. Segal 1979, 145.

²⁸⁰ Francis 1921, 335.

²⁸¹ Francis 1921, 315; vrt. Williams H. 1919, 27.

²⁸² Esim. Lenin 1968, 64–65; Tucker 1985, 34.

mielessä, että hän tarttui vallankumouksen liekkiin ja sovitti teoreettiset oppinsa siihen vaikka väkisin sopiviksi.²⁸³ Siksi oli mahdollista, että maailman ensimmäinen marxilainen vallankumous tapahtui takapajuisella Venäjällä, joskin leninismin muodossa.

Ennen vallankaappausta kirjoittamassaan teoksessa *Valtio ja vallankumous* – joka julkaistiin vasta myöhemmin syksyllä 1917 – Lenin asetti päämäärät uudelle ihanneyhteiskunnalle: kun kapitalistit olisi nujerretty, seuraisi proletariaatin diktatuuri, joka johtaisi luokattomaan yhteiskuntaan ja sitä kautta kommunismiin, mikä olisi yhteiskunnan viimeinen vaihe. Lopulta koko valtio kuolisi.²⁸⁴ Lenin ei kuitenkaan kaappauksen jälkeen juurikaan näytä puuttuvan ikuiseen vihaansa ylempiä luokkia, pappeja tai maanomistajia vastaan, vaan Leninin jyrkempi kielenkäyttö näyttää tulevan kuvaan vasta aivan vuoden 1917 lopusta alkaen.²⁸⁵ Service on osoittanut, että Leninin viha joutui hetkeksi pois kansan korvien ulottuvilta; hän halusi bolševikkien näyttävän koko kansan puolueelta sekä mahdollisimman laajan kannatuksen taakseen.²⁸⁶ Toisaalta Lenin ei koskaan rauhoittanut kielenkäyttöään puolueen sisällä, vaan hyökkäsi raivoisasti vastustajiensa kimppuun.²⁸⁷ Malian mukaan marxilainen sanasto – termit kuten proletaari, kommunismi ja sosialismi – ilmestyi Venäjällä julkiseen puheeseen varsinaisesti vasta kesällä 1917, voimistuen edelleen lokakuuta lähestyttyessä. Kokemuskertomuksissa vallankumoussanasto oli hyvin vähäistä, ja laahasi julkistasanaa perässä aina sisällissodan alkuun saakka.²⁸⁸

Sisällissodan alla kokemuskertomusten kuva Leninistä muuttui yhä jyrkemmäksi. Vaikka Lenin oli teksteissään korostanut hidasta etenemistä sosialismiin, Francisin mukaan bolševikkijohtaja oli ollut alusta asti kärsimätön eikä ollut uskollinen oppi-isilleen – kuten Plehanoville, joka olisi halunnut siirtyä sosialismiin Venäjällä rauhanomaisesti kansaa kasvattamalla – vaan halusi siirtyä mahdollisimman nopeasti kohti proletariaatin diktatuuria.²⁸⁹ Alkoi näyttää siltä, että Leninin viha löyhästi määriteltyä porvariluokkaa kohtaan oli kyltymätön, mutta myös sosialistinen oppositio sai

²⁸³ Malia 1994, 104; vrt. esim. Wells 1920, 88–92.

²⁸⁴ Lenin 1945, 16–22, 79–95.

²⁸⁵ Ks. esim. Francis 1921, 301; vrt. Reed 1960/1919, passim; Bryant 1918, passim. Bolševikkeihin suopeasti suhtautuneiden länsimaalaisten teksteissä Leninin retoriikka on usein otettu *de facto* demokraattisena. Toisaalta Lenin viljeli puheissaan sellaista dualismia diktatuurin ja demokratian välillä, ettei aikalaisen välttämättä ollut helppoa seurata bolševikkijohtajan ajatuksenjuoksua. Service 2001, 379–380; ks. myös Lenin 1968, 90.

²⁸⁶ Service 2001, 374–375. Tässä oli yksi syy siihen miksi Lenin oli mm. hyväksynyt lokakuussa 1917 sosialistivallankumouksellisten maaohjelman osaksi puolueensa omaa ohjelmaa. Ks. esim. Bryant 1918, V.

²⁸⁷ Figes 1996, 498–499. Esimerkiksi marraskuussa puolueen keskuskomitean kokouksessa hän provokatiivisesti vaati sosialistivallankumouksellisten pieksämistä ja vangitsemista.

²⁸⁸ Malia 1994, 98–99. Sisällissotaa käsittelevissä kokemuskertomuksissa marxilais-leniniläinen retoriikka on huomattavasti voimakkaampaa.

²⁸⁹ Francis 1921, 134; vrt. Williams H. 1919, 17–18.

oman osansa Leninin hyökkäyksistä²⁹⁰. Jos kokemuskertomusten kirjoittajat olisivat tutustuneet Leninin teoksiin, olisivat he huomanneet esimerkiksi sen, että bolševikkiteoreetikko oli jo pitkään hyväksynyt väkivaltaisen sisällissodan osana vallankumousta. Huhtikuussa 1918 Lenin julisti proletariaatin diktatuurin olevan Venäjällä askeleen lähempänä: ”Leninin viimeisin lausunto on omistettu sille mitä hän kutsuu alemman porvariston uhkaksi proletaarille, sillä hän väittää, että rikkaimmat porvarit on jo tuhottu.”²⁹¹

Sen lisäksi, että Lenin myönsi eliminoivansa kokonaista luokkaa, oli hän muuttanut ajatteluaan sille kannalle, että sosialismi oli saavutettavissa Venäjällä aikaisempia arvioita nopeammin. Niinpä hän toteaa *Neuvostovallan lähimmässä tehtävissä*, että työtätekevät olivat hyväksyneet tietoisesti ajatuksen proletariaatin diktatuurista. Siksi oli ajankohtaista siirtyä sosialismin rakentamiseen; siihen tarvittiin ”rautaista kuria työaikana ja ehdotonta alistumista yhden henkilön neuvostojohtajan tahtoon työaikana.”²⁹² Kokemuskertomusten mukaan Leninille ei enää näyttänyt riittävän maanomistajien tuhoaminen, vaan hän janosi lisää verta. Esimerkiksi Francis oli aluksi pitänyt kaikesta negatiivisuudesta huolimatta Leniniä rehellisenä miehenä, mutta keväällä 1918 hän ei enää uskonut Leninin vilpittömyyteen, ja oli vakuuttunut diktaattorin ainoasta päämäärästä toteuttaa maailmanvallankumous keinoilla millä hyvänsä. Servicen mukaan Leninin reaalipolitiikka tarkoittikin sitä, että hän oli tarvittaessa valmis syömään sanansa.²⁹³ Toisaalta Leninin internationalistin luonteesta tehtiin myös toisenlaisia arvioita. Esimerkiksi Paul Dukes väittää täysin päinvastoin, että Lenin oli todellisuudessa kiinnostunut vain kokeilustaan Venäjällä; Trotski sen sijaan oli todellinen internationalisti.²⁹⁴

Kokemuskertomusten kuva Trotskista lähentelee dialektista yhdistelmää jännitysromaanin sankarista ja paholaisesta. Toisaalta Trotski oli älykäs ja kunnianhimoinen seikkailija, toisaalta täysin syyllisyydentunnon ja itsekäs johtaja, joka paistatteli mielellään parrasvaloissa.²⁹⁵ Kokemuskertomuksissa Trotskin näkyvyys on usein jopa Leniniä suurempi, tämä johtui Trotskin merkittävästä roolista käytännön politiikasta ja siitä, että länsimaalaiset tutkailivat tarkasti Trotskin toimia ulkoasiankomissaarina. Trotski olikin pitkään tunnetuin bolševikki Venäjällä, eikä vähiten

²⁹⁰ Lenin 1968, 80–81. Lenin hyökkää vihaisesti oppositiososialisteja vastaan huhtikuussa 1918 kirjoitetussa pamfletissaan *Neuvostovallan lähimmät tehtävät*: “-- menševikit ja oikeistoieserrät [suomennos todellakin näin] käyttäytyvät meillä vastavallankumouksellisten toimeliaimpien, toisinaan jopa sen häikäilemättömimpien toimihenkilöiden lailla, taistellen neuvostovaltaa vastaan --.”

²⁹¹ Francis 1921, 301; vrt. Lenin 1968, 90–91; Figes 1996, 468–470.

²⁹² Lenin 1968, 95–96.

²⁹³ Francis 1921, 228, 339; vrt. Service 2001, 456.

²⁹⁴ Dukes 1923, 343; vrt. Knox 1921, 739–740.

²⁹⁵ Francis 1921, 315, 336; Williams H. 1919, 22; Dukes 1923, 297–299.

loistavan puhetautensa ansiosta²⁹⁶. Esimerkiksi Figes korostaa Trotskin merkitystä bolševikkien vallankaappauksen onnistumiselle ja vallan turvaamiselle; entinen menševikki Trotski toi tullessaan rutkasti sotilaallista uskottavuutta bolševikeille, itse asiassa useat puolueen myöhemmät organisaattorit, teoreetikot ja agitaattorit liittyivät joukkoihin juuri Trotskin mukana.²⁹⁷

Kokemuskertomuksissa vertailtiin alusta alkaen Trotskin ja Leninin asemia. Usein todettiin, ettei Trotski ollut tyytyväinen toiseen sijaan puolueessa, mutta vakaviin riitoihin asti kaksikko kirjoittajien mukaan tuskin joutuisi; Lenin oli puolueen äly, Trotski sen miekka. Trotskin älykkyydestä ja toimintakyvystä suurimpana osoituksena näyttäytyi tyhjästä luotu puna-armeija.²⁹⁸ Samaan tapaan kuin Leninin kohdalla kokemuskertomusten kirjoittajat olivat eri mieltä myös Trotskin vallankumouksellisesta luonteesta. Francisille Trotski ajoi ensisijaisesti Venäjän etuja, eikä ollut käytännön poliitikkona niin kiinnostunut teoreettisesta maailmanvallankumouksesta. Voisi olettaa, että Francisin näkemykseen vaikutti Trotskin aktiivinen osallistuminen ulkopoliittikkaan aina sota-asiankomissaariksi siirtoonsa asti.²⁹⁹ Kun taas esimerkiksi englantilainen kenraali Knox kuvasi Trotskin internationalistiksi, joka ei ”välittänyt pätäkään Venäjästä.”³⁰⁰

4.4. Lännen viholliset ja etninen bolševismi

”Täkaläiset bolševikkijohtajat, joista suurin osa on juutalaisia ja yhdeksän kymmenestä on palannut maanpaosta, eivät juuri välitä Venäjästä tai mistään muustakaan maasta vaan ovat internationalisteja ja yrittävät aloittaa maailmanvallankumouksen.”³⁰¹

Eric Hobsbawmin mukaan lokakuun vallankumous piti itseään, ei kansallisena vaan vielä Ranskan vallankumoustakin universaalimpana tapahtumana, jonka päämääränä oli saada aikaan proletariaatin

²⁹⁶ Esim. Tumarkin 1985, 77–79. Tästä Trotskin näkyvyydestä ja julkisuuden hallinnasta saa hyvän käsityksen esim. Geroge Buchananin tai Francisin teoksista tai erilaisesta näkökulmasta John Reedin teoksesta. Ks. esim. Reed 1919/1960, 75–77, passim.

²⁹⁷ Figes 1996, 459–460, 468; vrt. Segal 1979, 137–140. Tämä ryhmä koostui itse asiassa kenraaleista ilman armeijaa, he olivat internationaalisosiaalidemokraattien ryhmäkunta, jolla oli merkittävät suhteet esim. Pietarin varuskuntaan. Ryhmittymään kuuluivat Trotskin lisäksi esimerkiksi puolueessa merkittävään rooliin nousseet Antonov-Ovsenko ja Anatoli Lunatšarski.

²⁹⁸ Francis 1921, 315, 336; Williams H. 1919, 22; Dukes 1923, 297–299.

²⁹⁹ Francis 1921, 335. Francisin suhtautumiseen vaikutti Trotskin toiminta ulkoasiankomissaarina Venäjän etujen ajajana (myös Buchananilla näyttäisi olevan samankaltaisia ajatuksia Trotskista; yrittihän Trotski ainakin tietyllä asteella solmia suhteita liittoutuneisiin, ja ajaa kansallisia asioita. ks. Buchanan G. 1923, 225–229.). Toisaalta Lenin solmi rauhan Saksan kanssa, jota Trotski pyrki vastustamaan. Francisin mukaanhan Leninin halusi hengähdystauon suunnitellakseen maailmanvallankumousta. Ks. myös Segal 1979, 204–206; Service 1979, 79–80.

³⁰⁰ Knox 1921, 739–740.

³⁰¹ Francis 1921, 214.

vallankumous koko maailmassa.³⁰² Filenen mukaan länsimaalaisille oli helpompi suhtautua bolševikkeihin, jotka eivät halunneet olla venäläisiä laisinkaan³⁰³. Kokemuskertomusten kirjoittajista näyttikin siltä, etteivät bolševikit välittäneet Venäjältä tai sen kansasta vaan tavoittelivat maailmanvallankumousta, mikä teki heistä uhkan myös länsimaalaiselle sivilisaatiolle. Kokemuskertomuksien kirjoittajien näkemykset bolševismin internationalismista vaihtelivat kuitenkin suuresti; aina Ison-Britannian lähettilään Buchananin välinpitämättömyydestä aihetta kohtaan, amerikkalaisen Francisin suoranaiseen kansainvälisen kommunismin pelkoon. Lenin itse profetoi maailmanvallankumouksen syttymistä pitkään. Julkisissa puheissaan totesi kuinka maailman vallankumous oli saanut alkunsa Venäjältä – toisin kuin Marx oli ajatellut – ja leviäisi seuraavaksi Saksan kautta Ranskaan ja lopulta englantilaiset veisivät sen päätökseen³⁰⁴. Saksan merkitys maailman vallankumouksen toteutumiseksi olisi siis ensisijainen, sen jälkeen vallankumous leviäisi muualle Eurooppaan ja maailmaan³⁰⁵. Tätä pelkäsi myös Francis:

”Jos sellainen vallankumous saa jalansijan Saksassa -- en ala pelätä vain Englannin ja Ranskan tasavallan instituutioiden puolesta, vaan mieleeni nousee myös ajatus siitä ovatko omammekaan turvassa.”³⁰⁶

Francisille osoituksena maailmanvallankumouksen vaarasta oli esimerkiksi Suomessa puhjennut sisällissota. Hänen mukaansa ”suomalaiset bolševikit” olivat kaapanneet vallan juuri itsenäiseksi julistautuneessa Suomessa. Sisällissota näytti ajavan kulttuurillisista eroavuuksista huolimatta suomalaiset samaan kaaokseen kuin venäläiset: ”He ansaitsevat itsenäisyytensä, ja olin alkujaan sen kannalla, mutta aivan kuten venäläiset, he eivät näytä ymmärtävän mitä sillä tehdä.”³⁰⁷ Francis myös tähdensi Moskovassa perustetun kolmannen internationaalisen roolia maailmanvallankumouksen toteuttajana. Sillä, että bolševikkijohto kirjoitti nimensä Neuvosto-Venäjää koskeviin kansainvälisiin sopimuksiin, ei käytännössä ollut mitään merkitystä, koska samaiset sopimukset eivät sitoneet bolševikkien kontrolloimaa internationaalia.³⁰⁸

Crosley sen sijaan piti bolševismia edelleen anarkismina, jolla ei ollut mitään edellytyksiä kansainväliseksi toimijaksi. Hänen mukaansa bolševikkihallinnon tunnustaminen olisi ”roskajoukon

³⁰² Hobsbawm 2000, 80; vrt Lenin 1968, 104.

³⁰³ Filene 1967, 40.

³⁰⁴ Lenin 1968, 52; vrt. Lenin 1968, 64–67. Toisaalta jo maaliskuussa 1918 Lenin alkaa peruutella maailmanvallankumous innostusta ja toteaa vallankumouksen syttymiseen Saksassa menevän odotettua kauemmin.

³⁰⁵ Esim. Malia 1994, 111–112; Lenin 1968, 64.

³⁰⁶ Francis 1921, 214; vrt. Williams H. 1919, 27–28.

³⁰⁷ Francis 1921, 213–214, 235.

³⁰⁸ Francis 1921, 214, 311–312, 335–339.

vallan tunnustamista, ja samalla sen myöntämistä, että anarkia kuuluu osaksi kansojen perhettä!”³⁰⁹ Lopulta Leninin ja Trotskin maailmanvallankumoukselliset uhkailut lännen porvarihallituksia kohtaan eivät johtaneet siihen, että länsi olisi ollut pakotettu solmimaan viralliset suhteet bolševikkihallintoon, vaan toimi täysin päinvastoin. Tältä osin kokemuskertomusten kirjoittajien kannustus bolševismin eristämiseen ei ollut mennyt hukkaan.³¹⁰

Vaikka päähuoli näytti olevan vallankumouksen leviäminen Eurooppaan, myös väkirikkaiden Aasian maiden kohtalo huolestutti kokemuskertomusten kirjoittajia. Leninin aasialaiseen vallankumoukseen kannustava julistus ”idän muslimikansoille” ja Intialle oli osoitus hyökkäävästä politiikasta länttä kohtaan. Lännellä oli idässä omat intressinsä, joita vastaan Lenin nyt hyökkäsi kannustamalla alkuperäisväestöä nousemaan ”kapitalistisen orjuuttajan valtaa vastaan”. Esimerkiksi Buchananin oli vaikea ymmärtää miksi bolševikkijohto lietsoi kapinaa Aasiaan, jossa lännen demokratisoimistyö oli kesken. Hänen mukaansa Iso-Britannia oli rauhanomaisesti jo pitkään kannustanut intialaisia itsehallintoon ja vähentänyt sotilaallista voimaansa maassa.³¹¹ Williamsin mukaan sen sijaan se miten ”Kiina ja Intia astuvat uuteen kehittyvään maailmaan”, riippuu paljon Venäjän tapahtumista, sillä vallankumous oli jo kyennyt ”ravistelemaan muinaisten sivilisaatioiden koteja, joilla ei ole ollut osaa eikä arpaa modernin Euroopan rakentamisessa”.³¹²

Filene on todennut, että länsimaiden oli lokakuun kaappauksen jälkeen vaikea ajatella toista yhtä viheliäistä vihollista Saksan rinnalle – johon länsimainen viha oli pitkään kohdistunut.³¹³ Aluksi bolševismin – tai punaisen uhkan – vaara oli kokemuskertomuksissa vähäistä, ja sen väliaikaisuuteen uskottiin. Kokemuskertomusten kirjoittajat säälivät Venäjää ennemminkin Saksan armottomien pyrkimysten kohteena. Mutta kun bolševikit näyttivät pysyvän vallassa ja alkoivat toteuttaa länttä uhanneita uudistuksiaan – ja lopulta vetivät Venäjän sodasta – kahden vihollisen ongelma väistyi³¹⁴. Kahdesta vihollisesta tuli yksi: bolševikit olivat nyt *de facto* lännen vihollisia, eli Saksan agentteja.

³⁰⁹ Crosley 1920, 222.

³¹⁰ Esim. Gaddis 1978, 67.

³¹¹ Buchanan G. 1923, 232, 236; Buchanan M. 1918, 221. Kun toiveet maailman vallankumouksen alkamisesta hiljalleen 1920-luvun mittaan hiipuivat, siirtyi Leninin ja Venäjän kommunistien toiveet yhä vahvemmin kohti Aasiaa, ja etenkin Kiinaa. Ks. esim. Hobsbawm 2000, 96–97.

³¹² Williams H. 1919, 27–29.

³¹³ Filene 1967, 24.

³¹⁴ Filene 1967, 24–25, 39, 43. Kun myöhemmin perusteltiin Yhdysvaltain interventiota, oli tärkeää, että bolševismi nähtiin saksalaisena ilmiönä. Tästä hyvänä esimerkkinä Filene kertoo eräästä yhdysvaltalaisesta senaattorista, joka totesi intervention välttämättömäksi. Jos Venäjän kansa kävisi sitä vastustamaan, olisi se senaattorin sanojen mukaan jo ”saksalaistettu”.

Lännessä kuva bolševikeista saksalaisten agentteina oli yleinen ja hyväksytty aina ensimmäisen maailmansodan päättymiseen asti; minkä jälkeen syytöksiltä putosi pohja.³¹⁵ Kokemuskertomusten kirjoittajat olivat uskoneet bolševikkien saksalaistukeen aina siitä asti, kun Lenin saapui sinetöidyllä junalla Sveitsistä Pietariin. Siitä saakka vahvistuivat myös huhut saksalaisesta rahasta, jolla Lenin kumppaneineen ”korruptoi” Venäjän. Lisäksi bolševikkien toimiva propaganda luokiteltiin saksalaisperäiseksi; sen tarkoitus oli alusta alkaen ollut kääntää Venäjän kansa sotaa vastaan.³¹⁶ Koska huhuilla on taipumus ajan myötä kääntyä faktoiksi, uskoi esimerkiksi Yhdysvaltain ylin hallinto – jonka päämies presidentti Wilson suhtautui lännen johtajista vähiten hyökkäävästi bolševismiin – saamiensa raporttien perusteella bolševikkien todella olevan Saksan agentteja.³¹⁷ Itse väitteille ei yrityksistä huolimatta saatu kerättyä pitäviä todisteita.³¹⁸

Saksalaiset tulevat konkreettisesti osaksi kokemuskertomuksia heti lokakuun kaappauksen jälkeen. Saksalaisia upseereita, sotilaita ja liikemiehiä alkoi näkyä kaikkialla – uudet hallitsijat olivat saapuneet Pietariin ja etenkin univormupukuisia saksalaisia upseereja vilisi kirjoittajien silmissä. Lisäksi kaupoissa myytiin ja vaihdettiin tavaroita saksaksi. Myös suoria viittauksia siihen, että bolševikit toimivat saksalaisten komennossa esiintyi: huhujen mukaan bolševikkien vallankaappauksen aikaiset puhelut oli käyty saksaksi.³¹⁹ Saksalaisvastaisen romanialaisen diplomaatin pidätys – mikä järkytti suuresti länsimaista diplomaattikuntaa – oli osoitus niin bolševikkien häikäilemättömyydestä kuin saksalaisten suorasta käskystä.³²⁰ Toisaalta välillä tuhoon tuomitun Venäjän todellisella hallituksella ei ollut kirjoittajille väliä: ”Venäjää hallitsevat sekopäät, ovat he sitten Berliinissä tai Pietarissa, ovat näköjään päättäneet että maa täytyy tuhota täysin.”³²¹

³¹⁵ Luostarinen 1986, 118. Myös Arthur Ransomen mukaan saksalaissyötöksiltä putosi hiljalleen pohja. Ks. Ransome 1919, 118. Figesin mukaan saksalaisagentti syytöksissä ei ole perää, mutta niiden nousemisella julkiseen keskusteluun oli vaikutuksia esimerkiksi lukuisiin sotilaisiin, jotka kääntyivät bolševikkeja vastaan. Figes 1996, 432–433.

³¹⁶ Crosley 1920, 205, 298–299; Francis 1921, 226, 315

³¹⁷ Esim. Francis 1921, 226, 315; Gaddis 1979, 76–77. Esimerkiksi Servicen mukaan ei ole olemassa todisteita siitä, että bolševikit olisivat todella saaneet rahoitusta Saksan hallitukselta. Sen sijaan puoluejäsenten taloudellista tilannetta on tutkittu vähän. Servicen mukaan joillekin jäsenille puolueen tuki oli ainoa tulonlähde, mutta merkittävässä osassa olivat myös työväenorganisaatiot – tehdaskomiteat ja ammattiliitot – joiden kautta saatiin poliittista voimaa, mutta myös tuloja puolueen jäsenille. Ks. Service 1979, 48; vrt. Kennan 1961, 37–38. Kennan on sitä mieltä, että bolševikit saivat rahoitusta saksalaisilta, mutta esittää samalla, että moni muukin ryhmä oli avustuksen piirissä Venäjällä.

³¹⁸ Filene 1967, 47–48. Neuvosto-Venäjän tilanteen kartoittamiseen osallistunut yhdysvaltalainen julkinen tiedotuskomitea julkaisi lännen lehdissä presidentti Wilsonin valtuuttamana tiedot, joiden mukaan oli todistettu, että Lenin ja Trotski ovat Saksan palkkalistalla olevia agentteja.

³¹⁹ Crosley 1920, 202, 207, 249, 258–259, 264; Knox 1921, 718; Francis 1921, 185, 226, 284, 315, 332–333. Buchanan G. 1923, 217, 232. Esimerkiksi Buchananin mukaan Leninin hallinnossa oli kuusi saksalaista upseeria.

³²⁰ Romanianlainen diplomaatti kreivi Diamandi pidätettiin tammikuussa 1918. Brest-Litovskin neuvotteluissa saksalaiset olivat vaatineet kovempia otteita romanialaisia kohtaan ja mm. Diamandin pidätystä. Ks. Francis 1920, 216–221; vrt. Crosley 1920, 261.

³²¹ Crosley 1920, 271; vrt. Buchanan M. 1918, 243.

Länsimainen julkinen mielipide oli aina Saksan antautumiseen saakka sitä mieltä, että Venäjälle lähteneet liittoutuneiden joukot taistelivat ensisijaisesti Saksaa, eivät bolševismia vastaan.³²² Kokemuskertomukset luovat samanlaista kuvaa: jopa silloin kun myönnettiin bolševikkien vahvuuksia ja ansioita, haluttiin ne kuvata saksalaisten avulla saavutetuiksi. Niinpä lähettiläs Buchanan haki myöhemmin 1920-luvun alussa hyväksyntää kaappauksen aikaisille johtopäätöksilleen bolševikkien sotilaallisesta saksalaistuesta: ”saksalaisten suojelijoidensa avulla bolševikit kehittivät organisaatiokyvyn, jota kukaan ei olisi lukenut aluksi heidän ansiokseen”³²³ Brest-Litovskin rauhan jälkeen venäläiset juhlivat vapautta kaduilla, länsimaalaisille rauhan solmiminen edusti kuitenkin bolševikkien ja saksalaisten juonen onnistumista:

”Vai vapautta ja rauhaa! Surullisen ja hopeisen kuolleiden keisareiden kaupungin yllä leijaili saksalaisen autokratian, militarismin ja vallan varjo, aivan kuten suuri musta hirviö valmiina toteuttamaan tahtonsa.”³²⁴

Myös stereotypia juutalaisesta bolševismista syntyi nopeasti kaappauksen jälkeen länsimaiseen mielipiteeseen. Juutalaisten maailmanvalloitusaiheet olivat olleet osa eurooppalaista poliittista keskustelua vuosikymmeniä. Venäjällä juutalaisten asema oli tullut yhä näkyvämmäksi maaliskuun vallankumouksen jälkeen. Heistä oli tullut Venäjän kansalaisia, ja etenkin heidän taloudellinen voimansa näytti merkittävältä. Lännessä – etenkin Yhdysvalloissa – tsaarin kaatumista seurannut juutalaisten aseman paraneminen otettiin ilolla vastaan.³²⁵ Bolševikkien valtaan tulon myötä heidän asemansa oli edelleen parantunut ja väkivaltaisuudet juutalaisia kohtaan vähentyneet: bolševikit kehottivatkin paikallisia neuvostoja toimiin juutalaisvastaisten hyökkäysten estämiseksi. Myös Trotskin korkea asema hallinnossa oli osoitus juutalaisten parantuneesta tilanteesta.³²⁶ Kaappauksen jälkeen lännessä alettiin yleisesti nähdä bolševismi juutalaisten johtamaksi liikkeeksi ja salaliitoksi. Aikaisemmin juutalaisia oli pidetty Saksasta operoivina kapitalisteina, mutta nyt he muuttuivat venäläisiksi kommunisteiksi.³²⁷ Myös kokemuskertomuksessa pidettiin yllä bolševikkijohtajien

³²² Filene 1967, 46.

³²³ Buchanan G. 1923, 217.

³²⁴ Buchanan M. 1918, 243.

³²⁵ Jones 1917, 274–275; Kadish 1993, 243. Aina antisemitistiset tunteet eivät olleet johdonmukaisia: paetessaan Talvipalatsista entinen ei-juutalainen pääministeri Kerenski näki seinällä ironisen kirjoituksen: ”Alas juutalainen Kerenski! Kauan eläköön Trotski!” Ks. Figes 1997, 478–479

³²⁶ Bryant 1918, XXVIII, Reed 1960/1919, 183. Myös Lenin vihamiehet kuvasivat hänet usein juutalaiseksi. Ks. Service 2001, 278. Lännessä kuva juutalaisesta Trotskista oli vahva, eikä sitä lieventänyt faktat, ettei Trotski harjoittanut uskontoa, tai ollut yhteyksissä juutalaisiin, vaan häntä pidettiin rodullisesti juutalaisena. Ks. Kadish 1993, 248.

³²⁷ Kadish 1993, 241–243; Luostarinen 1986, 119; Filene 1967, 12. Luostarisen mukaan tärkeimmäksi dokumentiksi juutalaisperäisestä tulkinnasta on jäänyt Hitlerin teos *Taisteluni*, jossa hän määrittelee marxilaisuuden juutalaisuuden

juutalaistaustoja, mutta mihinkään juutalaisten salaliittoon ei heistä – Dukesia lukuun ottamatta – kukaan uskonut³²⁸. Dukes sen sijaan puuttuu juutalaisten asemaan kärkevästi. Juutalaiset näyttivät etuoikeutetuilta ja bolševikkipuolueen johtopaikoilta he ajoivat kansasta välittämättä omia etujaan:

”Se helppous, jolla juutalaisten onnistuu välttää rasittava sotapalvelus, sekä heidän ärhentelevä julkeutensa venäläisiä kohtaan, joita he vallan peittelemättä halveksivat, on Venäjällä synnyttänyt kiihkeän juutalaisvihan ynnä yleisen uskon, että koko bolševismi on vain juutalaisten ’hylkykeinottelua’”³²⁹

Bolševismiin liitettiin myös perinteiset stereotyyppit aasialaisuudesta ja lättiläisyydestä. Puna-armeijan rungon näyttivät muodostavan kiinalaiset ja lättiläiset: ”Bolševistinen neuvostohallitus -- säilytti itsensä vallassa vain kiinalaisten ja lättiläisten sotilaiden avulla, joille he kykenivät maksamaan korvauksia saksalaisella ja romanialaisella kullalla, minkä bolševikit olivat saaneet tai varastaneet.” Aasialaisia sotilaita oli bolševikkien tukijoukoissa, mutta etenkin lättiläisten osuus saattaa tuntua yllättävältä, mutta tosiasiaassa Leninin henkivartiosto koostui uskollisista ja vallankumouhengeltään ainutlaatuisista – Lenin itse totesi näin – lättiläisistä joukoista.³³⁰ Dukes tuokin esille bolševismin ytimen, siten kun sen hänelle eräs johtavassa asemassa oleva bolševikki lausui:

”Meidän valtamme perustuu kolmeen seikkaan: ensiksi juutalaisiin aivoihin, toiseksi lättiläisiin ja kiinalaisiin pistimiin, ja kolmanneksi venäläisen kansan sanomattomaan typeryyteen.”³³¹

välineeksi ja Neuvostoliiton sen tukikohdaksi, josta käsin juutalaisuus aikoi kaapata vallan maailmassa. Ks. myös Wilton 2000/1920; Francis 1921, 214

³²⁸ Tästä juutalaisten salaliitosta bolševismin takana kannattaa katsoa Robert Witonin teosta *Romanovien viimeiset päivät*. Wiltonin mukaan kaikki johtavat bolševikit olivat juutalaisia ja toteuttivat määrätietoista juutalaisten vallankumousta, ja sen vuoksi myös murhasivat tsaarin. Wilton myös sanoo Leninin olevan vain nukke juutalaisten ohjailtavana, ja juutalaisen Sverdlovin olleen Neuvosto-Venäjän kruunaamaton tsaari. Ks. Wilton 2000/1920, 31, 153–156. Wiltonin teosta en ole hyväksynyt mukaan tutkimukseeni sen absurdiuden vuoksi, toisaalta myös sen vuoksi, että kirja kiellettiin pian julkaisemisena jälkeen, eikä sillä ollut suurta merkitystä länsimaisen kuvan muokkaajana, lukuun ottamatta kirjan käsiinsä metsästäneitä antisemitistejä.

³²⁹ Dukes 1923, 296–297; ks. myös Francis 1921, 104, 214.

³³⁰ Francis 1921, 228, 337; Luostarinen 1986, 121–122; vrt. Wunsch 2004, 102. Myöhemmin Stalin-kuvaan yhdistettiin helposti aasialaisia stereotyyppioita.

³³¹ Dukes 1923, 407.

4.5. Kuva tuomittavista toimista

”Ajatelkaapa tätä: täällä elää 180 miljoonaa ihmistä ilman hallitusta! Yksittäinen voima yrittää kontrolloida, mutta koulutuksen puute ja päämäärät, joita me kutsuisimme hulluiksi, estävät organisoidun hallituksen muodostamisen. Siksi kaikki on sijoiltaan.”³³²

Tässä luvussa tarkastelen kokemuskertomuksista esiin nousseita bolševikkien käytännön toimia, jotka vaikuttivat välittömästi venäläiseen kansaan. Kuten olen edellä jo todennut, viholliskuva antoi harvoin mitään hyviä ominaisuuksia bolševikeille. Myös bolševikkien käytännön toimia kuvattaessa kokemuskertomuksissa turvauduttiin usein stereotypioihin ja huhuihin.

Bolševikkien sosialistisen talousjärjestelmän ensi askeleet näyttivät mahdottomilta ja katastrofaaliselta. Kokemuskertomusten kirjoittajien mielestä oli edesvastuutonta, että bolševikit antoivat maanjaon talonpoikien hoidettavaksi, ja tehtaiden kontrollin työläisille. Kokemuskertomuksia yhdistää se, että ne nostavat esille bolševikkien taloudellisia uudistuksia, muuta eivät kykene arvioimaan niiden seurauksia; uudistukset olivat tuhoon tuomittu jo etukäteen. Harold Williamsin kuvaus talouden muutoksista tuntuisi tiivistävän useiden aikalaisten ajatukset:

”Lopputuloksena oli ryöstöorgia ja tuho: talonpoikien pahimmat vaistot pääsivät valloilleen, eivätkä he koskaan saaneet minkäänlaista taloudellista helpotusta. Harkitsematon maan ryövääminen johti yksinkertaisesti vain edelleen kärjistyvään epätasa-arvoiseen maanjakoon talonpoikien yksityisillä mailla. -- työläiset osoittautuivat kykenemättömiksi johtamaan kontrolloimiaan tehtaita tai saamaan itseään ja tovereitaan työskentelemään pienelläkin energialla.”³³³

Omaisuuksien ja maiden pakko-otot olivat äärimmäisiä toimia, joita kokemuskertomusten kirjoittajien oli vaikea käsittää. Bolševikit kannustivat ”rosvojoukkoja” ajamaan yläluokat mielivaltaisesti kodeistaan, sillä verukkeella, että ”kaikki oli kaappauksen jälkeen yhteisessä omistuksessa.” Usein painostus ei kuitenkaan ollut yksinkertaisesti fyysistä. Esimerkiksi Crosley näki bolševikkien toimet myös henkisenä pelotteluna ja häirintänä: bolševikkihallituksen tarkoituksena oli perättömien ase-etsintöjen nojalla tunkeilla ihmisten koteihin ja loukata

³³² Crosley 1920, 228.

³³³ Williams H. 1919, 22–23. Tähän tuottamattomuuteen Lenin puuttui voimakkaasti keväällä 1918. Ks. Lenin 1968, 95–96.

aikaisemmin kunnioitettua yksityisyyttä.³³⁴ Bolševikkien sosioekonominen luokkajako oli vaikeasti ymmärrettävissä, siksi Crosleystä tuntui käsittämättömältä miksi eräs amerikkalainen pankkiiri pidätettiin, olihan ”hänen ainut rikoksensa olla pankinjohtaja”. Lopulta entiset rikkaat joutuivat myymään kaikkein arvokkaimpia esineitään saadakseen palan leipää. Moskovan ja Pietarin torit täyttyivät mitä arvokkaimmista esineistä, joita sai yhden lounaan hinnalla. Kaikista arvokkaimmat esineet päätyivät tietysti puoluejäsenistön huostaan.³³⁵ Myös kokemuskertomusten kirjoittajia itseään koskeneet asetukset olivat sopimattomina. Esimerkiksi käsky toimittaa kaksi lämmitä takkia sotilaiden käyttöön koettiin merkityksettömäksi, sillä takit myytäisiin kuitenkin Pietarin pimeillä toreilla. Esimerkiksi Crosley koki myös vuokran maksaminen turhaksi, koska yhdysvaltalaisen asunnonomistajan sijaan rahat päätyisivät bolševikkien käsiin.³³⁶

Bolševismin mukaan venäläiset naiset kärsivät vakavasti luokkasorrosta ja pakollisesta sitoutumisesta porvarilliseen perheeseen. Naisesta oli tehtävä itsenäinen ja tiedostava ihminen osaksi dynaamista yhteiskuntaa, etenkin koulutuksen avulla.³³⁷ Vaikka bolševikkihallitus siis asetti yhdeksi päämääräkseen naisen ja miehen välisen tasa-arvon saavuttamisen, eivät kokemuskertomusten kirjoittajat uskoneet sen toteutuvan bolševikkien menetelmillä. Naispuoliset kokemuskertomustenkirjoittajat pohtivat yllättävän vähän venäläisten naisten asemaa. Crosleyn mielestä naiset eivät olleet valmiita äänestämään bolševikkien mainostamissa vapaissa vaaleissa: ”--asiasta ei kysytty naisilta itseltään, mutta eräänä aamuna he heräsivät ja saivat tietää olevansa äänioikeutettuja. Toisaalta eipä täällä ole mistään äänestettykään.” Hänestä oli myös ”yhtä aikaa sääliittävä ja kiehtovaa” ihmetellä kuinka hänen keskivertoa koulutetumpi palvelijattarensa yritti ymmärtää mitä äänestämisen tarkoittaa.³³⁸ Myös bolševikkien asettaman yleisen äänioikeuden todellista luonnetta oli tarpeellista selvittää länsimaiselle lukijalle. Toisaalta annettiin ymmärtää, ettei kouluttamattoman kansan tulisi äänestää vaikeista asioista, toisaalta proletariaatin diktatuurissa äänioikeus kuvattiin alusta alkaen rajoitetuksi ja vain yhdelle yhteiskuntaluokalle kuuluvaksi: ”Käytännössä tämä bolševismin peruseriaate tarkoittaa sitä, ettei kukaan manuaalista raskasta työtä tekemätön nainen tai mies saa äänestää.”³³⁹

Perinteisten länsimaisten arvojen näkökulmasta bolševismi näytti iskevän pahiten perheeseen. Bolševikkien näkemykset perheen yhteiskunnallisesta asemasta perustuivat Marxin ja Engelsingin

³³⁴ Esim. Crosley 1920, 175, 210–213, 248.

³³⁵ Buchanan M. 1918, 237; Crosley 1920, 301; Figes 1996, 529–530.

³³⁶ Esim. Crosley 1920, 234, 256, 270.

³³⁷ Lenin 1967, 45–47, 88–91; Clements 1985, 221–223; ks. myös Marx & Engels 1970, 40–42.

³³⁸ Crosley 1920, 221.

³³⁹ Francis 1921, 333.

kirjoituksiin, joissa ennustettiin porvarillisen perheen luonnollista kuolemaa sosialistisessa maailmassa³⁴⁰. Kokemuskertomuksissa hyökättiin bolševikkien moraalitonta seksuaalipoliittikkaa kohtaan, olivathan uudet hallitsijat tehneet avioeroista ja avioliitoista helposti toimitettavia. Moraalin hetyminen perheissä näytti välittömältä ja sen seuraukset olivat vakavat. Toisaalta kirjoittajat näkivät sekä kahdennenkymmenennen vuosisadan moraalisen rappion että bolševismin kaltaisen sosiaalisen rappion opin uhkana länsimaisille perhearvoille.³⁴¹ Yksi merkittävimmistä bolševikkiviholliskuvan kärjistäjistä oli Talvipalatsia ja väliaikaisen hallituksen ministereitä puolustaneen naispataljoonan kohtalo. Palatsikaappauksen jälkeen alkoi nopeasti kiertää huhuja bolševikkien kaltoin kohtelemasta naispataljoonasta. Kokemuskertomusten kirjoittajilla ei kuitenkaan ollut omakohtaista kokemusta naispataljoonasta tai sen kohtalosta. Niinpä bolševikkien kerrottiin vaihtelevasti milloin raiskanneen, milloin tyytyneen vain verbaaliin ahdisteluun. Kenraali Alfred Knox³⁴² sai lopulta bolševikkijohdon siirtämään naissotilaat Pietarin ulkopuolelle pataljoonan leiriin. Knoxin sankarillisesta toiminnasta tuli kokemuskertomusten kirjoittajille kollektiivinen vertailukohta moraalittomiin bolševikkeihin.³⁴³ Kaappauksen jälkeen alkoivat kiertää myös sitkeät huhut bolševikkien tavoitteista kansallistaa maan naiset. Tämä myöhemmin länsimaissa hyvin merkittäväksi noussut bolševikkiviholliskuvan ominaisuus kirjattiin myös kokemuskertomuksiin. Siitä kerrottaessa oltiin kuitenkin varovaisia, joskaan siihen liittyvien huhujen totuus pohjaa ei pohdittu, eikä asian ilmituomista pidätelty.³⁴⁴

Joukko-oikeudenkäynnit olivat korvanneet aikaisemmat laki-istuimet kaappauksen jälkeen. Usein mielivaltaisiin tuomioihin ja teloituksiin johtaneet oikeuskäsittelyt levisivät laajalle kaupunkeihin ja maaseudulle. Institutionaalisen muodon ne saivat bolševikkien perustaessa kansan tuomioistuimet

³⁴⁰ Marx & Engels 1970, 40–41. Marxin ja Engelsin mukaan porvarillinen perhe perustui pääomaan ja oli olemassa vain porvaristoa varten – kun työläisille jäi perheettömyys. Heidän mukaansa ”kommunistit muuttavat kasvatuksen luonteen, he tempaavat sen irti hallitsevan luokan vaikutuksen alaisuudesta.” Kasvatusta määräävät Marxin ja Engelsin mukaan siis yhteiskunnalliset suhteet, joiden puitteissa kasvatusta suoritetaan.

³⁴¹ Esim. Francis 1921, 312, 333–334; Clements 1985, 223–226; vrt. Marx & Engels 1970, 41.

³⁴² Alfred Knox (1870–1964) oli englantilainen kenraali, joka toimi Ison-Britannian diplomaattikunnassa läheisessä yhteistyössä George Buchananin kanssa. Knox kirjoitti kokemuskertomuksessaan erityisesti kokemuksistaan ensimmäisen maailmansodan itärintamalla. Ks. Knox Alfred (www).

³⁴³ Knox 1921, 711–714; Crosley 1920, 210; Buchanan M. 1918, 197; Buchanan G. 1923, 207–208.

³⁴⁴ Vain Francis nostaa kokemuskertomuksessaan varovaisesti esille naisten nationalisoinnin. Francis 1921, 312; vrt. Snowden 1920, 172–174. Myöhemmin kyseinen myytti syveni väärien tietojen nojalla; niiden mukaan naiset olivat kansan omaisuutta, ja heidän täytyi rekisteröityä ”vapaan rakkauden virastossa”. Ohjeissa sanottiin kuinka kauan ja usein kukin työläinen sai naista käyttää. Huhut lähtivät liikkeelle eräillä alueilla hetkellisesti valtaan päässeiden anarkistiryhmittymien julistuksista. Esimerkiksi Yhdysvalloissa myyttiä toisteltiin vielä pitkälle 1920-luvun alkupuolelle asti. Ks. Luostarinen 1986, 113–114; Filene 1967, 46; vrt. Marx & Engels 1970, 41. Marxin ja Engelsin mukaan porvaristo oli ymmärtänyt väärien kommunistien pyrkimykset naisten arvon kohottamiseksi ja syyttänyt kommunisteja tähtäämisestä naisten yhteisomistukseen.

käyttämään ”vallankumouksellista oikeutta”. Syytetyt tuomittiin usein ilman mitään todistusaineiston tutkimista tai oikeudenkäyntimenettelyn kaltaista.³⁴⁵

”Uudet oikeudenkäyntijärjestelyt ovat ainutlaatuisia. Tarkoituksena on, ettei lakimiehiä tarvita, sen sijaan joitakin tuomareita niin sanotusti valitaan (todellisuudessa nimitykset tulevat Smolnasta) -- Syytetyt tuodaan oikeuteen ja yleisö kutsutaan väittelemään tapauksesta, kuka tahansa voi siis todistaa. Mikä farssi!”³⁴⁶

Bolševikkien käyttöön ottamia kansantuomioistuimia käytettiin kokemuskertomuksissa esimerkkinä kansanvallan erikoisuuksista ja julmuuksista, mutta myös bolševikkien taipumuksesta kahmia valtaa käsiinsä. Usein niistä puhuttiin huvittuneeseen sävyyn. Niitä käsiteltiin yksinkertaisten ja lukutaidottomien ihmisten lainkäyntinä, jossa todelliset tuomiot langetti viime kädessä bolševikkitaustaiset tuomarit, jolla ei heilläkään ollut mitään lakikoulutusta, ja kaiken lisäksi kaikissa oikeuden äänestyksissä bolševikit pidättivät oikeuden laskea äänet itse.³⁴⁷ Oma lukunsa näyttivät olevan vallankumoustuomioistuimet, jotka käsittelivät rikoksia valtiota vastaan. Nämä Ranskan vallankumouksen Jakobiinien esimerkkiä noudattaen kasatut lakituvat, olivat oleellinen työkalu opposition eliminoimiseen, etenkin Tšekan asettuessa niiden johtoon. Helmikuisessa asetuksessaan *Sosialistinen isänmaa on vaarassa*, Lenin käski vallankumoustuomioistuimet ampumaan välittömästi kiinni saatuaan ”kaikki vihollisen agentit, kiskurit, ryöstelijät, huligaanit ja vastavallankumoukselliset agitaattorit.”³⁴⁸ Esimerkiksi Figesin mukaan nämä kaksi tuomioistuinta yhdessä antoivat Leninille institutionaalisen aseensa terrorin toteuttamiseen.³⁴⁹

Bolševikkien ottaessa väliaikaisen hallituksen ministeriöt haltuunsa niiden henkilökunta kieltäytyi yhteistyöstä. Esimerkiksi uutta sosiaalisen hyvinvoinnin kansankomissaaria Aleksandra Kollontaita ei edes päästetty sisään entiseen sosiaaliministeriöön, ja ulkoministeriön väki nauroï uudelle ulkoasiankomissaarille Trotskille. Julkisten alojen lakon murtamiseen kului bolševikeilta viikkoja, sillä entiset työntekijät sabotoivat määrätietoisesti käytännön toimia vaikeuttaakseen uuden hallinnon työtä.³⁵⁰ Ministeriöiden henkilökunnan vastarinta oli merkittävä esimerkki bolševikkien

³⁴⁵ Figes 1996, 533–535; Lenin 1968, 65–66.

³⁴⁶ Crosley 1920, 251.

³⁴⁷ Crosley 1920, 251, 270; vrt. Figes 1996, 533.

³⁴⁸ Lenin 1968, 30–33. Uusimpien tutkimusten mukaan on mahdollista, että Trotski kirjoitti kyseisen asetuksen. Ks. Figes 1996, 849.

³⁴⁹ Lenin 1968, 23, 58; Figes 1996, 534.

³⁵⁰ Crosley 1920, 215; Knox 1921, 731; Lenin 1968, 17–18; Kettle 1981, 120–121; Figes 1996, 500–501. Sabotointi tarkoitti usein asiakirjojen tai kirjallisuuden piilottamista, mutta mentiinpä niinkin pitkälle, että joidenkin virastojen mustekynistä poistettiin kaikki kärjet.

heikoista mahdollisuuksista hallita Venäjää. Julkishallinnon toimimattomuus teki bolševismista kirjoittajien silmissä yhä väliaikaisempaa: usein bolševikkivalta kuvattiin vahvana Pietarissa ja Moskovassa, mutta sen leviämismahdollisuudet koko maahan kuvattiin mahdottomiksi. Myöhemmin bolševikkien saavuttaessa voittoja sisällissodassa, kuva hallinnon väliaikaisesta luonteesta hävisi kaikessa hiljaisuudessa.³⁵¹

Tässä luvussa käsiteltävistä kokemuskertomusten kirjoittajista vain Francis matkusti pidemmäksi aikaa Pietarin ulkopuolelle keväällä 1918 – hän evakuoiti diplomaattikuntansa Vologdaan – siksi hän on ainoa joka on kuvannut bolševikkihallintoa Pietarin ja Moskovan ulkopuolella.³⁵² Francisin mukaan ilmapiiri Vologdassa oli Pietaria huomattavasti vapaampi ja miellyttävämpi. Hän sai hyvän kohtelun paikalliselta neuvostolta, eivätkä ”kaupungin bolševikitkaan olleet niin epämiellyttäviä kuin Pietarissa”. Neuvoston väki osoitti hänelle kunnioitusta, jota hän ei pääkaupungissa ollut saanut osakseen. Toisaalta Francis arvelee suojelemaan kohtelun johtuneen myös siitä, että paikalliset bolševikit pelkäsivät liittoutuneiden saapumista kaupunkiin. Paikallishallinnossa näytti olevan paljon pyrkyreitä ja nimellisiä bolševikkeja; jopa kaupungin pormestari oli Francisin sanoin ”ulkokuoreltaan bolševikki, mutta sydämeltyään jotain muuta”.³⁵³ Kyläneuvostot näyttivät olevan kaikkea muuta kuin keskushallinnon hallinnassa: paikalliset puoluejärjestöt eivät aina hyväksyneet keskuskomitean päätöksiä, vaan katsoivat usein itse tietävän paremmin miten asiat tulisi ratkaista heidän alueellaan. Francisin mukaan historialliset perinteet vaikuttivat siihen, etteivät bolševikit olleet saaneet vakiinnutettua valtaansa hallintokoneistossa. Bolševikkipuoluetta organisaationa tutkineen Servicen mukaan aikavälillä lokakuusta 1917 sisällissodan päättymiseen Lenin ja hänen hallituksensa kulkivatkin usein askeleen alueellisten toimijoiden perässä, ja joutuivat siksi ottamaan vakavasti heidän pyrkimyksensä. Toisaalta alueelliset eroavuudet vaikuttivat bolševikkipuolueen sisäiseen rakenteelliseen muutokseen yhtä paljon kuin puoluejohdon ratkaisut.³⁵⁴

Usein kokemuskertomusten kirjoittajat pyrkivät vahvistamaan bolševikkiviholliskuvaa kuvaamalla bolševikkien toimien vaikutusta länsimaalaisten ihmisten elämään. Bolševikkien voitto oli fiasko liittoutuneiden sotapolitiikan kannalta³⁵⁵, niinpä myös kokemuskertomuksissa korostettiin Venäjän sodasta irrottautumisen veristä merkitystä länsimaille. Ensin bolševikit olivat pilanneet Venäjän

³⁵¹ Esim. Crosley 1920, 211; Francis 1921, 189–190. Luostarisen mukaan mm. arvovaltainen New York Times kertoi vuoden 1919 marraskuuhun mennessä 91 kertaa bolševikkien joko kukistuneen tai olevan kukistumassa. Ks. Luostarinen 1986, 115.

³⁵² Sosialisti Albert Rhys Williams on myös kuvannut tämän ajanjakson oloja Venäjällä matkoillaan Pietarista Tyynellemerelle. Ks. Williams A. 1967/1919, 181–210.

³⁵³ Francis 1921, 235–238, 283.

³⁵⁴ Francis 1921, 264–267; Service 1979, 8–9, 49–53, 73–75

³⁵⁵ Esim. Kennan 1961, 29; Kettle 1981, 117.

armeijan moraalin propagandallaan – ja saavuttivat valtansa paljolti tämän ansiosta – sitten he solmivat rauhan, mikä mahdollisti Saksan joukkojen siirtämisen länsirintamalle. Bolševikit aiheuttivat näin ”satojen tuhansien ranskalaisten, brittien ja amerikkalaisten sotilaiden kuoleman.”³⁵⁶ Liittoutuneiden joukkojen noustessa maihin, tuntuivat hyökkäykset ja uhkailut vielä maassa olevia ulkomaalaisia kohtaan lisääntyvän. Francisin mukaan bolševikit kävivät säälimättömään sissisotaa ulkomaalaisia vastaan: heitä vangittiin, riisuttiin aseista ja teloitettiin kylmästi.³⁵⁷ Bolševikit kuvattiin heikoksi ja moraalittomiksi – vastakohtaksi liittoutuneiden joukoille – joten heidän ainoaksi mahdollisuudeksi jäi pelkurimainen sissitaktiikka. Samaan aikaan koko Venäjä oli muuttunut sulkeutuneeksi maaksi, mistä länsimaalaisen oli vaikea päästä pois, ja jossa edes länsidiplomaatin statuksella ei ollut arvoa.³⁵⁸

Bolševikkivallankumoukselliset olivat usein lehtimiehiä ja ahkeria artikkeleiden kirjoittajia, siispä he ymmärsivät hyvin vallan ja journalismin suhteen. Lenin oli antanut paljon tilaa kansallisen sosialistisen lehden perustamiselle *Mitä on tehtävä?* -kirjassaan sekä määritellyt myös löyhästi lehdistösensuurin merkitystä taistelussa porvarillista ideologiaa vastaan. Lisäksi hän tiesi hyvin, ettei opposition lehtiä voitaisi hyväksyä ja lehdistökontrolli olisi asetettava puolueen hallintaan. Niinpä perustuslakia säättävän kokouksen alla kaikki antibolševistiset lehdet lakkautettiin.³⁵⁹ Kokemuskertomusten kirjoittajien mielestä vapauden viimeiset rippeet tyrehtyivät kokonaan. Murhista ja ryöstelyistä ei ollut levinnyt tietoa pääkaupunkia pidemmälle, koska bolševikkilehdistö ei niistä kirjoittanut, eikä muualta maasta saanut enää objektiivisiksi luokiteltuja tietoja. Samaan aikaan poliittisten vankien määrä kasvoi jopa niin nopeasti, että vankiloissa jouduttiin tekemään tilaa päästämällä ulos rikollisia.³⁶⁰

Kokemuskertomuksissa ei juurikaan puhuta terrorista. Vaikka bolševikit eivät luoneet massaterroria – se syntyi alhaalta käsin olennaisena osana sosiaalista vallankumousta – toisaalta he kyllä rohkaisivat siihen.³⁶¹ Kesällä 1918 bolševikit alkoivat kiihottaa talonpokia hyökkäämään rikkaampia talonpoikia – kulakkeja – vastaan. Tavoitteena oli saada viljan ylijäämä kaupunkiin, mutta toimet eivät tuottaneet mitään taloudellista hyötyä, päinvastoin ajoivat talonpoikiin

³⁵⁶ Francis 1921, 225; vrt. Williams H. 1919, 14; ks. myös Filene 1967, 24.

³⁵⁷ Francis 1921, 282–283; Dukes 1923, 78.

³⁵⁸ Francis 1921, 233–235. Buchanan G. 1923, 213. Brittilähetystö kykeni poistumaan maasta ajoissa. Amerikkalaiset jäivät Venäjälle ja muuttivat Pietarista rauhallisempaan Vologdan kaupunkiin, josta vähitellen muodostui diplomaattinen saareke Venäjälle.

³⁵⁹ Kenez 1985, 131–137; Lenin 1968, 75–76; Francis 1921, 188

³⁶⁰ Buchanan M. 1918, 209; Francis 1921, 188, 205; Figes 1996, 507, 510.

³⁶¹ Esim. Figes 1996, 525.

tukeutuneet sosialistivallankumoukselliset aseelliseen vastarintaan.³⁶² Myös kirjoittajat kiinnittivät huomiota bolševikkien tavoitteisiin: ”Leninin viimeisin lausunto on omistettu sille mitä hän kutsuu alemman porvariston uhkaksi proletaarille, sillä hän väittää, että rikkaimmat porvarit on jo tuhottu.”³⁶³ Kokemuskertomuksissa terrori oli väline bolševikkivallan vahvistamiseen. Terrorin toteuttajia oli kahdenlaisia: joko itse vannoutuneet bolševikit, tai sitten puna-armeijan sotilaat. Jälkimmäiset tekivät hirmutekoja vain pakon edessä, sillä bolševikit olivat kirjoittajien mukaan kidnappanneet sotilaiden perheet ja pakottivat näin miehet myös terroriin.³⁶⁴

5. Kun ei ole parempaakaan saatavilla – länsimaalaiset ymmärtävät ja toivovat parempaa

Tässä luvussa käsitellään aikaa syksystä 1918 aina vuoden 1920 loppuun saakka. Tuona aikana maailmansota oli päättynyt Saksan antautumiseen ja maailmanpolitiikan huomio oli paljolti keskittynyt Neuvosto-Venäjän tapahtumiin. Liittoutuneet – ensisijaisesti Iso-Britannia ja Yhdysvallat – ottivat osaa Venäjän sisällissotaan tukemalla bolševikkeja vastaan taistelleita valkoisten joukkoja. Luvussa käsiteltävien kirjoittajien tausta oli hyvin erilainen: mukaan mahtui bolševikkien varovaisia myötäilijöitä, mutta myös analyttisiä vastustajia. Itse tekstien luonne oli hyvin erilainen verrattuna edellisen luvun päiväkirjapainotteiseen lähdeaineistoon; tässä luvussa olen käyttänyt kokemuskertomuksia, jotka olivat luonteeltaan eräänlaisia matkakertomusten ja muistelmien sekoituksia. Muistelmaominaisuutensa johdosta tekstit keskittyivät enemmän yhteiskunnan kuvailemiseen yleisemmällä tasolla, kuin yksittäisiin tapahtumiin. Niissä oli myös selkeästi subjektiivinen ote; jokainen kirjoittajat pyrki toimimaan asiantuntijana Neuvosto-Venäjän asioissa sekä vaikuttamaan lukijoihinsa. Kirjoittajien tarkoituksena olikin muuttaa heidän mielestään lännessä vallinneita ”vääriä” mielipiteitä. Toisin sanottuna kokemuskertomusten kirjoittajat siis mielsivät lännessä selkeästi vallitsevan tiettyjä stereotyyppioita ja vääriä käsityksiä. Tässä luvussa tarkastelenkin ensiksi sitä miten, tai millaiseksi kirjoittajat halusivat muuttaa lukijoidensa kuvaa bolševismista, bolševikeista ja kansasta; kirjoittajat tarttuivat ahkerasti aikaisemman länsimaalaisen kuvan kielteisimpiin ominaisuuksiin, ja pyrkivät esittämään oman näkemyksensä niistä. Tarkastelutavastani johtuen kirjoittajien suhtautuminen bolševikkeihin saattaa vaikuttaa aluksi hyvinkin myönteiseltä, mutta kun myöhemmin siirryn tarkastelemaan kuvaa etenkin bolševismista hallitsijana, myös negatiiviset piirteet nousevat esiin.

³⁶² Malia 1994, 117.

³⁶³ Francis 1921, 301.

³⁶⁴ Francis 1921, 301,318, 329; Dukes 146; vrt. Crosley 1920, 301; Lenin 1968, 90–96.

5.1. Väärin ymmärretyt bolševikit

”-- mutta bolševismi! Pelokkaiden ja sovinnainten korville räjäytettynä tuos sana on varsinainen pommi.”³⁶⁵

Tämä Snowdenin lausahdus tiivistää kokemukertomusten kirjoittajien näkemyksen siitä, kuinka länsimaissa bolševismiin suhtauduttiin: pelkkä bolševismin mainitseminen aiheutti lännessä vastareaktion ja ennakkoluulojen vyöryn³⁶⁶. Kirjoittajat halusivat tehdä selväksi, etteivät kannattaneet bolševikkihallitusta, sen toimia tai ideologiaa. Edellisessä luvussa esiintyneisiin edeltäjiinsä verrattuna, he kuitenkin pyrkivät analyttisemmän kuvan muodostamiseen. Jalosti kirjoittajat tavoittelivat objektiivisuutta:

”Mielestäni bolševikit ovat hyvin paljon sitä mitä he väittävät olevansa. Mielestäni olen myös oikeudenmukaisuuden nimissä velvoitettu kohtelemaan heitä reiluina ihmisinä. En ole samaa mieltä heidän näkemyksistään tai menetelmistään, mutta se onkin jo toinen kysymys.”³⁶⁷

Maailmansodan päätyttyä ja siirryttäessä vuoteen 1919, bolševikkihallitus näytti olevan *de facto* ainoa mahdollinen johtaja Neuvosto-Venäjälle: nyt bolševikeilla näytti olevan idea maan johtamisesta sekä massojen tuki. Valtiovalta oli kirjoittajien mukaan tiukasti järjestäytyneen – joskin edelleen maan väkilukuun verrattuna marginaalisen – puolueen hallussa. Tiukalla kurilla se oli palauttanut maahan kohtuullisen järjestyksen, ja yritti nyt selvitä sisällissodasta. Kirjoittajien mukaan ”bolševistisen hallintojärjestelmän” kumoaminen johtaisi maan ainoastaan anarkiaan.³⁶⁸

Neuvosto-Venäjä näytti olevan kriittisessä pisteessä; maa ei kestäisi enää vuottakaan luhistumatta täydellisesti. Kirjoittajat halusivat lännen ymmärtävän, että sota ja kauppasaarto oli lopetettava, ja apua oli toimitettava nopeasti: ”Jos bolševikkihallitukselle annetaan avokätisesti apua, se voi hyvinkin onnistua rakentamaan uuden sivistyneen sosiaalisen järjestyksen, jonka kanssa muu maailma voi olla yhteistyössä.”³⁶⁹ Tässä mielessä he näyttivät asettuvan samalle kannalle Ison-

³⁶⁵ Snowden 1920, 10.

³⁶⁶ Ks. esim. Draper 1968, 16; Gaddis 1978, 106; Luostarinen 1986, 113–115.

³⁶⁷ Wells 1920, 66; vrt. Snowden 1920, 10, 150–152; Ransome 1919, vi–viii; Lansbury 1920, 16.

³⁶⁸ Ransome 1919, 41; Wells 1920, 12, 53–53, 83, 146–147; Russel 1920, 107; Snowden 1920, 14, 62; Mežujev 2006, 82. Esimerkiksi Mežujev on maininnut, että bolševikkien tarjoamaa kehitysmallia voidaan arvostella loputtomasti, mutta 1900-luvun alun Venäjällä se oli ilmeisesti ainoa mahdollinen.

³⁶⁹ Wells 1920, 148; vrt. Lansbury 1920, 17; Ransome 1919, 101–102.

Britannian pääministerin Lloyd Georgen kanssa, jonka mukaan Euroopan jälleenrakentaminen ei olisi mahdollista ilman Neuvosto-Venäjää³⁷⁰. Sodan lopettaminen takaisi myös askeleet vapaampaan venäläiseen yhteiskuntaan, sillä kontaktien palautuminen muuhun maailmaan ”vähentäisi useiden kommunistien jyrkkyyttä ja parantaisi kansan oloja.” Esimerkiksi Snowdenin mukaan bolševikkihallitus ja kansa elivätkin sisällissodan vuoksi ”kokonaisvaltaisessa pelossa”, joka saataisiin poistettua vain neuvostohallituksen tunnustamisella. Pelon poistamisen jälkeen, myös sisäinen kritiikki alkaisi toimia bolševikkien keskuudessa, mistä seuraisi loogisesti ”vähemmän nälkää, enemmän henkilökohtaista vapautta ja onnellisuutta.”³⁷¹

Myös entisen mahtivaltion taloudellinen ja poliittinen romahtaminen kuvattiin nyt uudessa valossa; Lännessä kuviteltiin kohtalokkaasti, että Venäjällä vallitseva katastrofaalinen tila oli vain bolševikkien syytä.

”-- se [harhakuvitelma] saattaa ihmisten poliittiset toimet hakoteille -- koska se antaa ymmärtää, että pahat kommunistit ovat vetäneet Venäjän nykyiseen ahdinkoonsa, ja että kaatamalla kommunistit kaikki Venäjällä tulevat jälleen onnellisiksi.”³⁷²

Venäjä oli kirjoittajien mukaan nykyisessä tilassaan maailmansodan mutta myös ”moraalisesti aliarvoisten ja kykenemättömien” tsaarin ja väliaikaisen hallituksen ratkaisujen vuoksi. Vähiten syyllisiä eivät olleet Euroopan hallitukset:

”Se ei ollut kommunismi, joka rakensi nämä mahdottomat kaupungit, vaan kapitalismi. Se ei ollut kommunismi, joka syöksi tämän valtavan, liitoksistaan nitisevän ja vararikkaisen imperiumin kuuden vuoden uuvuttavaan sotaan. Se oli eurooppalainen imperialismi.”³⁷³

Bolševismi käytännön oppina alkoikin saada positiivisia ilmenemismuotoja. Maailmalle oli menetys, ettei bolševikkien yhteiskuntakokeilu saanut toteutua rauhassa.”-- täytyy sanoa, että Venäjällä suoritettulla kokeilulla olisi saattanut olla suurta arvoa muulle maailmalle, ellei sen puhtautta olisi

³⁷⁰ Esim. Gorodetsky 1977, 2–3.

³⁷¹ Snowden 1920, 186–188; vrt. esim. Lenin 1968, 190–191. Kokemuskertomusten kirjoittajat näyttävät mukailevan bolševikkijohdon julkista rummutusta, jossa maan yleistä rappiotilaa syytettiin liittoutuneiden intervention aiheuttamaksi.

³⁷² Wells 1920, 55.

³⁷³ Wells 1920, 27; vrt. Snowden 1920, 152. Saman asian hieman eritavoin ilmaiseen myös Snowden: ”Kun tämän ajan historia tarkasti kirjoitetaan, eivät venäläisten kommunistien aikaansaannot kata mustimpia historiansivuja, vaan niille kuuluvat tiettyjen tähän asti herrasmiehiksi ja kristityiksi uskottujen liittoutuneiden valtiomiesten teot --.”

romuttanut sisällissota ja anteeksiantamaton ulkovaltojen aggressio.”³⁷⁴ Juuri liittoutuneiden interventio oli tuhonnut ”maailman mahdollisuuden tutkia mitä toimia kannattaisi kopioida, ja mitä välttää.”³⁷⁵

Sisällissota oli bolševikeille luokkasota, mutta myös sota kansainvälistä kapitalismia vastaan. Se, että lännen hallitukset asettuivat tukemaan entisiä omistavia luokkia, oli bolševikeille osoitus kansainvälisen pääoman yhteenliittymästä, ja kapitalististen valtioiden keskinäisestä solidaarisuudesta sosialismin uhan edessä. Venäläiselle kansalle läntinen kapitalismi esitettiin uhkana niin Neuvosto-Venäjälle kuin kansainväliselle sosialismillekin.³⁷⁶ Mäihinnousun takia patrioottiset venäläiset seisoivat yhä vahvemmin uuden hallituksen takana. Käytännössä tämä näytti tarkoittavan sitä, että ”maassa säilyneet porvarikansalaiset ja kaikki erilaiset sosialistit – jotka vihasivat katkerasti kommunistien menetelmiä – ovat hiljaisina bolševikkihallituksen takana niin kauan kuin maa on ulkovaltojen aggression kohteena.”³⁷⁷ Puolan sodan myötä kasvanut isänmaallisuuden aalto ja ulkomaisen hyökkääjän pelko, antoivat ”mahdollisuuden salaiselle poliisille elvyttää itsensä ja kiinnittyä rutionlailla terrorin lyömään kansaan, sekä pelotella hallintoa yhtäläillä.”³⁷⁸ Kokemuskertomusten kirjoittajat esittivätkin kuvan venäläisestä kansasta, joka ei ymmärtänyt, miksi länsi oli hyökännyt heidän maahansa. Se näytti epäilevän, että länsimaalaisia oli tietoisesti johdettu harhaan.³⁷⁹

Yksi vahvimista kirjoittajien ylläpitämistä kuvista, oli bolševikkien jakautuminen kahteen suuntaan: *luovan* ja *kovan* linjan bolševikkeihin. Niin kauan kuin maassa vallitsi sotatila kovan linjan edustajat pysyisivät vallassa ja määräävässä asemassa.³⁸⁰ Tämä jakautuminen on kuitenkin ehdottomasti pidettävä erillään bolševikkipuolueen jakautumisesta Buharinin vasemmisto- ja Leninin oikeistosiipeen³⁸¹. Kirjoittajien havaitsema kahtiajako oli pikemminkin emotionaalinen kuin poliittinen. Puolueen sisällä väkivaltaisten aineiden olemassaolo oli tunnustettu; olihan Lenin todennut, että bolševikit halusivat rakentaa sosialismin juuri ”kapitalismin turmelemista, mutta karaisemista ihmisistä.”³⁸² Myös kirjoittajat halusivat muistuttaa, että juuri tsaarin väkivaltakoneisto

³⁷⁴ Snowden 1920, 14.

³⁷⁵ Snowden 1920, 152; vrt. Ransome 1919, 76; Williams H. 1919, 26–27.

³⁷⁶ Fitzpatrick 1985, 60–61; Duncan 1998, 55–57.

³⁷⁷ Snowden 1920, 62.

³⁷⁸ Snowden 1920, 62–64; vrt. Lansbury 1920, 54–58.

³⁷⁹ Ransome 1919, 66, 125; Lansbury 1920, 79–81; Snowden 1920, 152–153; Wells 1920, 97.

³⁸⁰ Esim. Snowden 1920, 62–63; Russel 1920, 46–47; Wells 1920, 75, 93–94.

³⁸¹ Tästä ks. esim. Service 1979, 68, 76–80.

³⁸² Lenin 1968, 202.

oli kasvattanut nämä bolševikit.³⁸³ Vaikka bolševikkipuolueessa näytti olevan merkittävässä asemassa paljon sellaisia henkilöitä, jotka toteuttaisivat tien sosialismiin rauhanomaisesti – ”kasvatuksen ja organisaatioiden kautta” – he eivät päättäneet tärkeimmistä asioista: ”Se, että väkivaltaisimman luonteen omaavat miehet pitävät vallan ohjaksia, johtuu minun arvioni mukaan liittoutuneiden tuhoisasta politiikasta --”³⁸⁴ Snowden onnistuu olemaan varsin kaukonäköinen arvioissaan siitä millaiseksi pitkittynyt sisällissota muuttaisi uuden Venäjän: toisaalta henkilökohtainen vapaus joutuisi yhä enemmän riiston kohteeksi, toisaalta kehitys voisi johtaa ”kommunistisessa puolueessa ja Venäjän kansassa kohti eräänlaista imperialistista kommunismia”.³⁸⁵

Myös sitä kuvaa bolševismista juutalaisten salaliittona pyrittiin muuttamaan. Kirjoittajat huomasivat juutalaisten näkyvän määrän bolševikkihallinnossa ja heidän parantuneen asemansa yhteiskunnassa. Snowdenin mukaan itse hallituksessa juutalaisia oli kuitenkin vain kaksi, joskin aluehallinnossa ja esimerkiksi Tšekan palveluksessa juutalaisten määrä oli merkittävä. Kuva juutalaisten asemasta Neuvosto-Venäjällä muuttui kaksijakoiseksi. Ensiksikin juutalaista uskontoa harjoittavat eivät halunneet olla missään tekemisissä bolševikkien kanssa. Toiseksi oli juutalaisia jotka olivat hylänneet uskonsa, ollakseen mukana bolševikkihallinnossa: ”He eivät taistele juutalaisväestön puolesta, vaan uuden maailman.”³⁸⁶ Juutalaisten nousu merkittäviin asemiin johtui Snowdenin mukaan kahdesta syystä. Toisaalta juutalaisten pitkä ja vainottu historia oli kehittänyt heistä lujia ja periksi antamattomia älykköjä, joilla oli luontainen taipumus ”teorioihin ja niiden läpi viemiseen mikäli hänelle annetaan valta”. Toisaalta flegmaattisesta venäläisestä ei ollut johtajaksi, kuten juutalaisesta: ”Hänelle oli välttämättä kasaannuttava suunnaton valta sekä vaikutus muovailtavaan ja passiiviseen tavalliseen venäläiseen.”³⁸⁷ Lisäksi kotimaaton juutalainen näytti sopivan hyvin internationalistiseen bolševikkihallintoon.³⁸⁸ Monet juutalaiset myös vastustivat bolševikkivaltaa:

³⁸³ Snowden 1920, 124; vrt. esim. Russel 1920, 56. Snowden piti bolševikkien väkivaltaista hallintoa ymmärrettävänä: ”Jos nykyisessä vapauden tukahduttamisessa on ylipäättänsä paljon arvosteltavaa, niin on tasapuolisuuden nimissä muistettava, missä nykyiset hallitsijat saivat oppituntinsa tyranniasta.” Toisaalta on syytä muistaa myös, etteivät vanhemman kaartin bolševikit olleet eläneet väkivaltaista elämää, vaan hioneet teorioitaan poliittisina maanpakolaisina. Sen sijaan väkivaltainen sisällissota kyllä muovasi puoluetta ja sen jäseniä väkivaltaisempaan suuntaan. Ks. Fitzpatrick 1985, 66–67.

³⁸⁴ Snowden 1920, 63; vrt. Russel 1920, 171; Service 1979, 87.

³⁸⁵ Snowden 1920, 187.

³⁸⁶ Wells 1920, 74.

³⁸⁷ Snowden 1920, 29.

³⁸⁸ Snowden 1920, 27–30, 161–163; Wells 1920, 74–75; Luukkanen 1994, 91; vrt. Wilton 2000/1920, 153–155. Englantilaisen antisemitistisen aikalaisen Robert Wiltonin tutkimusten mukaan bolševikkihallituksessa oli Leninin lisäksi vain neljä ei-juutalaista komissaaria.

”Ei olisi myöskään oikein jättää mainitsematta sitä seikkaa, että niistä ihmisistä, jotka puhuivat minulle kasvotusten ja tuomitsivat bolševikit, hyvin merkittävää määrää, ellei enemmistö, oli myös juutalaisia.”³⁸⁹

Itse asiassa bolševikit olivat laittaneet useimmat sionistiset johtajat vankilaan, ja kieltäneet heprean opettamisen taantumuksellisenä kielenä. Bolševismiin oli Wellsin mielestä liitetty niin vahvasti juutalaisuuden leima – olihan lännessä syytetty Leniniäkin juutalaiseksi – että hän koki tarpeelliseksi eritellä lukijalle bolševikkien taustaa lähemmin:

”Useimmat tapaamistani mielenkiintoisimmista bolševikeista eivät olleet juutalaisia lainkaan, vaan vaaleita pohjoismaisia miehiä [Nordic men]. Rakastetulla Leninillä, kaiken sen johtajalla mikä tänä päivänä Venäjällä on dynaamista, on tataarin kasvot, eikä hän todellakaan ole juutalainen.”³⁹⁰

Kirjoittajien kokemukset bolševikkihallinnosta, johdattelivat heidät myös kritisoimaan länsimaita. Esimerkiksi Snowdenin kritisoi rankasti Ison-Britannian ylähuoneen perinnöllinen paikkajakoa ja naisten äänestysoikeuden puuttumista.³⁹¹ Wells kritisoi etenkin brittilehdistön jyrkkää bolševikkikuvaa:

”Brittiläisen villiintyneen lehdistöjoukon mukaan bolševikit ovat mysteerisen rodullisen salajuonen agentteja, eräänlainen salaseura, jossa juutalaiset, jesuiitat, vapaamuurarit ja saksalaiset ovat sekoittuneet mitä hulluimmalla tavalla.”³⁹²

Wellsin mukaan yläluokkaisille englantilaisille oli erittäin tyypillistä ennakkoluuloisuus tuoreisiin ideoihin, kuten sosiaaliseen tasa-arvoon. Esimerkiksi jos englantilainen työläinen asettui vastustamaan pientä palkkaansa, Wellsin mukaan brittilehdistö totesi työläisen kaunan johtuvan ”jostakin salakavalasta köninsbergiläisen tai pekingiläisen salaseuran propagandasta.” Kirjailija menee niinkin pitkälle, että syyttä lännen pankkiireja ja toimittajia Neuvosto-Venäjän kohtalosta: ”-

³⁸⁹ Snowden 1920, 29–30.

³⁹⁰ Wells 1920, 75; vrt. Snowden 1920, 163. Snowdenin mukaan lännen hallituspiireissä oli väläytelty ajatusta, jonka mukaan olisi hyödyllistä provosoida juutalaisten pogrromeja Venäjällä, sillä ne kaataisivat juutalaisen bolševikkihallituksen.

³⁹¹ Snowden 1920, 136–138, 150.

³⁹² Wells 1920, 65; vrt. Russel 1920, 92; ks. myös luku 4.4.

-kostonhaluiset ranskalaiset velkojat ja brittiläiset ääliöjournalistit ovat paljon enemmän vastuussa näistä kuolinvuoteen suruista, kuin yksikään kommunisti.”³⁹³

Kokemuskertomusten kirjoittajat tuomitsivat myös Venäjällä vierailleiden muiden länsimaisten aikalaisten välittämän kuvan. Ransome kritisoi toisen internationaalin Bernissä Sveitsissä helmikuussa 1919 asettamaa komiteaa – jonka tehtävänä olisi ollut bolševikkivallankumouksen aikaansaannosten tarkastaminen – joka ei lopulta koskaan saapunut Venäjälle asti. Toinen internationaali oli tuominnut bolševikkivallankumouksen Karl Kautskyn ja Eduard Bernsteinin johdolla (molemmat miehet olisivat kuuluneet myös internationaalin tarkastuskomiteaan). Ransomen mukaan jo Leninin ja Kautskyn vanhat erimielisyydet johtaisivat negatiiviseen tarkasteluun.³⁹⁴ Jos sosialistinen internationaali olisi muodostamassa negatiivista kuvaa bolševismista, niin mihin oikeistolaisemmat tarkkailijat pystyisivät? Ehkä hieman yllättäen kokemuskertomusten kirjoittajat tuntuvat kritisoivan vahvimmin juuri vasemmistolaisia Venäjällä vierailleita aikalaisia. Esimerkiksi Wells syyttää Ison-Britannian työväenpuolueen lähettämää komiteaa – jonka jäsen siis myös Snowden oli – kaksinaismoraalista: ”ensin komitea nautti hallituksen vieraanvaraisuudesta ja poistuttuaan sanoi siitä kielteisiä asioita.”³⁹⁵ Oman osansa kritiikistä saivat myös lokakuun vallankaappauksen jälkeen maasta paenneet venäläiset, jotka kirjoittajien mukaan haukkuivat perusteetta bolševikkeja.³⁹⁶

Kirjoittajien mielestä bolševikkihallitus ansaitsi kunnioitusta. Snowdenin mukaan Neuvosto-Venäjän pääkaupungista Moskovasta oli tullut maailmaa muuttavien tapahtumien keskus: ”-- se ansaitsee tulla kohdelluksi kunnioituksella, eikä epäkohteliaalla halveksunnalla, jota typerät ihmiset siihen kohdistavat.”³⁹⁷ Lännen oli myös ryhdyttävä kauppapolitiikkaan, jota ei voinut toteuttaa vain sen omilla ehdoilla: ”Bolševikkihallituksella -- on luontainen taipumus ennakkoluulohin yksittäisiä liikemiehiä kohtaan, eikä se tule osoittamaan sellaista kohtelua, jota he pitävät reiluna ja

³⁹³ Wells 1920, 28, 66.

³⁹⁴ Ransome 1919, 100–105; Berne International (www). Toinen internationaali hajosi lopullisesti reilu vuosi myöhemmin. Leninin vihamielinen suhtautuminen Kautskyn, toiseen internationaaliin ja sen kaavailemaan bolševismia tutkimaan lähetettävää komiteaa kohtaan käy hyvin selväksi Leninin tekstistä *Proletaarinen vallankumous ja luopio Kautsky*. Ks. Lenin 1968, 129–137, 143–145, 198. Yksi tärkeistä eroista Kautskyn ja Bernsteinin ajattelussa suhteessa Leniniin oli valtion ideassa. Jälkimmäiselle valtio oli aina sortaja, ja se oli tuhoava proletariaatin diktatuurin tieltä, edelliset tulkitsivat Marxia sillä tavalla, että valtio saattoi olla myös mahdollisuus sosialismin rakentamisessa. Ks. Mäki-Kulmala 2003, 85.

³⁹⁵ Wells 1920, 116–117. Kokemuskertomusten kirjoittajat sortuvat useamminkin tähän toistensa syytelyyn. Esimerkiksi Snowden arvostelee Emma Goldmania, johon myös Goldman vastaa. Ks. Snowden 1920, 131; Goldman 1923, 92.

³⁹⁶ Wells 1920, 26–27; Ransome 1919, 156.

³⁹⁷ Snowden 1920, 114.

kunniallisena -- se tulee pitämään heitä roistoina.”³⁹⁸ Lännen oli unohdettava vapaakauppa, ja solmittava suorat kauppasuhteet bolševikkihallitukseen.³⁹⁹

Bolševikkien jyrkkä talouspolitiikka oli lännessä tuomittu alusta alkaen. Myös kokemuskertomusten kirjoittajat tuomitsevat yleisesti hallituksen talouspoliittiset ratkaisut⁴⁰⁰, mutta pyrkivät myös oikomaan väärinkäsityksiä. Sisällissodan ja kauppasaarron vuoksi Neuvosto-Venäjällä oli ajaututtu tiukkaan säännöstelyyn. Snowdenin mukaan hallitus pyrki tosissaan jakamaan ruokaa koko kansalle, mutta oli pakotettu myös äärikeinoihin, kuten viljan pakko-ottoihin.⁴⁰¹ Wellsin mukaan bolševikkien talouspolitiikassa oli olosuhteiden pakosta myös luonnollisia ja oikeita ratkaisuja:

”Jos oletettaisiin, että bolševikit korvattaisiin jollain muulla hallituksella, täytyisi minkä tahansa hallinnon jatkaa bolševikkien organisoimaa säännöstelyä, nujertaa epämääräiset poliittiset kokeilut, sekä rangaista ja teloittaa keinottelijoita.”⁴⁰²

Kirjoittajien mukaan länsimaisten arvojen istuttaminen Venäjälle olisi ajanhukkaa, olihan kansan suhtautuminen liittoutuneiden apuun kirjoittajien mukaan negatiivinen. Demokratiasta puhuminen venäläisille tuntuikin usein turhalta: ”Te ette voi koskaan rakentaa vihaan perustuvasta järjestelmästä pysyvää”, minä sanoin yhä uudestaan ja uudestaan; mutta he uskovat, että voivat. Ja tämän uskomuksen vuoksi he eivät tunne sääliä--.”⁴⁰³ Kirjoittajat halusivat myös erottaa bolševismin selkeästi anarkismista: ”Monelle tulee varmasti shokeeraavana yllätyksenä se, etteivät bolševikit siedä väkivaltaista anarkismia. Anarkismi on bolševikkien päämäärän ja idean vastakohta.”⁴⁰⁴

5.2. Marxismia, bolševismia vai leninismiä?

Kokemuskertomusten kirjoittajat halusivat siis puolustaa bolševikkeja väärinkäsityksinä pitamiään länsimaisia tulkintoja vastaan. Toisaalta – kuten pian käy selväksi – he myös monin tavoin tuomitsivat Neuvosto-Venäjän vallanpitäjät: maassa vallitsi diktatuuri ja sen hallinnolliset toimet

³⁹⁸ Wells 1920, 149.

³⁹⁹ Wells 1920, 148–150; Ransome 1919, 100–101.

⁴⁰⁰ Ks. esim. Snowden 1920, 187.

⁴⁰¹ Esim. Snowden 1920, 19, 125; Ransome 1919, 99–100.

⁴⁰² Wells 1920, 92; vrt. Pipes 1990, 699–700. Pipesin mukaan säännöstely oli hyvin epätasa-arvoista: porvarit saivat korkeintaan neljänneksen työläisten annoksista. Toisaalta bolševikit myös laskivat säännöstelykortteja liikkeelle enemmän kuin kaupungeissa oli asukkaita, mikä johti kasvavaan keinotteluun.

⁴⁰³ Snowden 1920, 43–44; vrt. Wells 1920, 138–139.

⁴⁰⁴ Snowden 1920, 131.

olivat kansaa sortavia; edelleen itsevaltius näytti henkilöityvän voimakkaasti Leniniin. Diktatuurikuva ei ole kuitenkaan jyrkkä, ennemminkin varovaisen hyväksyvä, ja bolševismi aatteena – ja Lenin sen teoreetikkona – sai kirjoittajien teksteissä välillä hyvin positiivisia piirteitä.

Bolševismin eriytyminen omaksi marxismin haarakseen kävi kokemuskertomuksissa selväksi. Vaikka usko maailmanvallankumouksen puhkeamisesta eli vielä puoluejohdon ajatuksissa ja puheissa, niin Neuvosto-Venäjällä alettiin hiljalleen rakentaa sosialismia yhdessä maassa. Marxin teksteissä ei tunnetusti ollut juuri ohjeita vallankumouksen jälkeisen sosialistisen yhteiskunnan rakentamiseen⁴⁰⁵, niinpä myös kokemuskertomuksissa nousi esille kysymys siitä, kuinka bolševikit aikoivat rakentaa jotain sellaista mistä eivät loppujen lopuksi mitään tienneet. Marxin ja bolševismin suhdetta tutkineen Kivisen mukaan käytännössä tapahtui niin, että bolševikit tarttuivat usein Marxin ajattelun lähtökohtien yksinkertaistuksiin, kuten luokkateoriaan tai työläisten historialliseen missioon hävittää valtion ja kansalaisyhteiskunnan ero. Kivisen mukaan Marx loikin myytin työväenluokasta itselleen epätyypillisellä tavalla: hän ei perustellut työväenluokan historiallista roolia historiallisesti tai sosiologisesti, vaan loogisesti, jolloin hän unohti yhteiskunnallisten traditioiden, teollisten suhteiden luonteen tai valtiollisten strategioiden vaikutuksen työläisten demokraattiseen potentiaaliin; olihan esimerkiksi työläisten suhde muihin sosiaalisiin luokkiin Venäjällä hyvin erilainen kuin lännessä.⁴⁰⁶ Bolševismiin siirtyi kuitenkin kriittikittömästi ajatus työläisten universaalista ja ennalta määrätystä roolista, ”historiallisesti etuoikeutetusta subjektista”.

Kirjoittajista vain Wells pyrki määrittelemään bolševismin suhdetta marxismiin syvimmin.⁴⁰⁷ Lukuisille länsimaalaisille – oli heidän suhtautumisensa bolševismiin sitten millainen tahansa – Venäjän uudet hallitsijat edustivat marxilaisuutta käytännössä⁴⁰⁸, olkoonkin, että bolševikit pitivät valtaa Venäjällä Marxin teorioiden vastaisesti. Kollektivistiksi julistautunut Wells tunsi vihaa Marxia ja hänen teorioitaan kohtaan, vaikkei omien sanojensa mukaan ollut syvemmin perehtynyt hänen kirjoituksiin. Elävimmän Wellsin inhosta kertoo se, että hän kohdisti kritiikkinsä usein

⁴⁰⁵ Esim. Mežujev 2006, 92–94. Mežujevin mukaan Marx ei oikeastaan ollut kiinnostunut tulevaisuuden sosialistisesta maailmasta tai sen ennustamisesta, sanoi hän itse ensisijaisesti olevansa historioitsija, ei esimerkiksi filosofi tai ekonomisti. Toisaalta esimerkiksi Mäki-Kulmala on esittänyt, että tulevaisuuden yhteiskunnan suunnittelu olisi itse asiassa ollut ristiriidassa koko Marxin filosofian ytimen kanssa. Mäki-Kulmalan mukaan Marxille vapaan yhteiselämän ja itsehallinnan muotojen kehittäminen oli oleellinen osa vallankumouksen jälkeistä, vapautunutta elämää. Mäki-Kulmala 2003, 84.

⁴⁰⁶ Kivinen 2006, 111–115; Mäki-Kulmala 2003, 22.

⁴⁰⁷ Esimerkiksi Snowden tai Dukes eivät juuri pohdi bolševismin teoreettista perustaa, ja Ransome keskittyy pääasiassa kuvailemaan venäläistä yhteiskuntaa, joskin kaikki näkevät bolševismin selkeänä marxilaisuuden suuntauksena.

⁴⁰⁸ Tästä ks. Goldman 1924, Afterword. Goldmanille bolševismi oli osoitus marxismin epäonnistumisesta.

Marxin tuotannon sijasta hänen ulkoiseen olemukseensa: ”Jonakin päivänä -- otan keritsimet ja sakset ja käyn *Das Kapitalin* kimppuun; aion kirjoittaa kirjan nimeltä *Karl Marxia parturoidessa*”.⁴⁰⁹

Wellsin mukaan neuvostoyhteiskunnan kannalta suurin ongelma Marxin teorioissa oli proletariaatin ja porvariston määritelmät. Tuotannossaan, ja erityisesti keskeneräiseksi jääneessä *Pääomassaan* Marx Wellsin mukaan teki yhteiskuntaluokista ”epätodellisia kummituksia” ja sortui ”toisarvoisiin pikkutarkkoihin keskusteluihin”.⁴¹⁰ Lenin kirjoitti esimerkiksi *Neuvostovallan lähimmissä tehtävissä*, että ilman väkivaltaa ja diktatuuria kapitalismista ei voida siirtyä sosialismiin, ja että Marx itse oli päättellyt vallankumouksien historiallisesta kokemuksesta, että vain proletariaatin diktatuuri takaisi oikean tien sosialismiin. Vaikka Lenin yritti selittää Marxin teorioita ja käsitelmäärittelyä kansalle, Wellsin mukaan ne pysyivät epäselvinä – kukaan marxilainen ei näyttänyt Venäjällä tietävän edes ketkä ihmiset kuuluivat proletariaattiin. Näyttikin siltä, että usein jopa bolševikkien joukoissa arvuuteltiin olisiko tuollaista luokkaa ylipäättänsä Venäjällä olemassa. Englantilainen älykkö olikin sitä mieltä, että marxismiin perustuva luokkajako oli täysi mahdottomuus Venäjällä.⁴¹¹

Koska marxismi oli ensisijaisesti vallankumouksen teoria, joka oli tarkoitettu toteutettavaksi läntisissä teollisuusmaissa, ei bolševismi ollut Wellsille ainoastaan marxismin jatke, vaan myös venäläisen yhteiskunnan epäkohdista noussut oma liikkeensä. Valtaan tultuaan bolševikit olivat kuitenkin huomanneet, ettei heidän vallankumouksensa todellisuudessa ollutkaan mikään ”marxilainen sosiaalinen vallankumous”, sillä he eivät olleet Wellsin mukaan ottaneet haltuunsa valtiota, vaan ”uppoavan laivan hylyn.” Vallassa ollessaan bolševikit näyttivät muovaavan omaa oppiaan ja teoriaansa sitä mukaa kun ongelmia nousi esiin. Wellsille bolševismi oli siis käytännön oppi, joka yritti pitää Venäjän elossa.⁴¹² Wellsin kritiikki kohdistuukin Marxiin itseensä, ei niinkään muihin marxilaisiin teoretikkoihin tai bolševikkeihin; hänen mukaansa oli helpotus, että niin harva marxilainen oli lukenut *Pääomaa*. Marx oli vain symboli maailman tuhansille väärin kohdelluille ihmisille:

⁴⁰⁹ Wells 1920, 68–70, 88–91; vrt. Lenin 1968, 88–91; Ransome 1919, 122–123. Kursivoinnit lainauksessa alkuperäisiä.

⁴¹⁰ Wells 1920, 67.

⁴¹¹ Wells 1920, 66–68, 74, 77; vrt. esim. Kivinen 2006, 111–115.

⁴¹² Wells 1920, 90–91; vrt. Snowden 1920, 174; Pipes 1990, 714. Wellsille bolševikit eivät siis olleet hajottamassa valtiota – kuten Lenin kirjoituksissaan usein totesi – vaan se oli hajonnut jo heidän ottaessaan sen haltuunsa. Ks. Lenin 1945, 14–18; Mäki-Kulmala 2003, 84–85.

”-- hän [marxilainen] hyväksyy Marxin profeetakseen siitä yksinkertaisesta syystä, että hän uskoo Marxin kirjoittaneen luokkasodasta, -- työntekijöistä, jotka voittavat työnantajansa, vapautettujen työntekijöiden johtajien muodostamasta proletariaatin diktatuurista, ja siitä kuinka lopulta diktatuurista nousee esiin kommunistinen vuosituhat.”⁴¹³

Erityisesti marxismi – mahdollisimman laajassa merkityksessään – näytti viehättävän nuoria miehiä ympäri maailmaa, samoin teki bolševismi Venäjällä. Tämä ei kuitenkaan Wellsin mukaan johtunut siitä, että Marx, tai häntä seuranneet teoreetikot olisivat herättäneet massojen tietoisuuden, vaan siitä, että nuoret huonosti koulutetut miehet ymmärsivät ilman Marxiakin heikon asemansa, ja olivat pakotettuja nousemaan epäkohtia vastaan. Wellsille ei siis ollut olemassa mitään luokkatietoisuutta nostattavaa teoriaa, vaan pikemminkin nuorten miesten materialistinen kapina, jossa he taistelivat huonoa elämänlaatuaan vastaan: ”Ei Marx viisas ollut, vaan maailman talousjärjestelmä on ollut typerä, itsekäs, tuhlaavainen ja anarkistinen.”⁴¹⁴ Wellsin mukaan Helmikuun vallankumouksen jälkeen lännestä palanneet bolševikkimaanpakolaiset liittyivät tyytymättömiin, mutta rohkeisiin nuoriin tehdastyöläisiin, joita ”kaikkia kannusti unelma vallankumouksesta, joka nostaisi ihmiselämän uudelle onnellisuuden ja oikeudenmukaisuuden tasolle -- näihin nuoriin miehiin perustuu bolševismin elävä voima.”⁴¹⁵

Neuvosto-Venäjällä kehittyikin marxismin oma muoto, joka pyrki esiintymään Marxin ajatusten autenttisena versiona. Venäläinen historianfilosofi Vadim Mežujev on todennut, että juuri Venäjällä alettiin käydä taistelua niin sanotusta marxismin puhtaudesta. Hiljalleen marxismista alkoi muodostua valtion virallinen ideologia. Siitä kehkeytyi marxismi-leninismi, joka oli pian ainoan paikkaansa pitävän tieteellisen teorian asemassa etenkin filosofian, historian ja humanististen tieteiden alalla; se tiesi vastaukset kaikkiin elämän kysymyksiin.⁴¹⁶ Kokemuskertomuksissa ”uskollisen marxilaisuuden” ensimmäiset askeleet on nähtävissä. Bolševismin uusiksi ominaisuuksiksi sisällissodan aikaisissa kokemuskertomuksissa tulivat epäluuloisuus kaikkea vanhaa valtaa edeltävää kohtaan sekä juuri typerältä tuntunut usko kommunismin ja marxilaisuuden yleispätevyyteen. Liiallinen keskittyminen kapitalismin kaatamiseen näytti vievän bolševikkien huomion pois todellisuudesta, mikä johti käytännön politiikassa kyvyttömyyteen, ylilyönteihin sekä julmuuksiin. Usein bolševikit sortuivat silkkään typeryyteen: ”Bolševikit saattavat olla niin typeriä, että he lopettavat kemian opettamisen kouluissa siihen asti kunnes ovat vakuuttuneita siitä, että se

⁴¹³ Wells 1920, 70; vrt. Lenin 1968, 125–126.

⁴¹⁴ Wells 1920, 70–73, 91.

⁴¹⁵ Wells 1920, 74, 77; vrt. Service 1979, 55.

⁴¹⁶ Mežujev 2006, 75–78; Mäki-Kulmala 2003, 91–101.

on 'proletaarista' kemialla."⁴¹⁷ Toisaalta puolueeseen näytti kuuluvan myös paljon ”liberaaleja luovia mieliä, jotka mahdollisuuden saatuaan, voivat rakentaa hyvän uuden Venäjän.”⁴¹⁸

Sen lisäksi, että bolševismin ja marxismin suhde selkeni, bolševikkipuolueen kuva muuttui yhä hierarkkisemmaksi, ja Leninin asema sen johdossa edelleen vahvemmaksi. Muut bolševikkijohtajat – nyt myös Trotski – näyttäytyivät teksteissä käytännön toimijoina ja pienissä rooleissa. Trotskin lisäksi kokemuskertomuksissa ansioituivat – hyvässä tai pahassa – ainakin kulttuuri- ja kasvatustieteissä valistusasiain kansankomissaari Anatoli Lunatšarski, itsenäisenä, joskin puoluetta tukeneena ajattelijana Maksim Gorki, Leninin tarmokkaana apulaisena Jakov Sverdlov⁴¹⁹, bolševikkien vasemmistosuuntauksen päämiehenä ja teoretikkona Nikolai Buharin, sekä Tšekän häikäilemätön johtaja Feliks Dzeržinski. Myös muita bolševikkeja mainittiin nimeltä tai heidän toimenkuvaansa esiteltiin lyhyesti, kuten Zinovjev – jonka rooli ulkopolitiikassa korostui sisällissodan lopun lähestyessä – ja Kamenev, mutta edellä mainittu viisikko nousi vahvimmin esille.⁴²⁰ Näiden bolševikkijohtajien hieman näkyvämpää asemaa selittävät kirjoittajien henkilökohtaiset suhteet heihin, keskittyminen kulttuurin ja kasvatuksen tarkasteluun – jolloin varsinkin Lunatšarski sai myötäilevän hyväksynnän – tai palava mielenkiinto erityiskomissio Tšekää kohtaan. Lokakuun vallankaappauksen aikana jopa Leniniä merkittävämmässä asemassa ollut Trotskikin siis unohtui nyt taka-alalle. Edelleen hänelle annettiin tunnustusta voittoisan puna-armeijan organisoijana ja johtajana. Kirjoittajat tuntuivat olevan vaikuttuneita siitä, kuinka lännessä pasifistina tunnettu Trotski oli rakentanut tyhjästä taitelukykyisen armeijan. Niinpä hänelle annettiin sellaisia nimityksiä kuin sankarivalloittaja tai voittamaton Trotski – eikä Napoleon yhtäläisyyksiä voinut välttyä ajattelemasta. Lisäksi kansan kunnioitus häntä kohtaan kuvattiin suureksi, joskaan ei lähellekään sellaiseksi kuin Leninin.⁴²¹

Lenin vei kuitenkin melkein täysin kokemuskertomusten kirjoittajien huomion ja hänestä tuli niin vahva osa bolševikkikuvausta, että muiden johtajien aseman arvioiminen ei muodostuneen kuvan kannalta ole tässä yhteydessä hedelmällistä, eikä edes tarpeellista. Kokemuskertomuksissa bolševismi näytti *de facto* olevan yhä useammin leninismiä. Leninin asema aatteen mestariällynä ja teoretikkona sekä selkiintyi että vahvistui; Lenin oli bolševismin ”luova voima” ja seisoi

⁴¹⁷ Wells 1920, 75.

⁴¹⁸ Wells 1920, 93–94; vrt. Snowden 123–127; Fitzpatrick 1985, 69.

⁴¹⁹ Sverdlovin aseman korostuminen selittyy jo siksi, että hän ja Lenin käytännössä johtivat maan asioita Moskovassa sisällissodan alussa. Maan kaoottinen tilanne vaati puoluejohdon liikkumista ympäri maan, joten ylin johto kokoontui harvoin. Ks. Service 1979, 102.

⁴²⁰ Ks. esim. Snowden 1920, 75–78, 124–127, Wells 1920, 94–97, Ransome 1919, 43–48; Lansbury 1920, 100–103; Russel 1920, 43–45.

⁴²¹ Snowden 1920, 75–78; Russel 1920, 34, 42–43; Lansbury 1920, 40–41.

puolueensa oikeassa siivessä, sen ääriaineksia vastaan. Edelleen hänet kuvattiin ateistiksi, internationalistiksi, kompromisseihin taipumattomaksi, yksinkertaisuutta arvostavaksi, väkivaltaa kaihtamattomaksi ja itsevarmaksi fanaatikoksi, sekä itsepäiseksi ja utopioihin tarrautuneeksi ”Kremlin unelmoijaksi”, mutta myös – pienestä koostaan huolimatta – erääksi tuon ajan suurimmista miehistä. Itse asiassa Lenin näytti kehittyneen parempaan suuntaan ja kykeni arvioimaan myös omia tekojaan kriittisesti. Edelleen Lenin oli kuitenkin itse viime kädessä oikeassa ja hänen vastustajansa väärässä. Aikaisempi julma diktaattorikuva muuttui siis hyväksyvämpään muotoon. Tämä Kremlin uusi herra – kuten Snowden häntä nimitti – sai varauksellisen, mutta suhteellisen hyväksyvän vastaanoton. Samalla myös koko diktaattori -termi muuttuu lokakuun kaappauksen aikaisiin teksteihin verrattuna vähemmän jyrkäksi; kirjoittajat eivät käytä sitä haukkumiseen tai mustamaalaamiseen.⁴²²

Vaikka käskyjen kulkusuunta puolueessa näytti olevan selkeästi ylhäältä alas, oli Leninillä myös vastustajansa. Etenkin Saksan kanssa keväällä 1918 solmitun Brest-Livotskin rauhan jälkeen puolueeseen oli muodostunut pitkäaikaisten bolševikki-intelligentsijoiden ryhmäkuntia, ja ne elivät sisällissodan ajan. Erityisen voimakkaaksi voidaan kutsua niin sanottua vasemmistosuuntausta. Pipesin mukaan Buharinin johtaman vasemmistoliittoutuman yksi suurimmista käytännön vaikutuksista oli jyrkemmän kommunistisen talouspolitiikan – ensisijaisesti kaiken tuotannon kansallistamisen – hyväksyttäminen puolueen linjaksi, Leninin ajaman oikeistolaisemman politiikan sijaan. Fitzpatrickin mukaan tarve yhtenäisyyteen puolueessa olikin suuri ja voittoa sisällissodasta se palasi yhä yhtenäisempänä.⁴²³ Kokemuskertomusten kirjoittajien mukaan bolševismiin ei kuulunut parlamentaarisuus, mutta yhtenäisyys ei ollut myöskään särötöntä. Snowdenin mukaan oli suorastaan ihme, että Lenin oli onnistunut pitämään erimielisen hallituksensa ja etenkin paisuvan puoleen kasassa kaikkien vaikeuksien keskellä. Etenkin Punaisessa Pietarissa Leninin sovittlevampaa linjaa pidettiin liian lepsuna: erityisesti tiukan linjan bolševikit olivat pettyneitä menševikkien ja sosialistivallankumouksellisten liian suopeaan kohteluun.⁴²⁴

Myös Lenin -kultin ensimmäiset ilmentymät voi havaita kokemuskertomuksista. Kymmenen kuukautta lokakuunkaappauksen jälkeen Lenin oli edelleen suhteellisen tuntematon kansan parissa.

⁴²² Snowden 1920, 114–127; Ransome 1919, 78–82; Wells 1920, 76, 94; Russel 1920, 36–38; Lansbury 1920, 24–25.

Lainaus Wellsiltä.

⁴²³ Fitzpatrick 1985, 63; Pipes 1990, 679–681; vrt. Lewin 2006, 380–381.

⁴²⁴ Esim. Snowden 1920, 61; Smith 1983, 246–249.

Kaikki kuitenkin muuttui kun, oikeistososialistivallankumouksellisiin kuulunut Fania Kaplan yritti murhata bolševikkijohtajan elokuun lopussa 1918. Vaikka varsinainen organisoitu Lenin-kultti otettiin käyttöön Neuvostoliitossa vasta Leninin kuoleman jälkeen, katsotaan kultin usein saaneen alkunsa juuri murhayrityksestä.⁴²⁵ Murhayrityksen jälkeen muut bolševikkijohtajat alkoivat ylistää bolševikkijohtajaa, ja hänen henkilökuvaansa tehtiin tunnetuksi mittavilla julkaisutoimenpiteillä. Bolševikkikeskuskomitea esimerkiksi kiirehti levittämään kahta erilaista elämäkertaa Leninistä; toinen oli tarkoitettu työläisille toinen talonpojille.⁴²⁶ Bolševikkien ja kansan keskuudessa Lenin nautti silmiinpistävää huomiota:

”Ilman mitään vähäisintäkään aikomusta tai halua, Lenin on piirtänyt päänsä ympärille jonkinlaisen mahtavuuden sädekehän, ja leimahduksen pyhyyttä --.”⁴²⁷

Bolševikkijohtajan kuvia oli kaikkialla – tietysti Marxin kuvien vieressä – ja massakokouksissa venäläisten suhtautuminen näytti olevan usein hyvin fanaattista Leniniä kohtaan.⁴²⁸ Lenin ei myöskään näyttänyt sisällissodan vuosina ainoastaan Neuvosto-Venäjän johtajana, vaan hän oli myös kommunistisen internationaalin päämies, mistä hänen seuraajansakin olivat ylpeitä. Ransomen mukaan Lenin dominoikin läsnäolollaan kolmannen internationaalin perustamiskokousta Moskovassa.⁴²⁹

Wells kuvaa muista kirjoittajista poiketen Leninin hyvin lämminhenkisessä, ymmärtävässä, jopa ihailevassa valossa. Hän pyrkikin tietoisesti kuvaamaan inhimillisempää Leniniä: ”Kaikki ne pamfletit ja paperit joita hänen nimissään Moskovasta käsin julkaistaan, -- esittävät tuskin mitään siitä todellisesta Leninin mentaliteetista, jonka minä kohtasin.”⁴³⁰ Wells tuntuu samaistuvan bolševikkipiireissä vallalla olleeseen käsitykseen, että vaikka Lenin oli Marxin oppilas, oli hän erityisesti käytännön vallankumouksen nero.⁴³¹ Bolševikkijohtaja oli asettumassa Neuvosto-

⁴²⁵ Tumarkin 1985, 78–85; Pipes 1990, 809–814; Figes 1996, 627–631. Kaplan ja satoja muita ihmisiä teloitettiin murhayrityksen seurauksena, etenkin Kaplanin puolue, oikeistososialistivallankumoukselliset, joutui murhayrityksen jälkeen bolševikkien terrorin kohteeksi.

⁴²⁶ Tumarkin 1985, 79–80. Figes 1996, 627–628. Leninin toipuessa esimerkiksi Trotski ja Zinovjev kohottivat puheissaan haavoittuneen toverinsa korkealle jalustalle. Zinovjev kutsui julkisessa puheessaan Leniniä mm. valituksi miljoonasta, johtajaksi jumalan armosta tai mieheksi, jollaisia syntyy ihmiskuntaan ainoastaan viidensadan vuoden välein. Trotski taas piti häntä uuden vallankumouksen aikakauden suurimpana ihmisolentona.

⁴²⁷ Snowden 1920, 13.

⁴²⁸ Esim. Snowden 1920, 114–117; Dukes 1923, 116; Lansbury 1920, 28–29; Ransome 1919, 146. Ransome kuvaa haltioitunutta väkijoukkoa, joka taistelee kyynärpäin päästäkseen lähelle Leniniä.

⁴²⁹ Tumarkin 1985, 88; Ransome 1919, 140–147.

⁴³⁰ Wells 1920, 123, 137–139. Julkaistuaan Neuvosto-Venäjää käsittelevän kirjansa Wells joutui Ison-Britannian hallituksen epäsuosioon juuri myönteisten Lenin -lausuntojensa vuoksi. Ks. Batchelor 1985, 168.

⁴³¹ Ks. Mežujev 2006, 84–85.

Venäjällä maailman johtavaksi vallankumoukselliseksi. Niinpä bolševikkijohtajan 50-vuotissyntymäpäivän kunniaksi huhtikuussa 1920 juhlakalua ylistettiin – esimerkiksi Trotskin ja Stalinin voimin – profetta Marxia suuremmaksi.⁴³² Wells tuli toisiin ajatuksiin kommunismin mahdollisuuksista juuri Leninin myötä: ”Marxista huolimatta, ymmärsin Leninin kautta, että kommunismi saattaisi kaikesta huolimatta olla huikean luovaa.”⁴³³ Wells asetti Lenin vastakohtiksi bolševikkipuolueen fanaattiset kommunistit ja itse Marxin: heidän tarkoituksena oli vain sivilisaation tuhoaminen. Leninillä sen sijaan ”oli edes visio muuttuvasta maailmasta, joka olisi suunniteltu ja rakennettu uusiksi.” Olkoonkin, että bolševikkijohtaja oli jo vuosia sitten ”sitonut itsensä kapitalismia vastustavaan typerään marxilaiseen dogmatiikkaan”.⁴³⁴

Epäluuloisuus oli kasvanut bolševikkijohdon keskuudessa. Wells ja Snowden huomasivat tämän käytännössä vieraillessaan Moskovan Kremlissä. Moskovassa tunnelma näytti ylipäättänsä olevan kireämpi kuin Pietarissa⁴³⁵. Kreml oli suljettu, kun se paradoksaalisesti Wellsin mukaan vuonna 1914 oli ollut suosittu ja avoin vierailukohde. Passit tarkastettiin useaan kertaan ennen kuin linnoitukseen pääsi sisään; lopulta itse Lenin löytyi lukuisien vartioiden ja tarkastushuoneiden jälkeen. Wellsin mukaan oli olemassa vaara, että turvajärjestelyt palauttaisivat tsaarin aikaisen kuilun kansan ja johtajan välille:

”Tämä kaikki saattoi olla tarpeellista Leninin turvallisuuden vuoksi, mutta se myös vieraannuttaa hänet Venäjän todellisuudesta, ja mikä voi olla vielä vakavampaa – jos halutaan aikaansaavaa diktatuuria – muu Venäjä voi eriytyä Leninin todellisuudesta.”⁴³⁶

Bolševismi näytti siis olevan omanlaatuisensa marxismin jälkeläinen, joka henkilöityi vahvasti Leniniin. Bolševikit olivat kuitenkin kääntäneet myös venäläisen yhteiskunnan sosiaalisen järjestyksen pääläelleen ja korvasivat parasta aikaa neuvostovaltaa puolueen diktatuurilla. Kokemuskertomusten kirjoittajien havainnot bolševismin luonteesta seurasivat osin jo vakiintunutta

⁴³² Tumarkin 1985, 86–87; Pipes 1990, 809–816.

⁴³³ Wells 1920, 123, 137–139. Myös Ransome kuvaa vierailuaan Leninin luona hyvin lämminhenkiseksi. Ks. Ransome 1919, 147–151.

⁴³⁴ Wells 1920, 138–139. Wells itse kertoo kannattavansa kollektivismia, jossa tarmokkaalla kasvatuskampanjalla kapitalistinen systeemi voitaisiin *sivilisoida* kollektivistiseksi maailmaksi. Muutos tapahtuisi talouden evoluutio kautta, ei vanhan järjestelmän täydellisellä tuhoamisella, jota bolševikit näyttivät Wellsin mukaan haluavan.

⁴³⁵ Lokakuun kaappauksen jälkeistä Moskovaa kuvanneet kirjoittajat pitivät sen tunnelmaa huomattavasti Pietaria rennompana, joten kireämpi ilmapiiri näyttäisi kokemuskertomusten perusteella seuraavan pääkaupunkia vaihtanutta hallitusta. Ks. esim. Francis 1921, 247.

⁴³⁶ Wells 1920, 91–92, 126–129; vrt. Snowden 1920, 116; Goldman 1923, 40–41; Dukes 1923, 376; Service 2001, 408. Servicen mukaan Lenin vietti niin paljon aikaansa Kremlissä, että hän oli hyvin etäällä sekasorrosta, nälästä, ja sodasta. Lenin suodatti hänelle tämänkaltaisista asioista tulleet tiedot aina omien aatteidensa lävitse, ja Servicen mukaan hän tarkisti politiikkaansa vain silloin kun neuvostohallituksen olemassaolo näytti olevan vaarassa.

länsimaista kuvaa, mutta myös uusia piirteitä ilmestyi mukaan; toisaalta bolševismi oli edelleen liian julmaa ja kokematon hallitsemaan, mutta toisaalta se oli myös kehittynyt voimakkaaksi hallinnolliseksi mahdiksi vallassaoloaikanaan. Edelleen bolševikit olivat ennen kaikkea fanaattisia ja uskoivat saumattomasti omiin mahdollisuuksiinsa:

”Kommunisti menettää malttinsa jos menet kyseenalaistamaan sen, onko uuden hallinnon alla kaikki tehty hyvin ja mahdollisimman järkevästi. Hän on kuin ärtyisä kotiäiti, joka haluaa sinun huomaavan, että kaikki on täydellisessä järjestyksessä kaaoksen keskellä.”⁴³⁷

Kokemattomuus ei ollut kadonnut bolševikkikuvasta, päinvastoin: ”Koskaan ei ole ollut näin amatöörimaista hallitusta sitten varhaisten Kairon, Damaskoksen ja Mesopotamian muslimihallitsijoiden.”⁴³⁸ Toisaalta bolševismin luonne näytti sopivan juuri sisällissodan kaltaiseen poikkeustilaan. Olkoonkin, ettei Marx ollut neuvonut kuinka rakentaa sosialistinen yhteiskunta käytännössä, olivat bolševikit kuitenkin tottuneet selviämään vaikeissa olosuhteissa. Bolševismin kehittymistä sisällissodan aikana tutkineen Fitzpatrickin mukaan bolševikit olivat olleet taisteleva ja koviin olosuhteisiin tottunut ryhmittymä jo vuoden 1905 tsaarin vastaisista mielenosoituksista lähtien. Bolševikit osasivat myös odottaa sisällissotaa ja epäilivät ylipäättänsä saavuttaisivatko he tavoitteitaan ilman sitä.⁴³⁹ Toisin sanoen kaikesta improvisoivasta luonteesta huolimatta, bolševikit olivat myös varautuneet vallitsevaan sotatilaan. Wellsin mukaan bolševikkien saama pitkä ”kommunistinen koulutus”, auttoi heitä selviämään vastoinkäymisistä. Wellsille bolševikkien ylilyönnit olivat selviö, mutta hän piti virheitä ennen kaikkea yksilöistä johtuvina. Bolševismin yleinen henki oli kirjailijalle rehellinen ja se näytti pyrkivän toteuttamaan lupauksensa käytännössä.⁴⁴⁰ Ristiriitaisen kuvan täydentää Wellsin huomio siitä, että bolševikit olivat tulleet eräänlaiseen lakipisteeseen, jossa heidän improvisaatiokeinonsa alkoivat loppua: ”Kommunismi, joka hallitsee kaupungeissa -- on kuin taikuri, joka on hävittänyt kyyhkynsä ja kaniininsa, eikä pysty vetämään hatustaan enää yhtikäs mitään.”⁴⁴¹

Olivat käytännön keinot lopussa tai ei, bolševikit näyttivät keskittävän valtaa yhä avoimemmin puolueen käsiin. Ransomen mukaan vuonna 1919 Neuvosto-Venäjää näytti vielä hallitsevan neuvostojen pohjalta muodostettu bolševikkijohtoinen hallitus, jota muut vasemmistopuolueet

⁴³⁷ Wells 1920, 132–133; vrt. Malia 1994, 122–123.

⁴³⁸ Wells 1920, 91; vrt. Snowden 1920, 174; Ransome 1919, 54–57.

⁴³⁹ Fitzpatrick 1985, 59. Sisällissodan välttämättömyydestä katso esimerkiksi Lenin 1945, 14–22, 49–52.

⁴⁴⁰ Wells 1920, 50–51, 67; Snowden 1920, 10, 77.

⁴⁴¹ Wells 1920, 52–53.

tukivatt ”taistelussa porvariston diktatuuria vastaan”.⁴⁴² Vuotta myöhemmin neuvostovallasta ei enää näyttänyt olevan juuri mitään jäljellä: ”Demokratialla teeskentely on katoamassa. Kaikki kommunistisen puolueen tyrannia on oikeutettua muun proletariaatin ja ihmisten ylitse --”⁴⁴³ Epäbyrokraattiset organisaatiot kuten neuvostot, tehdaskomiteat tai punakaartit, olivat näyttelleet merkittävää osaa bolševismissa vuonna 1917, mutta sisällissodan kuluessa niistä tuli merkityksettömiä. Käytännössä tämä tarkoitti siirtymistä puoluebyrokraatiaan.⁴⁴⁴ Bolševikit olivat alistaneet neuvostot paperileimasimen asemaan. Neuvostot kyllä valitsivat edelleen toimeenpanevan komitean, joka edelleen valisti presidiumin, eli puhemiehistön, mutta tämä ei tapahtunut vapaasti: ”- - hallitus painostaa voimakkaasti molempia -- valintoja, ja luonnollisesti hallituksen omat ehdokkaat, jotka ovat kaikki kommunisteja, valitaan päivittäin istuvaan puhemiehistöön.”⁴⁴⁵ Neuvostot sen sijaan eivät enää juuri kokoontuvan; kokoontuessaan ne vain perehtyivät kansankomissaarien julkaisemiin asetuksiin, tai ratifioivat puolueen päätöksiä. Hallituksen ei enää tarvinnut konsultoida neuvostoja, ja kansankomissaarit pystyivät käytännössä päättämään hyvin omavaltaisesti omaa komissariaattiaan koskevia asioita.⁴⁴⁶ Lisäksi maata näytettiin militarisoivan sitä vauhtia, että kokonaisuudessaan Neuvosto-Venäjän yhteiskuntajärjestelmää ei Snowdenin mukaan tulisi kutsua sosialismiksi, vaan itsevaltiudeksi.⁴⁴⁷ Kirjoittajien mukaan olikin mahdollista, että vallassa olevat väkivaltaiset bolševikit veisivät Venäjää kohti uutta, tsaaria julmempaa tyranniaa.⁴⁴⁸

Bolševikkien suhtautuminen luokkavihollistaan kohtaan oli edelleen vihamielistä, olkoonkin, että kokemuskertomusten kirjoittajista näytti, ettei ylempiä luokkia enää erottunut muusta kansasta. Snowden tapasi bolševikkeja erään lokakuun vallankumouksen aikana kuolleiden muistomerkin luona; he itkivät hillitysti, mutta samalla julistivat vihaisina tappavansa tuhansia porvareita, jokaisen vallankumouksen eteen menehtyneen proletaarin edestä. Snowdenista luokkaviha tuntui käsittämättömältä: ”Vainaja parat! Jos he voisivat nousta haudoistaan, eivätkö he kertoisi meille, ettei heidän muistokseen tulisi enää uhrata ihmishenkiä?”⁴⁴⁹

⁴⁴² Ransome 1919, 41–42.

⁴⁴³ Snowden 1920, 142–143; vrt. Russel 1920, 72. Samaan aikaan analyysinsä tehneen Russelin mukaan ”neuvostosysteemi oli kuollut.”

⁴⁴⁴ Fitzpatrick 1985, 64–65; Pipes 1990, 708–710; vrt. Lewin 2006, 386–387.

⁴⁴⁵ Snowden 1920, 143.

⁴⁴⁶ Snowden 1920, 142–144; Goldman 1923, 136–139; Goldman 1924, Afterword; Russel 1920, 74–75; Ransome 1919, 84, 115; Fitzpatrick 1985, 64; Pipes 1990, 506–510.

⁴⁴⁷ Snowden 1920, 134–136, 140–141.

⁴⁴⁸ Snowden 1920, 151, 182–183; vrt. Wells 1920, 88–94.

⁴⁴⁹ Snowden 1920, 41, 111, 121

Tasa-arvoisuus ei toteutunut myöskään sosiaalisessa elämässä. Jotain senkaltaista, mitä jugoslavalainen sosialisti Milovan Djilas kuvasi 1950-luvun puolivälissä julkaistussa kirjassaan *Uusi luokka*, näytti syntyneen Neuvosto-Venäjälle.⁴⁵⁰ Uusi aristokratia oli asettunut vanhan tilalle: bolševikit elivät nyt muita leveämmin. Pieni joukko nautti etuoikeuksista aseenkantoon, julkisen liikenteen lippuihin, moottoriajoneuvoihin, vaatetukseen ja ruokaan. Lisäksi heidän lapsensa näyttivät olevan muita paremmassa asemassa esimerkiksi koulupaikoissa. Nämä etuoikeutetut puoluejäsened saattoivat myös tuntea itsensä vapaammiksi, koska he joutuivat harvoin Tšekan tarkastusten kohteiksi. Kokemuskertomusten kirjoittajille bolševikit perustelivat oikeuttaan parempaan kohteluun heidän suorittamalla vastuullisilla ja vaarallisilla työtehtävillä, joihin puolueen jäseniä lähetettiin. Puolueen jäsenmäärä kasvoi huimaa vauhtia etenkin syksyn 1917 jälkeen, mutta jo keväällä 1918 puoluetta siivottiin ”epämääräisistä aineksista” ja siihen liittyminen tuli vaikeammaksi. Puolue kuvattiinkin nyt enemmän suljettuna yhteisönä.⁴⁵¹ Bolševikkien tavoitetta, luokkayhteiskunnan poistamista ei ollut siis tapahtunut. Puoluejäsenedistö erottui muusta kansasta; Fitzpatrick onkin todennut, että kommunisteille kehittyi eräänlainen oman luokan toimintakehys, jossa käytös, kieli ja ulkoasu poikkesivat muista⁴⁵². Bolševikit myös pitivät itseään kansaa ylempänä; esimerkiksi tarjoilijoita ja palvelijoita kohdeltiin halventavasti. Bolševikkien ruokaillessa englantilaisten vieraittensa kanssa, tasa-arvosta ja solidaarisuudesta ei näkynyt jälkeäkään, kun seurueen pikakirjoittaja komennettiin syömään muiden palvelijoiden kanssa ravintolan keittiöön. Näytti siltä, että kovimman työn tekijät saivat työväen luvatussa maassa huonomman kohtelun kuin kapitalistisessa lännessä:

”Sanon suoraan, että niiden ihmisten kohtelu, jotka tekivät raskaimman ja epämieluisimman työn, olisi nostanut brittiläiset palvelijat joukoittain lakkoon, ja jättänyt Englannin porvarit ilman palvelusväkeä.”⁴⁵³

⁴⁵⁰ Djilas 1957, 52–58. Djilasin mukaan itäeurooppalaiset kommunistiset valtiot, Neuvostoliitto mukaan lukien, eivät olleet tasa-arvoisia yhteiskuntia, kuten väittivät. Itse asiassa niihin oli syntynyt eräänlainen uusi luokka. Tällä Djilas tarkoitti ylimmän puoluetason etuoikeuksia muuhun kansaan nähden. Djilas vangittiin mielipiteidensä johdosta.

⁴⁵¹ Snowden 1920, 63–65; Dukes 1923, 196; Russel 1920, 30; Ransome 1919, 46; Goldman 1923, 22–24, 31; Wells 1920, 62, 88; Figes 1996, 682–683; Service 1979, 70, 89–90. Esimerkiksi Wellsin mukaan puolueessa oli kirjoilla 600 000 jäsentä, mutta varsinainen aktiivinen aines ei ylittänyt 150 tuhannen rajaa. Servicen mukaan oikeita lukuja on vaikea määrittää, niinpä hän antaa arvioksi epätydyttävän haarukan; vuoden 1919 alussa puolueeseen kuului jäseniä vähintään 250 000, korkeintaan 700 000.

⁴⁵² Fitzpatrick 1985, 58.

⁴⁵³ Snowden 1920, 132–135; vrt. Goldman 1923, 37; Goldman 1924, XXIV, Wells 1920, 49–51.

5.3. Kansa bolševikkien hallinnassa – kansan kuva rauhoittuu

”Ihmiset tekevät suuren kömmähdyksen, jos he aloittavat oletuksella, että Venäjä on samanlainen kuin muu Eurooppa, ja että sen ihmiset ovat samoja kuin meidän. Se on mitä kohtalokkain kömmähdys.”⁴⁵⁴

Kokemuskertomusten kirjoittajat halusivat tehdä selväksi, että Venäjä ja sen kansa erosivat suuresti länsimaista. Siksi kirjoittajat korostivat kansan heterogeenisyyttä – etenkin kielien ja etnisyyden kirjoa. Erityisesti kirjoittajat olivat yllättyneitä ”aasialaisuuden löytymisestä Euroopasta”; venäläisissä kylissä he törmäsivät aasialaisten tai kiinalaisten näköisiin kasvoihin, ja kummastelivat näiden heimojen kulttuuria ja tapoja.⁴⁵⁵ Toisaalta Venäläisen sivilisaation kuvattiin olevan sukupolvia länsimaista jäljessä; venäläinen kansa oli Euroopan sivistymättömintä ja lukutaidottominta, eikä tyranniaan tottuneella kansalla ollut mitään sellaista sosiaalisen tai poliittisen vapauden perinnettä mitä lännestä löytyi.⁴⁵⁶ Kansan kuvaan tuli kaksi keskeistä uutta ominaisuutta. Ensinnäkin kansa näytti hämmentyneeltä ja epävarmalta tulevaisuudensuhteen. Venäläiset eivät näyttäneet ymmärtävän mitä parin edellisen vuoden aikana oli tapahtunut, siksi he olivat menettäneet toimintakykynsä: ”-- venäläiset ovat hämmennyksen vallassa -- ilman yleistä poliittista ideaa ja tahtoa. He ovat kykenemättömiä tuottamaan mitään muuta kuin seikkailijoita ja erimielisyyksiä.”⁴⁵⁷ Toisaalta kansasta oli tullut epäluuloista: vastavallankumoukselliseksi leimautumista ja Tšekaa pelänneet venäläiset olivat vetäytyväisiä, ja pitivät ovensa visusti suljettuina. He eivät halunneet olla tekemisissä kuin täysin luotettavien ihmisten kanssa ja pyrkivät kosketuksiin länsimaalaisten kanssa vain turvallisiksi katsomissaan tilanteissa.⁴⁵⁸

Kaappauksen jälkeistä kansankuvaa hallinnut epäjärjestystä ei enää esiintynyt kokemuskertomuksissa. Kirjoittajat tekevätkin eron kuvaamansa ajan ja vallankaappauksen jälkeisen ajan välillä:

”Se [vallan kaappauksen jälkeinen aika] oli epätoivoisen ihmisluonnon kaikista pahimpien puolien purkaus -- Jonkin aikaa Venäjä ei ollut sivilisaatio, vaan laittoman väkivallan

⁴⁵⁴ Snowden 1920, 183; vrt. Wells 1920, 88–94.

⁴⁵⁵ Dukes 1923, 54–55, 60–61; Snowden 1920, 101, 182–184; Lansbury 1920, 134–135.

⁴⁵⁶ Snowden 1920, 170–172, 182–184; Wells 1920, 88–90; Lansbury 1920, 134–135.

⁴⁵⁷ Wells 1920, 89; vrt. Dukes 1923, 178.

⁴⁵⁸ Dukes 1923, 54–55, 60–61, 84; Wells 1920, 88–90; Snowden 1920, 101, 182–184; Lansbury 1920, 134–135.

pauhaava koski, heikkoine ja kokemattomine keskushallituksineen, joka taisteli ei vain typerää ulkomaista interventiota, vaan myös täydellisintä sisäistä sekasortoa vastaan.”⁴⁵⁹

Kesän 1918 jälkeen kansa oli alkanut rauhoittua, kun ”tuhansia ryöstäjiä ja rosvoja oli ammuttu”.⁴⁶⁰ Kirjoittajien mukaan Venäjän kadut vaikuttivatkin nyt turvallisilta ja kansa luotettavalta. Niinpä kansan kuva muuttui positiiviseksi:

”Kuinka miellyttäviä ja häveliäitä kavereita he olivatkaan isoine ja viattomine sinisilmineen, ja vaatimattomine tapoineen -- pidimme tavallisista venäläisistä kaikkialla missä heitä tapasimme.”⁴⁶¹

Ulkomaalaisia kohtaan venäläiset olivat jopa liioitellun kilttejä. Niinpä maassa, jossa oli kaikesta pulaa, länsimaalaisille tarjottiin parhaimmat huoneet ja ylellisystarvikkeet. Edelleen venäläiset näyttivät olevan rauhaarakastavia ihmisiä; he kaipasivat lepoa, hiljaisuutta ja rauhaa, eivät sotaa eivätkä vallankumousta. Niinpä he lauloivat vallankumouslaulujakin vastentahtoisesti: ”He laulavat Kansainvälistä milloin vain orkesteri ilmaantuu paikalle, mutta se tapahtuu mekaanisin äänin, aivan kuten musiikkisoitin tai kadulla soitetut urut soisivat.”⁴⁶² Kirjoittajien mukaan venäläiset halusivat mennä naimisiin ja saada lapsia, talonpojat halusivat nauttia maapalastaan, ja työläiset tehdä töitä tehtaissaan, ja istua iltoja kaupunkien kahviloissa.⁴⁶³ Venäläiset kuvattiin edelleen myös hiljaisiksi ja passiivisiksi, mutta myös tunteellisiksi sekä idealistisiksi; myös kaksijakoinen historiallinen kuva ahkerasta, mutta tehottomasta kansasta säilyi. Kansa näytti oppineen jonottamisen taidon; venäläiset järjestäytyivät jonoihin automaattisesti niin kaupoissa kuin junissa ja asemilla.⁴⁶⁴ Venäläisten arjen tempo oli hyvin hektinen, ja he olivat ylpeitä päivittäisistä saavutuksistaan, vaikkakin länsimaiseen silmään heidän touhunsa näyttivät enemmän pikkuiselta askartelulta tai sympaattiselta puuhastelulta⁴⁶⁵.

⁴⁵⁹ Wells 1920, 33–34; vrt. Ransome 1919, 63–64; Snowden 1920, 16, 145–147.

⁴⁶⁰ Wells 1920, 33; vrt. esim. Figes 1996, 627–628.

⁴⁶¹ Snowden 1920, 31; vrt. esim. Lansbury 1920, 137, 142.

⁴⁶² Snowden 1920, 50.

⁴⁶³ Snowden 1920, 17, 31–35; Ransome 1919, 14–15.

⁴⁶⁴ Wells 1920, 18, 97, 116; Ransome 1919, 94–95; Snowden 1920, 50; Filene 1967, 27. Säännösteltyä ruokaa oli jouduttu jonottamaan usean vuoden ajan yhä pitenevissä jonoissa. Myöhemmin länsimaalaiset tulisivat myös ihmettelemään Neuvostoliiton kansalaisten luontaista taipumusta jonottamiseen.

⁴⁶⁵ Dukes 1923, 238; Snowden 1920, 171. Snowdenin mukaan venäläiset olivat ylpeitä esimerkiksi järjestämistään kesäkouluista: he olivat varmoja, ettei länsimaissa ollut mitään vastaavaa. Snowdenin mukaan vastaavia kouluja oli kuitenkin Isossa-Britanniassa ollut aina.

Perinteinen länsimainen venäläisiä säälivä ja holhoava asenne säilyi edelleen kertomuksissa. Vaikka kansan elinolosuhteet eivät olleet mairittelevia, jaksoi se silti uskoa huomiseen: ”Ihmiset tässä maassa unelmoivat, ja muodostavat haavekuvia tulevaisuudesta, vaikka he ovat kärsineet säälimättömästi, ja joutuneet taistelemaan kovemmin kuin muiden Euroopan maiden ihmiset.”⁴⁶⁶ Venäläiset näyttivät likaisilta, ja heiltä puuttui tietämys puhtauden tärkeydestä; maassa ei esimerkiksi näyttänyt olevan länsimaisia vessoja eikä suihkuja. Lisäksi kansaa vaivasi ympäri maan lukuisat kulkutaudit. Lääkkeitä ei ollut saatavilla ja sairaaloiden olot olivat surkeat. Juuri pahasti länsimaita jäljessä ollut terveydenhuollon tila näytti huolestuttavan kirjoittajia; länsi kykenisikin parhaiten auttamaan opettamalla venäläisiä terveysasioissa.⁴⁶⁷ Kaiken lisäksi bolševikkihallitus näytti olevan kykenemätön tuottamaan riittävästi ruokaa: ”Iloinen ja terve ihminen on hyvin harvinainen tässä epämukavuuksien ja riittämättömyyden ilmapiirissä.”⁴⁶⁸ Venäläiset kulkivat kaduilla kuin nälkiintyneet luurangot, ainoastaan talonpojat ja kaupunkien lapset näyttivät voivan yhtä hyvin kuin ennen maailmansotaa. Säännöstelyannokset olivatkin pienentyneet ”mikroskooppisen pieniksi”.⁴⁶⁹ Venäläiset näyttivät ryysyläisten armeijalta ja länsimaalaiset olivat heidän joukossa, kuin prinsessoja ja prinssejä: ”Yliopiston professorit tulivat katsomaan meitä, pukeutuen kuin englantilaiset irtolaiset! Eräs suuri artisti, joka lauloi meille, piti jaloissaan kenkiä, joista tuli varpaat lävitse! -- ja useat ihmiset kulkivat paljasjaloin.”⁴⁷⁰

Juoppoutteen taipuvaisen kansan kuvaa ei myöskään esiinny teksteissä. Bolševikkien vallankumous muuttikin perinteistä venäläistä juomiskulttuuria ja sisällissodan aika oli raittiuden aikaa; suhtautuihan kunnan kommunisti tajuntaa sumentaviin asioihin kielteisesti.⁴⁷¹ Viinakauppoja ei enää ollut ja julkinen juominen oli kielletty. Kokemuskertomusten kirjoittajat arvioivat kieltolain vaikuttaneen merkittävästi vallankumouksen onnistumiseen; ainakin sen katsottiin vaikuttavan puna-armeijan kuriin positiivisesti. Bolševikkihallituksen suhtautuminen alkoholiin näytti olevan hyvin vihamielistä: jos esimerkiksi rautateiden työläinen jäi kiinni humalassa työaikana, ammuttiin hänet välittömästi.⁴⁷²

⁴⁶⁶ Snowden 1920, 33.

⁴⁶⁷ Esim. Snowden 1920, 117; Lansbury 1920, 145–149.

⁴⁶⁸ Wells 1920, 101.

⁴⁶⁹ Wells 1920, 20–24, 100–101; Ransome 1919, 17; Snowden 1920, 19, 122–123; Pipes 1990, 724–725.

⁴⁷⁰ Snowden 1920, 20–21; vrt. Wells 1920, 23; Ransome 1919, 17–18.

⁴⁷¹ Luukkanen 2004, 130. Myöhemmin 1930-luvulla, ja etenkin toisen maailman sodan jälkeen vodkasta tuli kuitenkin sosialistisen hyvinvoinnin symboli, ja yhteiskunnan ongelmien lääkitäjä.

⁴⁷² Ransome 1919, 36; Snowden 1920, 26–27, 143. Snowden käyttää ammattinimikettä *railway worker*. On epäselvää, tarkoittaako hän tällä muista työläisistä jollakin tavalla poikkeavaa työntekijää. Joka tapauksessa rautateiden toiminta oli bolševikeille ja kaupunkilaisille elintärkeää, koska ruoka tuotiin usein rautateitse kaupunkeihin. Koska Snowden ei ole määrittelyssään tämän tarkempi, voi hyvin olettaa, että lukija on saanut käsityksen kaikkien työläisten hengen matalasta arvosta. Pipesin mukaan kuljetuksen toimiminen oli tärkeässä osassa, jotta elintarvikkeita olisi saatu

Venäläiset näyttivät tarvitsevan vahvan johtajan, mikä teki myös bolševikkien diktatuurista hyväksyttävämmän. Venäläiset olivat onnettomia ilman esivaltaa; mikäli tavallisia venäläisiä käsiteltiin ottamassa vastuuta jostakin hieman tärkeämmästä asiasta, kuvattiin heidän toimintaansa usein huvittuneeseen sävyyn. Venäläiset olivat tehtävissään tarmokkaita, mutta samalla heistä annettiin harmiton kuva; eräänlainen lapsenomaisuus pysyi siis edelleen kansan ominaisuutena. Esimerkiksi Volgaa laivalla matkustaessaan Snowden seurasi huvittuneena laivan henkilökunnan toimintaa: käskijöitä ja käskyläisiä näytti olevan yhtä paljon ja komennot menivät jatkuvasti ristiin.⁴⁷³

Vastapainoksi lännen ”verhotulle epätasa-arvoisuudelle”, bolševikit olivat luvanneet tehdä Venäjän naisista tasa-arvoisia ensimmäisenä maailmassa.⁴⁷⁴ Bolševikkipropaganda kuvasikin sisällissodan aikaisen naisen itsenäisenä ja ahkerana neuvostosankarina. Neuvostonaisen ideaalin muotoutumista tutkineen Clementsin mukaan todellisuus oli kuitenkin muuta. Huomio naisten emansipaatiota kohtaan neuvostoyhteiskunnassa jäi lopulta sisällissodan aikana vähäiseksi; nainen katsoi vallankumousta passiivisesti sivusta, ja itse asiassa kärsi juuri sisällissodan aikana pahiten Neuvosto-Venäjän historiassa. Puolueen virallinen linja oli, että naiset joutuisivat vallankumouksen alussa tekemään kovaa työtä, mutta lopulta se tekisi naisten elämästä helpompaa.⁴⁷⁵ Vaikka kokemuskertomuksissa katsottiin naisten sosiaalisen aseman parantuneen, tasa-arvon toteutuminen näytti olevan hidas prosessi. Toisaalta bolševikkien vapaamieliset avioliittolait ja esimerkiksi naisten koulutus näyttivät tehneen venäläisestä naisesta tasa-arvoisuudessa länsimaisen kaltaisen. Heitä ei myöskään ”häiritty länsimaiseen tapaan” ja prostituutio näytti vähäisemmältä kuin lännen kaupungeissa.⁴⁷⁶ Snowden halusikin kumota perättömät huhut naisten nationalisoinnista. Hänen mukaansa kyseinen kuva oli perustunut bolševikkihallituksen mustamaalaamiseen, ja oli epäoikeudenmukainen venäläisiä naisia kohtaan:

” -- he yrittävät pitää kotinsa puhtaana ilman saippuaa -- heillä ei ole hiiltä tai puuta lämmittämään. Lapset itkevät maitoa ja ruokaa, ja ilman peittoja heidän pienet ruumiinsa

kaupunkiin. Niinpä rautatietyöläiset olivat ensimmäisiä, jotka joutuivat kärsimään hallituksen rangaistuksen uhalla komennetun pakkotyön. Tämä selittäisi miksi Snowden nostaa esille nimenomaan rautatietyöläisen ja alkoholin. Ks. Pipes 1990, 706.

⁴⁷³ Esim. Snowden 1920, 166, 183; Dukes 1923, 254; Ransome 1919, 94–95; Wells 1920, 89.

⁴⁷⁴ Esim. Lenin 1968, 220–223. Artikkelin nimi *Neuvostovalta ja naisen asema*. Julkaistu marraskuussa 1919.

⁴⁷⁵ Clements 221–225; Lenin 1968, 220–223, vrt. Goldman 1923, 212.

⁴⁷⁶ Snowden 1920, 123, 141, 172; Wells 1920, 104–107; Lansbury 1920, 10, 47–48; vrt. Ransome 1919, 121.

jäätyvät -- nämä ovat todellisia Venäjän naisten suruja, eivät mitkään naurettavat tarinat kuvitelluista vääryyksistä [naisten kansallistaminen].”⁴⁷⁷

Tasa-arvo ei kuitenkaan toteutunut yhteiskunnallisessa vaikuttamisessa, eikä työelämässä. Snowdenin mukaan ei ollut mahdollista, että esimerkiksi lukutaidotonta naista hyväksyttäisiin neuvoston jäseneksi – sen sijaan kuka tahansa mies näytti kelpaavan. Toisaalta myöskään tehtaissa ei työskennellyt naisia, vaan he näyttivät olevan useimmiten kotona – heille järjestettiin esimerkiksi kodinsiivouskampanjoita, joissa naisia kannustettiin siivoamaan asuntoja terveyden edistämiseksi.⁴⁷⁸ Lisäksi samat tsaarinnan aikaiset patriarkaaliset traditiot näyttivät jatkuvan vahvasti edelleen. Clementsin mukaan neuvostonaisesta muotoutuikin nopeasti eräänlainen yhdistelmä tsaarinnan ajan kotiin sidotusta naisesta ja bolševismin ihannoimasta itsenäisestä naisesta.⁴⁷⁹ Lewin onkin korostanut, että menneisyys vaikutti neuvostoyhteiskunnassa hyvin aktiivisesti – aikaisemmilta vuosisadoilta periytyneet ”todellisuudet” esiintyivät päällekkäin uuden neuvostotodellisuuden kanssa. Pian vallankumouksen jälkeen Neuvosto-Venäjällä alkoi prosessi, jossa hylättiin marxilaisen tradition ajatukset vapaasta rakkaudesta; nainen nähtiin edelleen tasa-arvoisena kansalaisena, mutta hän muuttui myös vahvemmin takaisin vaimoksi, äidiksi ja vastuunkantajaksi neuvostomallisessa ydinperheessä.⁴⁸⁰ Pahiten maan sosiaalinen kaaos olikin iskenyt perheeseen. Esimerkiksi Wellsin mukaan ”perheen hajoaminen” oli täydessä käynnissä, ja bolševikkihallitus yritti kerätä kodittomiksi jääneitä lapsia huostaansa. Vallankumouksen näkyviä seurauksia olivat myös aikuisiän kynnyksellä olevien nuorten moraalinen rappio. He olivat erkaantuneet perheistään, eikä koulutus tai moraalikasvatus heitä tavoittanut: ”-- heidän joukoissaan esiintyy lisääntyvää laittomuutta, erityisesti seksuaalisissa asioissa, ja tässä elämän vaiheessa heidän käytöksensä ei ole selväjärkistä, vaan karkean puritaanista aina aikuisiälle asti.”⁴⁸¹

Sisällissodan alettua bolševikit hylkäsivät lopullisesti maltillisemmän taloudellisen siirtymisen ja organisoivat tuotannon kommunististen periaatteiden mukaan. Tämä tarkoitti kaiken tuotannon kansallistamista. Talonpojat osoittautuivat haluttomiksi tuottamaan ylimääräistä viljaa, mikä johti nälänhätään kaupungeissa. Koska bolševikkipuolueen periaatteet eivät antaneet mahdollisuutta markkinoiden avaamiseen viljakaupalle, jäi keinoksi vain viljan ottaminen voimakeinoin.⁴⁸²

⁴⁷⁷ Snowden 1920, 173.

⁴⁷⁸ Wells 1920, 104–107; Snowden 1920, 123, 141; Lansbury 1920, 10, 47–48.

⁴⁷⁹ Snowden 1920, 123, 141, 172–174; Russel 1920, 92–93; Lansbury 1920, 10, 47–48; Clements 1985, 222–225.

⁴⁸⁰ Clements 1985, 229–230; Lewin 2006, 345.

⁴⁸¹ Wells 1920, 104–107; Snowden 1920, 171–174; vrt. Goldman 1923, 29–30. Goldmanin haastattelemalla Gorkin mukaan maassa oli vakava ongelma juuri lasten ja nuorten moraalin alenemisen vuoksi.

⁴⁸² Esim. Pipes 1990, 673, 725–727; Luukkanen 1994, 79–81.

Bolševismi oli aina pitänyt talonpoikia eräänlaisena väliluokkana porvariston ja työläisten välillä. Marxin ja Leninin suhtautumista talonpoikiin tutkinut Kingston-Mann toteaa, että perinteisille ortodoksimarxilaisille talonpoika ei paradoksaalisesti koskaan ollut talonpoika, vaan jotain tuottajan, orjan ja proletaarin vaikeasti määriteltävästä välimaastosta. Sisällissodan ja viljapulan myötä talonpoika asettui bolševismissa vahvemmin luokkavihollisen rooliin, mikä omalta osaltaan mahdollisti viljan pakko-otot maaseudulla. Toisaalta bolševikkien tarkoituksena oli aina ollut maaseudun kollektivisointi heti kun se vain olisi poliittisesti mahdollista.⁴⁸³

Esimerkiksi Pipesin mukaan talonpojat välttyivät todelliselta luokkasodalta maaseudulla, sen vuoksi, että puna-armeijan sotilaat jouduttiin komentamaan pois kylistä taistelemaan valkoisten joukkoja vastaan vuodesta 1919 alkaen. Toisaalta myöskään työläiset eivät suostuneet kääntymään talonpoikia vastaan, kuten jyrkimmät bolševikit olisivat toivoneet. Ennen tätä aseistautuneet joukot mellastivat kylissä ja ottivat viljaa pakolla; hyvin usein talonpojat vastasivat tähän hurjalla vastarinnalla.⁴⁸⁴ Kokemuskertomuksissa talonpoikien vastarinta on lievää. Snowdenin mukaan maaseudun väestö purnasi ruoan pakko-otoista ja vihasi sotilaita, jotka tulivat niitä keräämään. Sen sijaan Snowdenin mukaan talonpojat eivät vastanneet väkivallalla, vaan olivat ”myöntyväisiä suostutteluun”. Wellsin mukaan lännessä paisuteltiin talonpoikien ja bolševikkien hiertävää suhdetta. Hänen mukaansa talonpoikien hyökkäyksiä puna-armeijan sotilaita kohtaan tapahtui, mutta ne eivät olleet laajamittaisia. Kyseessä oli ikään kuin luonnollinen prosessi vallanvaihdon jälkeen: ”Tällaisia tapauksia liioitellaan Lontoon lehdistössä talonpoikien kapinana bolševikkeja vastaan. Mitään sellaisia ne eivät ole. Ne tarkoittavat vain sitä, että talonpojat sopeutuvat vallitsevan hallinnon alle.”⁴⁸⁵ Ransomen mukaan taas maaseudun tulevaisuudessa näytti olevan kysymys ennen kaikkea sivistämisestä: talonpoikia ei tulaisi pakottamaan maaseudun kommuuneihin, vaan asia hoidettaisiin ”havainnollistavalla propagandalla” ja opettamalla talonpoikia ”ymmärtämään kommuunityöskentelyn edut”.⁴⁸⁶

⁴⁸³ Kingston-Mann 1985, 184; Pipes 1990, 697, 715–716, 729; Lenin 1968, 218. Leninille talonpojat olivat maatyöläisen ominaisuuden lisäksi, myös ”pikkuisäntiä, omistajia ja kauppiaita”. Tämän vuoksi talonpoikaisto Leninin mukaan ”leijui” porvariston ja proletariaatin välillä. Pipesin mukaan radikaaleimmat bolševikit pitivät myös maatonta köyhää talonpoikaa luokkavihollisena, olihan hän aina potentiaalinen kulakki.

⁴⁸⁴ Russel 1920, 103–104; Pipes 1990, 727, 732–736. Pipesin mukaan keväällä 1918 alkaneet bolševikkien ja talonpoikien väliset vihamielisyydet, johtivat talonpoikien suurimpaan kapinaan Venäjän historiassa. Talonpojat näkivät Pipesin mukaan bolševikkien maatalouspolitiikan, vain heidän kyliinsä tulevana kaupunkilaisryöstäjinä, jotka vaativat sadon luovuttamista, mitä ei ollut tarvinnut tehdä edes maaorjuuden aikana.

⁴⁸⁵ Snowden 1920, 168; Russel 1920, 103; Wells 1920, 20; vrt. esim. Luukkanen 1994, 80.

⁴⁸⁶ Ransome 1919, 99–100. Ransome tuntuu tässä omaksuvan Leninin kansalle toittottaman ajatuksen, siitä, että proletariaatin tulee johtaa talonpoikaisväestö sosialismiin ja taistella saadakseen tämän luokan vaikutusvaltaansa. Ks. Lenin 1968, 218.

Lenin sen sijaan myöntyi länsimaisten vierailijoiden haastattelussa toteamaan talonpojista olevan riesaa bolševikeille. Ongelmana näyttivät olevan nimenomaan rikkaat talonpojat, kulakit. Leninin mukaan asia oli korjattavissa: hyvä bolševikkipuhuja tulisi selittämään talonpojalle kuinka kulakki on hänen luokkavivohollisensa. Talonpoika hoitaisi Leninin mukaan itse loput. Samalla myös ruoan pakkotoimitusten aiheuttama raskaus saatiin säilytettyä rikkaiden talonpoikien harteille.⁴⁸⁷ Kingston-Mannin mukaan bolševikit purkivatkin juuri näihin maaseudun pikkuporvareihin omat – ja koko marxilaisen tradition – perustavanlaatuiset vaikeutensa ymmärtää ja analysoida talonpoikien asemaa vallankumouksessa. Viimekädessä bolševistisen hallinnon ja talouden jälleenrakentamisen vaikeuksista kärsivät juuri talonpojat.⁴⁸⁸

Kokemuskertomukset luovatkin kuvan rauhoittuneesta maaseudusta. Kapinoita ei näyttänyt juurikaan olevan, vaan talonpojat olivat suhteellisen tyytyväisiä bolševikkihallitukseen.⁴⁸⁹ Lisäksi talonpojat näyttivät ajattelevan, että bolševikkihallitus oli huomattavasti heidän vihaamiaan valkoisten joukkoja parempi, olkoonkin, että hyvin harva talonpoika oli edes kuullut sellaisista asioista, kuin proletariaatin diktatuuri tai kolmas internationaali.⁴⁹⁰ Pipesin mukaan maaseudulla palattiin takaisin vanhoihin traditioihin ja tapoihin, koska sisällissota vei bolševikkien huomion. Niinpä Venäjstä tuli yhä vahvemmin pikkumaapalstojen tilkkutäkki. Vaikka paikalliset neuvostot olivat tehneet talonpojille selväksi, että maa oli nyt valtion omaisuutta, näytti esimerkiksi Snowdenista siltä, että talonpoikien keskuuteen oli kehittynyt ennemminkin järjestelmä, jossa pojat perivät isänsä maan.⁴⁹¹

Kokemuskertomusten kirjoittajat eivät sortuneet harhakuvitelmiin venäläisestä yhteiskuntarakenteesta; talonpojat olivat Venäjän suuret massat ja myös kansankuva määrittyi edelleen vahvasti talonpoikien kautta. Toisaalta kirjoittajat kuvaavat talonpojat hyvin homogeeniseksi luokaksi⁴⁹². Talonpojat olivat kokemuskertomuksissa primitiivisiä, ”törkeän materialistisia ja poliittisesti välinpitämättömiä”, eikä heitä kiinnostanut mikään muu kuin heidän maakappaleensa. Edelleen he olivat myös taikauskaisia ja ”aina tekemässä ristinmerkkejä ja

⁴⁸⁷ Snowden 1920, 116; vrt. Russel 1920, 40; Russel 1995, 183–185. Filosofin Bertrand Russel – joka oli mukana samalla vierailulla Leninin luokse – kertoo tämän samaisen Leninin tokaisun jättäneen häneen vahvan vaikutelman ennemmin ”lahkolaisuudesta ja mongolisesta julmuudesta” kuin mistään suurmiehestä.

⁴⁸⁸ Kingston-Mann 1985, 193–194; Pipes 1990, 743.

⁴⁸⁹ Wells 1920, 20; vrt. Pipes 1990, 718. Pipesin mukaan talonpojat päinvastoin suhtautuivat varauksella bolševikkeihin, koska he tiesivät heidän puhuneen kollektivisoinnin käyttöönotosta.

⁴⁹⁰ Wells 1920, 20, 33; Snowden 1920, 16, 168–169; Lansbury 1920, 54–58; vrt. Pipes 1990, 720. Pipesin mukaan suuri osa maasta oli itse asiassa jo ennen vallankumousta talonpoikien hallussa, joten todellisuudessa vallankumouksen heille antamat hyödyt olivat vähäiset, usein negatiiviset.

⁴⁹¹ Snowden 1920, 169; Russel 1920, 77–78; Pipes 1990, 721, 742.

⁴⁹² Todellisuudessa talonpojat olivat hyvin heterogeeninen kansanosia. Ks. esim. Pipes 1990, 720.

suutelemassa kuvia”, vaikka kirjoittajien mukaan he eivät edes olleet uskonnollisia. Ulkoisesti he näyttivät kirjoittajille slaavilaisen rodun perikuvilta: he olivat kookkaita ja vankkoja, vaaleaihoisia, isosuisia ja leveänenäisiä, mutta ennen kaikkea likaisia. Heidän tukkansa ja partansa olivat ikuisessa takussa; vaatteensa syöpäläisten syömiä. Talonpoikien ahkerat vaimot olivat isokokoisia ja heidän pukeutumisen antoi heille ”putkimaisen ulkomuodon”. Heidän jälkeläisensä näyttivät jatkavan vuosisataista traditiota sivistymättömyydessä, joskin Snowdenin mukaan yhdessä kylässä ”eräs pieni poika näytti ylpeästi, että hän osasi kirjoittaa nimensä hyvällä käsialalla.”⁴⁹³ Wellsin näkemys talonpoikien luonteesta antaa hyvän kuvan passiivisen, kykenemättömän ja hyödyttömän historiallisen kansankuvan jatkumosta:

”Talonpojat ovat -- kollektiivisesti typeriä, joskin kykeneviä vastustamaan puuttumista heidän asioihin, mutta kykenemättömiä rakentamaan kaukokatseisuuteen ja organisoitumiseen. Heistä tulee eräänlainen sisällissodan ihmissuo -- he tulvat levittämään tauteja Eurooppaan tai sitten he harhailevat kohti Aasiaa.”⁴⁹⁴

Kaupunkiporvaristo ei juuri osoittanut vastarintaa bolševikkeja vastaan. Heidän vaistonsa kehotti heitä olemaan hiljaa ja välttelemään konfliktia, ja useimmiten he tottelivat uusia hallitsijoita vastarinnatta.⁴⁹⁵ Sen verran hiljaiseksi näytti koko porvariluokka vaienneen, ettei sitä juuri näy kokemuskertomuksissa. Ylempien luokkien yhteiskunnallinen asema näyttikin typistyvän kolmeksi erilaiseksi vaihtoehdoksi. Ensiksikin bolševikkeja vastustaneet ylemmän luokan edustajat näyttivät hävinneen. Mikäli heitä näkyi, he myivät viimeisiä pieniä esineitään kaupunkien toreilla pysyäkseen hengissä. Esimerkiksi Snowden ei ollut ”koskaan nähnyt mitään niin surkeaa kuin näiden poloisten sielujen taistelu elämästä oli.” Toiseksi he olivat menettäneet kaikki etuoikeutensa, mutta olivat suostuneet yhteistyöhön bolševikkien kanssa ja olivat nyt uuden hallinnon palveluksessa ”erityisosajina”; kirjoittajille he olivat joko upseereja, tai entisiä tehtaanomistajia ja insinöörejä, jotka asettuivat lopulta ohjaamaan tehtaiden toimintaa. Kolmanneksi – ja tämä oli kertomusten pääasiallinen kuva – ylemmät luokat näyttivät integroituneen osaksi suuria massoja; kirjoittajien mukaan heidän omaisuutensa oli valtion hallussa, siten heistä oli tullut ”neuvostokansalaisia”.⁴⁹⁶

⁴⁹³ Wells 1920, 88–89; Snowden 1920, 168–169; Lansbury 1920, 134–144; Williams A. 1967/1919, 99–104.

⁴⁹⁴ Wells 1920, 146.

⁴⁹⁵ Pipes 1990, 728.

⁴⁹⁶ Esim. Ransome 1919, 48–54; Snowden 1920, 110–111; Pipes 1990, 728–729; Kingston-Mann 1985, 191–192.

Työläiset joutuivat tarkastelun alle taloudellisesta näkökulmasta; yhteiskunnan tuotantovastuussa olevana kansanosana. Heidän sosiaalisen elämänsä osalta kokemuskertomusten kirjoittajia kiinnosti bolševikkihallituksen mahdollisesti tuomat parannukset työläisten elämään. Työkuri kiristyi ja työläisten oikeudet heikkenivät kevästä 1918 alkaen, mutta toisaalta bolševikit näyttivät myös haluavan hemmotella työläisiä. Niinpä perustettiin erityisiä ”työläisten lepokoteja”; levon ja hyvä ruoan lisäksi, niiden ohjelmaan kuului myös kasvatuksellisia puolia, kuten sivistyneiden pöytätapojen opettelemista, mutta myös ”proletariaatin tietoisuuden vahvistamista”.⁴⁹⁷ Proletariaatin diktatuurin eräänä tärkeänä tehtävänä näyttikin olevan työläisten kasvatus.

Venäjän tiedeakatemian rinnalle perustettiin vuonna 1918 yhteiskuntatieteiden sosialistinen akatemia,⁴⁹⁸ ja samoin esimerkiksi Moskovan yliopisto sai kilpailijan, kun bolševikit perustivat maaliskuussa 1919 influenssaan kuolleelle Jakov Sverdloville omistetun vallankumouksellisen yliopiston. Vastaavanlaisia laitoksia syntyi muihinkin suuriin kaupunkeihin, ja niiden tehtävänä oli kouluttaa valtion ja puolueen johtavaa kaaderistoa. Lisäksi Venäjän yliopistojen yhteyteen perustettiin erityisiä työläistiedekuntia, joiden sekä opettaja- että opiskelijakunta tuli pääosin akateemisen maailman ulkopuolelta.⁴⁹⁹ Kokemuskertomukset luovat positiivisen kuvan työläisten koulutuksesta ja kehittyvästä yliopistolaitoksesta. Yliopistojen määrä oli kirjoittajien mukaan melkein kolminkertaistunut bolševikkien vallankumouksen jälkeen. Opetuksessa painotettiin teknillisiä aloja, mutta myös esimerkiksi historian ja filosofian opiskelu näytti olevan suosittua. Kurssien tarkoitus oli ”antaa työläisille yleinen tieteellinen tietämys omasta tuotannonalastaan, jotta he eivät olisi yksittäisiä koneita tuotantoprosessissa.” Ahkerimmille ja lupaavimmille työläisille annettiin apurahoja, jotta he voisivat opiskella pidempikestoisesti. Bolševikit näyttivät ottavana aikuiskoulutuksen muutenkin vakavasti; aikuisteniltakouluja järjestettiin myös maaseudulla, ja kansa näytti osallistuvan niihin ahkerasti.⁵⁰⁰

5.4. Bolševismi hallitsee

Kuvaa bolševismista käytännön hallitsijana määrittivät yhä voimakkaammin kontrolli ja kuri. Bolševikkien tapa hallita kuvattiin hyvin sekavaksi ja epäjohdonmukaiseksi. Bolševikkien kokoukset vaikuttivat enemmän huutokilpailuilta, kuin asioiden käsittelyltä, saati sitten päätöksen tekemiseltä. Esimerkiksi Pietarin neuvoston toiminta ei länsimaisin silmin täyttänyt lainkaan

⁴⁹⁷ Esim. Wells 1920, 108–109; vrt. Goldman 1923, 71–73; Lenin 1968, 95–96.

⁴⁹⁸ Vuodesta 1923 alkaen Kommunistinen akatemia.

⁴⁹⁹ Mäki-Kulmala 2003, 104–105; vrt. Figes 1996, 165–167.

⁵⁰⁰ Ransome 1919, 120–121; Lansbury 1920, 104–106; Snowden 1920, 100–104; Russel 1920, 73.

lainsäädäntöelimeltä vaadittavia ominaisuuksia. Kokoustilat olivat aina ääriään myöten täynnä edustajia, jotka tupakoivat, keskustelivat, herjasivat ja käyttäytyivät röyhkeästi – ”omistajan elkein”.⁵⁰¹ Mielellään kotimaataan kritisoivalle Wellsille Ison-Britannian parlamenttiin verrattuna neuvoston kokous oli silkkaa epäjärjestystä: ”-- niiden järjestyksessä, rakentavuudessa ja tehokkuudessa oli yhtä paljon yhteistä, kuin isolla kassillisella sekalaisilla hammasrattaita ja vanhanaikaisella, epätarkalla, mutta edelleen käyvällä kellolla.”⁵⁰² Puheen vapaudesta bolševikkien kokouksissa näyttää kirjoittajilla olevan kaksi erilaista näkemystä. Toisaalta Wells ja Ransome antavat olettaa, että kokouksissa sallittiin bolševikkivastaiset mielipiteet, olkoonkin, että usein ne näyttivät jäävän äänekkäiden kommunistien huutomyrskyn alle,⁵⁰³ toisaalta esimerkiksi Snowdenin mukaan kokoukset olivat hyvin yksimielisiä, eikä vastustavia mielipiteitä sallittu – tai ainakin niistä oli esittäjälleen vakavia seurauksia:

”-- jokaista ihmistä, joka uskaltaa olla erimieltä pienessäkin seikassa puolueen periaatteita vastaan, pidetään petturina. Hän joutuu viranomaisten epäilyn alaiseksi, ja saa pelätä päivittäin, sitä milloin hänet julistetaan vastavallankumoukselliseksi ja rangaistaan sellaisena.”⁵⁰⁴

Kirjoittajat panivat myös merkille, että yleisö oli hävinnyt neuvostojen kokouksista, ja päätökset tehtiin ilman kansan valvovaa silmää – samaan tapaan kuin lännen edustuslaitoksissa: ”Vallankumouksen poliittinen jännittävyys on mennyt ohi, nykyään kokouksien seuraajia on yhtä vähän kuin parlamentin alahuoneessa.”⁵⁰⁵ Usein kokoukset olivat myös aseistettujen työläisten vartioimia, eikä kaikkia halukkaita päästetty sisään.⁵⁰⁶

Myös maan talous oli improvisoitu uuteen uskoon. Mustaa pörssiä lukuun ottamatta, kaikki länsimaiseen talousjärjestelmään verrattavat elementit näyttivät hävinneen Venäjältä. Tuotanto oli romahtanut, ja puutetta oli ruoan lisäksi kaikesta käyttötavarasta. Pipesin mukaan bolševikkien ensimmäinen tehtävä sosialistisen talousjärjestelmän saavuttamiseksi oli kaupan eliminointi. Tässä ei kuitenkaan koskaan täysin onnistuttu – niinpä esimerkiksi Moskovassa kaupankäynti näytti olevan edelleen osittain vapaata. Pahimmassa hädässä bolševikit joutuivatkin antamaan periksi, ja talonpojat saivat tuoda tuotteitaan kaupunkeihin kaupattavaksi. Pipesin mukaan myöhempi NEP-

⁵⁰¹ Ransome 1919, 46, 63, 72, 146; vrt. Dukes 1923, 148–349; Wells 1920, 118–120; Snowden 1920, 54–55.

⁵⁰² Wells 1920, 119.

⁵⁰³ Wells 1920, 116; Ransome 1919, 55, 74; vrt. Lewin 2006, 380.

⁵⁰⁴ Snowden 1920, 68; vrt. Dukes 1923, 321.

⁵⁰⁵ Ransome 1919, 63.

⁵⁰⁶ Esim. Snowden 1920, 54–55.

politiikka oli itse asiassa vain vallitsevan tilanteen myöntämistä, sillä kaupankäynti ei koskaan todella loppunut. Kokemuskertomusten mukaan kaikki talouden alat teollisuudesta pankkeihin oli kansallistettu. Silti hallitus näytti olevan ilman tuloja: porvariston varat oli takavarikoitu, eikä maassa näyttänyt olevan verotettavaa kansanosaa jäljellä. Kirjoittajat suosittelivatkin hallitukselle yksityisen kaupankäynti oikeuden palauttamista, jotta ruoka ja tavarat saataisiin kiertämään.⁵⁰⁷

Bolševikit näyttivät pyrkivän kontrolloimaan massojen mieliä joukkokokoonantumisten avulla. Esimerkiksi menševikit arvostelivat bolševikkien järjestämiä kokoontumisia aivopesuksi, ja Dukes nimitti näiden kokoonantumisten luonnetta joukkopsykoosiksi. Leninille nämä kokoontumiset kuitenkin edustivat ”työätekevien todellista demokratiaa”, sillä juuri niissä kehittyi lokakuun kaappauksen jälkeen se työläisten tietoisuus, joka hyväksyi proletariaatin diktatuurin välttämättömyyden.⁵⁰⁸ Kokemuskertomusten kirjoittajat aistivat kuitenkin kokoontumisissa ensisijaisesti kansan pelon; kansan kerääntyessä yhteen, epäluuloisuus ja ilmiannonpelko olivat selkeästi aistittavissa. Venäläiset esimerkiksi saattoivat monotonisesti taputtaa kahdelle täysin päinvastaiselle mielipiteelle.⁵⁰⁹ Kokemuskertomuksissa kuvataan bolševikkien kansalle järjestämiä massatapahtumia vaikuttaviksi spehtaakkeleiksi. Kulissit näyttivät tarkoin harkituilta, sisältäen puoluejohdon ja Marxin kuvia sekä vallankumouksen iskulauseita. Usein osa tapahtumaa olivat erilaiset näytelmät lokakuun vallankumouksesta. Äänekkäät ja lahjakkaat puhujat innostivat yleisöä, jonka jälkeen laulettiin yhdessä Kansainvälinen: ”Jos puhe oli verenpunainen vallankumouspuhe -- kolme säkeistöä laulettiin, jos se taas oli toteutettu hillitymmällä kaavalla, kaksi säkeistöä laulettiin -- jos taas puhuttiin faktoista -- vain yksi säkeistö laulettiin.”⁵¹⁰ Vallankumouspuheita tuettiin orkesterilla ja laululla, jonka melodia iskeytyi toistolla jokaisen läsnäolijan selkäyttimeen: ”Kansainvälisestä tuli unohtumaton sinä iltana, koska -- se laulettiin seitsemäntoista kertaa!”⁵¹¹ Tarkoituksena näyttikin olevan syvälle kansaan iskostuneen vanhan tsaarinaikainen kansallishymni korvaaminen uudella.⁵¹²

⁵⁰⁷ Ransome 1919, 50, 76–78, 95–97; Wells 1920, 12, 19–22; Snowden 1920, 20–21, 146. Pipes 1990, 673–674, 698–702.

⁵⁰⁸ Lenin 1968, 95; Dukes 1923, 199–200.

⁵⁰⁹ Ransome 1919, 57; Dukes 1923, 194; Snowden 1920, 144.

⁵¹⁰ Snowden 1920, 40–41.

⁵¹¹ Ibid.

⁵¹² Snowden 1920, 40–41, 54–55; Dukes 1923, 329–331; Wells 1920, 119; Goldman 1924, XXIV; Russel 1920, 24–25; Kenez 1985, 131. Laajimmin bolševikkien teatraalisia esityksiä on kuvannut Russel. Hänen mukaansa näytelmissä vallitsi aina vastakkainasettelu pahan tsaristisen menneisyyden, ja hyvän kommunistisen nykyisyyden sekä tulevaisuuden välillä. Ks. Russel 1920, 55–64.

Myös julkinen viestintä oli täysin bolševikkien hallussa. Leninin mukaan puhe- ja julkaisuvapautta ei ollut olemassa vallankumousprosessin aikana, eikä vastustajien lehtiä sallittu. Kokemuskertomusten kirjoittajat näyttivät todella uskovan lehdistösensuurin johtuvan sisällissodan poikkeustilasta. Kirjoittajille lehdistön yksipuolisuus aiheutti ongelmia, koska he eivät saaneet omasta mielestään luotettavaa tietoa. Heitä harmitti myös se, että usein juuri äänekkäimmät ja hurjimmat bolševikkipuhujien tekstit päätyivät kansainväliseen lehdistöön, rakentavien linjauksien jäädessä huomiotta.⁵¹³ Lehdistön haltuunoton lisäksi bolševikkipropaganda näytti ylivoimaiselta; niin historioitsijat kuin kokemuskertomusten kirjoittajatkin ovat yhtä mieltä siitä, että puolue oli vienyt sen laadun ja levittämisen uudelle tasolle. Esimerkiksi propagandajunat toimittivat jatkuvasti yksinkertaista, helposti ymmärrettäviin kuviin, kaavioihin ja tilastoihin perustuvaa tietoa kansan pariin; bolševikkien näyttävät julisteet kuvasivat kapitalismin paheita ja neuvostohallituksen menestystä. Länsimaiseen propaganda perinteeseen verrattuna bolševikit tuntuivat olevan edellä valovuosia: ”kokonaisia rakennuksia on sullottu lattiasta kattoon täyteen pamfletteja ja lentolehtisiä, painettuina kaikilla puhutuimmilla maailman kielillä.” Snowden olikin vakuuttunut siitä, että bolševikit ”olivat voittoisia taistelukentällä ennemmin lentolehtisiensä kuin aseidensa takia.”⁵¹⁴

Bolševikit käyttivät myös taitavasti hyödykseen propagandassa Ison-Britannian yöväenpuolueen ja lähetyskuntaa. Snowdenin mukaan he olivat tulleet Venäjälle tarkkailemaan ja tutkimaan maan olosuhteita, mutta bolševikeille lähetyskunta oli länsimaisen työväenliikkeen tunnustus Venäjän vallankumoukselle ja valtaapitävälle hallitukselle. Niinpä lähetyskuntaa käytettiin hyväksi julkisissa kokoontumisissa ja mielenosoituksissa. Sen jäsenten odotettiin pitävän puheita, joista he eivät itse tienneet etukäteen mitään; samaan aikaan puoluelehdet kuvasivat heitä bolševikkijohdon vierellä. Jos tällaisista järjestelyistä kieltäytyi – kuten Snowden kertoo tehneensä – joutui ”epäilyksen ja hiljaisen syrjinnän kohteeksi”. Myös Wells joutui saman ongelmaan eteen Pietarin neuvostossa, jossa hän oli luvannut puhua lyhyesti. Kokous tervehti kirjailijaa ylistäen, mutta myös ohjeisti häntä suhtautumaan kohtuudenmukaisesti uuteen hallitukseen. Tämä kehoitus jätti Wellsin hänen omien sanojensa mukaan kylmäksi: ”Olin tullut Venäjälle arvioimaan bolševikkihallitusta, en ylistämään sitä.”⁵¹⁵

Bolševikkien harjoittama valvonta kohdistui myös suoraan kokemuskertomusten kirjoittajiin. Kirjoittajat huomasivat pian, ettei heidän annettu kulkea vapaasti, tai mennä haluamiinsa

⁵¹³ Snowden 1920, 58–59, 140–141, 151; Wells 1920, 84, 102; Goldman 1923, 50; Lenin 1968, 75; Kenez 1985, 132–139.

⁵¹⁴ Esim. Snowden 1920, 52–53; Ransome 1919, 122–123; Lansbury 1920, 32–34; Kenez 1985, 131–147.

⁵¹⁵ Snowden 1920, 48–51, 60, 67; Russel 1920, 25; Wells 1920, 116–117.

paikkoihin; usein heille näytettiin vain suunniteltuja kohteita. Wells vietiin eräänlaiseen ”näytöskouluun”, jossa venäläiset lapset tunsivat useimmat hänen teoksistaan. Kirjailija oli tästä tietysti hyvillään, kunnes tajusi, että eräässä toisessa koulussa kukaan oppilas ei tiennyt edes hänen nimeään. Snowdenin lähetyskunta oli jatkuvasti bolševikkiviranomaisten ympäröimiä: virallisesti heidät oli lähetetty ”sekä tulkeiksi että suojelijoiksi vastavallankumouksellisilta.”⁵¹⁶ Usein nämä viranomaiset estivät kirjaimellisesti kansan kontaktit länsimaalaisiin. Ei ihme, että Neuvosto-Venäjällä ei voinut tuntea itseään vapaaksi:

”-- vapaus todellakin puuttui, kun koko ajan tunsii olevansa tarkkailun alla, ja hallituksen virkailijat, jotka usein olivat erityiskomission jäseniä, huomioivat jokaisen sanan ja teon, ja ihmiset joiden kanssa puhuit --.”⁵¹⁷

Jos kirjoittajat tunsivat oman vapauden rajoitetuksi, huomasivat he myös, että työläisten vapaus heikkeni. Työläisten tehdaskontrolli oli epäonnistunut, ja erityisosajat oli asetettu jälleen tehtaiden johtoon. Ransome esittää tilanteen juuri niin kuin bolševikit olisivat sen halunneet esitettävän: tehtaita ei enää voitu pitää pelkästään työläisten tuotantovälineinä, vaan ne kuuluivat nyt koko ympäröivälle yhteisölle, siksi koko yhteisöllä oli oikeus päättää tehtaan asioista.⁵¹⁸ Käytännössä koko tuotantovastuun otti käsiinsä ylin kansallinen talousneuvosto. Tästä neuvostosta muodostui pian mahtava bolševikkihallituksen valvonnassa ollut byrokraattinen voima, jonka käsiin Neuvosto-Venäjän talouden tulevaisuus ja suunnittelu uskottiin.⁵¹⁹ Myös työläisten omat autonomiset organisaatiot joutuivat bolševikkien valtaan. Leninin teoreettinen lähtökohta puolueesta, jonka tulisi johtaa ja opastaa massoja vallankumoukseen, ei antanut sijaa ammattiliitoille tai tehdaskomiteoille. Niiden tavoitteena oli tuotannon haltuunotto, mikä bolševikkijohtajan mielestä merkitsisi anarkismia.⁵²⁰ Lenin totesi marraskuussa 1918 neuvostojen kuudennessa yleisvenäläisessä edustajakokouksessa, että ammattiliittojen asema oli muuttunut: niiden tärkeimmäksi tehtäväksi oli tullut edustajien asettaminen ”hallintoelimiin”. Tämä tarkoitti ammattiliittojen ja tehdaskomiteoiden

⁵¹⁶ Wells 1920, 100–101; Lansbury 1920, 97; Snowden 1920, 48–51.

⁵¹⁷ Snowden 1920, 48–49.

⁵¹⁸ Ransome 1919, 71, 113–114; vrt. Lenin 1968, 93–96.

⁵¹⁹ Ransome 1919, 71, 113–114; Russel 1920, 83–85; Lenin 1968, 86, 96; vrt. esim. Pipes 1990, 689–697; Kingston-Mann 1985, 193–194. Ylin kansallinen talousneuvosto (engl. Supreme Council of the National Economy) oli ensimmäinen virallinen askel kohti suunnitelmataloutta. NEP-politiikan aikana nimi muuttui tutummaksi Gosplaniksi, jolla oli yhtä vahva valta Neuvostoliiton taloudessa, kuin kommunistisella puolueella oli maan politiikassa.

⁵²⁰ Lenin 1968, 88; Tucker 1985, 33; Mäki-Kulmala 2003, 84; Pipes 1990, 708–710. Esimerkiksi Tuckerin mukaan Marx itse asiassa oli ollut juuri tällaisten ”anarkististen” autonomisten yhteenliittymien kannalla. Pipes sen sijaan henkilöi työläisten kohtaloa myös kahden bolševikkijohtajan persoonaan: Leninin ja Trotskin näkemykset ihmisluonnosta yleisesti, ja venäläisestä työväestöstä erityisesti estivät suhtautumasta hyväksyvästi vapaaseen työhön tai ammattiliittoihin. Ks. Pipes 1990, 705.

alistamista valtion – käytännössä ylimmän talousneuvoston – alaisiksi.⁵²¹ Snowdenin mukaan Venäjän ammattiliitoilla ei ollut länsimaisia pitkiä perinteitä, ja siksi ne olivat alttiita muutoksille. Helmikuun vallankumouksen jälkeen ammattiliittojen jäsenmäärät olivat kasvaneet nopeasti. Vaikka niihin liittyminen ei Snowdenin mukaan ollut pakollista, vallitsevissa oloissa ammattiliittoihin oli käytännössä pakko liittyä; jaettiinhan suuriosa elintarvikkeista ja esimerkiksi vaatetuksesta niiden kautta.⁵²²

Kokemuskertomusten kirjoittajat tuovat myös varovaisesti esille sen, että työläisiä joutuivat kiristyvän kurin alaisiksi. *Neuvostovallan lähimmissä tehtävissä* Lenin peräänkuuluttaa ”jokapäiväistä rautaista työkuria” ja ”ehdotonta alistumista yhden henkilön, neuvostojohtajan tahtoon työaikana”.⁵²³ Tuottavuuden parantamisen nimissä työläiset pakotettiin työskentelemään kovemmin, samalla heidän saavuttamansa oikeudet kiellettiin. Kaikki mahdollinen työvoima alettiin rekisteröidä ja alistettiin erilaisille työvoimaosastoille, joilla oli suuri määräysvalta yksittäisen työläisen kohtalosta. Näytti siltä, että työläisen oli mentävä minne esimies käski, ja tehtävä pitkiä työpäiviä; myös myöhästymisestä ja hidastelevasta käytöksestä rangaistiin.⁵²⁴

Neuvostoyhteiskunta näytti myös militarisoituvan voimakkaasti. Puna-armeija oli noussut merkittäväksi osaksi neuvostoyhteiskuntaa. Sotilaat näyttivät viisastuneen ja lopettaneen hulinoimisen jo keväällä 1919, ja vuotta myöhemmin puna-armeija näytti valtavalta saavutukselta: ”Se ei vain perustanut itse itseään ja palauttanut järjestystä, vaan – kiitos paljolti ex-pasifisti Trotskin nerouden – siitä on tullut uusi taistelukykyinen Venäjän armeija.”⁵²⁵ Se näytti siis kasvaneen länsimaisella mittapuullakin suureksi ja voimakkaaksi – ehkä pelottavaksikin:

”Kuluneen kahden ja puolen vuoden aikana Venäjän hallitus on kouluttanut ja varustanut suurenmoisen armeijan -- ja se on hyvin erityyppinen verrattuna tsaarin ryysyiseen, välinpitämättömään ja huonosti varustettuun armeijaan, jonka lopulta pettivät korruptoituneet kenraalit ja poliitikot.”⁵²⁶

⁵²¹ Lenin 1968, 117; vrt. Pipes 1990, 703, 708–711.

⁵²² Snowden 1920, 149, 179–181

⁵²³ Lenin 1968, 96; vrt. Mäki-Kulmala 2003, 23.

⁵²⁴ Snowden 1920, 136, 144–149; Russel 1920, 89–91; Lenin 1968, 96; Ransome 51–53; Pipes 1990, 673, 703–708, 711.

⁵²⁵ Wells 1920, 64; vrt. Ransome 1919, 64–65.

⁵²⁶ Snowden 1920, 85.

Armeija pullisteli voimiaan sotilasparaateissa Moskovassa ja Pietarissa, ja sitä näytti ohjastavan voimakas isänmaallinen tunne. Voittoisaksi käyneestä sisällissodasta vapautui talvesta 1919–1920 alkaen puna-armeijan yksiköitä, ja heistä muodostettiin työarmeijoita, joilla näytti olevan suuri merkitys monen alueen jälleenrakentamisessa. Tämä sotilaiden pakottaminen työhön oli osa Trotskin suunnittelemaa laajempaa työvoiman militarisoitua, jonka tarkoituksena oli alistaa sotilaat yhteiskuntaa hyödyttävään työhön ja siviililyöläiset sotilaskuriin.⁵²⁷

Sisällissodan aikana Tšekan rooli sisäpolitiikassa katsottiin niin merkittäväksi, että kirjoittajat keskittyivät pohtimaan pääasiassa sen rakennetta, muiden instituutioiden jäädessä hämäräksi. Kokemuskertomusten kirjoittajien mielipiteet uudesta bolševikkien valtiollisesta poliisista – yleisvenäläisestä erityiskomissiosta – eli Tšekasta, olivat hyvin erilaiset. Snowden korosti komission mielivaltaisuutta, kun taas esimerkiksi Ransome ja Wells huomioivat vain vähän sitä teksteissään. Ransome näytti korostavan erityiskomission väliaikaista luonnetta, ja johdatteli samalla lukijan pois Tšekan varsinaisista toimista. Sen sijaan Dukesille Tšekaan tiivistyi koko bolševikkihallinto: sen asiana oli kohdella kaikkia venäläisiä iästä ja luokasta riippumatta ”kuin koiria”. Wellsille Tšeka näytti olevan jo ohimennyt ilmiö, jota bolševikit olivat käyttäneet työkalunaan vallan vahvistamiseksi. Yhdestä asiasta kirjoittajat olivat yhtä mieltä: Tšeka rajoitti kansalaisvapauksia. Erityiskomissio näytti kiehtovan kirjoittajia, mutta siitä tiedettiin hyvin vähän: sen johdossa oli kylmäverinen ja uskollisesti Leniniä palvova Feliks Dzeržinski⁵²⁸, ja kirjoittajien arvioiden mukaan komissio käsitti useita tuhansia jäseniä. Tšekan miehistö oli Snowdenin mukaan tsaarin julmimmin kohtelevaa väkeä, mutta tärkeä elementti Tšekan jäsenistöä näytti olevan myös Ohranan entiset miehet.⁵²⁹

Ransomen mukaan Tšeka oli muuttumassa kohti avointa poliisia, jo siitäkin syystä, että sen toimet oli nyt alistettu vallankumoustuomioistuimille, joissa jokainen syytetty saisi oikeudenkäynnin ennen tuomiota. Bolševikit olivatkin Ransomen mukaan siirtymässä kohti rauhanajan lainkäyttöä. Niinpä englantilainen lehtimies totesi – hieman pahaenteisesti, jos otamme huomioon neuvostovaltion myöhemmät kehitysvaiheet – että: ”Bolševikkien ei tarvitse enää käydä avoimeen

⁵²⁷ Snowden 1920, 76, 84–87; Pipes 1990, 707–708; Fitzpatrick 1985, 65, 71.

⁵²⁸ Feliks Dzeržinski (1877–1926) puolalaisen aatelisen poika istui tsaarin aikana useita kertoja vankiloissa ja työleireillä. Lokakuun kaappauksen jälkeen Lenin nimitti hänet Tšekan johtoon. Historiankirjoitus tuntee Dzeržinskin yleensä fanaattisena ja häikäilemättömänä kommunistina. Dzeržinskistä tuli pian Stalinin tukija, ja 1924 hän asettui ylimmän talousneuvoston johtoon.

⁵²⁹ Ransome 1919, 72–73; Snowden 1920, 154; Dukes 1923, 44; Wells 1920, 63; vrt. Lansbury 1920, 112–114; ks. myös Pipes 1990, 800–805.

taisteluun vihollistensa kanssa; heidän tarvitsee vain suojella itseään yksittäisiä ihmisiä vastaan.”⁵³⁰ Snowdenin mukaan Tšekan valta ei ollut kuitenkaan häviämässä. Täysin bolševikkijohtoinen erityiskomissio toimi omavaltaisesti, ja vastasi teoistaan vain harvoin varsinaiselle hallitukselle; Figesin mukaan Tšeka olikin valtio valtion sisällä. Tšeka määritti myös merkittävästi myöhemmän Neuvostoliiton hallinnon jäsenistön luonnetta: niin puna-armeija kuin Tšekakin toimivat lukuisien bolševikkien ensimmäisenä hallinnollisena organisaationa⁵³¹. Niinpä Tšekan tapa hallinnoida saattoi olla uusille puolueen jäsenille, jotka eivät juuri tunteneet vallankumousta edeltänyttä bolševikkipuoluetta, ainoa johdanto hallintotyöhön. Snowdenin mukaan ei ollut oletettavissa, että Tšekan alistaminen vallankumoustuomioistuimelle muuttaisi mitään:

”-- kiitos sisällissodan luoman pelon, erityiskomission asema on niin vahva, että sitä itse asiassa pidetään usein varsinaisena hallituksena kaikissa sellaisissa asioissa, jotka ovat tärkeitä. Usein sanotaan, että vain Lenin jää sen aiheuttamaan pelon ulkopuolelle.”⁵³²

Kivisen mukaan neuvostoyhteiskuntaan muodostui ei-toivottuina tuloksina puhekulttuuriin liittyviä tabuja. Se, että jotakin ei saanut sanoa, johti hieman samankaltaisiin tuloksiin kuin sadussa keisarin uusista vaatteista, jossa kansa esivallan pelossa kehuskelee alastoman keisarin kauniita vaatteita. Tšekasta ja sen toimista muotoutui nopeasti juuri tällainen vältely tabu.⁵³³ Tšekan päästäminen irralleen tuotti varmasti toivottuja tuloksia bolševikkihallitukselle, mutta ei-toivotuksi tulokseksi – ainakin jälkeenpäin – voidaan lukea koko yhteiskuntaan uppoutunut epäluuloisuus ja pelko. Tšekan miehistö näytti tunkeutuneen kaikkialle yhteiskuntaan – jopa bolševikkeja ylistänyt George Lansbury tunsikin Tšekan läsnäolon.⁵³⁴ Erityiskomissio pidatti tavallisia syyttömiä kansalaisia satunnaisesti ja usein ilman todisteita. Venäläisiä lähetettiin vankilaa kuukausiksi esimerkiksi siitä syystä, että heillä oli kotonaan hyppysellinen ylimääräisiä jauhoja. Komissio oli myös teloittanut tuhansia ihmisiä ilman oikeudenkäyntejä. Saadakseen haluamansa henkilön pidätetyksi Tšeka oli valmis häikäilemättömiin otteisiin: usein se vangitsi syytetyn perheen.⁵³⁵ Pahimmillaan komission

⁵³⁰ Ransome 1919, 72–75; vrt. Lansbury 1920, vii–x, 109–120. Varsinaisen Tšekan puolustuspuheen voi lukea Lansburyn teoksesta: hänelle Tšeka oli väliaikainen, laillinen, edisti terveyttä [sic!], kitki maasta vain pahimman anarkian ja oli ennen kaikkea vastareaktio liittoutuneiden maihinnousulle.

⁵³¹ Fitzpatrick 1985, 73.

⁵³² Snowden 1920, 155–156; Figes 1996, 631; vrt. Russel 1920, 79; Wells 1920, 63.

⁵³³ Kivinen 2006, 108–110.

⁵³⁴ Lansbury 1920, 120; vrt. Russel 1920, 79, 95; Figes 1996, 642.

⁵³⁵ Snowden 1920, 156–160; Dukes 1923, 103–104; Russel 1920, 79; Goldman 1923, 107–108; Fitzpatrick 1985, 66.

jäsenet olivat niin korruptoituneet, että ottivat osan mustan pörssin kaupasta, jota se oli alun perin komennettu hajottamaan.⁵³⁶

Kukaan ei voinut olla enää varma edes naapuristaan, koska komission agentit kaikkialle. Myös tsaarinaikaiselle Ohranalle tyypilliset provokaattorit olivat palanneet Tšekan palvelukseen. Dukesin mukaan provokaattoreiden tehtävänä oli yllyttää kansalaisia vastavallankumoukselliseen toimintaan, ja pidättää heidät heti kun mielialat kääntyivät hallitusta vastaan.⁵³⁷ Venäläiset eivät uskaltaneet tulla juttelemaan länsimaalaisten kanssa; kontaktit ulkomaalaisiin herättivät välittömästi Tšekan kiinnostuksen. Myös itse kansalaisista näytti tulleen provokaattoreita, koska Tšeka kannusti raportoimaan kaikesta vastavallankumouksellisesta toiminnasta: ”Ihmiset pelkäävät poliisia ja vakoojia, ja vakoojat pelkäävät toinen toisiaan.”⁵³⁸ Bolševikeille mitään edellä kuvatun kaltaista komissiota ei kuitenkaan ollut olemassa; kysyttäessä heiltä Tšekan julmista otteista, he suhtautuivat kysyjään ylimielisesti:

”He kielsivät, että ketään on ammuttu ilman oikeudenkäyntiä. He kielsivät, että mitään tyranniaa olisi olemassakaan. Sen sijaan julistettiin, että erityiskomissio suojeli täydellistä puheen vapautta--.”⁵³⁹

Bolševikkien poliittinen oppositio oli tukalassa asemassa. Porvarillis-liberaaliset ryhmittymät – merkittävimpänä kadetit - näytti lakanneen olemasta. Vasemmistososialistivallankumoukselliset olivat kiinnittyneet hallitusyhteistyöhön bolševikkien kanssa, mutta oikeistososialistivallankumoukselliset ja menševikit asettuivat edelleen poikkitelein hallituksen kanssa. Huhtikuussa 1918 kirjoittamassaan tekstissä *Neuvostovallan lähimmät tehtävät* Lenin leimasi vasemmisto-opposition pahimman luokan vastavallankumouksellisiksi: ”-- sekä menševikit että oikeistoeserrät [suomennos todellakin näin] käyttäytyvät meillä vastavallankumouksen toimeliaimpien -- toimihenkilöiden lailla, taistellen neuvostovaltaa vastaan paljon jyrkemmin, kuin ovat rohjenneet taistella taantumus- ja tilanherrahallituksia vastaan--.”⁵⁴⁰ Vaikka hallitus kohteli kaltoin koko oppositiota, oli se sodan olosuhteista johtuen pakotettu olemaan bolševikkien puolella: ”Kohdatessaan liittoutuneiden ja Koltšakin etenevän voiman, useat oppositiojohtajat taipuvat

⁵³⁶ Esim. Dukes 1923, 103; Goldman 1923, 25; vrt. esim. Figes 1996, 684. Figesin mukaan bolševikkipuolueen alemassa hallinnossa ja Tšekassa korruptio oli massiivista; käytännössä viranomaisia lahjottiin jatkuvasti, ja he itse kävivät kauppaa kaikella tavaralla – aina alkoholista liinavaatteisiin.

⁵³⁷ Dukes 1923, 106.

⁵³⁸ Snowden 1920, 160.

⁵³⁹ Snowden 1920, 157–161; vrt. Russel 1920, 95; Dukes 1923, 60–61, 84.

⁵⁴⁰ Lenin 1968, 80–81, 86–87.

olemaan samaa mieltä heidän kanssaan, ja väliaikaisesti hyväksymään sen, mitä he epäilemättä pitävät tyranniana.”⁵⁴¹

Pidätykset ja vangitsemiset kuitenkin yleistyivät myös muiden vasemmistopuolueiden joukossa. Bolševikkien keskuskomitean toimintaa seurannut Ransome pani merkille vihamielisen suhtautumisen oikeistososialistivallankumouksellisiin: bolševikit eivät käsitelleet oikeistososialistivallankumouksellisten uhkaa puolueiden välisenä konfliktina, vaan yksittäisen puolueen hyökkäyksenä kohti Neuvosto-Venäjää ja sen laillista hallitusta. Niinpä oikeistososialistivallankumouksellisia, jotka eivät hyväksyisi bolševikkien linjaa, näytti odottavan vankila.⁵⁴² Myös menševikit näyttivät joutuvan julkisen lokakampanjan kohteeksi ja heidän merkittävimpiä poliitikkoja pidätettiin; tunnetut menševikit näyttivät katoavan jäljettömiin. Vasemmistososialistivallankumouksellisten asema näytti kaikista turvatuimmalta, mutta myös heidän edustajat tunsivat pelkoa ja epäluuloa bolševikkeja kohtaan.⁵⁴³

Jos vasemmisto-oppositiosta ei juuri näyttänyt olevan uhkaa bolševikeille, niin Kremlille ja Leninille harmaita hiuksia aiheuttivat edelleen laajan maan paikallishallinnot – ne olivat edelleen hyvin eri kannalla kuin hallitus Moskovassa. Maanalaisina vuosina bolševikkipuolueessa oli kehittynyt perinne, jossa paikallisjärjestöihin lähetettiin kaadereita huolehtimaan eri alueiden puoluetoiminnasta. Sama käytäntö jatkui sisällissodan vuosina, eikä keskushallinnon edustajia tervehditty aina ilolla. Toisaalta paikallishallinnot jäivät usein myös oman onnensa nojaan, koska puna-armeija tarvitsi riveihinsä puolueen pätevimmat kaaderit.⁵⁴⁴ Kokemuskertomuksista ilmenee, että paikallisjärjestöt jättivät toteuttamatta Kremlin määräyksiä tai sovelsivat niitä oman harkintansa mukaan. Useissa kylissä pitkät perinteet sosiaalisissa suhteissa estivät luokkavihan muodostumisen, eikä esimerkiksi varakkaimpien omaisuuteen yksinkertaisesti haluttu kajota. Kuten Pipes on asian ilmaissut: ”Kulakit puolustivat kyliään ja kylät kulakkejaan.”⁵⁴⁵

Väkivaltaisuudet tai terrori ovat marginaalisessa osassa kokemuskertomuksissa. Pipes onkin todennut, että Neuvosto-Venäjällä vierailleet länsimaalaiset jättivät usein kertomatta esimerkiksi maassa riehuneista punaisesta ja valkoisesta terroristista; olihan länsi juuri sotinut historian verisimmän sodan, eikä kukaan kaivannut lisää kertomuksia veritöistä. Länsimaalaisten

⁵⁴¹ Ransome 1919, 128.

⁵⁴² Ransome 1919, 20, 108–109, 127–140; Goldman 1923, 43–44.

⁵⁴³ Snowden 1920, 160; Ransome 1919, 10, 20, 108–111.

⁵⁴⁴ Pipes 1990, 678–681; Fitzpatrick 1985, 65.

⁵⁴⁵ Snowden 1920, 61, 115–119; Ransome 1919, 77; Wells 88–99; vrt. Williams A. 1967/1919, 196–210; Pipes 1990, 743.

kertomukissa tyydyttiinkin usein vain myöntämään punaisen terrorin olemassa olo.⁵⁴⁶ Laajamittainen punainen terrori alkoi Leninin murhayrityksen jälkeen; esimerkiksi Ransome myöntää terrorin olleen käynnissä vuonna 1919, mutta ei juuri kiinnitä siihen huomiota. Ransome näyttäisikin korostavan, ettei punainen terrori välttämättä ollut silmitöntä väkivaltaa, vaan Moskovan käskyt jätettiin toteuttamatta useilla alueilla.⁵⁴⁷

Vuoden 1920 lopulla terrori näytti olevan ohitse, eikä vastustajia enää ollut: ”Tšeka oli rajoittamattomin oikeuksin murskannut kaiken opposition punaisella terrorilla.”⁵⁴⁸ Punaisesta terrorista puhuttaessa, korostettiin väkivaltaisten bolševikkien osuutta sen taustalla ” -- sitä [punaista terroria] kontrolloitiin kieromielisten miesten toimesta, ja monia sen toteuttajia innoitti sosiaalinen katkeruus ja vastavallankumouksen pelko--.”⁵⁴⁹ Jos punaisesta terrorista välteltiin puhumasta, niin näyttävät kokemuskertomusten kirjoittajat mielellään tuovan esille – usein ikään kuin herkuttelevan – valkoisen terrorin väkivaltaisuuden; tässä mielessä Pipesin väite väkivallan liikatarjonnasta lännessä ei pidä paikkaansa. Kirjoittajien mukaan valkoinen terrori syntyi ennen punaista, ja oli huomattavasti raaempaa. Punainen terrori oli vähäistä verrattuna siihen mitä esimerkiksi Denikin ja Koltšakin armeijoiden teurastukset olivat: Wellsin ja Snowdenin mukaan valkoisten joukot murhasivat ja kiduttivat mielivaltaisesti. Eivätkä he tyytyneet vain vastustajiinsa, vaan teloittivat syyttömiä talonpoikia, naisia ja lapsia. Lisäksi etenkin juutalaiset joutuivat vainon kohteeksi⁵⁵⁰, ja valkoiset levittivät pilkkukuumeen ja kupan väestöön. Jättämällä murhattujen ruumiit lojumaan taivasalle valkoiset pyrkivät kirjoittajien mukaan murtamaan kansan rohkeuden.⁵⁵¹ Juuri valkoisen terrorin mielivaltaisuus näyttäisi olevan se seikka, joka kirjoittajien mielestä siirsi kansan bolševikkien puolelle, ja vahvisti heidän valtaansa⁵⁵². Kirjoittajien mukaan bolševikit olivat moraalisesti valkoisia vastustajiaan ylempänä, ja ainoastaan edelliset pystyivät kirjoittajien mukana tarjoamaan kansan kaipaamaa turvallisuutta.⁵⁵³ Punainen terrori näytti julmuuksistaan huolimatta olevan hyväksyttävämpää:

⁵⁴⁶ Pipes 1990, 839–840.

⁵⁴⁷ Ransome 1919, 52–53; Pipes 1990, 789. Omien sanojensa mukaan Ransome ei kerro kirjassaan punaisesta terrorista, koska ”fanaatikot himoitsevat todisteita menneiden aikojen terroreista oikeuttaakseen uusia.” Ransome ja Wells sanovatkin keskittyvän vain asioihin, joita kokivat henkilökohtaisesti. Ks. Ransome 1919, viii; Wells 1920, 11–13

⁵⁴⁸ Wells 1920, 63.

⁵⁴⁹ Snowden 1920, 161.

⁵⁵⁰ Ks. Luukkanen 1994, 91. Luukkasen mukaan valkoiset armeijat tulivat tunnetuiksi aggressiivisesta antisemitismistaan.

⁵⁵¹ Snowden 1920, 161–163; Dukes 1923, 306–307; Wells 1920, 64; Goldman 1923, 216–217; vrt. Lansbury 1920, 110–117.

⁵⁵² Myös useat historiantutkijat jakavat saman näkemyksen. Ks. esim. Lewin 2006, 381; Luukkanen 2004, 143–145;

Figes 1996, 717; vrt. Pipes 1990, 822–826.

⁵⁵³ Wells 1920, 62–63; Snowden 113, 161.

”Punainen terrori oli julmaa, pelottavaa -- ja fanaattista, mutta rehellistä. Huolimatta yksilöiden hirmuteoista se loppujen lopuksi tappoi asian ja päämäärän puolesta.”⁵⁵⁴

Bolševikkien tapa hallita Neuvosto-Venäjää sisäisesti näytti siis kehittyvän kohti kurijärjestelmää. Bolševikkien ulkopoliittisiin tavoitteisiin kuului sen sijaan edelleen vahvasti ajatus valtioiden rajat ylittävästä vallankumouksesta. Kokemuskertomusten mukaan maailmanvallankumouksen odotuksen into oli levinnyt nyt myös kansaan, etenkin työläisten pariin. Maailman vallankumouksen teema korostui bolševikkien julkisissa puheissa ja pamfleteissa, olkoonkin, että jo vuonna 1919 Leninin puheiden retoriikassa sen kaltaiset toteamukset kuin ”maailmanvallankumouksen voitto kaikkialla”, olivat muuttuneet muotoon ”voitto edes muutamissa suurimmissa kehittyneissä maissa.”⁵⁵⁵ Toisaalta kirjoittajille oli selvää, että kansalliset huolet käänsivät bolševikkien huomion pois Euroopan ja maailman tilanteesta:

”-- vain harvat neuvostojohtajat eivät ole hyväksyneet -- kansallisempaa ja kotimaisempaa näkökulmaa. He ajattelevat vähemmän maailmanvallankumousta kuin leivän saamista Moskovaan.”⁵⁵⁶

Silti niin bolševikit kuin kansa näytti toistelevan tottuneesti samoja fraaseja maailmanvallankumouksesta; he olivat myös hyvin kiinnostuneita työläisten järjestäytymisestä lännessä. Bolševikit olivat niin tottuneita fantasiaansa maailmanvallankumouksesta, etteivät he suostuneet kuuntelemaan länsimaisten vierailijoiden vakuutteluja siitä, ettei lännessä ollut edellytyksiä vallankumoukselle:

”He ovat tarrautuneet epätoivoisesti uskomukseen, että Isossa-Britanniassa on satojatuhansia vannoutuneita kommunisteja, joita säestää Marxin evankeliumi ja proletariaatin yhteishenki, vallan saavuttamisen ja Ison-Britannian neuvostotasavallan perustamisen aattona. Siitä he pitävät itsepäisesti kiinni kolmen vuoden odottelun jälkeen -- mutta heidän uskonsa heikkenee.”⁵⁵⁷

Myöskään Lenin ei tuntunut ymmärtävän todellista tilannetta lännessä.: ”Hän antoi tietoiselle ja älykkäälle kommunismille huomattavasti suuremman sijan Ison-Britannian politiikassa kuin mitä se

⁵⁵⁴ Wells 1920, 64.

⁵⁵⁵ Esim. Lenin 1968, 198.

⁵⁵⁶ Ransome 1919, 33.

⁵⁵⁷ Wells 1920, 77–78; vrt. Ransome 1919, 55; Goldman 1923, 14–15, 48; Draper 1960, 30–31.

todellisuudessa on.”⁵⁵⁸ Lenin kannustikin lännen kommunisteja vallankaappaamiseen omissa maissaan: ”Hän kehotti kaikkia Ison-Britannian kommunisteja järjestäytymään puolueeksi ja työskentelemään tämän päämäärän eteen. Hän tuntuu uskovan, että vallankumous Isossa-Britanniassa on väistämätön.”⁵⁵⁹ Maailmanvallankumous näytti olevan Leninille yhä kaiken muun edellä.⁵⁶⁰ Neuvosto-Venäjän asema tulevassa maailmanvallankumouksessa näytti olevan bolševikeille selvillä. Marx oli kaavaillut aikoinaan Venäjälle maailman viljavaraston asemaa: vaikka sosialistinen vallankumous koittaisi Venäjällä länsimaiden jälkeen, olisi Venäjän tehtävä jäädä maatalousmaaksi, eräänlaiseksi maailman kyläksi, joka luovuttaisi maailman kaupungin tehtävät lännelle. Bolševikkien mukaan Neuvosto-Venäjistä tulisikin ”Euroopan työläisvaltioiden vilja-aitta”.⁵⁶¹

Maailman vallankumousta levittämään bolševikit perustivat Moskovan Kremlissä maaliskuussa 1919 kolmannen internationaalin, joka tunnettiin pian Kommunistisen internationaalin (Komintern) nimellä. Internationaali näytti olevan alusta alkaen bolševikkien hallinnassa; perustamiskokouksessa paikalla olivat kaikki johtavat bolševikit, mutta muiden maiden edustajina eivät olleet tunnettuja, vaan useimmat heistä olivat Snowdenin sanoin ”maanpaosta palanneita, jotka sattuiivat olemaan paikalla”. Viime kädessä kokous näyttikin olevan Leninin ohjaama. Vaikka kaikkien Euroopan maiden työläisten edustajat eivät olleet paikalla, kolmas internationaali katsottiin perustetuksi. Kokemuskertomusten kirjoittajat ennustivat internationaalille vähäistä merkitystä; näyttihän siltä, että sitä mieltä olivat myös monet bolševikit. Kirjoittajien mukaan heikkoja kansallisia työväenliikkeitä löyhästi yhteen kerännyt järjestö tulisi olemaan toiminnassaan yhtä vaatimaton kuin sen heikoimmat jäsenet. Ennemminkin internationaali näytti julistavan samaa bolševikkien maailmanvallankumouksellista eetosta, johon kirjoittajat olivat jo Neuvosto-Venäjällä tottuneet.⁵⁶²

Viimeistään tappio Puolassa sai bolševikit lopulta hylkäämään ajatukset eurooppalaisesta vallankumouksesta. Bolševikit näkivätkin nyt idän parhaaksi mahdollisuudekseen levittää kommunismia.⁵⁶³ Niinpä bolševikkien huomio Aasiaa ja Lähi-itää kohtaan näytti kasvaneen. Bolševikkien merkitys Bakulla syyskuussa 1920 järjestetyssä Aasian proletariaatin kongressissa

⁵⁵⁸ Snowden 1920, 117.

⁵⁵⁹ Snowden 1920, 118.

⁵⁶⁰ Snowden 1920, 117–121; vrt. Ransome 1919, 55; Goldman 1923, 49; Russel 1920, 37–39.

⁵⁶¹ Mežujev 2006, 81; Lenin 1968, 223; Ransome 1919, 52–57; vrt. Russel 1920, 150–151.

⁵⁶² Ransome 1919, 141–144; Dukes 1923, 403; Snowden 1920, 120–122. Kokemuskertomusten kirjoittajien mukaan kolmas internationaali perustettiin, koska aikaisempi toinen internationaali ei kyennyt estämään maailmansotaa, vaan sen jäsenet liittyivät sotaan tukeviin hallituksiin.

⁵⁶³ Esim. Russel 1920, 108–115; Figes 1996, 703. Figesin mukaan sota Puolaa vastaan osoitti bolševikeille, ettei sen armeija ollut tarpeeksi vahva voittamaan edes lännen pienten valtioiden armeijoita.

kuvattiin kokemuskertomuksissa suureksi: Zinovjevin johdolla bolševikit kannustivat idän työläisiä taisteluun brittiläistä imperialismia ja kapitalismia vastaan.⁵⁶⁴ Wellsin mukaan bolševikeilla ei kuitenkaan näyttänyt olevan todellista käsitystä siitä mitä he olivat Bakulla tekemässä – Figesin mukaan kongressin vaikutus jäikin mitättömäksi. Bolševikkeja tuntui motivoivan vain kosto sisällissodassa valkoisia tukeneille briteille:

”Epäilen, että heillä ei ole mielessään mitään selkeämpää kuin vastahyökkäys brittiläistä hallitusta vastaan Mesopotamian ja Intian lävitse --. Tämä vastahyökkäys olisi yhtä kömpelö ja typerä kuin ne hyökkäykset joita vastaan se hyökkäisi.”⁵⁶⁵

Lännen ei siis juurikaan tarvinnut pelätä bolševikkien tuomaa maailmanvallankumousta. Toisaalta kirjoittajien mukaan lännen omalla työväenluokalla oli niin suuret poliittiset ja taloudelliset vapaudet, ettei se ryhtyisi bolševistiseen vallankumoukseen. Länsimainen sosialismi kun oli matkalla omin voimin parempaan tulevaisuuteen:

”-- vallan saavuttaminen väkivalloin ja sen ylläpitäminen pakolla -- eivät ole luonnollista sosialistiselle järjestelmälle, joka on saavutettu vähitellen ja harmoniassa ihmisten toiveiden ja kehittyvän älyn kanssa.”⁵⁶⁶

5.5. Valoa tunnelin päässä – kulttuuri sinnittelee

Kasvatus oli aina ollut tärkeällä sijalla Leninin ajattelussa – hänelle kasvatus oli aina poliittista. Hän totesikin, että kommunismin rakentaminen edellyttäisi pitkää vähintään yhden sukupolven mittaista koulutusprosessia. Leninin oma sukupolvi ei kommunismia tulisi näkemään, mutta nuorisosta tulisi tuon uuden yhteiskunnan rakentajia.⁵⁶⁷ Neuvostokaanonissa edellinen tarkoitti kasvatuksen valjastamista osaksi kulttuuria, jossa todellinen kansalainen antoi oman panoksensa kommunistisen utopian tavoittamiseksi.

Bolševikit asettivat vallankaappauksen jälkeen yhdeksi päätehtävistään kansan sivistämisen. Bolševismin perustavana ajatuksena oli, että kansa tarvitsisi paremman tietoisuuden historiallisen

⁵⁶⁴ Wells 1920, 80–83; Russel 1920, 35, 111; Snowden 1920, 187; Lenin 1968, 230–234; Figes 1996, 703–704.

⁵⁶⁵ Wells 1920, 81; vrt. Figes 1996, 703–704.

⁵⁶⁶ Snowden 184–186; vrt. Russel 1920, 143–145; Wells 1920, 139.

⁵⁶⁷ Lenin 1920; Tucker 1985, 34; McClelland 1985, 115; Luukkanen 2004, 145–146; ks. myös Lansbury 1920, 68. Lansburyn mukaan kommunismi saavutettaisiin Neuvosto-Venäjällä kahden sukupolven kuluessa.

subjektin roolissaan. Neuvosto-Venäjän alkuvuosina kasvatuserformi hoidettiin hyvin autonomisena prosessina, ikään kuin sisällissodasta ja maan oloista välittämättä. Yhdessä yössä kokonainen tsaarinaikainen kasvatusjärjestelmä pyrittiin pyyhkäisemään pois käytöstä. Tavoitteena oli korvata se ilmaisella yhdeksänvuotisella oppivelvollisuudella. Kouluissa oli tarkoitus panostaa käytännön oppimiseen, niin sanottuun polytekniseen koulutukseen – yhdysvaltalaisen kasvatustieteilijän John Deweyn⁵⁶⁸ hengessä. Kansalaisten luokkatietoisuus saavutettaisiin Leninin mukaan myös pedagogisen prosessin myötä, joten tulevaisuuden työläisistä oli tarkoitus kouluttaa itsensä herroja, joilla oli syvä ymmärrys niin työstä kuin taloudestakin.⁵⁶⁹

Kokemuskertomusten kirjoittajat näyttivät olevan suhteellisen yksimielisiä siitä, että bolševikkihallitus edistyi koulutuspolitiikassaan; lasten edut tulivat heti armeijan jälkeen. Kirjoittajien mukaan bolševikit olivat avanneet paljon lisää kouluja, ja asettaneet peruskoulutuksen seitsemäntoista ikävuoteen asti ilmaiseksi. Samalla he pyrkivät järjestämään kouluruoan, -materiaalit ja vaatetuksen lapsille. Lapset näyttivätkin iloisilta ja hyvinvoivilta; myös heidän kouluruokansa oli hyvälaatuista. Toisaalta kirjoittajat myös huomasivat, että koulut olivat myös hyvin eriarvoisessa asemassa jopa samassa kaupungissa. Usein koulutuksen järjestämiseen ei riittänyt resursseja, ja lapset hortoilivat päivät kaupunkien kaduilla. Lisäksi kaikesta opetusmateriaalista, kirjoista pulpetteihin oli puutetta. Myöskään venäläiset vanhemmat eivät näyttäneet ymmärtävän koulutuksen tärkeyttä, eivätkä kannustaneet lapsiaan kouluun.⁵⁷⁰ Uskonnonopetus oli kitketty pois kouluista – esimerkiksi jumala -sanaa ei saanut käyttää opetuksessa, ja uudistukset olivat muutenkin saaneet koulut hämmennyksen valtaan. Varhaista neuvostokasvatusta tutkinut McClelland on todennut, että useilla opettajilla ei ollut mitään ajatusta siitä, mitä heiltä todella vaadittiin; niinpä he jatkoivat perinteisin käytäntein.⁵⁷¹ Kokemuskertomukset luovat kuvan tiukasti poliittista päämäärää ajaneista kouluista, olkoonkin, ettei niiden henkilökunta ollut pelkästään kommunistista:

⁵⁶⁸ Yhdysvaltalainen filosofi John Dewey (1859–1952), oli yksi 1900-luvun merkittävimmistä kasvatustieteilijöistä. Filosofiansa hän on luetaan usein pragmatismien perustajaksi, ja kasvatustieteilijänä hän oli yhdysvaltalaisen progressiivisen liikkeen johtaja. Ks. Dewey John (www).

⁵⁶⁹ Lenin 1920; Lenin 1945, 16–19; McClelland 1985, 115–116.

⁵⁷⁰ Esim. Wells 98–102; Snowden 1920, 94–98; vrt. Goldman 1924, XXX.

⁵⁷¹ McClelland 1985, 117. Myös uskonnonopetus näytti jatkuvan kouluissa ja ikonit kiinnitettiin tottuneesti asuntoloiden seinille. Ks. Snowden 1920, 102–103; Luukkanen 1994, 82–86.

”Monet poliittisesti epäilynalaiset ja avoimesti nykyisiä vallitsevia poliittisia olosuhteita vastustavat miehet ja naiset, joilla on edelleen halu palvella Venäjää, ovat löytäneet näistä kouluista tehtävän johon voivat tarttua hyvin sydämin ja omintunnonin.”⁵⁷²

Jokin kasvatuksessa näytti menevän kuitenkin vikaan, sillä lapset toistelivat dogmaattisia totuuksia kommunismista: ”-- tunnistimme isän sanat lapsen huulilta. Kuulimme saman puheen diktatuurista ja työläismassoista -- ja samat ennustukset maailmanvallankumouksesta--.”⁵⁷³ On vaikea kuvitella, että koulut pystyivät tällaisissa olosuhteissa kannustamaan tavoiteltuun aktiiviseen osallistumiseen. Snowdenin mukaan koulutuksesta puuttuikin ”vapaa ajattelu, havainnointi ja totuuden etsiminen”.⁵⁷⁴

Bolševikkien keskuudessa kamppaili kaksi kasvatussuuntausta. Lunatšarskin tukijoihin kannattivat yleistä yhteistä koulua ja ohjelmaa, jossa kasvatuksella yksilöistä tehtäisiin luokkatietoisia. Toisaalta tällä ryhmittymällä oli myös vahvat vastustajat, joiden tavoitteena oli saada koulutus tuottamaan mahdollisimman nopeasti työvoimaa maan teollisuudelle. Jälkimmäinen suuntaus edusti bolševikkien vähemmän koulutetun ja niin sanotun kovemman siiven näkemyksiä. Tälle ryhmälle oli tyypillistä, että he leimasivat koulutuksen, joka ei tähännyty työläisammattiin, jäänteeksi porvarillisesta menneisyydestä. Lenin häilyi näiden kahden linjan sovittelijana; lopulta bolševikkikasvatuksesta tuli eräänlainen kompromissi kahden ryhmittymän välillä.⁵⁷⁵

Kaikille yleinen ja yhteinen koulu näyttikin saaneen kokemuskertomuksissa kilpailijan. Bolševikit olivat perustaneet ammatilliseen koulutukseen tähtääviä proletaarikouluja, joiden tarkoituksena oli kasvattaa nuorista ammatinosaajia. Proletaarikouluja perustettiin esimerkiksi tehtaiden yhteyteen tai varakkaiden entisiin asuntoihin. Nämä koulut olivat tarkoitettu esimerkiksi sellaisten vanhempien lapsille, jotka eivät kyenneet huolehtimaan jälkikasvustaan. Wellsin mukaan koulut olivatkin bolševikkien ratkaisu maassa vallinneeseen sosiaaliseen kaaokseen ja perheiden heikkoon tilaan. Koulut toimivat myös asuntoloina, joissa jokaisen uuden tulijan terveys tarkastettiin, minkä jälkeen he siirtyivät ”moraaliseen karanteeniin”, jossa heidän tapojaan ja taipumuksiaan tarkasteltiin. Lopuksi päätettiin millaista opetusta lapselle annettaisiin.⁵⁷⁶ Edellinen on kuva vain suurimpien kaupunkien koululaitoksista; suurin osa Neuvosto-Venäjän lapsista ei käynyt mitään koulua.

⁵⁷² Wells 1920, 107; vrt. Snowden 1920, 99.

⁵⁷³ Snowden 1920, 66; vrt. Russel 1920, 67. Todellisuudessa suhtautuminen uskontoon vaihteli alueellisesti jyrkästi, ja uskonnon opettaminen jatkui useissa kouluissa. Ks. McClelland 1985, 117.

⁵⁷⁴ Snowden 1920, 96–99; Dukes 1923, 359; Wells 1920, 98–107; Lansbury 1920, 93–95; Ransome 1919, 45, 119–121.

⁵⁷⁵ McClelland 1985, 116–127.

⁵⁷⁶ Wells 1920, 105–106; Snowden 1920, 97–99.

Vuonna 1914 puolet Venäjän lapsista aloitti koulun, mutta vielä niinkin myöhään kuin vuonna 1925 aloittaneiden määrä oli edelleen sotaa edeltävää tasoa alhaisempi. Pahemman asiasta teki se, että vain puolet koulun aloittaneista pysyi mukana enemmän kuin kolme vuotta.⁵⁷⁷ Tämä johtui siitä, että maaseudulla koulutukseen ei juuri panostettu. Vaikka kokemuskertomusten kirjoittajien mukaan bolševikkien tavoitteena oli tulevaisuudessa ylettää koulutus maanlaajuiseksi, ei sisällissodan aikana ollut mahdollista jättää maata viljelemättä. Talonpoikien lapsille suunniteltiin annettavan koulutusta vain talviaikaan, jolloin kaikkea työvoimaa ei tarvittu pelloilla.⁵⁷⁸

Perinteinen ainutlaatuinen venäläinen kulttuuri näytti edelleen kukoistavan maassa. Kokemuskertomusten kirjoittajien mukaan bolševikihallitus tuki taiteen tekemistä, ja toi sen kansan ulottuville:

”Kukaan ei voi kritisoida bolševikihallitusta eräästä asiasta, ja se on heidän kannustus sekä suojele taidetta kohtaan. -- bolševikit ovat näyttäneet viisautensa, jättämällä tähän asti vahingoittamatta venäläisen elämän taiteellisen puolen.”⁵⁷⁹

Venäläiset kokoontuivat edelleen esimerkiksi innostuneesti keskustelemaan niin uudesta kuin vanhastakin taiteesta.⁵⁸⁰ Teatterit ja konserttitalit olivat täynnä päivittäin, ja esitysten taso näytti olevan vähintään länsimaiseen verrattavaa. Venäjän teatterit olivat säilyneet vallankumouksen kaaokselta kunnossa: ”Kukaan ei halunnut ryöstää teattereita, niinpä taiteilijat pystyivät tapaamaan ja työskentelemään niissä.”⁵⁸¹ Teatteritaiteilijoille maksettiin hyvää palkkaa ja he nauttivat etuuksista. Teatterit olivat pääasiallisesti maksuttomia, joskin sotilaat ja ammattiliitojen jäsenet olivat etuoikeutettuja sisäänpääsyyn; yleisö näyttikin olevan pääsääntöisesti työväenluokkaisia naisia ja miehiä.⁵⁸²

Sen sijaan tsaarin aikaista taide-esineistöä siirrettiin varastoihin. Vallankumouksen jälkeen vanhat taide-esineet saivat väistyä taidegallerioista, koska bolševikit ottivat tilat johonkin heidän mielestään tärkeämpään käyttöön. Taideteokset merkattiin ja rekisteröitiin, sekä lopulta varastoitiin. Wellsistä vaikutti siltä, että bolševikit eivät yksinkertaisesti tienneet miten suhtautua vanhaa valtaa edustaneisiin taide-esineisiin ja maineikkaisiin gallerioihin:

⁵⁷⁷ McClelland 1985, 122.

⁵⁷⁸ Esim. Snowden 1920, 101.

⁵⁷⁹ Snowden 1920, 70–71; vrt. esim. Russel 1920, 45–46.

⁵⁸⁰ Ransome 1919, 59–63, 93–94; Wells 1920, 34–36; Snowden 1920, 71–80

⁵⁸¹ Wells 1920, 35.

⁵⁸² Ransome 1919, 59–63, 93–94; Wells 1920, 34–36; Snowden 1920, 71–80

”Tämä tavara ei näytä millään tavalla kuuluvan tähän uuteen maailmaan, jos se nyt ylipäättänsä on uusi maailma mitä Venäjän kommunistit ovat rakentamassa. He eivät koskaan ennakoineet, että joutuvat tekemisiin tällaisten asioiden kanssa. -- miten suoriutua ongelmasta, jossa yksityisten palatsien kaupunki pitäisi muuttaa kommunistien kokoontumispaikaksi.”⁵⁸³

Kokemuskertomusten kirjoittajien mukaan bolševikkien pyrkimyksenä oli myös parantaa kirjallisuuden saatavuutta kansalle. Esimerkiksi kirjastojen määrä näyttikin kasvaneen kautta maan. Vaikka uutta kirjallisuutta ja runoutta kirjoitettiin vain hieman, ja kansalle näytti olevan tarjolla pääasiassa mittavia määriä marxilaista kirjallisuutta – etenkin Marxin ja Leninin teoksia – antoivat kokemuskertomusten kirjoittajat myös tunnustusta siitä, että bolševikit painattivat edelleen venäläisiä klassikoita ja panostivat käännöskirjallisuuteen.⁵⁸⁴ Bolševikit näyttivät erotuvan edukseen, lännen kulttuuriteollisuuden rinnalla: ”-- täällä on meneillään kirjallisuustehtävä, joka olisi käsittämätön rikkaassa lännessä -- Yhdysvaltojen ja Ison-Britannian massojen henkinen ruoka hupenee, ja pian häviää, eikä kukaan vallanpitäjistä välitä vähääkään.”⁵⁸⁵

Kulttuuriälymyksen, intelligentsijan tilanne näytti kuitenkin heikolta. Perinteisesti venäläinen intelligentsija oli pitänyt itseään luokattomana, mutta syksyn 1917 jälkeen useimmat koulutetut ihmiset kääntyivät vastustamaan bolševistista vallankumousta; bolševikeillehan intelligentsija kuului ”sosialistiselle vallankumoukselle vihamieliseen luokkaan”. Bolševikit kuitenkin tarvitsivat älymystön ammattitaitoa tärkeimmillä yhteiskunnan aloilla, kuten pankkitoiminnassa, teollisuudessa ja sotavoimissa. Leninin käsityksen mukaan kapitalismin kulttuuri, tiede ja tekniikka olivat vain rikasta vähemmistöä varten.⁵⁸⁶ Hänen mukaansa – toisin kuin karkeimpien bolševikkijäsenten – oli kuitenkin väärin olettaa, että sosialistinen kulttuuri syntyisi tyhjästä; se oli rakennettava kapitalistisesta kulttuurista, sen edustajien avulla.⁵⁸⁷ Toisaalta Neuvosto-Venäjän

⁵⁸³ Wells 1920, 51–52; Fitzpatrick 1985, 69–72.

⁵⁸⁴ Myöhemmin Neuvostoliitossa panostettiin mittavasti Marxin ja Engelsin kääntämiseen ja toimittamiseen, muun käännöskirjallisuuden jäädessä heikommalle huomiolle. Ks. Mežujev 2006, 77.

⁵⁸⁵ Wells 1920, 47–48; vrt. Ransome 1919, 121–123; Lewin 2006, 343. Lewinin mukaan neuvostoyhteiskunta ei ollut ainakaan eräällä tavalla suljettu muulta maailmalta: käännettyyn ulkomaiseen kaunokirjallisuuteen panostettiin. Lewinin mukaan lukuisat käännökset olivat oivallisia ja neuvostokansalaiset olivat kirjojen suurkuluttajia – olkoonkin, että kirjat olivat tarkoin valittuja.

⁵⁸⁶ Lenin 1945, 13–22. Lenin myönsi siis proletariaatin diktatuurin tarvitsevan intelligentsijaa, mutta jyrkempää puoluejäsenistöä miellyttääkseen, esitti älymystön heille eräänlaisena työkaluna koneen kunnossa pitämiseksi.

⁵⁸⁷ Fitzpatrick 1985, 71–72; Russel 1920, 46–47; Lenin 1968, 83, 202–203. ”Meillä on porvarillisia asiantuntijoita eikä ole mitään muuta”, Lenin toteaa huhtikuussa 1919 kirjoitetussa tekstissä *Neuvostovallan saavutuksia ja vaikeuksia*. Lenin asettaa yhdeksi haastavimmaksi tehtäväksi ”porvarillisten spesialistien” pakottamisen palvelemaan sosialismia.

tilanne oli niin hektinen vuosina 1917–1921, etteivät bolševikit voineet huomioida tiedemaailmaa. Myös maailmanvallankumous oli tulossa, joten miksi huomioida norsunluutorneissa piilottelevia akateemikkoja; pianhan luotiin jotain aivan uutta.⁵⁸⁸ Bolševistisessä yhteiskunnassa ei näyttäneenkään olevan tarvetta tieteen tai kulttuurin ammattilaisille: ”Uudessa karkeassa sosiaalisessa organisaatiossa, joka taisteli ryöstöjä, murhia, ja villeintä epäjärjestystä vastaan, ei ollut paikkaa heille; se oli unohtanut heidät.”⁵⁸⁹

Valoa oli kirjoittajien mukaan kuitenkin näkyvissä, sillä bolševikkien luovasiipi pyrki parantamaan tieteen asemaa avaamalla uusia yliopistoja ja tutkimuslaitoksia. Wells vieraili Pietarissa eräässä jälkimmäisistä, missä intelligentsijan huonontunut asema näkyi selvästi. Venäläisen tiedeyhteisön oli täysin eristäytynyt muusta maailmasta, eikä se ollut tietoinen viimeisimmistä tieteellisistä askeleista. Käytännössä ilman mitään resursseja tai materiaaleja, tiedettä kuitenkin tehtiin. Venäläiset tiedemiehet⁵⁹⁰ arvostivat perinteisesti tietoa enemmän kuin leipää, mutta nyt monet heistä olivat menettäneet elämänhalunsa; kuolleisuus heidän joukossaan kuvattiinkin suureksi. Hyvistä aikeista huolimatta, bolševikkien sokea marxilainen toiminta, oli johtanut tieteen romahdukseen:

”Julmalla marxilaisella filosofialla, joka jakaa kaikki ihmiset porvareihin ja proletaareihin, ja joka näkee kaiken elämän typerän yksinkertaisena luokkasotana, ei ole tietämystä siitä millaiset olosuhteet tulee turvata kollektiiviselle henkiselle elämälle.”⁵⁹¹

Kirkko ja uskonnot saivat olla suhteellisen rauhassa. Kevääseen 1918 asti kestäneen ”hengähdystauon” jälkeen, bolševikkien suhtautuminen kirkkoa kohtaan jyrkkeni. Luukkasen mukaan ortodoksiseen kirkkoon, sen edustajiin ja symboleihin alkoi kohdistua organisoitua väkivaltaa, mutta kaikesta huolimatta uskonnolliset organisaatiot saivat toimia suhteellisen vapaasti. Mikään sosialistisen vallankumouksen jälkeinen ”verinen sunnuntai” ei innostanut monenkaan bolševikin mieltä.⁵⁹² Kokemuskertomusten kirjoittajat pitivät bolševikkien yleistä linjaa

Myös Pipes muistuttaa, että bolševikkien oli esimerkiksi sallittava vihaamiensa pankkiirien osittainen palaaminen talouselämään, jotta maan tila oli mahdollista vakauttaa. Niinpä esimerkiksi Pietarin osakepörssi avattiin yhtäkkiä keväällä 1918. Ks. Pipes 1990, 677.

⁵⁸⁸ Mäki-Kulmala 2003, 104.

⁵⁸⁹ Wells 1920, 38; Russel 1968, 143. Vasta sisällissodan jälkeen ja NEP-politiikan aikakaudella alkoivat yliopistojen ”uudelleen järjestelyt”, jolloin ne menettivät autonomiansa. Tämän jälkeen valistusasian kansankomissariaatti määräsi niiden toiminnasta. Ks. Mäki-Kulmala 2003, 105.

⁵⁹⁰ Tässä voi käyttää maskuliinista termiä *tiedemies*, koska naisia kokemuskertomusten tieteentekijöiden joukossa ei ollut.

⁵⁹¹ Wells 1920, 38–49; vrt. Snowden 1920, 100–104; Ransome 1919, 71, 113–114.

⁵⁹² Luukkanen 1994, 61–65, 71, 79–84; Dukes 412–413.

vihamielisenä kaikkia uskontoja kohtaan. Vaikka bolševikit olivat kirkon ja valtion erottamisen kannalla, eivät he kuitenkaan halunneet loukata uskovia ihmisiä, eikä sitä kautta instituutiota, jolla oli niin valtava vaikutus ihmisiin. Toisaalta sisällissodan vuosina bolševikeille suhteet uskonnollisiin organisaatioihin olivat vähemmän tärkeitä. Pietarissa uskonnon harjoittaminen näytti kadonneen katukuvasta – joskin esimerkiksi bolševikkien yhdessä voimakkaimmista tukipaikoista, Putilovin tehtailla oli edelleen seinillä isot ikonit – mutta muualla kirkot ja kappelit olivat avoinna; esimerkiksi Moskovan kirkkojen kellot soivat edelleen. Tämä oli tietysti kirjoittajista hieman merkillistä: Moskovassa sijaitsivat vierekkäin maailman kauneimmat kirkot ja maailman ensimmäisen ateistisen hallituksen päämaja. Ihmiset harjoittivat uskontoa avoimesti myös muualla Neuvosto-Venäjällä: he tekivät ristinmerkkejä sekä suutelivat kirkkojen pyhiä kiviä ja ikoneja..⁵⁹³

Kirkon todellinen vaikutusvalta kansaan näytti kuitenkin kadonneen. Niinpä venäläiset kuvattiin ihmisinä, joilla oli materialistinen tarve kuvien palvomiseen; edustivat kuvat sitten taikauskoa tai marxismia. Venäläiset eivät viimekädessä olleetkaan kiinnostuneita kuin ”välittömästä tyydytyksestä”. Niinpä he eivät olleet lopulta uskonnollisiakaan, eikä kirkolla ja papistolla ollut todellista valtaa kansan sieluista:

”Ortodoksinen pappi on hyvin erilainen kuin katolinen virkaveljensä Länsi-Euroopassa; hän on itse yleensä likainen ja lukutaidoton talonpoika, ilman vaikutusvaltaa ihmisten haluihin tai omatuntoihin. Ortodoksiassa -- ei ole rakentavaa voimaa.”⁵⁹⁴

Bolševikit olivat kuitenkin ryhtyneet toimiin uskonnon hävittämiseksi; avoimen hyökkäyksen välttämiseksi bolševikit turvautuivat strategiaan, jonka tarkoituksena oli Venäjän kirkon eristäminen yhteiskunnallisesta toiminnasta. Luukkasen mukaan tämän eristämispolitiikan tarkoituksena oli, rohkaista hallitukselle lojaaleja hallintohenkilöitä antibolševististen kirkollisten organisaatioiden ja edustajien vainoamiseen. Lisäksi tarkoitus oli muuttaa kirkko epäpoliittiseksi vaikuttajaksi; siksi katsottiin paremmaksi sallia edelleen myös uskonnolliset riitit.⁵⁹⁵ Olkoonkin, että pahimmillaan bolševikkien omat kurimenetelmät muistuttivat kristinuskon historian synkimpiä hetkiä: ”Tšeka tarjoaa laatuunkäyvän vastineen peukaloruuvien ja liekehtivien rovioiden inkvisitiolle”⁵⁹⁶, näyttivät uskonnonvastaiset ponnistelut kokemuskertomuksissa ponnettomilta; esimerkiksi Marxilta

⁵⁹³ Wells 1920, 88, 124–125; Russel 1920, 97; Dukes 1923, 412; Ransome 1919, 64; Snowden 1920, 102–103, 170; Lansbury 1920, 44–47, 51–52; Lenin 1945, 45, 65; Luukkanen 1994, 61–65, 71, 79–84.

⁵⁹⁴ Wells 1920, 89; vrt. Snowden 1920, 103–104; Lansbury 1920, xv. Ortodoksinen kirkko kuvattiin korruptoituneeksi ja valheelliseksi.

⁵⁹⁵ Luukkanen 1994, 82–86.

⁵⁹⁶ Snowden 1920, 103–104.

periytynyt lause ”uskonto on oopiumia kansalle” Moskovan Punaisella torilla sijainneessa jättimäisessä banderollissa ei näyttänyt tekevän minkäänlaista vaikutusta kansalaisiin. Toisaalta bolševikkien joukoissa näytti olevan myös henkilöitä, jotka uskoivat kirkon ja valtion erottamisen johtavan moraalisesti parempaan uskontoon, koska uskonnollisen saarnaamisen ja pappien taso paranisivat.⁵⁹⁷ Esimerkiksi George Lansbury uskoi uuden kirkon syntyvän yhteistyössä bolševikkien kanssa:

”--Venäjän kirkko tulee nousemaan puhdistettuna ja pyhitettynä -- ja koko sydämensä tarkoituksella liittyy Leniniin ja hänen tovereihinsa uuden moraalisen ja materiaalsen elämän luomisessa tähän suureen kansankuntaan--.”⁵⁹⁸

Mežujevin mukaan jo 1800-luvun lopulla Venäjällä oli paljon marxilaisia, jotka pitivät Marxia uudesti syntyneenä profeettana, jolle oli suotu tieto historian salaisuuksista. Bolševikkien valtaannousun jälkeen tämä usko vahvistui, tai sitä vahvistettiin. Venäläisen kansan historiallisella luonteella, jolle oli ominaista esivallan ja kuvien kumartaminen, saattaakin olla yhteys siihen mitä Mežujev pitää venäläisen marxismin erityispiirteenä: vaikka lännessä kirjoitettiin marxismin uskonnollisista juurista, vain Venäjällä oli tapana verrata marxismia uskontoon ja Marxia messiaaseen. Lopulta marxismi-leninismiin siirtyminen ortodoksisuuden tilalle valtion uskonnoksi ei ehkä ollutkaan niin epäluontevaa.⁵⁹⁹ Kivisen mukaan ortodoksinen traditio vaikuttikin vahvasti bolševismiin. Ortodoksisuushan on ensisijaisesti ”Pyhän hengen”, eikä ”Pojan” uskonto. Yhteisöllisyys koetaan siinä rituaaleissa, mystiikkaan eläytymisessä, mutta varsinkin liturgiassa ja ikoneille osoitetussa kunnioituksessa. Nämä ortodoksisuuden piirteet selittävä myös bolševismin rituaaleja: yhteisöstä poissulkemisen pelkoa ja kuvien palvontaa. Bolševismi olikin uskonnollista ennen kaikkea totalisoivan ja dogmaattisen luonteensa vuoksi.⁶⁰⁰

Perinteinen venäläinen uskonnollinen ajattelu – jako hyvään ja pahaan, pyhimyksiin ja paholaisiin – sai jatkumon niin Leninin kuten Marxinkin henkilöpalvonnassa. Esimerkiksi Leniniä kuvaava kieli vilisi viittauksia hänen pyhyyteensä, hänen vastustajiensa ollessa hirviömäisiä paholaisia.⁶⁰¹ Esimerkiksi julisteet Leninistä muuttuivat sisällissodan aikana passiivisesta henkilökuvasta aktiiviseen ja dynaamiseen: potreteista tuli ikoneita. Lenin kuvattiin milloin nousevan auringon

⁵⁹⁷ Ransome 1919, 64; Wells 1920, 125–126.

⁵⁹⁸ Lansbury 1920, 52.

⁵⁹⁹ Mežujev 2006, 77.

⁶⁰⁰ Kivinen 2006, 103–104; Mäki-Kulmala 2003, 23; Russel 1920, 113–115.

⁶⁰¹ Tumarkin 1985, 82.

ohjaajana, milloin siivoamassa kapitalisteja maapallolta.⁶⁰² Kokemuskertomusten kirjoittajien mukaan bolševikit olivatkin ymmärtäneet hyvin kansan tarpeen kumarrella kuvia. Toisaalta ortodoksisen kirkon traditio kuvien valmistamisesta näytti siirtyneen luontevasti venäläiseen kommunismiin. Kaikkialla julkisissa paikoissa ja tiloissa oli nyt Marxin ja Leninin muotokuvia, julisteita tai patsaita kirjoittajien mukaan ”kuvotukseksi asti”. Bolševikit eivät siis olleet tuhonneet neuvostoyhteiskunnasta uskontoa: ”-- he olivat vain vaihtaneet uskontunnustuksen”.⁶⁰³

6. Pettymys ja torjunta – tilinpäätös bolševismin saavutuksille

”Venäjän vallankumous, tai paremmin sanottuna bolševikkien menetelmät, osoittivat kuinka vallankumousta *ei* pidä tehdä.”⁶⁰⁴

Tässä luvussa käsittelen ajanjaksoa, joka ei ole ajallisesti tarkasti rajattu – luvun kokemuskertomukset käsittelevät aikaa vuoden 1919 lopusta kesään 1921. Tärkeää ei tämän luvun osalta ole tarkka ajallinen rajaus, vaan ennemmin sen seikan painottaminen, että kirjoittajat tiedostivat itse kirjoittavansa murrosvaiheessa eläneestä Neuvosto-Venäjältä: vaikka teksteissä tarkastellaan myös sisällissodan aikaisia tapahtumia, on ne kuvannut kirjoittajat, jotka kirjoitushetkellä tiesivät sisällissodan päättyneen, ja neuvostoyhteiskunnan olevan siirtymässä monella tapaa uuteen aikakauteen. Niinpä kaikissa tämän luvun kokemuskertomuksissa kirjoittajat pyrkivätkin muodostamaan analyysin päättyvästä aikakaudesta – toisin sanoen kirjoittajat loivat subjektiivisen ”tilinpäätöksen” Neuvosto-Venäjän ensimmäisistä vuosista. Tilinpäätökseen pyrkineiden kirjoittajien tarkoituksena oli ennen kaikkea bolševismin torjuminen.

6.1. Valtiodiktatuurin nousu – ymmärtävästä kuvasta torjuvaan

”Minun on pakko hylätä bolševismi kahdesta syystä: ensinnäkin siksi, että se hinta, jonka ihmiskunnan pitää maksaa, saavuttaakseen kommunismi bolševikkien menetelmillä on liian kauhea. Toiseksi sen vuoksi, että hinnan maksamisenkin jälkeen, en usko että tulos voisi olla sitä mitä bolševikit väittävät haluavan.”⁶⁰⁵

⁶⁰² Tumarkin 1985, 89.

⁶⁰³ Snowden 1920, 103–104; Wells 1920, 87–89, 68–70; Ransome 1919, 122–123; vrt. Russel 1920, 49–50.

⁶⁰⁴ Goldman 1924, Preface. Kursivointi alkuperäinen.

⁶⁰⁵ Russel 1920, 156; vrt. Bechhofer 1921, 159.

Näihin sanoihin tiivistää tunnettu englantilainen filosofi Bertrand Russel kokemuksensa bolševismista ja Neuvosto-Venäjistä. Russelin yhteenveto kuvaa hyvin sisällissodan loppua ja NEP-politiikkaa edeltänyttä aikaa kuvanneiden kokemuskertomusten päämäärää. Tarkoituksena oli kertoa länsimaalaisille lukijoille, ettei bolševismi olisi oikea tie paremman maailman rakentamiseksi. Toisaalta kirjoittajia motivoi jälleen myös tarve muuttaa vallitsevaa kuvaa lännessä; tarkoituksena oli purkaa aikaisemmalta kuvalta perusta, ja näyttää todellinen Neuvosto-Venäjä ja bolševismi, kaikkine vahingollisine heikkouksineen. Kirjoittajien mukaan bolševikit olivat nimittäin pystyttäneet moniulotteiset kulissit länsimaisia tutkimuksia varten. Kulissien rakentajina bolševikit olivat vailla vertaa: esimerkiksi kolmannen internationaalien perustamiskokoukseen tulleet länsimaalaiset sosialistit vietiin Moskovan Kremlin saleihin, jotta heidät vakuutettaisiin bolševikkien mahdista. Mahtavat puitteet todella näyttivät tekevän vaikutuksen: ”-- pelokkaat valtuutetut nyökkäilivät pidättäen hengitystä jokaisen Leninin, heidän paavinsa päästämän sanan jälkeen.”⁶⁰⁶ Kriittisen tutkimuksen myötä kulissien takaa löytyi kuitenkin todellinen neuvostoyhteiskunta: maa jossa kyllä oli ruokaa, mutta hallitus oli kykenemätön sitä kansalle toimittamaan, sekä tehtaat, joissa työläiset olivat pahemmin orjuutettuja kuin koskaan. Bolševikit tarjoilivatkin kaksi kuvaa: ”-- toinen oli esitettäväksi ulkomaalaisille vieraille sekä niin kutsutuille tutkijoille, ja toinen, jonka massat tunsivat.”⁶⁰⁷

Russelin mukaan Venäjällä vierailleet länsimaiset sosialistit olivat saaneet istutettua kotimaisiin tovereihinsa ajatuksen, jonka mukaan sosialistinen vuosituhat koittaisi Venäjällä, jos maassa ei vain olisi sotaa eikä kauppasaartoa. Tällaisen käsityksen levittäminen oli kuitenkin kohtalokasta: -- he ovat altistaneet länsimaisen sosialismin sellaiselle vaaralle, että siitä voi muotoutua bolševismia.”⁶⁰⁸ Russel kritisoi jyrkästi bolševikkien ystäviä, jotka vähätelivät Neuvosto-Venäjän diktatuuria:

”Täkaläiset [englantilaiset] Venäjän ystävät pitävät proletariaatin diktatuuria vain uutena edustuksellisenä hallituksena, jossa työmiehillä ja -naisilla on äänioikeus -- He ajattelevat, että ’proletariaatti’ tarkoittaa ’proletariaattia’, mutta ’diktatuuri’ ei aivan tarkoita ’diktatuuria’. Tämä on totuuden vastakohta.”⁶⁰⁹

Tässä mielessä Russel näyttäisi olevan hyvin erilaisella kannalla kuin edellisessä luvussa esiintyneen kirjoittajat, joiden tekstit muodostivat diktatuurista suhteellisen hyväksyttävän kuvan.

⁶⁰⁶ Goldman 1924, XXIX.

⁶⁰⁷ Esim. Goldman 1923, 83–85, 139; Russel 1920, 18–20.

⁶⁰⁸ Russel 1920, 19–20; vrt. Dukes 1923, 345.

⁶⁰⁹ Russel 1920, 27.

Tilinpäätöksen tehneille kirjoittajille Neuvosto-Venäjällä vallitsikin sanan voimakkaimmassa merkityksessä diktatuuri, kun taas sorrosta nousseella proletariaatilla voitiin tarkoittaa korkeintaan niin sanottua luokkatietoista puolueenjäsentä, ei mitään muuta.⁶¹⁰

Länsimaalaiset ”Venäjän vallankumouksen tutkijat” jakautuivat kirjoittajien mukaan kolmeen ryhmään. Ensimmäiseen kuuluivat ne järkkymättömät idealistit, joille bolševikit symboloivat vallankumousta, ja Neuvosto-Venäjä oli luvattu maa. Toisen ryhmän muodostivat toimittajat ja seikkailijat, jotka viettivät maassa muutaman viikon tutustuen bolševikkien valvonnassa Moskovaan ja Pietariin; he eivät osanneet maan kieltä, eivätkä koskaan päässeet pintaa syvemmälle. Goldmanin mukaan ”pinnallinen tarkastelu” oikeutti silti tämän ryhmän ”bolševikkimyötäilijät” luennoimaan kaikenlaista hölynpölyä työläisten kontrolloimasta vapaasta maasta.⁶¹¹ Toisaalta, jos toisen ryhmän tutkijat olivat antibolševistisiä, syyttivät he sokeasti ”julmaa ja primitiivistä” venäläistä kansaa niin vallankumouksesta kuin diktatuurisista hallitsijoista. Goldmanin mukaan vain harva olikin kirjoittanut edes vähäisellä ymmärryksellä; valitettavasti näytti siltä, että heidän äänensä ei lännessä kuulunut pinnallisten kertomusten alta.⁶¹² Viimeiseen kolmanteen ryhmään kuuluivat bolševikkien käskyläisiksi ryhtyneet länsimaalaiset: ”He vääristelivät ja valehtelivat bolševikkien hyväksi, samalla tavalla kuin liittoutuneiden agentit olivat puheissaan valehdelleet ja vääristelleet Venäjän vallankumouksesta.”⁶¹³

Pinnan alta löytyneiden todisteiden varjolla kirjoittajat pyrkivät vakuuttamaan länsimaiset lukijansa siitä, että bolševismiin oli suhtauduttava torjuvasti. Erikseen kirjoittajat varoittivat lännen sosialisteja: ”-- sosialistimme ottavat tarpeettomia taka-askelia, jos he sallivat bolševikkien vaikutusvallan johdattaa heidät slaavilaiseen imitaation--”.⁶¹⁴ Kirjoittajat luottivat länsimaiseen harkintakykyyn, mutta bolševismin vaara oli silti tunnustettava vallitsevassa historiallisessa tilanteessa: ”Elämä Venäjällä on aina ollut paljon hurjempaa ja julmempaa kuin meillä, ja sodan jälkeen on olemassa vaara, että hurjuudesta ja julmuudesta tulee yleismaailmallisia.”⁶¹⁵

⁶¹⁰ Russel 1920, 26–29; Goldman 1924, Afterword.

⁶¹¹ Russel 1920, 44, 65; Goldman 1923, 112–114; Goldman 1924, XXIII, XXX. Russelin ja Goldmanin mukaan juuri tällainen pinnallinen tarkastelu johti monet aikalaiset ylistäviin sanoihin, etenkin bolševistisen taiteen ja kasvatuksen osalta.

⁶¹² Goldman näyttäisikin tarkoittavan tällä ”pinnalliseen tarkasteluun sortuvalla” ryhmällä Ison-Britannian työväenpuolueen lähetyksunnan kaltaisia vierailijoita. Hän haluaakin tehdä merkityksettömäksi esimerkiksi Snowdenin analyysin Neuvosto-Venäjästä, kertomalla Snowdenin olleen liian kiireinen keräämään johtavien bolševikkien nimikirjoituksia, jotta olisi todella ehtinyt tutkia neuvostoyhteiskuntaa.

⁶¹³ Goldman 1924, XXIX; Goldman 1923, 91–93, 225.

⁶¹⁴ Russel 1920, 115.

⁶¹⁵ Russel 1920, 116; vrt. Goldman 1924, Preface.

Todellisuuden näkeminen ei ollut helppoa, ja Goldman myöntää olleen itsekkin yhtä väärässä syyttäessään länttä Venäjän romahtamisesta:

”Yhdysvalloissa ollessani ajattelin, että interventiota kannattaneet, kauppasaarto ja imperialistien salaliitto tuhosivat vallankumousta, mutta en ollut tiennyt mikä bolševikkien osuus tässä prosessissa. Nyt ymmärrän, että he olivat todelliset haudankaivajat.”⁶¹⁶

Toisaalta kirjoittajat pyrkivät myös bolševismin inhimillistämiseen. Lännen ideologinen ja mystinen dramatiikka bolševismia kohtaan oli unohdettava, ja bolševikkeja tuli tarkastella realistisesti. ”-- he eivät ole yhtään sen enempää enkeleitä, joita pitäisi palvoa, kuin paholaisia, jotka pitäisi tuhota. He ovat ainoastaan rohkeita ja pystyviä miehiä--.”⁶¹⁷

Sen lisäksi, että kirjoittajat halusivat osoittaa lännelle, että Neuvosto-Venäjää oli tutkittu pinnallisesti, he halusivat korostaa bolševismin luonnetta autoritäärisenä valtiokoneistona. Lenin oli siinä mielessä ortodoksimarxilainen, että hän oli hyväksynyt Marxin ajatuksen valtion lopullisesta kuoleutumisesta.⁶¹⁸ Itse Marxille valtion katoaminen oli ollut keskeinen teema etenkin hänen varhaisemmissa teksteissään; halusihan hän tunnetusti ”kääntää Hegelin ylösalaisin”.⁶¹⁹ Voimakkaasti myös venäläiseen vallankumoukselliseen perinteeseen vaikuttaneelle Hegelille⁶²⁰ valtio oli sen sijaan edustanut korkeimmanlaatuista inhimillistä yhteisöä, jonka piirissä ihmiset saattoivat toimia vapaina ja järjellisinä olentoina.⁶²¹ Mäki-Kulmalan mukaan bolševikit sen sijaan halusivat tuhota valtion jo omien kokemustensa perusteella; olivathan rangaistusvaltaa käyttävät valtioelimet lähes ainoita julkisen vallanedustajia, joita he perinteisesti tapasivat. Leninin mukaan

⁶¹⁶ Goldman 1924, XXI; Wexler 1984, 242–243. Goldman oli ollut riemuissaan bolševikkien valtaan tulosta. Yhdysvalloista Goldman oli tuominnut venäläiset anarkistit bolševikkikaappauksen jälkeen, koska hänen mielestään esimerkiksi Pjotr Kropotkin oli liian tottunut ”poliittiseen liberalismiin”, eikä huomannut, että bolševikit edustivat ”syvintä mahdollista ihmisvapautta.”

⁶¹⁷ Russel 1920, 116; Goldman 1923, 34.

⁶¹⁸ Lenin 1945, 17–22.

⁶¹⁹ Marx 1978, 101–103, 114–117. Marx toteaa *Hegelin oikeusfilosofian kritiikissään*, että ”ihminen ei ole mikään abstraktinen maailman ulkopuolella kyyhöttävä olento. Ihminen, se on: ihmisen maailma, valtio, yhteisö.” Myöhemmin Marx keskittyi ”poliittisen taloustieteen” läpivalaisuun, mutta Mäki-Kulmalan mukaan ajatus valtion kuoleutumisesta ja ihmisten ”välittömästä” itsehallinnosta säilyivät hänen ajattelussaan läpi elämän. Ks. Mäki-Kulmala 2003, 80–83.

⁶²⁰ Ks. esim. Luukkanen 2004, 46–48. Esimerkiksi Luukkasen mukaan Hegelin vaikutus venäläisiin yhteiskuntaradikaaleihin oli merkittävä. Hegel ja hänen käsityksensä muutoksesta ja sen rationaalisuudesta muodostivat sen pohjan, johon neuvostoliittolainen maailmankäsitys perustui. Perustuihan viimekädessä Lenininkin yhteiskuntakritiikki Marxin ja Engelsin kautta Hegeliin.

⁶²¹ Ks. Hegel 1994, 204. ”Valtio on siveellisen idean todellisuus – siveellinen henki ilmentyneenä, omalle itselleen selkiytyneenä substantiaalisena tahtona, joka ajattelee itseään ja tietää itsensä ja joka toteuttaa sen minkä tietää siinä määrin kuin sen tietää.” Marx piti Hegelin ajatusta hengestä, valtiosta subjektina todellisuuden mystifioimisena. Hän halusi tehdä spekulatiivisen filosofian predikaateista, ihmisistä ja heidän yhteisöistään subjekteja, ja ideoista näiden subjektien predikaatteja. Ks. Mäki-Kulmala 2003, 81.

porvarillinen valtio oli järjestäytynyt väkivaltakoneisto, eikä työväestö voisi ottaa tätä valtiokoneistoa haltuunsa ja saattaa sitä palvelemaan vallankumouksen tarkoitusperiä, vaan valtiokoneisto oli hajotettava.⁶²²

Bolševismin perusluonteeseen näytti kuitenkin kuuluvan päinvastoin autoritäärisyys, sekä kaiken vallan keskittäminen valtiolle. Goldmanin tulkinnan mukaan nämä ominaisuudet olivat luonnollinen päätepiste marxismille; hänelle nimenomaan Marx oli se, joka kehotti valtiokeskeisyyteen⁶²³. Vielä yhdysvalloissa ollessaan Goldman oli kannattanut bolševikkeja – joiden tiesi jo tuolloin marxisteina suosivan valtiokeskeisyyttä – ennen kaikkea sen vuoksi, että he kannattivat ”anarkistista tapaa” siirtyä suoraan sosialismiin.⁶²⁴ Mitään sellaista mitä Lenin oli kuvannut *Valtiossa ja vallankumouksessa*, ei ollut kuitenkaan luvassa; valtio ei ollut kuoleutumassa, päinvastoin. Anarkisti Goldmanille Venäjän vallankumouksessa tiivistyi vuosisadan mittainen taistelu autoritaarisen ja vapauttavan periaatteiden välillä: Venäjällä ”kansanvallankumous” ensin vapautti, kunnes bolševikkivaltio lopulta kahlitsi. Tämä oli Goldmanille myös osoitus marxismin epäonnistumisesta teoriana:

”Valtion taipumus on keskittää, kaventaa ja monopolisoida -- vallankumouksen luonteena on päinvastoin kasvaa, laajentua ja levittäytyä -- Valtioidea tappoi Venäjän vallankumouksen, ja sillä tulee olemaan sama vaikutus muissakin vallankumouksissa --
”⁶²⁵

Kirjoittajista olikin loogista, että vallankumous, joka tavoitteli vain poliittisen vallan varmistamista, laittaisi hyvin pian valtion kaiken muun edelle – eikä tämä suoraviivainen valtiofilosofia voinut tarkoittaa muuta kuin, että väkivallasta tuli hyväksytty käytäntö ja tapa. Samalla kaikista raaimman luonnon omaavat miehet nousivat johtopaikoille ja asettivat väkivallan ohjenuorakseen: ”-- se [väkivalta] asettui valtaistuimelle voimakkaimpana ja ’ihanteellisimpana’ instituutiona. Eikö

⁶²² Lenin 1945, 13–16, 51–53; Mäki-Kulmala 2003, 91–92. Lenin selvittää omaa käsitystään siitä kuinka valtio ”kuoleutuisi” *Valtiossa ja vallankumouksessa*. Lenin syyttää ”porvarillisia sosialisteja” Marxin väärin tulkinnasta siinä, että valtio vähitellen tasaisen muutoksen myötä kuolisi pois – Leninille tämä oli vallankumouksen hämäämistä, ellei sen kieltämistä. Leninin mukaan nimenomaan proletariaatti ”hävittää valtion valtiona”. Tämän vallankumouksen jälkeen proletaarinen ”puolivaltio” kuolisi pois. Ks. Lenin 1945, 17–18.

⁶²³ Goldmanin tulkintaa Marxin ajattelusta ei voida pitää myöskään täysin vääränä. Marxhan ei tunnetusti pyrkinyt – eikä myöskään Lenin ennen vallankumousta – suunnittelemaan yhteiskunnallisten instituutioiden malleja, ja hänen näkemyksensä ovat epäselviä. Mäki-Kulmalan mukaan Marxia voidaan ”lukea” myös siten, että valtion kuoleutumisella ei tarkoitettu mitään päätepistettä historialliselle prosessille, vaan ihminen tulisi aina jakautumaan eri luokkiin. Esim. Mäki-Kulmala 2003, 84–85.

⁶²⁴ Wexler 1984, 242.

⁶²⁵ Goldman 1924, Afterword; Russel 1920, 13; vrt. Dukes 1923, 354–355; Mäki-Kulmala 2003, 92; Malia 1994, 121.

Zinovjev kanonisoinut juuri Dzeržinskin, verisen Tšekan päämiehen, 'vallankumouksen pyhimykseksi'?"⁶²⁶ Tilinpäätökseen pyrkineet kirjoittajat kuvasivat bolševismin vahvasti väkivaltaiseksi ja tuhoisaksi. Sisällissotaa pidettiin nyt bolševikeille välttämättömänä ja toivottuna: "Kaiken lähtökohtana on proletariaatin aseistaminen ja porvariston aseistariisuminen -- muuta väittävät ovat peppureita tai harhaanjohdettuja hölmöjä."⁶²⁷

Goldmanin mukaan todellinen sosialistinen vallankumous tarkoittaa "syvää sosiaalisten ja inhimillisten arvojen uudelleenarviointia ja muutosta". Bolševikit olivat sen sijaan vain yrittäneet muuttaa vallitsevia instituutioita ja olosuhteita, mutta unohtivat kaikki arvot. Toisin sanoen bolševikkien vallankumous oli Goldmanin mukaan diktatuurin vaihtamista toiseen: "--systemaattisesti se tuhosi jo heränneiden uusien vallankumouksellisten arvojen ilmentymät. Oikeudentaju ja tasa-arvo, vapaudenrakkaus ja veljeys -- nämä tärkeimmät ominaisuudet uuden yhteiskunnan muodostumiselle kommunistinen valtio tukahdutti hävityksen partaalle."⁶²⁸

Goldmanin mukaan ne lännen sosialistit, jotka huomasivat bolševikkien vallankumouksen epäonnistuneen, päätyivät liian yksipuoleiseen analyysiin, ja vetosivat dogmaattisesti Marxiin. Heidän mukaansa teolliset olosuhteet eivät olleet Venäjällä kehittyneet tarpeeksi pitkälle, jotta sosialistinen vallankumous olisi ollut maassa mahdollista. Siksi ainoa todellinen vallankumous olisi Venäjällä ollut mahdollinen perustuslaillista, demokraattista tietä. Goldmanin mukaan tämä teollisuuteen nojaava ortodoksimarxilainen näkökanta unohti täysin teollistumisen astetta tärkeämmän seikan arvioissaan:

"Se on massojen psykologia tietynä aikana. Miksi sitten esimerkiksi Yhdysvalloissa, Ranskassa, tai edes Saksassa ei ole tapahtunut vallankumousta? -- totuus on, että teollinen kehitys ja jyrkkä sosiaalinen vastakohtaisuus eivät itsessään riitä millään tavalla synnyttämään uutta yhteiskuntaa tai kutsua sosiaaliseen vallankumoukseen."⁶²⁹

Riittävää sosiaalista tietoisuutta – tai kuten Goldman sitä nimittää, massa psykologiaa – vallankumouksen toteutumiseen ei lännessä siis ollut olemassa. Goldman – kuten myös Dukes – kuitenkin väittää, että Venäjällä asetelma oli ollut toinen vuonna 1917. Goldmanin käsityksen

⁶²⁶ Goldman 1924, Afterword; Russel 1920, 149–152; Mäki-Kulmala 2003, 92. Mäki-Kulmalan mukaan bolševismiin sisällynyt ajatus valtion hajottamisesta johti paradoksaalisesti juuri historian massiivisimman valtiollisen terrorikoneiston syntymiseen.

⁶²⁷ Russel 1920, 22, 32–33; vrt. Dukes 1923, 339–343.

⁶²⁸ Goldman 1924, Afterword.

⁶²⁹ Goldman 1924, Afterword.

mukaan venäläisissä oli helmikuun vallankumouksen innoittamana kehittymässä tarvittavan kaltainen massatietoisuus: ”-- äärimmäisen vallankumoukselliset iskulauseet -- ilmaisivat laajasti kansan vaistonvaraisen ja puolitetöisen tahdon, ne myös edustivat täydellistä sosiaalista, taloudellista ja teollista uudelleenorganisointia Venäjällä.” Goldmanin mukaan venäläinen kansa ei odottanut niin sanottujen marxilaisten ehtojen toteutumista, vaan alkoi toteuttaa vallankumousta omalla logiikallaan:

”Slaavilainen psykologia osoittautui vahvemaksi kuin sosialidemokraattiset teoriat -- tuohon psykologiaan kuului intohimoinen vapaudenkaipaus, jota vaali vuosisadan mittainen vallankumouksellinen agitaatio kaikissa yhteiskuntaluokissa.”⁶³⁰

Venäläinen kansa siis tiedosti sorretun asemansa ja ryhtyi suoraan toimintaan. Toisaalta venäläiset olivat poliittisesti sivistymättömiä, ja etenkin tietämättömiä siitä, että proletariaatilla oli ollut jo lännessä vahva taipumus korruptioon ja ”parlamentaarisiin juoniin”. Niinpä bolševikit kykenivät hiljalleen rajoittamaan kansan aktiivisuutta, ja keskittämään valtaa puolueelle. Goldmanin laajalla teoksella näyttäisikin olevan kaksi päätarkoitusta. Toisaalta hän halusi osoittaa, että bolševismi ja vallankumous olivat itse asiassa arkkivihollisia, toisaalta hän myös teki selväksi, että bolševismi oli marxismia käytännössä.

6.2. Irti päästetty Frankenstein - vääristynyt bolševismi

”Bolševismi on valtiollisella alalla hirmuvaltaa, taloudellisella alalla hulluutta ja kansanvaltana suunnatonta itsepetosta -- se ei ikänä pysty johtamaan köyhälistöä kommunistiseen onnentilaan.”⁶³¹

Neuvosto-Venäjällä ei siis ollut mitään marxilaisen teorian mukaista tietoisuuteen yltävää proletariaattia. Esimerkiksi Russelin mukaan ainoastaan bolševikkipuolueen pieni osa – johtajisto – oli tällaista ”tietoista joukkoa”. Toisaalta useimmiten tämä tietoisuus näytti tarkoittavan halua kilpailla vallasta; bolševismiin ilmaantuikin juuri tämä kilpailumaisuus, minkä piti olla vierasta sen teoreettisille perusteille. Russelin mukaan bolševikkijohto oli onnistunut ainutlaatuisesti sovittamaan kapitalistisen omaa etua tavoittelevan hengenlaadun hallintotapaansa ja puoluejäsenistöön. Tämä fuusio laittoi rivijäsenet ja kansan kilpailemaan keskenään, mikä

⁶³⁰ Goldman 1924, Afterword; vrt. Dukes 1924, 369.

⁶³¹ Dukes 1923, 405.

entisestään kasvatti puoluejohdon valtaa.⁶³² Russelin mukaan bolševismi oli kehittynyt suuntaan, jonka päätehtävänä voisi olla vain yksi hallintomuoto:

”Uskon, että Venäjällä todennäköisesti muodostetaan byrokraattinen aristokratia, joka keskittää vallan omiin käsiinsä, ja luo yhtä sortavan ja julman hallitusjärjestelmän kuin mitä kapitalismi on.”⁶³³

Tilinpäätöstä tavoittelevissa kokemuskertomuksissa bolševismin voimakkaimpia piirteitä on juuri byrokraattisuus – bolševismi oli muovautunut byrokraattiseksi koneistoksi, johon kirjoittajat näyttivät törmäävän niin arjessa kuin teoreettisissa pohdinnoissaankin. Venäläisyyteen historiallisesti liitetyn autoritäärisen aasialaisuuden piirre sulautui nyt byrokraattiseen bolševismiin. Niinpä bolševikkihallinto näytti edustavan ”aasialaista keskitettyä byrokratiaa”, Tšingis-kaani ja muut idän despoottiset hallitsijat esikuvinaan.⁶³⁴

On syytä tutustua tarkemmin kuvaan, jonka kirjoittajat hahmottelevat bolševikkipuolueen byrokratiasta. Puoleen byrokraattinen hallinto näytti jakaantuvan kolmeen luokkaan. Ensimmäinen korkeimpia paikkoja pitivät vanhat vallankumoukselliset, joista vuosien vaino oli tehnyt kovia ja fanaattisia. Toisaalta heidän maanpakolaisuus oli vaikuttanut siihen, että johtajat olivat edelleen heikosti kosketuksissa maansa todellisuuteen. Tähän ensimmäiseen luokkaan kuuluvat uskoivat niin vakaasti kommunismiin, etteivät he kyenneet myöntämään todellisuudessa rakentavansa maahan jotain ihan muuta kuin kommunismia. He myös rankaisivat kovalla kädellä puoluekurista lipsuvia alamaisiaan, vaikka olivat itse rakentaneet järjestelmän, jonka osana ei voinut välttyä korruption houkutuksilta. Byrokratian toinen luokka koostui niin sanotuista pyrkyreistä, jotka miehittivät ylemmän johdon jälkeiset puoluepaikat. He olivat bolševismin menestyksestä haltioitunutta väkeä, kuten entisiä poliiseja, vakoojia, salaisia agentteja, tai ylipäätänsä sellaista tsaarinajan väkeä, jolle lain rikkominen ei ollut vierasta. Tätä luokkaa edusti ennen kaikkea omavaltainen ja häikäilemätön Tšeka. Toisaalta toisen luokan väestä suuri osa oli kiihkeitä nuoria miehiä, olihan suuri osa siitä liittynyt mukaan vasta vuoden 1917 jälkeen. Kolmas luokka koostui jäsenistöstä, jotka eivät olleet hartaita kommunisteja vaan ennemmin patriotteja, ja jotka olivat rynnänneet puolueeseen sen osoittaessa kykynsä pysyä vallassa. Heidän luonteensa näytti olevan usein länsimaisen keskiluokan

⁶³² Russel 1920, 136–137.

⁶³³ Russel 1920, 136.

⁶³⁴ Russel 1920, 33–35; Figes 1996, 692–693.

kaltainen, kuitenkin sillä erotuksella, että he eivät voineet työskennellä saavuttaakseen rahaa vaan menestystä ja valtaa.⁶³⁵

Puolueen riveihin näytti kertyneen etenkin kolmannen luokan väkeä, ei-kommunistista ainesta. Esimerkiksi Bechhofer arvioi, että vain joka neljäs puolueessa oli todellinen bolševikki. Muut olivat punaisia ulkokuoreltaan, mutta lähempänä valkoisia sydämeltään. Tästä oli myös positiivisia seurauksia: ei-kommunistiset puoluejäseneet olivat paljon lähempänä kansan tahtoa, ja ymmärsivät sitä paremmin. Niinpä useat paikalliset bolševikkivirkailijat näyttivätkin olevan ”kelpoja miehiä”, ja hallinto heidän takiaan inhimillisempää. Moskovassa ja Pietarissa sen sijaan hallinto oli niin paha, ettei ”sitä voinut edes ajatella olevan olemassa”.⁶³⁶

Kokemuskertomukset olivat yhteneväisiä siinä, että bolševismi oli muutamassa vuodessa vääristynyt täysin päinvastaiseksi siitä, mitä sen alkuperäiset vallankumoukselliset ideat olivat olleet. Kirjoittajat vertasivat vääristynyttä bolševismia usein kristinuskon vääristymiin. Jo aikaisemmin bolševismia oli verrattu esimerkiksi inkvisitioon, mutta nyt vertaukset yleistyivät, tuoden mukanaan lukuisat viittaukset esimerkiksi jesuiittoihin. Kristinuskon oli bolševismin kaltainen siinä mielessä, että siinä ei säilynyt Jeesuksen opetukset poskenkääntämisestä viholliselle, vaan päädyttiin inkvisition kaltaisiin hirmutekoihin. Toisenlajiaakin vertauksia löytyi: Goldmanin mukaan kaikkialle ulottuva väkivalta osoitti myös puoluejohdolle kuinka ”turhaa oli yrittää paeta itse luomaansa Frankensteinia”⁶³⁷. Toisaalta kirjoittajat korostivat sitä, että bolševikit olivat alusta asti julistaneet käyttävänsä valtaa toiseen tarkoitukseen kuin mihin se oli heille annettu: syksystä 1917 asti he olivat rakentaneet kansalle diktatuuria vapauden sijaan. Siksi bolševismi saattaisi myös pysyä pitkään vallassa. Russelin mukaan tässä oli lännen ja Neuvosto-Venäjään selkein ero. Parlamentaarisessa länsimaisessa traditiossa ei olisi mahdollista käyttää valtaa kansan tahtoa vastaan, ainakin sellainen johtaisi vallan vaihtumiseen. Bolševikit olivat sen sijaan ajaneet omia etujaan alusta alkaen, ja pysyneet silti vallassa.⁶³⁸ Bolševismi saattoi siis pysyä vallassa vain Venäjällä, jossa kansa antoi vallanpitäjän toimia vastoin sen etuja. Kirjoittajat eivät luvanneet kovin valoisaa tulevaisuutta venäläisille, bolševismiinkin kun näytti liittyvän vahvasti taipumus viedä kaikki tuhon partaalle:

⁶³⁵ Russel 1920, 78–80; Goldman 1923, 71–75, 120–122; Goldman 1924, XXIV; Dukes 1923, 105; Bechhofer 1921, 28, 103–109.

⁶³⁶ Bechhofer 1921, 103–104; Russel 1920, 80.

⁶³⁷ Goldman 1923, 130–131. Tämä kävi konkreettiseksi etenkin Stalinin valtaan tulon jälkeen, jolloin suuri osa vallankumouksen jälkeisestä puoluejohdosta raivattiin tieltä paljolti juuri sisällissodan aikana syntyneen väkivaltakoneiston avulla.

⁶³⁸ Russel 1920, 16–17, 139–140; Goldman 1924, Afterword; Bechhofer 1921, 103.

”Bolševismin perusteissa on enemmän intohimoa muinaisten epäkohtien tuhoamiseen, kuin uuden hyvän rakentamiseen -- tämä keskeinen ominaisuus bolševikkimielenlaadussa, on nostanut esiin halukkuuden alistaa Venäjä nykyiselle marttyyriudelle.”⁶³⁹

Bolševismista näytti tulleen myös hyvin taantumuksellista. Parhaiten tätä kuvasi rikkaimpien tehtaanomistajien paluu tehtaisiin ja etenkin vanhojen tsaarin armeijan upseerien marssiminen puna-armeijan johtopaikoille. Goldmanin mukaan pahimmat heistä olivat taistelleet valkoisten puolella vallankumousta vastaan, ja syyllistyneet kaikenlaisiin kansaan kohdistuneisiin julmuuksiin – erityisesti nämä upseerit olivat hyvin antisemitistisiä. Nyt heidät kuitenkin toivotettiin juhllallisesti tervetulleiksi takaisin puna-armeijan palvelukseen; täysin vastoin kansan tahtoa. Paradoksaalisesti maineikkaimmat valkoiset sotilasjohtajat kutsuivat entisiä aseveljiään puolustamaan ”sosialistista isänmaata”. Eivätkä bolševikit myöskään aikailleet ottaa uusia voimia käyttöön, vaan komensivat upseerit välittömästi lopettamaan talonpoikien kapinoita. Goldmanista olikin vaikea ymmärtää kuinka oli mahdollista, että samaan aikaan nykyisen hallituksen valtaan auttaneet tuhannet anarkistit ja muut vasemmistolaiset viruivat bolševikkivankiloissa: ”Tästä traagisempaa fiaskoa historia ei ole koskaan todistanut.”⁶⁴⁰

Russelin mukaan marxilaisia ajattelijoita oli aina vaivannut eräs perustavanlaatuinen kömmähdys filosofiassaan. He eivät olleet koskaan myöntäneet vallanhimon olevan yhtä voimakas luonteenpiirre ihmisessä kuin rahanhimo. Siksipä olikin väärin olettaa että kommunisteista tulisi vallan saatuaan jotenkin erilaisia hallitsijoita kuin kenestä tahansa muusta:

“On silkkaa roskaa teeskennellä, että -- Neuvosto-Venäjän hallitsijat säilyttävät proletaarisen psykologian vallan saavutettuaan, ja ajatella, että heidän luokkaetunsa on sama kuin tavallisella työmiehellä. Näin eivät asiat ole Venäjällä --.”⁶⁴¹

Myös bolševikit halusivat kasvattaa valtaansa, mutta he tyytyivät poikkeuksellisesti marginaaliseen kansansuosioon ja saavuttivat vallan väkivalloin. Bolševismien vallanhimo olikin lähtökohtaisesti

⁶³⁹ Russel 1920, 176.

⁶⁴⁰ Goldman 1924, XXXII; Dukes 1923, 307; vrt. Bechhofer 1921, 112; Figs 1996, 696. Goldmanin mukaan antisemitististen kenraalien sijoittaminen takaisin armeijaan näytti kertovan muutoksesta bolševikkien suhtautumisessa juutalaisiin: ”--se oli vain kosto, että antisemitistien täytyi tehdä kunniaa esimiehelleen juutalaiselle Trotskille.” Dukesin mukaan vuoden 1919 loppuun mennessä puna-armeijan johdossa oli lähinnä entisiä tsaarinajan kenraaleja ja everstejä.

⁶⁴¹ Russel 1920, 136.

ollut despotismia, mikä Russelin mukaan oli luonteeltaan pysyvää, siksi se oli jäänyt jäljelle vaikka maan kriisit näyttivät menevän ohitse.⁶⁴² Niinpä bolševikeille tarkoitus pyhitti keinot – se näytti olevan ”sosialistisen kirkon jesuiittojen” motto ja uskontunnustus:

”Samalla tavalla menneisyydessä inkvisitio ja jesuiitat hyväksyivät tämän moton, ja alistivat sille kaiken moraalin -- vanavedessä seurasivat valehtelu, harhaanjohtaminen, tekopyhyys, kavallus sekä murhat avoimina tai salaisina -- tulisi olla sosiaalipsykologian tutkijoiden äärimmäisenä mielenkiinnonkohteena miksi kahden täysin eri aikoina eläneen liikkeen perustojen kehitys -- saavutti täysin saman tuloksen siinä, että tarkoitus pyhittää keinot”⁶⁴³

Edelleen kirjoittajat liittivät bolševismiin kaksi vahvistunutta ominaisuutta. Nämä olivat jo aiemmin tuttu kapitalismin tuhoamisen eetos sekä varsinkin Russelin teoksessa hyvin vahvasti korostuva bolševismin ja teollisuuden yhteys. Kiristyneen työvoimapolitiikan päämääränä näytti olevan maan teollistaminen pakonomaisesti ja nopeasti.⁶⁴⁴ Bolševistisessä ideologiassa kommunistisen yhteiskunnan mallina olikin huipputeknologinen teollisuuslaitos, jossa inhimillinen, elollinen ja eloton materia oli saatettu täydellisen kontrollin alaiseksi; toisin sanoen maasta oli tehtävä jättiläismäinen tehdas.⁶⁴⁵ Teollistuminen näytti olevan päämäärä itsessään, ilman, että näillä ”industrialisen mielen” omaavilla bolševikeilla olisi ollut siitä mitään todellista kokemusta.⁶⁴⁶ Niinpä industrialismista näytti tulleen tärkeä osa bolševismia:

”Bolševikit ovat teollisuusmiehiä kaikissa pyrkimyksissään; he rakastavat kaikkea modernissa teollisuudessa lukuun ottamatta kapitalistien kohtuuttomia palkkioita. Ja he ovat laskeneet, että se tiukka kuri, jolle he ovat työläiset alistaneet, jos mikään takaa heille teollisen ja rehellisen olemuksen --.”⁶⁴⁷

⁶⁴² Russel 1920, 136; Goldman 1924, Afterword.

⁶⁴³ Goldman 1923, 110–111, 156; Goldman 1924, Afterword; vrt. esim. Russel 1920, 147; Bechhofer 1921, 159.

⁶⁴⁴ Bechhofer 1921, 159; Goldman 1923, 109–112; Russel 1920, passim. Muista kirjoittajista poiketen Russel näyttää tosiaan kiinnittäneen vahvasti huomionsa bolševikkien teolliseen luonteeseen. Uskon tämän johtuvan ensisijaisesti kahdesta seikasta. Toisaalta Russel vieraili Neuvosto-Venäjällä aikana jolloin maassa keskusteltiin poikkeuksellisen voimakkaasti teollistamisen välttämättömyydestä, toisaalta Russel pyrki pitkään hahmottelemaan keskusjohtoista taloutta – jossa teollisuus oli tärkeällä sijalla – yksilön vapauden kunnioittamisen rinnalle. Ks. esim. Russel Bertrand (www); Russel 1968, 143–144.

⁶⁴⁵ Mäki-Kulmala 2003, 23; Pipes 1990, 691–693.

⁶⁴⁶ Russel 1920, 51.

⁶⁴⁷ Russel 1920, 80; vrt. Russel 1968, 143–144. Muistelmissaan Russel toteaa ihmetelleensä sitä, kuinka bolševikkien naiivi rakkaus massatuotantoon johti mitä kummallisimpiin vääristymiin. Russelin mukaa Moskva-joki oli täynnä kalaa, mutta bolševikit olivat kieltäneet kalastamisen, koska uutta onkea ja simaa syrjäyttävää mekaanista kalastusmenetelmää ei ollut vielä keksitty. Sen sijaan kansa sai kalakeittoa, jossa oli vain kalan päitä – kalan muut osat päätyivät Russelin mukaan kansankomissaarien lautasille. Näytti siltä, että bolševismin mukaan troolarilla pyydystetty kala oli perinteisillä menetelmillä pyydystettyä kalaa parempaa.

Kokemuskertomusten kirjoittajien mukaan bolševikkien psykologiaan näytti kuuluvan yksilön täydellinen alistaminen valtion ja puolueen tarpeisiin. Olkoonkin, että Neuvosto-Venäjäällä yksilön uhraaminen saattoi olla sisällissodan aikana välttämätöntä valtion edun nimissä, mutta toisaalta yksikään bolševikki ei näyttänyt koskaan olleen siitä pahoillaan. Sisällissodan päätyttyä bolševikit sitten määräisivätkin neuvostoyhteiskunnassa jo niin kokonaisvaltaisesti, ettei yksilön alistamista vastustavia henkilöitä enää näyttänyt nousevan esiin.⁶⁴⁸ Kirjoittajien mukaan bolševikit olivatkin koko kansan epäsuosiossa; vaikka kansa tuntui apaattisena hyväksyvän sen omien etujen vastaiset toimet, ei tämä kuitenkaan tarkoittanut, että se olisi pitänyt saamastaan kohtelusta. Kansan hyljeksintä oli varmasti monien erilaisten asioiden summa, mutta pääasiassa se näytti johtuvan kahdesta tekijästä: ruoanpuutteesta ja epätasa-arvon tunteesta. Kommunistisen eliitin ei tarvinnut kokea nälän tunnetta, toisin kuin kansan. Myös kansa näytti huomanneen tämän ja suhtautui sen vuoksi Kremlin väkeen vihamielisesti.⁶⁴⁹

Myös bolševikkien omissa riveissä näytettiin olevan pettyneitä puolueen yleiseen linjaan ja saavutuksiin. Tyytymättömyys puoluejohtoon johti eroamisiin vuoden 1918 alusta alkaen, mutta myös lukuista jäsenet muuttuivat passiivisiksi, eivätkä olleet valmiita työskentelemään puolueen eteen.⁶⁵⁰ Esimerkiksi Goldmanin mukaan useat hänen tapaamansa puoluejäsenet halusivat jättää puolueen: ”He olivat tukehtumassa – niin he itse sen ilmaisivat – juonittelun, sokean vihan ja päättömän vainon ilmapiiriin.”⁶⁵¹ Lähteminen ei kuitenkaan ollut helppoa. Useimmat tunnolliset kommunistit näyttivät tuntevan liikaa vastuuta kansasta, jotta olisivat voineet jättää paikkansa. Toisaalta usein näytti olevan kyse siitä, ettei jäsenistö uskaltanut nousta keskusvaltaa vastaan. Kokemuskertomusten kirjoittajien mukaan bolševikkijohdon ratkaisu epäsuosioon näytti olevan väkivalta ja yhä voimakkaampi vapauden rajoittaminen.⁶⁵² Neuvostoyhteiskunnassa näytti siis todella päässeensä irti Goldmanin kuvaama pysäyttämätön Frankenstein: bolševikkien tuntema epäsuosio sai heidät käyttämään väkivaltaa yhä voimakkaammin omia kansalaisiaan vastaan, mikä taas sai kansan suhtautumaan yhä vihamielisemmin bolševikkeihin. Toisaalta Bechhoferin mukaan kansa näytti hiljalleen sekä tottuvan bolševikkien käytäntöihin että uskovan hallituksen pian muuttavan koko linjaansa suopeammaksi. Bechhoferista oli mahdollista, että kommunismi saattaisi

⁶⁴⁸ Russel 1920, 161–162; vrt. Goldman 1924, passim.; Bechhofer 1921, 153–154.

⁶⁴⁹ Russel 1920, 168–169; Dukes 1923, 344–345.

⁶⁵⁰ Service 1979, 70; Figes 1996, 695.

⁶⁵¹ Goldman 1923, XXIV.

⁶⁵² Goldman 1923, 130–131; Goldman 1924, XXIV; Russel 1920, 169.

uuden talouspolitiikan myötä hävitä kokonaan: ”-- kohta ei enää ole kommunismia jäljellä, vaan neuvostoporvarit jatkavat maan hallitsemista diktaattorisena byrokratiana.”⁶⁵³

Bolševismi oli kokemuskertomusten kirjoittajille *de facto* valtionuskonto. Russelin mukaan siitä löytyi selkeät uskonnolta edellytetyt piirteet: vahvat uskonkappaleiden asemassa olevat uskomukset, jotka määräävät elämän suunnan ilman mitään varsinaisia todisteita. Näitä peruskiviä täydensivät menetelmät, jotka olivat emotionaalisia ja autoritaarisia, eivät rationaalisia. Ateismistaan tunnetulle Russelille bolševismi oli oppirakennelmana yhtä järjenvastainen kuin kristinusko:

”He jotka hyväksyvät tieteellisille todisteille sokean bolševismin, tekevät älyllisen itsemurhan -- hän, joka uskoo -- että vapaa äly on ihmisen kehityksen tärkein veturi, ei voi kuin vastustaa bolševismia yhtä perustavanlaatuisen voimakkaasti kuin Rooman kirkkoakin.”⁶⁵⁴

Yksilöllisyyttä muussa kuin taloudessa vahvasti kannattanut Russel, näytti kuitenkin arvostavan joitakin kristinuskon ja buddhalaisuuden hyveitä pohtiessaan bolševismin ja islamin yhtäläisyyttä:

”Kristinusko ja buddhalaisuus ovat yksilöllisiä mystisten oppien uskontoja, ja niissä arvostetaan mietiskelyä. Muhammadilaisuus ja bolševismi ovat käytännöllisiä, sosiaalisia, materialistisia ja kiinnostuneita voittamaan maailman valtakunta itselleen.”⁶⁵⁵

Filosofi samaistikin bolševismin itämaisyyteen ja pelkäsi ”aasialaisen hallintotavan” ottavan vallan maailmassa. Russel myös pelkäsi, että maailman kommunistit saattavat polvistua bolševikkien edessä samaan tapaan kuin arabit polvistuivat kiihkeiden Muhammedin seuraajien edessä: ”Jos näin käy aasialainen valtakunta kaikkine komeuksineen ja loistoineen voi olla seuraava kehitysvaihe, ja kommunismista voi tulla -- vain pieni osa bolševismia --.”⁶⁵⁶ Dogmaattinen uskontomaisuus näytti olevan bolševismissä niin vahva, että se esti useimpia yksilöiden esittämiä tai aloittamia uudistuksia toteutumasta. Uusi uskonto lamaannutti yhteiskunnallisen ajattelun kaikkialla – etenkin kasvatuksessa: ”Kommunismi on valtionuskonto, ja aivan kuten kaikki uskonnot, se lannistaa

⁶⁵³ Bechhofer 1921, 140; vrt. Russel 1920, 35.

⁶⁵⁴ Russel 1920, 113–114; Mežujev 2006, 77. Russel piti itseään agnostikkona, koska hänen mukaansa jumalan olemassaolemattomuutta ei voida varmasti todistaa. Toisaalta hän myös sanoi, ettei hänen maailmankuvansa käytännössä eroa ateistista. Russel selvitti näkemyksiään kristinuskosta ja uskonnottomuudesta esimerkiksi teoksessaan *Why I am not a Cristian* (1957). Ks. Russel Bertrand (www).

⁶⁵⁵ Russel 1920, 114.

⁶⁵⁶ Russel 1920 114–115.

kriittisen asenteen ja rypistää itsenäisen tutkimuksen.”⁶⁵⁷ Kuten kaikkiin uskontoihin, myös bolševismiin sisältyi omat riittinsä. Niinpä puoluejohtajien ja kolmannen internationaalin ylistäminen niin puheissa kuin kirjoituksissa oli kirjoittajien mukaan korvannut aikaisemmat ortodoksiset riitit. Bolševismissa oli myös havaittavissa oma kirkollinen pyhyyshierarkiansa; Lenin oli ”paavi” ja hänen lähimmät seuraajansa ”arkkipiispoja”.⁶⁵⁸

Russel selvittää lukijoilleen bolševismin luonnetta tarkemmin etsien historiallisia samankaltaisuuksia – hänen mukaansa se oli tarpeellista, koska bolševismi oli yhteiskuntateorian sen verran lyhytikäinen. Jo tottuneesti bolševikkihallintoa oli verrattu Ranskan vallankumoukseen, mutta Russelin mukaan paremmin sille löytyi vastine järkkymättömässä uskossaan Englannin puritaaneista; Lenin oli myös verrattavissa Oliver Cromwelliin, ja perustuslakia säättävän kokouksen hajottaminen vuoden 1918 alussa Cromwellin suhtautumiseen Englannin parlamenttiin. Russelin mukaan he molemmat aloittivat eräänlaisesta demokratian ja uskonnon yhdistelmästä, mutta ajautuivat uhraamaan demokratian uskonnolle, jota vahvistivat militaristisella diktatuurilla. Sopivin vertauskohta ei kuitenkaan Russelin mukaan löytynyt todellisesta historiasta, vaan paradoksaalisesti Platonin teoksesta *Valtio*; olkoonkin, että jokainen Platonia arvostava hyljeksi bolševismia, ja bolševikit varmasti pitivät antiikin filosofia vanhoillisena porvarina. Joka tapauksessa yhtäläisyydet Platonin utopiassa ja bolševikkien valtiosuunnitelmissa näyttivät olevan selkeät: ”Kommunistinen puolue vastaa vartioita; sotilaille on lähes sama aseman molemmissa; Venäjällä myös yritetään toteuttaa perhe-elämää enemmän ja vähemmän Platonin ehdottamaan tapaan.”⁶⁵⁹ Russelin analyysi on hedelmällinen, vaikka *Valtion* tarkkaan tuntenut filosofi jättää pohdintansa puolitiehen. Ehkäpä Russelille – ja lukijoille – olikin selvää, että Platon ehdotti työläisille alimman kastin paikkaa, joilla ei ollut oikeutta osallistua politiikkaan. Tai, että Platonin valtiota johtavat ylemmät vartijat, todelliset filosofit. Eikö Neuvosto-Venäjällä juuri suljettu työläiset yhteiskunnallisen vaikuttamisen ulkopuolella, ja eikö puoluejohto esiintynyt valtiofilosofeina.

Bolševikkikuva täyttyi nyt negatiivisista ominaisuuksista. Bolševikki ei tuntenut lainkaan vapaudenrakkautta, siksi hän oli myös niin taipuvainen hyväksymään diktatuurisen hallintotavan ja palvelemaan puoluetta. Useimmiten hänen uskomuksensa tai perimmäinen maailmankuvansa näytti tiivistyvän johonkin yksinkertaistettuun näkemykseen marxismista:

⁶⁵⁷ Goldman 1924, XXX.

⁶⁵⁸ Goldman 1924, XXIX, Afterword; Bechhofer 1921, 142–143.

⁶⁵⁹ Russel 1920, 29–31.

”Historia alkoi hänelle vasta Karl Marxista, jota häntä oli opetettu kunnioittamaan samaan tapaan kuin Israelin lapset palvoivat Moosesta; hänen maantieteellinen tuntemuksensa supistui siihen, että maapallon pinta oli jaettu punaiseen ja ei-punaiseen vyöhykkeeseen.”⁶⁶⁰

Yleensä yksinkertaistaminen näytti tarkoittavan ajattelumallia, jossa yksityisomistus, joka oli kaiken pahan alku, oli tuhottava millä keinoilla tahansa⁶⁶¹. Fanaattinen bolševikki säästi itseään yhtä vähän kuin toisia, työskenteli kaksikymmentä tuntia päivässä, oli valmis mihin tahansa halpamaiseen tehtävään, ja eli askeettista elämää pelkän teen voimin. Edelleen hän oli äärimmäisen epäluuloinen ja pelkäsi vastavallankumouksellisten piileksivän jokaisen kulman takana; eikä lähin puoluetoverikaan ollut epäilyksiltä suojassa. Toisaalta bolševikit olivat myös aikaansaamattomia; kuluihan heidän enin aikansa kulissien pystyttämiseen länsimaalaisille.⁶⁶² Bolševismi pysyi maskuliinisena: naisia bolševikkien joukoissa ei edelleenkään juuri näkynyt, ja nekin, jotka olivat puolueeseen liittyneet, muistuttivat ”satujen hirveitä syöjättäriä.”⁶⁶³

Bolševikkien antaumus asialleen oli kirjoittajista kadehdittavaa; pinttyneesti he uskoivat, että vain kommunismi pystyi tuomaan maailmaan rauhan. Myös heidän uskonsa keskusvallan erehtymättömyyteen näytti olevan horjumaton. Niinpä esimerkiksi täyskäännös talouspolitiikassa keväällä 1921 näytettiin hyväksyttävän puoluejäsenistössä hetkessä, koska muutos oli Leninin mukaan maalle hyväksi.⁶⁶⁴ Bolševikit olivat aina pakoilemassa vastuuta, ja vierittivät vastuun usein kuvitteellisille ”Tšekan hartioille”, vaikka käytännössä se ei juuri eronnut puolueesta. Toisaalta bolševikit syyttivät edelleen tottuneesti kaikesta kurjuudesta imperialistista sotaa ja kauppasaartoa. Aikaisemmin tämä selitys oli näyttänyt vakuuttavalta, mutta nyt ne olivat kirjoittajille ”bolševistista kliseetä”.⁶⁶⁵ Olihan liittoutuneiden kauppasaarto purettu jo vuoden 1920 alussa, ja neuvostohallitus neuvotteli lännen kanssa kauppa- ja diplomaattisuhteiden palauttamisesta.⁶⁶⁶

Bolševikkien omien koulujen ensimmäiset nuoret kasvattikommunistit näyttivät tuottavan aivan uuden ”bolševikkityypin”. Uusi ”bolševistinen kirkko” näytti toimivan samalla tavoin kuin muillakin kirkoilla oli tapana: puolue kasvatti nyt omat etuoikeutetut sotilas- ja siviilipappinsa.

⁶⁶⁰ Dukes 1923, 327.

⁶⁶¹ Russel 1920, 27–28, 163; vrt. Marx & Engels 1970, 36; Kivinen 2006, 111–115; Mäki-Kulmala 2003, 22. Marx ja Engels tiivistävät Kommunisisessa manifestissaan kommunistien tehtävän seuraavasti: ”--kommunistit voivat ilmaista teoriansa kahdella sanalla: yksityisomistuksen poistaminen.” Juuri tähän yksinkertaistukseen bolševikit näyttävät Russelin mukaan tarttuneen.

⁶⁶² Russel 1920, 30–31, 162–163; Goldman 1923, 29, 110–111, 188, 204; Bechhofer 1921, 33–35, 158.

⁶⁶³ Dukes 1923, 358.

⁶⁶⁴ Bechhofer 161–165.

⁶⁶⁵ Goldman 1923, 33–35, 158; Bechhofer 1921, 114–115.

⁶⁶⁶ Gorodetsky 1977, 2–4; Service 1979, 113. Iso-Britannia tunnusti bolševikkihallituksen vuonna 1921.

Toisaalta tässä yhteydessä on myös hyvä muistaa Russelin päätelmät Platonin valtion ja bolševismien yhteydestä; Platonin mukaanhan valtion yksi tärkeimmistä tehtävistä oli löytää ja kouluttaa uusia vartioita ja todellisia filosofeja. Joka tapauksessa kasvattikommunisteissa näytti tiivistyvän koko bolševikkihallinnon välinpitämättömyys ja röyhkeys, sillä nuoret kommunistit tiesivät tärkeytensä hallinnolle ja myös käyttäytyivät sen mukaisesti. Esimerkiksi tultuaan Goldmanin avuksi museoasioissa, nuoret kommunistit vaativat ensimmäiseksi heille kuuluvia ruoan lisäannoksia. Ruoan nautittuaan he aloittivat laiskottelun: ”Oli hyvin selvää, että mitä tahansa heille oli opetettu, se ei ainakaan ollut työntekoa.”⁶⁶⁷

Bolševikit olivat samaan aikaan sekä halpamaisia että sankarillisia; usein he vertasivat itseään historian suurmiehiin, erityisesti Napoleoniin. Ylimmät bolševikit pystyivät tyynesti määräämään syyttömien naisten ja lasten murhia – he määräsivät kidutuksia, ja lopulta valehtelivat ja kielsivät kaiken. Heillä olikin kauhistuttava ominaisuus saada itsensä ja muut uskomaan, että vallankumouksen eteen kaikki oli sallittua, että vaino ja teloitukset palvelevat kansan etuja.⁶⁶⁸ He pitivät itseään eräänlaisina yli-ihmisinä pakottamalla oppinsa alempiarvoisena pitämäänsä kansaa:

”-- he halveksuvat niitä joita hallitsevat -- uskovat omistavansa jotain arvokasta joka heidän täytyy asettaa kansaan, huolimatta siitä kuinka vähän he sitä haluavat -- he edustavat vierasta elämän filosofiaa, jota ei voi pakottaa ihmisiin --.”⁶⁶⁹

Yksittäisten bolševikkijohtajien merkitys jää kokemuskertomuksissa vähäiseksi. Eniten huomiota saivat kulttuurista ja kasvatuksesta kiinnostuneiden kirjoittajien teksteissä Gorki ja Lunatšarski. Heillä näytti olevan puolueen virallisesta linjasta poikkeavia mielipiteitä, mutta päällimmäisenä he näyttivät joutuneen byrokraattisen puoluekoneiston jalkoihin. Trotski sen sijaan esiintyi aktiivisena toimijana, mutta kuvaukset hänestä pysyivät samankaltaisina kuin sisällissodan vuosina.⁶⁷⁰ Bolševismi oli edelleen Leninin muovaama oppi, jota voitiin nimittää myös leninismiksi, mutta bolševikkijohtajan henkilökohtainen persoona ei juuri näy kokemuskertomuksissa. Teksteistä on havaittavissa jopa negatiivisista henkilökohtaisista kokemuksista johtunut tietoinen vähättely.⁶⁷¹ Aikaisemmassa kuvassa Lenin oli ollut joko internationalisti tai nationalisti, uhraten jommankumman, joko maailmanvallankumouksen tai Venäjän. Nyt kuitenkin kaikki sai mennä kun kyseessä oli valta:

⁶⁶⁷ Goldman 1923, 64–65; vrt. Dukes 1923, 360–361; Bechhofer 1921, 156–157.

⁶⁶⁸ Russel 1920, 27–31, 162–163; Goldman 1923, 188, 204; Bechhofer 1921, 59–60, 158.

⁶⁶⁹ Russel 1920, 170–71.

⁶⁷⁰ Ks. esim. Goldman 1924, XXX; Russel 1920, 42–45. Bechhofer ei teoksessaan juuri käsittele johtavia bolševikkeja.

⁶⁷¹ Ks. esim. Russel 1920, 33, 36–42; Goldman 1924, Afterword.

“Keskitetty poliittinen valtio on Leninin jumala, jonka eteen kaikki muu oli uhrattava -- Leninin politiikka on osoittanut, että hän oli halukas uhraamaan sekä vallankumouksen että maansa.”⁶⁷²

Suurmiehen olemusta hänessä ei näyttänyt olevan, vaikka hän paistatteli mielellään luomansa uskonnon paavina. Sen sijaan hänen maailmankuvansa pohjautui kapean ortodoksisen marxilaiseen näkemykseen, joka oli esimerkiksi Russelin mukaan verrattavissa kristityn marttyyrimaiseen uskoon luvatussa maasta. Leninille vapaus ei näyttänyt olevan tärkeä ihmisarvo, eikä hänelle tuottanut vaikeuksia pettää lupauksiaan. Goldman kuvasikin bolševikkidiktattorin ”maailman joustavimmaksi poliitikoksi”, sillä hän saattoi olla äärimmäisen vallankumouksellinen, kompromisseihin taipuva ja konservatiivinen samaan aikaan. Russelille Lenin oli ”kiero aasialainen”, joka osasi manipuloida ihmisten heikoimpia puolia. Toisaalta hänessä säilyi edelleen rautaisen tahdon ja kirkasjärkisyyden piirteet. Puritaanit kun oli, vain hänen näkemyksenä saattoivat vapauttaa Neuvosto-Venäjän.⁶⁷³

6.3. Kansa palaa apaattiseksi diktatuurin alle

”--Venäjän kansassa ei ole syttynyt, eikä tule koskaan syttymäänkään altista [sic] innostusta kommunistiseen vallankumoukseen.”⁶⁷⁴

Kansan kuva muuttui sisällissodan päätyttyä yhä voimakkaammin kohti historiallisen Venäjäkuvan stereotypioita. Bolševikkivalta oli alistanut aktiivisen kansan takaisin välinpitämättömiksi ”slaavilaiseen alistumiseen”, ja herättänyt myös ”slaavilaisen julmuuden”. Kansa oli passiivinen yhteiskunnallinen toimija: ”-- totuus on, että Venäjän kansa on suljettu ulos, ja bolševikkivaltio -- käyttää miekkaa ja pistoolia pitääkseen heidät ulkona.”⁶⁷⁵ Neuvosto-Venäjällä ihmisenä oleminen oli kyseenalaista:

⁶⁷² Goldman 1924, Afterword; vrt. Russel 1920, 33–34, 39–40.

⁶⁷³ Russel 1920, 33, 39–42, 50–51; Goldman 1924, Afterword; Dukes 1923, 341–354.

⁶⁷⁴ Dukes 1923, 308.

⁶⁷⁵ Goldman 1923, xix; vrt. Bechhofer 1921, 23, 136.

”-- pakottaminen kaikilla askelmilla on tehnyt voimanponnisteluista katkeria ja työstä rangaistuksen. Lisäksi se on kääntänyt koko olemassa olon yhteiseksi petollisuuden peliksi, ja elvyttänyt alimmat ja kaikista raaimmat ihmisvaistot.”⁶⁷⁶

Kokemuskertomusten kirjoittajat kuvasivat venäläisten elämää useimmiten sellaisilla adjektiiveilla kuin kurja, masentava, epätoivoinen tai yksitoikkoinen. Materialistiset puutteet ruoasta, vaatteista ja lämmöstä tekivät elämästä yhtä kidutusta, jota ei voinut paeta. Venäläiset olivat kuvitelleet, että vallankumous poistaisi luokkaerot ja tekisi koko kansasta tasa-arvoisen. Todellisuudessa kuitenkin ylimmät bolševikit asuttivat palatsit, kun koko kansa – entinen yläluokka mukaan lukien – kyyhötti hökkeleissä: ”Ei ollut totta, että työläiset asuttivat palatseja, sillä massat säilyivät siellä missä aina ennenkin -- Tosin nyt he eivät olleet enää yksin: heillä oli seuranaan ne luokat, jotka he oli aikoneet tuhota.”⁶⁷⁷ Silti venäläiset näyttivät elättelevän harhakuvitelmia demokratian mahdollisuudesta. Iso osa kansasta ei näyttänyt koskaan ymmärtäneen, että bolševikit inhosivat länsimaisen demokratian kaltaisia arvoja. Edes se, että neuvostojen vaalit olivat olleet täyttä teatteria jo usean vuoden ajan, ei näyttänyt lopettavan turhia kuvitelmia.⁶⁷⁸

Pahinta kirjoittajista oli kuitenkin kansan henkisen elämän rajoittuneisuus. Kansaa oli tyystin menettänyt kaiken kiinnostuksensa niin politiikkaan kuin puolueisiin.⁶⁷⁹ Nyt kansalaisen ”yhteiskunnalliseen olemiseen” ainoan mahdollisuuden tarjosi bolševikkipuolueen poliittinen elämä:

”Oli tietysti olemassa kommunistisen puolueen tarjoama poliittisen elämän vaihtoehto, mutta se oli ankaraa ja pelottavaa elämää, ilman väriä tai lämpöä. Massoilla ei kuitenkaan ollut osuutta tai kiinnostusta tuohon elämään, toisaalta sen ulkopuolella heille ei suotu mahdollisuutta pitää mitään omaa.”⁶⁸⁰

Kaappauksen jälkeiset kokemuskertomusten kirjoittajat olivat pelänneet ”marxilaisen vapaan rakkauden” pilaavan venäläisten moraalin, nyt bolševikit näyttivät nitistäneen kaikki mahdollisuudet

⁶⁷⁶ Goldman 1924, Afterword; vrt. Dukes 1923, 369.

⁶⁷⁷ Goldman 1923, 177–180; Bechhofer 1921, 110, 134.

⁶⁷⁸ Bechhofer 1921, 140; Goldman 1924, Afterword.

⁶⁷⁹ Esim. Russel 1920, 73, 97; Dukes 1923, 371; Goldman 1924, XXX. Kirjoittajien mukaan venäläisten poliittisen aktiivisuuden kaikkoaminen oli alkanut silloin kun ensimmäisen kerran äänestettiin kädennosto -periaatteella; se mahdollisti kaikkien virallista poliittista linjaa vastustaneiden vainoamisen.

⁶⁸⁰ Goldman 1923, 43–44.

sosiaaliseen elämään ja vapaa-aikaan ylipäättänsä. Goldmanin mukaan bolševikkien suhtautumista kansaan kuvasikin hyvin heidän itse viljelemänsä lausahdus, ”tanssisalit ja kokoontumispaikat ovat vastavallankumouksellisille”. Julkisten kokoontumisien kutsuminen koolle näytti olevan mahdottomuus jo siitä syystä, että bolševikit omistivat kaikki kokoontumistilat⁶⁸¹. Aikaisemmin työläisistä täyttyneet ravintolat näyttivät nyt olevan varattuja vain puolueväelle ja sotilaille.⁶⁸² Venäläisten iloisuus katosi kerhojen, ravintoloiden, ja muiden vapaa-ajanviettotilojen suljettua ovensa: ”Kansan emotionaalisia ja inhimillisiä tarpeita pidettiin vaarallisina hallitukselle.”⁶⁸³

Puolue tai sen tarjoama elämä ei kuitenkaan kiinnostanut, ja niinpä kansa oli tuomittu apaattisuuteen. Venäläiset kävelivät suunnattomina, päät painuksissa pitkin harmaita katuja. Kukaan ei enää edes huomannut Leninin tai muiden bolševikkijohtajien kuvia, eikä kansaa näyttänyt kiinnostavan myöskään hallituksen viralliset julkaisut.⁶⁸⁴ Kirjoittajien mukaan venäläiset olivatkin jo pitkään uskoneet vähemmän bolševismiin vallankumouksen toivona, kuin länsimaalaiset: ”Synkkä todellisuus on tappanut toivon niiden joukoissa, jotka elävät Moskovan diktatuurin alla.”⁶⁸⁵ Russel arvelikin, että venäläisissä kommunisteissa riitti uskoa oppiinsa vain sen takia, että siihen sisältyi vahvasti ajatus tulevien sukupolvien paremmasta maailmasta.⁶⁸⁶

Ulkomaalaisia kohtaan venäläiset olivat edelleen hyvin epäluuloisia. Toisaalta he ryhtyivät mielellään keskusteluun, jos heidät sai vakuuttuneeksi siitä, ettei keskustelukumppani kuulunut puolueeseen. Venäläiset näyttivät pitävän etenkin yhdysvaltalaisien kanssa keskustelusta.⁶⁸⁷ Venäläiset näyttivät pelkäävän enemmän henkisen vapauden lopullista rajoittamista kuin fyysisistä vangitsemista: ”-- vankilaan meneminen ei tämän päivän Venäjällä merkitse mitään. Melkein kaikki ovat kärsineet tämän kokemuksen, monissa tapauksissa useamman kerran.”⁶⁸⁸ Myös venäläisten välinen keskinäinen välittäminen ja solidaarisuus olivat kadonneet:

⁶⁸¹ Russel 1920, 73; Dukes 1923, 116.

⁶⁸² Esim. Bechhofer 1921, 21.

⁶⁸³ Goldman 1924, XXX; vrt. Bechhofer 1921, 133. Bechhofer arvelee, että uuden talouspolitiikan myötä myös kansan kuollut sosiaalinen elämä saattaisi parantua.

⁶⁸⁴ Bechhofer 1921, 23, 136; Goldman 1923, 73; Dukes 1923, 344–346.

⁶⁸⁵ Russel 1920, 19; vrt. Goldman 1924, Preface, Afterword.

⁶⁸⁶ Russel 1920, 148; vrt. Mežujev 2006, 76–78; Mäki-Kulmala 2003, 22.

⁶⁸⁷ Goldman 1923, 35, 192; Bechhofer 1921, 8, 113.

⁶⁸⁸ Bechhofer 1921, 146.

”--yleisen epäluottamuksen, Tšekän luoman epäluuloisuuden ja osittain myös päivittäisen pakollisen ruoan etsimisen tuloksena, ihmisillä ei enää ollut puhtia eikä tunnetta ajatella kanssaihmissään.”⁶⁸⁹

Esimerkiksi Moskovassa venäläiset tönivät ja sättivät toisiaan, välittämättä edes jos lapsi tai nainen sortui voimattomana kadulle. Kirjoittajien mukaan olot olivat aina olleet Venäjällä kurjat, mutta aikaisemmin venäläiset olivat aina auttaneet naapureitaan ja lähimmäisiään. Bolševikkien Venäjällä tilanne oli toinen: ”--ihmisten vallankumoususko oli rikkoutunut, yhteishenki romahtanut, ja toveruuden sekä keskinäisen avunannon merkitys vääristynyt.”⁶⁹⁰ Jo aikaisemmin kokemuskertomuksissa oli nostettu esiin venäläiseen luonteeseen kuuluva taipumus käydä kauppaa⁶⁹¹, tilinpäätöstä kirjoittaneet länsimaalaisten mukaan bolševikkihallitus oli toimillaan paradoksaalisesti ajanut koko kansan käymään kauppaa vilkkaammin kuin koskaan. Niinpä jokainen venäläinen – ei ainoastaan viimeisiä rikkauksiaan kauppaavat entiset varakkaat – oli nyt keinottelija ja kauppias.⁶⁹²

Myös historiallinen kuva vahvan hallitsijan tarvitsevasta venäläisestä jatkui. Russelin mukaan todelliseen kommunismin luonteeseen ei kuitenkaan kuulunut tällaista taipumusta, eikä filosofin mielestä sellaista ollut havaittavissa esimerkiksi englantilaisessa kommunismissa. Niinpä täytyi olla niin, että venäläinen historiallinen traditio oli sen tuottanut bolševismiin:

”Voi olla, että Venäjä tarvitsee kovaotteisuutta ja kuria enemmän kuin mitään muuta; voi olla, että Pietari Suuren keinojen elvyttäminen on välttämätöntä kehityksen aikaan saamiseksi.”⁶⁹³

Venäläiseen kansaan aina kohdistunut poikkeuksellinen sorto mahdollisti diktatuurin: ”-- venäläiset on karaistu sellaisella kurjuudella, jota ei mistään läntisestä maasta löydy; he voivat elää ja työskennellä sellaisissa olosuhteissa joita me pitäisimme sietämättöminä.”⁶⁹⁴ Toisaalta kommunismin utooppisuus näytti löytävän vahvan vastakaiun venäläisestä kansasta. Esimerkiksi Russelin ajattelun mukaan kommunismin paremman maailman utopia näytti sulautuneen

⁶⁸⁹ Goldman 1923, 33–34.

⁶⁹⁰ Goldman 1923, xvii; Bechhofer 1921, 90.

⁶⁹¹ Ks. esim. Wells 1920, 18, 97, 116. Wells toteaa venäläisten olevan ”perinteisesti kauppaa käyvää kansaa”.

⁶⁹² Bechhofer 1921, 22, 109; Goldman 1924, XXIV.

⁶⁹³ Russel 1920, 21–22.

⁶⁹⁴ Russel 1920, 21–22, 108, 171.

vaivattomasti venäläiseen ortodoksisen predestinaatio -ajatteluun. Russel liitti predestinaatio -kuvaan vielä vivahduksen ”itämaista” ja ”muhamettilaista” kiihkoa:

”Marx on opettanut, että kommunismin voitto on kohtalokkaasti ennalta määrätty. Tämä sopii venäläiseen itämaiseen luonteeseen, ja tuottaa mielentilan, joka on hyvin samankaltainen kuin varhaisilla Muhammedin seuraajilla.”⁶⁹⁵

Kansankuva säilyivät edelleen hyvin ristiriitaisena. Edelleen venäläiset olivat sivistymättöminä, primitiivisinä, ja kehittymättöminä. Toisaalta he olivat tietoisia tarpeistaan, ja heissä oli syvällä usko oikeuteen ja yhdenvertaisuuteen. Toisaalta venäläiset saattoivat olla epäluotettavia, röyhkeitä ja itsekkäitä, mutta pääasiassa kansasta puhuttiin edelleen hyvin positiiviseen sävyyn. Hyvin usein länsimaalaiset myös törmäsivät venäläisten puheissa siihen, että he kehuivat entisten aikojen olleen nykyisyyttä parempia. Elämän kurjuus ei ollut kuitenkaan täysin nujertanut iloa ja huumoria kansasta. Niinpä esimerkiksi talonpojat, jotka nälkä oli ajanut pois maapalaltaan, kokoontuivat yhteen soittamaan, laulamaan ja kertomaan tarinoita.⁶⁹⁶ Venäläisillä näyttikin olevan ainutlaatuinen kyky jättäytyä todellisuuden ulkopuolelle:

“Kummallista kansaa nämä venäläiset; heissä yhdistyy pyhimys ja paholainen, ja he ilmentävät sekä korkeimpia että kaikkein raaimpia ajatuksia. Toisaalta he ovat kykeneviä melkein mihin tahansa, paitsi tuntemaan jatkuvaa kärsimystä.”⁶⁹⁷

Kirjoittajien mukaan venäläisten poliittinen tietoisuus oli merkittävästi länsimaiden massoja jäljessä; he eivät kyenneet ajattelemaan itselleen vapautta.⁶⁹⁸ Toisaalta kansassa näytti olevan edelleen jäljellä sama vallankumouksellinen potentiaali kuin keväällä 1917; tämä kansa ei ollut tiennyt, eikä välittänyt teorioista, vaan oli uskonut, että herra heidän yläpuoleltaan katoaisi. Herra etuoikeuksineen oli kuitenkin tullut takaisin, niinpä kommunismi edustikin nyt kansalle valheita ja petosta. Kirjoittajien mukaan venäläisen kansan poliittinen tietoisuus ei ollut kuitenkaan niin alikehittyntä, etteikö se joku päivä pääsisi eroon bolševikeista – jos se vain haluaisi.⁶⁹⁹

⁶⁹⁵ Russel 1920, 28–29.

⁶⁹⁶ Esim. Bechhofer 1921, 12, 63–64; Goldman 1923, 192–193.

⁶⁹⁷ Goldman 1923, 193.

⁶⁹⁸ Esim. Goldman 1924, Afterword.

⁶⁹⁹ Bechhofer 1921, 105; Goldman 1923, 35.

Naisten ja perheen asemaa tilinpäätöstä luoneet kirjoittajat käsittelivät vähän. He kiinnittivät huomiota naisten heikkoon fyysiseen kuntoon ja ulkonäköön. Päinvastoin kuin aikaisemman luvun kokemuskertomusten kirjoittajat olivat antaneet ymmärtää, Goldman piti Neuvosto-Venäjän prostituutio-tilannetta huolestuttavana.⁷⁰⁰ Russelista näytti siltä, että bolševikkien koulutuspolitiikka, jossa lapset kasvatettiin täysipäiväisesti kodin ulkopuolella, tähtäsi nimenomaan äidin ja lapsen välien katkaisuun, ja lapsien kutsumisen valtion palvelukseen.⁷⁰¹

Talonpoikaa kuvattiin tutuilla negatiivisilla adjektiiveilla, kuten, alkukantainen, rähjäinen, tyhmä, idiootti, yksinkertainen, sivistymätön ja niin edelleen, mutta edelleen he olivat myös lämminhenkisiä, hyväntahtoisia ja osaavia. Edelleen heihin liitettiin historialliselle kansan kuvalle tyypilliset viittaukset aasialaisuuteen tai mongolialaisuuteen.⁷⁰² Yleisemmällä tasolla heidän tilanteensa kuvattiin tiivistetysti kaksijakoiseksi. Ensinnäkin talonpojat näyttivät olevan hyvin vihaisia bolševikkien edelleen jatkuvista pakko-otoista, ja usein he nousivat myös vastarintaan. Toisaalta vastarinta kuvattiin tehottomaksi. Esimerkiksi Bechhoferin mukaan bolševikkien taktiikkana näytti olevan maaseudun pitäminen niin heikkona, ettei se kyennyt protestoimaan. Kaupungeissa sen sijaan näytti riittävänruokaa; kaupunki vastaan maaseutu asetelma ei siis ollut ainakaan loiventunut. Maaseudun väestö oli nääntymisen partaalla, eikä sillä näyttänyt olevan voimia ryhtyä kapinaan.⁷⁰³

Työläinen kuvattiin laiskaksi, kyvyttömäksi ja tehottomaksi. Koko työväenluokka kuvattiin nyt hyvin homogeenisenä. Työläisiä kirjoittajille olivat ne, jotka olivat työhön pakotettuja, bolševikkeja ne, jotka pakottivat. Työläinen olikin nyt ennen kaikkea apaattinen ja pettynyt. Työläisten lepakoditkin joita heille oli mittavasti suunniteltu, jäivät määriltään vähäisiksi, ja toimivat lähinnä kulisseinä länsimaalaisille. Bolševismiin he eivät enää uskoneet, mutta jaksoivat kuitenkin innostua esimerkiksi syndikalismiin⁷⁰⁴ aatteesta, koska haaveileminen bolševistisesta orjuudesta vapautumisesta piti heidät elossa.⁷⁰⁵ Russel tiivistää työläisen aseman Neuvosto-Venäjällä seuraavasti:

⁷⁰⁰ Goldman 1923, 69; Bechhofer 1921, 30, 69; vrt. Snowden 1920, 43.

⁷⁰¹ Russel 1920, 29–31, 66. Jotain tämänkaltaista Platonkin oli *Valtiossaan* kaavaillut.

⁷⁰² Ks. esim. Bechhofer 1921, 51–52, 79; Goldman 1924, XXIII.

⁷⁰³ Bechhofer 1921, 101–103.

⁷⁰⁴ Syndikalismi oli Ranskassa 1800-luvulla syntynyt anarkismia lähellä ollut liike, joka antoi ammattiyhdistyksille suuren arvon.

⁷⁰⁵ Russel 1920, 169–173.

”Hikinen palkka, pitkät tunnit, kutsunnat teollisuuden palvelukseen, ei lakko-oikeutta, vankila laiskureille, jo riittämättömien säännöstelyannosten vähentyminen -- poliittisesta tyytymättömyydestä raportoiva vakooja armeija -- nämä ovat sen järjestelmän todellisuutta, joka edelleen väittää hallitsevan proletariaatin nimissä.”⁷⁰⁶

Se bolševikkipropaganda, joka väitti, että kapitalismin herruudesta vapaa työläinen kantaa vastoinkäymisten taakan mielellään, ei voinut olla kauempana totuudesta: ”Keskiverto työläinen -- tuntee itsensä hallituksen orjaksi, eikä hänellä ole pienintäkään tuntemusta siitä, että olisi vapautunut tyranniasta.”⁷⁰⁷

Tehdas oli työläisen vankila, jossa vartijoina oli sotilaat. Työläisten ja sotilaiden välinen solidaarisuus oli mennyttä, koska edellinen oli jälkimmäisen orja. Toisaalta työläisten kokema nöyryytys näytti johtavan vihan kohdistamiseen sotilaisiin. Työläiset olivat pelokkaita, katselivat ympärilleen epäluuloisina ja varoivat puhumasta kenellekään; protestoinnista työläiset saivat pysyvän keinottelijan ja vastavallankumouksellisen leiman. Näytti siltä, että työläiset eivät saaneet ottaa askeltakaan ilman lupaa. Kahdeksan tunnin työpäivään kuului kymmenen minuutin ruokatauko, jolla tarjottiin laihaa keittoa. Jotta nöyryytys olisi ollut täydellinen, päivän päätyttyä heidät vielä tutkittiin ennen kotiinlähtöä.⁷⁰⁸ Vuoden 1919 loppuun mennessä tehdastyöläisten määrä oli pudonnut radikaalisti, puna-armeijan tarvitessa jatkuvasti miehiä. Useat tehtaot olisivat pysähtyneet, elleivät bolševikit olisi määrännyt myös naisia töihin.⁷⁰⁹ Sosialismista näytettiin olevan hyvin kaukana, kun raskaana olevat naiset joutuivat työhön:

”-- näky raskaana olevasta naisesta työskentelemässä tukehduttavassa tupakansavussa sosialistisella Venäjällä, ja kyllästävänsä itsensä sekä syntymättömän lapsensa myrkyllä, vakuutti minut äärimmäisestä pahuudesta.”⁷¹⁰

Kaikkein kurjimmista olosuhteista kärsivät kuitenkin kaivostyöläiset. Vaikka bolševikkilehdistö julkaisi ylistäviä artikkeleja kaivostoiminnasta, todellisuus näytti kauhistuttavalta. Kaivosten työntekijöitä ”kohdeltiin kuin karjaa”, heille ei riittänyt ruokaa, ja osa työntekijöistä kulki paljasjaloin. Luonnollisesti tuotanto näissä olosuhteissa ei ollut kovinkaan tehokasta. Työtä

⁷⁰⁶ Russel 1920, 170; Goldman 1923, 73–74, 138–140.

⁷⁰⁷ Russel 1920, 98; vrt. Lenin 1968, 90–93.

⁷⁰⁸ Goldman 1923, 86–88; Russel 1920, 171–173; Service 1979, 115–117.

⁷⁰⁹ Service 1979, 114. Pietarissa oli tehtaita joiden työvoimasta yli puolet oli naisia.

⁷¹⁰ Goldman 1923, 87.

valvoneet poliittiset komissaarit ja Tšekä pelottivat kaivoksia tutkineita asiantuntijoita; he jättivät puhumatta todellisista oloista, eivätkä esittäneet oikeita tutkimustuloksia puoluejohdolle.⁷¹¹ Eräs tunnetuimmista neuvostotabuista näytti siis muotoutuneen jo sisällissodan aikana: tuotannon todellista tilaa ei uskallettu esittää poliittiselle johdolle.

Sisällissodan jälkeen kaikki sellaiset sosiaaliset ryhmät, jotka olivat ”yksinkertaisia ihmisiä” tai ”raatavia massoja” – kuten Malia kätevästi määrittelee – ylempänä olivat ainakin yhtenäisenä, organisoituna kokonaisuutena kadonneet. Malian mukaan useimmat yksilöt säilyivät elossa, mutta heihin kohdistunut diskriminointi tuhosi heidän yhteenkuuluvuutensa. Jäljelle jäivät vain manuaalista työtä tekevät.⁷¹² Kokemuskertomusten kirjoittajat eivät juuri eritelleet sitä yhteiskuntaluokkaa, jota bolševikit kutsuivat porvaristoksi. Kirjoituksissa sivuttiin maaseudun rikkaaseen talonpoikaan – kulakkiin – hallituksen taholta kohdistunutta vihaa, mutta käytännön esimerkkejä heidän tilastaan ei juuri ole. Niinpä sosiaalinen jako maaseudulla kuvattiin homogeeniseksi: vain neuvostovirkamiehet näyttävät eroavan muusta maaseudunväestöstä, jossa niin kulakit, entiset maanomistajat kuin talonpojat olivat samaa massaa.⁷¹³ Kaupungeissa sen sijaan sosiaalinen luokka-asetelma oli kääntynyt ylösalaisin:

“Eilisen rikkaat nälkäisinä ja riutuneina, riisuvat itsensä viimeisistä rikkauksistaan, joita tämän päivän rikkaat ostavat -- se oli itse asiassa hämmästyttävä kuva vallankumouksellisesta Venäjältä.”⁷¹⁴

Toisaalta bolševikkien viha porvaristoa kohtaan kuvattiin nyt myös pinnalliseksi. Julkisissa puheissa bolševikit nimittelivät entisiä ylempiä luokkia edelleen ”porvarisijoiksi”, kun salongeissa ja suljettujen ovien takana heitä ei enää edes vähätelty ”toveriksi”. Sen sijaan bolševikit olivat alkaneet puhua porvareille kohteliaasti.⁷¹⁵ Useat varakkaat ihmiset jatkoivatkin elämäänsä niin kuin mitään vallankumousta ei olisi koskaan tapahtunut. Goldman ja Bechhofer kuvaavat porvariston edelleen elinvoimaisena. Kaupungeissa eli kaikkien tuntemia porvareita yltäkylläisissä oloissa, ja nämä

⁷¹¹ Goldman 1923, 181; Goldman 1924, XXV.

⁷¹² Malia 1994, 133; Lewin 2006, 372.

⁷¹³ Ks. esim. Russel 1920, 100–104; Goldman 1924, XXIV; Bechhofer 1921, 50–51. Lewinin mukaan maaseudun maanomistajista oli sisällissodan jälkeen jäljellä vain noin kymmenen prosenttia; heidänkin tilansa olivat usein pieniä, ja he työskentelivät kuten talonpojat. Lewin 2006, 372.

⁷¹⁴ Goldman 1924, XXIV; vrt. Bechhofer 1921, 138. Bechhoferille Neuvosto-Venäjän sosiaalinen vallankumous tiivistyi hänen Moskovassa usein kohtaamaansa ”proletaariseen villakoiraan”: ennen vallankumousta puudeli oli ollut varmasti hyvin trimmattu ja hoidettu – vuonna 1921 tämä takkuinen proletaarinen villakoira juoksi suunnattomana ruoan perässä pitkin katuja.

⁷¹⁵ Dukes 1923, 140; vrt. esim. Lenin 1968, 310–313.

porvarit näyttivät uskovan luokkansa uuteen nousuun – tilapäisesti nukutettu luokka elpyisi hiljalleen entiseen voimaansa. Goldmanin mukaan porvaristo ei koskaan ollutkaan uhka bolševikkien vallankumoukselle; se oli ennemminkin täysin ällistynyt koko vallankumouksesta, ja vetäytynyt kuoreensa. Goldman esittääkin muista kokemuskertomuksista poikkeavan näkemyksen Venäjän kansan ja porvariston historiallisesta suhteesta: ”Keskiluokan älymystö oli ollut aktiivista Venäjän liberaaleissa ja vallankumouksellisissa liikkeissä jo vuosia, siten porvaristo oli tullut läheisemmäksi massoja.” Venäläinen yhteiskunta oli siis ollut kehittymässä kohti tasapuolisempaa yhteiskuntarakennetta, ennen kuin bolševikit pysäyttivät tämän prosessin.⁷¹⁶

Bolševikkien lyhytnäköinen vihamielinen suhtautuminen koko porvarisluokkaan oli tuhonnut myös maan intelligentsijan.⁷¹⁷ Anarkisti Goldmania ei juuri vaivannut porvariston kohtalo sinänsä, vaan ennemminkin se, että bolševikit olivat erottaneet maan älymystön ja kansan lopullisesti toisistaan. Siksi uskominen rakentavaan kehitykseen Neuvosto-Venäjällä oli kirjoittajille vaikeaa.⁷¹⁸ Lenin näytti olevan ensimmäinen, joka ymmärsi tehdyn vahingollisen virheen, ja kutsui intelligentsijaa takaisin valtion palvelukseen. Goldmanin mukaan bolševikit epäonnistuivat kuitenkin tyypilliseen tapansa tässäkin: yhden virheen myönnettyään he tekivät uuden. Takaisin kutsutuista älymystöstä ja asiantuntijoista tuli hallituksen suosikkeja:

”Samaan aikaan kun työläiset näkivät edelleen nälkää, insinöörit, teollisuus ekspertit ja teknikot saivat korkeata palkkaa, erityisiä etuoikeuksia ja parhaimpia säännöstelyannoksia. Heistä tuli valtion hemmoteltuja työntekijöitä ja uusia orjaohjastajia kansalle.”⁷¹⁹

Goldmanin mukaan ei ollut mahdollista, että tällaisessa tilanteessa työläiset – joille oli opetettu, että tulevaisuuden yhteiskunnassa vain lihastyövoima on tuottavaa – olisivat kyenneet unohtamaan heihin iskostetun vihan intelligentsijaa kohtaan; yhteiskunnallinen uudistuminen oli käytännössä mahdottomuus:

”Venäjän vallankumous on tehnyt hyvin selväksi, että molemmat, sekä aivot että lihakset, ovat korvaamattomia sosiaaliselle uudistumiselle. Älyllinen ja fyysinen työ ovat yhtä

⁷¹⁶ Goldman 1923, 34, 182; Bechhofer 1921, 140–141.

⁷¹⁷ Tästä ks. esim. Malia 1994, 137; Lewin 2006, 372. Bolševikkien toimet olivat ajaneet juuri intelligentsijan mittavaan maastapakoon. Malian mukaan 1,5 miljoonaa ”ylemmän luokan edustajaa” pakeni maasta; heistä suuri osa ei ollut bolševikkien väittämiä valkoisia, vaan itse asiassa maan älymystö.

⁷¹⁸ Goldman 1923; 217–218; Goldman 1924, Afterword; Dukes 1923, 39; vrt. Mäki-Kulmala 2003, 102–104.

⁷¹⁹ Goldman 1924, Afterword; vrt. Dukes 1923, 164; Bechhofer 1921, 13.

läheisesti sidoksissa sosiaalisessa ruumiissa kuin aivot ja kädet ihmisvartalossa. Yksi ei toimi ilman toista.”⁷²⁰

Antisemitismi näytti kasvaneen sisällissodan aikana niin bolševikkien kuin kansankin parissa. Erityisesti Goldman – joka oli itsekin syntynyt juutalaiseen perheeseen – käyttää paljon tilaa kirjassaan juutalaisten aseman pohtimiseen. On syytä epäillä, että Goldman halusi herättää lännen – etenkin Yhdysvaltojen – juutalaisten huomion, olihan lännessä vallalla käsitys, jonka mukaan juutalaisten asema Neuvosto-Venäjällä oli parantunut⁷²¹. Vaikka Goldmanin teoksessa juutalaisia koskevat kokemukset ovat pääasiassa peräisin hänen matkoiltaan Ukrainassa, voidaan ne lukea laajemmin osaksi hänen näkemyksiään juutalaisten asemasta bolševikkivallan alla. Ukrainan kaoottinen tilanne ensimmäisen maailman sodan jälkeen oli mahdollistanut useiden eri tahojen toteuttamia pogromeja. Kun bolševikit lopulta saapuivat Kiovan valtiaiksi vuoden 1920 lopulla, he jatkoivat pogromien toteuttamista.⁷²²

Goldmanin mukaan perinteinen antisemitismi kyti kansan parissa. Toisaalta se oli levinnyt myös puna-armeijan joukkoihin, jotka sortuivat juutalaisten ryöstelyyn ja pahoinpitelyyn. Usein antisemitismi oli bolševikkien puheissa hyvin avointa. Toisaalta bolševikkien erityisenä taktiikkana Ukrainassa oli vastustajiensa leimaaminen antisemitisteiksi. Niinpä esimerkiksi hallituksen propaganda syytti Nestor Mahnon⁷²³ johtamia anarkisteja juutalaisvihaajiksi, joita he eivät Goldmanin mukaan olleet.⁷²⁴ Juutalaiset piirit – etenkin Moskovassa – oli leimattu vastavallankumouksellisiksi. Goldmanin mukaan Neuvosto-Venäjän juutalaiset eivät kohdistaneet uhkaa maan hallitukselle: juutalaiset olivat passiivisia, joskin katkeria bolševikkeja kohtaan, mutta niinhän olivat muutkin venäläiset. Bolševikit kuitenkin kohtelivat juutalaisia vähintäänkin yhtä sortavasti kuin heitä oli kohdeltu aiemmin. Tsaarin aikana väkivaltaiset pogromit olivat kestäneet päivän tai pari, minkä jälkeen ne olivat ohitse. Bolševikkien pogromit sen sijaan olivat hiljaisia ja jatkuvia: ”Ne koostuivat jatkuvasta syrjinnästä, vainosta, ja jahtaamisesta.”⁷²⁵

⁷²⁰ Goldman 1924, Afterword.

⁷²¹ Ks. esim. Filene 1967, 46–47.

⁷²² Figes 1996, 677–679.

⁷²³ Mahno (1889–1934) oli ukrainalainen anarkisti, joka johti sisällissodassa niin sanottua Mustaa armeijaa. Bolševikit tukivat Mahnon joukkoja taistelussa valkoisia vastaan. Mahno johti Etelä-Ukrainassa lyhytaikaista anarkistista yhteisöä, joka kattoi parhaimmillaan seitsemän miljoonaa asukasta. Bolševikit eivät voineet sietää anarkistista kokeilua ja he kääntyivät Mahnoa vastaan. Ks. esim. Goldman 1924, XIX, XXVIII; Figes 1996, 575, 661–679; Avrich 1978, 214.

⁷²⁴ Goldman 1923, 105, 192–193, 208; vrt. Figes 1996, 677; Avrich 1978, 214–217. Figesin mukaan Mahnon joukot syyllistyivät juutalaisten pogromeihin. Avrichin mukaan taas Mahno vastusti jyrkästi antisemitismia, ja oli myös määrännyt joukkoihinsa ankarat rangaistukset kaikesta antisemitistisestä toiminnasta.

⁷²⁵ Goldman 1923, 206–208.

Olkoonkin, että antisemitismi näytti selvästi kasvavan Neuvosto-Venäjällä⁷²⁶, oli osa juutalaisista tyytyväisiä siihen, etteivät bolševikit uhanneet suoraan heidän henkeään. Siksi he myös pitivät nykyistä hallitusta parhaimpana vaihtoehtona, sillä he pelkäsivät sen syrjäyttämisen johtavan laajoihin pogromeihin. Toisaalta osa juutalaisista katsoi, että bolševikit olivat tehneen heistä kansan silmissä entistä vihatumpia: ”Kommunismi edusti kansalle pakkoverojen keruuta, rankaisuvia tarkkailijoita ja Tšekaa. Suosittu antikommunismi ilmeni siis koko juutalaisen rodun vihana.”⁷²⁷ Tästä olikin seurannut, että bolševikit rankaisivat juutalaisia, jotta saisivat kiillotettua julkisuuskuvansa. Niinpä esimerkiksi heprean kieltä ja juutalaista kulttuuria syrjittiin voimakkaasti: ”Lyhyesti sanottuna bolševikit antoivat juutalaisten elää, mutta vain fyysisessä mielessä. Kulttuurisesti heidät oli tuomittu kuolemaan.”⁷²⁸ Myös juutalainen tahdottiin muuttaa palvelemaan valtion etuja:

”-- bolševikkivallan jatkuminen tarkoitti juutalaisten tuhoa. Venäjän juutalaiset -- eivät ole työläisiä. Jo aikojen alusta he ovat harjoittaneet kauppaa, mutta kaupankäynti on tuhottu -- ja ennekuin juutalainen saadaan muutettua työläiseksi heidän rotunsa rapistuu ja sammuu.”⁷²⁹

Jos Goldman halusi selkeästi tuoda esille juutalaisten kurjemmaksi muuttuneen aseman, pitivät Bechhofer ja Dukes edelleen yllä stereotyyppistä kuvaa juutalaisuuden ja bolševismin yhteydestä. Dukesin mukaan juutalaiset eivät olleet määräävässä asemassa bolševikkihallituksessa, mutta näyttivät silti pyrkivän maailmanherruuteen bolševismin kautta; olihan kolmas internationaali täysin juutalaisten hallinnassa.⁷³⁰ Bechhoferin mukaan sen sijaan juutalaisten määrä oli silmiinpistävä suuri keinottelijoiden joukossa; nämä ”neuvostohiiret” olivat ongelma paikallisille neuvostoille, koska he olivat ”luikerrelleet” vastuullisille paikoille ruokahuoltoon ja -varastoihin.⁷³¹ Muutenkin Bechhoferin teoksessa juutalaiset nousevat esiin siten, että he puolustavat maan hallitusta, tai pitävät tärkeää paikkaa joko hallinnossa tai armeijassa. Juutalaisilla näytti olevan vakaasti sormensa pelissä myös Neuvosto-Venäjän ulkopolitiikassa:

⁷²⁶ Esimerkiksi ruokajonoissa venäläiset herjasivat juutalaisia, koska heitä ei jonottamassa koskaan nähnyt. Ks. Dukes 1923, 70.

⁷²⁷ Goldman 1923, 222; vrt. Dukes 1923, 363–364.

⁷²⁸ Goldman 1923, 221–224.

⁷²⁹ Goldman 1924, XXII.

⁷³⁰ Dukes 1923, 363.

⁷³¹ Bechhofer 1921, 107–108. Myös Russel piti myöhemmissä mustelmissaan bolševismia ”aristokratiana, jonka muodostivat amerikkalaiset juutalaiset”. Ks. Russel 1968, 170.

”Juutalaisten lukumäärä ulkoasianministeriössä [sic] ja neuvostoinstituutioissa – on poikkeuksellinen. Moskovassa on vaikea löytää ketään vastuulliselta paikalta joka ei ole tuota rotua.”⁷³²

6.4. Bolševismi käytännössä – byrokratiaa, kontrollia ja kuria

Kokemuskertomuksiin ilmestyi nyt voimakkaasti koko bolševikkihallinnon läpäisemä byrokratia – länsimaalaiset törmäsivätkin byrokratiaan jatkuvasti. Tullessaan Venäjälle vuoden 1919 lopulla Goldman halusi auttaa bolševikkihallitusta maan jälleenrakennuksessa. Hän osallistui moniin erilaisiin projekteihin, kuten museotoimeen, koulutuksen kehittämiseen ja maahan tulevien länsimaalaisten auttamiseen. Kahden vuoden aikana hän koki käytännössä neuvostovaltion kasvavan byrokratian ja sen kokonaisvaltaisuuden; mitään ei todella voinut saada aikaan, ja jos yhtenä päivänä edistytään jossakin asiassa, seuraavana edistymisen kumottiin jo uudella asetuksella. Kyllästyttyään byrokratiaan muualla Goldman luuli löytävänsä piilopaikan museotoimesta. Hän halusi mukaan kansanmuseon esineistön keruuseen, koska ajatteli tuoreen museoinstituution joutuneen vähiten puoluekontrollin alaiseksi. Kaikki sujuikin kohtalaisen hyvin kunnes parikymmentä nuorta kokematon kommunistia lähetettiin museoammattilaisten ”avuksi”. Puolueen kouluttamia kommunisteja kun olivat, heidät asetettiin johtopaikoille; tuloksena oli täydellinen hämmennys ja töiden lamaantuminen. Kaikki työntekijät tunsivat itsensä valvotuiksi ja vakoilluiksi. Goldmanin mukaan nämä uuden polven virkamiesbolševikit eivät välittäneet siitä saataisiinko työtä tehtyä – heitä tuntui kiinnostavan vain puoluekirjan omistaminen.⁷³³

Eri työelämän sektoreilla poliittinen byrokratia korvasi todellisen osaamisen. Puolueväki asettui tärkeisiin tehtäviin, korvaten asiantuntijuuden: ”Se oli seuraus systeemistä, jossa poliittinen hyödyttömyys ennemmin kuin ammatilliset ansiot olivat pääosassa.”⁷³⁴ Uuden hallintotavan vääristymät näkyivät parhaiten terveydenhuollossa. Maassa jossa kansa eli lukuisten tautien keskellä lääkäreiden päivät näyttivät kuluvan erilaisissa virastoissa anomassa milloin lisää lääkkeitä, milloin oikeutta kirjata lisää potilaita sairaalaan. Poliittiset virkamiehet päättivät terveydenhuollon asioista, ja häiritsivät jatkuvasti lääkäreiden työtä. Toisaalta byrokratian tuottamat

⁷³² Bechhofer 1921, 24, 32, 139–140.

⁷³³ Esim. Goldman 1923, passim., 120–122.

⁷³⁴ Goldman 1923, 217; Russel 1920, 113.

asetukset ja säädökset olivat niin epäselviä, etteivät lääkärit kyenneet niitä noudattamaan – mikä taas johti heidän syyttämiseen ja pidättämiseen sabotaasista. Tämän jälkeen bolševikit etsivät lääkärin tilalle kenet tahansa asiantuntijan – esimerkiksi insinöörin – joka oli ”poliittisesti sopivampi”. Bolševikkien naiivi usko poliittiseen sopivuuteen, johti käytännössä parhaiden kykyjen kaksinkertaiseen väärinkäyttöön. Lääkärit kuitenkin kantoivat ilmeisen suurta huolta kansasta, sillä Lewinin mukaan suurin osa heistä jäi huonosta kohtelusta huolimatta työskentelemään maahan.⁷³⁵

Jopa paikalliset bolševikit näyttivät usein olevan katkeria Moskovan sanelupolitiikkaa kohtaan. Koska keskushallinto asetti provinssien neuvostoihin edustajansa ilman minkäänlaista konsultointia paikallisten viranomaisten kanssa, jättivät kylien ja kaupunkien bolševikit usein raportoimatta keskushallinnolle alueellisesta tilanteesta.⁷³⁶ Niinpä Kremlin lähettämien kaaderien oli mahdotonta asettua työskentelemään paikallishallintoon ilman, että kuria käytettiin apuna. Lisäksi esimerkiksi Ukrainassa hallintoon kuului vahvasti ”nationalistinen kauna” venäläisiä kohtaan. Toisaalta paikallishallinnon byrokraattinen kykenemättömyys ja autoritääriset otteet kuvattiin joskus jopa Moskova toimia pahemmiksi.⁷³⁷ Pääasiassa provinssien kansa näytti kuitenkin olevan tyytyväinen paikallishallintoon, huolimatta siitä kuinka vihamielisiksi keskushallinnon sortavat toimet oli heidät tehnyt.⁷³⁸ Bolševikkien hallinnollinen kontrolli ei kuitenkaan ulottunut vielä kaikkialle. Halki Venäjän matkustellut Bechhofer tuli siihen päätelmään, että useimmat paikallishallinnot työskentelivät suhteellisen vapaasti:

”Minusta näytti siltä, että provinssissa oli tapahtunut hyvin vähän muutoksia vanhoihin aikoihin verrattuna -- Moskovan hallituspiirien epäluuloinen ja kiihkeä propagandistinen ilmapiiri ei vain esiintynyt näiden yksinkertaisten venäläisten sielujen parissa.”⁷³⁹

Kylien ja kaupunkien hallinnot saattoivat ottaa suojiinsa bolševikkien vastavallankumouksellisiksi leimaamia ihmisiä. Goldmania tuntui miellyttävän erityisesti keskusvallasta vapaa pohjoinen Arkangelin kaupunki. Paikalliset neuvostoinstituutiot olivat tehneet kaupungissa erinomaista työtä:

⁷³⁵ Goldman 1923, 120–122, 217–218; Lewin 2006, 372; vrt. Mäki-Kulmala 2003, 105. Mäki-Kulmalan mukaan esimerkiksi yksittäistä lääkäriä ei suojellut mikään, jos joku bolševikki sai päähänsä pitää häntä vastavallankumouksellisena.

⁷³⁶ Service 1979, 104–105, 127.

⁷³⁷ Bechhofer 1921, 70–71; Goldman 1923, 212–214; Goldman 1924, XXIII; Service 1979, 71–73.

⁷³⁸ Esim. Bechhofer 1921, 105; Dukes 1924, 357.

⁷³⁹ Bechhofer 1921, 36.

koulut olivat hyvälaatuisia, sabotaasi oli vähäistä, virastot toimivat vähällä byrokratialla, ruokaa kyettiin tuottamaan riittävästi ja yleinen henki näytti olevan edistyksellinen. Goldmanin mukaan kaupungin väki oli myös saanut organisoitumisoppeja siellä intervention aikana majailleilta yhdysvaltalaisilta.⁷⁴⁰

Bolševikit olivat kuitenkin kiristämässä otettaan paikallishallinnoista ”hajota ja hallitse” -periaatteella. Maaliskuuhun 1921 mennessä neuvostovalta suuressa osassa maaseutua olikin käytännössä lopetettu.⁷⁴¹ Bolševikit halusivatkin hajottaa kaikki entiset valtarakenteet tarkemmin seurauksia harkitsematta; hallintorakenteita ja yhteiskuntajärjestystä muokattiin väkivaltaisesti.⁷⁴² Parhaimpina esimerkkinä bolševikkien hajota ja hallitse -politiikasta toimi Ukraina. Hävittyään maailmansodan Saksa oli vetäytynyt Ukrainasta, ja vuoden 1919 alussa bolševikit olivat perustaneet Kiovaan ukrainalaisen neuvostohallituksen. Ukrainalaiset kuitenkin karkottivat tämän nukkehallituksen liittolaisensa Puolan avulla. Puolan solmittua aselevon bolševikkien kanssa, Ukraina oli voimaton ja neuvostohallitus nousi Kiovassa uudelleen valtaan, kirjoittaen joulukuussa 1920 yhteistyösopimuksen Moskovan kanssa.⁷⁴³ Ukraina kärsi rankasti eri miehityksistä; niinpä ukrainalaiset odottivat elämän palaavan jälleen normaaliksi bolševikkien saapuessa Kiovaan.

Bolševikit tuhosivat kuitenkin kansan illuusiot hyvin nopeasti: ”Parissa kuukaudessa he todistivat itsensä täysin kykenemättömiksi hallinnoimaan kaupunkia sekä sen ongelmia; heidän menetelmänsä vihastuttivat kansan, ja Tšekan terrori käänsi jopa kommunistien ystävät katkeriksi vihollisiksi.”⁷⁴⁴ Bolševikkien mukaan kaupunkien porvarit näyttivät liian hyvin syöneiltä ja puetuilta – Tšekan otteet olivat olleet siis liian pehmeitä. Samassa alkoivat pidätykset, takavarikot ja yöratsiat. Goldmanin mukaan ukrainalaiset eivät vastustaneet kansallistamista tai pakkolunastusta sinänsä, mutta he eivät olleet tienneet, että niistä hyötyivät ainoastaan ryöstäjät. Kansalle ei näyttänyt jäävän mitään ja rikkauudet hävisivät Kiovasta kaikessa hiljaisuudessaan. Sen sijaan ”Tšekan jäsenet tepastelivat kaduilla porvareiden kalleuksiin pukeutuneet naiset käsipuolessa.” Bolševikit myös sulkivat kaupungin kaupat ja sinetöivät ovet; parissa viikossa niidenkin omaisuus oli salaperäisesti hävinnyt. Eivätkä bolševikit tuhonneet vain suurempia tuotantoyksiköitä vaan veivät elinehdot perinteisille yhteisöille elintärkeiltä käsityöläisiltä ja pienyrityksiltä. Tämä johti pakolaisvirtaan

⁷⁴⁰ Goldman 1924, XXV; Bechhofer 1921, 70.

⁷⁴¹ Figes 1996, 758.

⁷⁴² Esim. Russel 1920, 129; Goldman 1923, 172–176.

⁷⁴³ Esim. Zetterberg 2000, 364–366, 368; Goldman 1923, 172–180.

⁷⁴⁴ Goldman 1924, 231.

maaseudulle kun elantonsa menettäneet etsivät ravintoa. Toiseksi vaihtoehdoksi jäi turvautuminen laittomaan kaupusteluun. Bolševikkien vihasta kaupankäyntiä kohtaan näyttikin paradoksaalisesti olevan seurauksena, että ”käytännössä jokaisesta venäläisestä oli tullut kauppias, ja bolševikkihallituksesta ei enempää kuin yksityinen keinottelija”. Tšekan toimet muuttivat ukrainalaisten näkemykset bolševikeista: Moskovan punaiset olivat pettäneet heidät aivan kuten valkoisten armeijat ja puolalaiset aikaisemmin.⁷⁴⁵

Vähentääkseen tyytymättömyyttä kiristyneeseen työvoimapolitiikkaan työläisten joukoissa, bolševikkihallitus näytti pakottavan myös puolueen jäseniä ruumiilliseen työhön: ”Kolmesataa puoluejäsentä, jotkut heistä korkea arvoisilla paikoilla hallinnossa -- määrättiin välittömästi työhön, jotta proletariaatille saatiin todistettua, että Venäjällä oli itse asiassa työläisten hallitus.” Goldmanin mukaan tästä oli paradoksaaliset seuraukset. Toisaalta paperityöhön tottuneet virkailijat nääntyivät tehtaisiin, toisaalta ovelimmat puoluejäsenet ”luikertelivat” takaisin luksushotelleihin.⁷⁴⁶ Sen sijaan bolševikkien lehdistökontrollin salaisuus ei näyttänyt enää niinkään olevan lehdistön haltuun otossa vaan koko julkaisutoiminnan lakkauttamisessa. Tämä näytti tarkoittavan sitä, ettei kansa ollut tietoinen oman maansa, saati sitten maailman tapahtumista – millä näytti olevan merkittävä valtaa tukeva vaikutus: mikäli työläiset lakkoilivat kaupungeissa tai talonpojat maaseudulla, ei tieto tällaisista tapahtumista yltänyt naapuri kylää pidemmälle.⁷⁴⁷

Kohtalokkaimmin bolševikit olivat epäonnistuneet kansan ruokkimisessa. Kirjoittajien mukaan maassa oli ruokaa, mutta bolševikit eivät olleet halukkaita tai eivät kyenneet sitä kansalle toimittamaan. Kaikenlaista ruokaa sai markkinoilta jos siihen vain oli varaa, eikä rautateillä matkustaessa kirjoittajat voineet olla huomaamatta lukuisia vaunuja täynnä ruokaa. Niinpä kirjoittajat arvioivat, että bolševikit liioittelivat ruoan kuljetukseen liittyviä ongelmia peitelläkseen omaa saamattomuuttaan.⁷⁴⁸ Keskitetty suunnitelmatalous näytti johtavan kohtalokkaiisiin vääristymiin. Eräissäkin tehtaassa varasto oli täynnä talonpoikien kiperästi kaipaamia peltoauroja, mutta tehdas joutui odottamaan Moskovan ohjeita, ennen kuin sai tehdä auroille mitään. Goldmanin mukaan Pietarin lähistöllä oli myös polttoainetta varastoituna laajaan tarpeeseen. Bolševikit eivät kuitenkaan suostuneet tuomaan sitä kaupunkiin, koska pelkäsivät sen jälkeen jokaisen kaupungin vaativan polttoainetta. Toisaalta yhdelle kaupungille annettu polttoaine saattaisi johtaa kaupunkien

⁷⁴⁵ Goldman 1923, 172–180, 230–232; vrt. Bechhofer 127–129.

⁷⁴⁶ Goldman 1924, XXIV.

⁷⁴⁷ Bechhofer, 1921, 57, 118; Russel 1920, 73; Goldman 1924, XXII; Figes 1996, 758–759.

⁷⁴⁸ Esim. Russel 1920, 77, 100; Goldman 1924, XXXI; Bechhofer 100–101.

väliseen kilpailuun, joka bolševikkien logiikan mukaan oli ”porvarillinen instituutio”. Polttoainetta ei siis tarvittu – samoin aurat saivat pysyä varastoissa.⁷⁴⁹

Bolševikit olivat nyt *de facto* alistaneet opposition. Vallan vakiinnuttaakseen bolševikit olivat tarvinneet muun vasemmiston tukea useaan otteeseen. Nyt kaikki, jotka vastustivat uutta diktatuuria, saivat mennä: anarkistit, menševikit, niin vasemmisto- kuin oikeistososialistivallankumoukselliset, ja lopulta ”kaikki, joilla oli jokin oma mielipide”. Samoin oli tuhottu niin neuvostot kuin työläisten autonomiset organisaatiot, kuten tehdaskomiteat ja ammattiliitot. Opposition tuhoa valaisee erinomaisesti anarkistien vallankaappauksen jälkeinen kohtalo. Alusta alkaen anarkistit olivat Goldmanin mukaan joutuneet nöyryyttävästi anelemaan bolševikeilta oikeutusta toiminnalleen. Hiljalleen heidän vapauksiaan oli rajoitettu, ja vaikutusvaltaisimmat heistä – kuten Pjotr Kropotkin – pakotettiin vaikenemaan. Lopulta anarkisteista näytti tulleen vainojen kohteita, ja heitä vangittiin sekä teloitettiin. Osa heistä pyrki jatkamaan toimintaansa maan alla, osa pakeni ulkomaille – useimmat odottivat tietämättömänä vankiloissa kohtaloaan.⁷⁵⁰

Myös ihmeelliseksi kuvattu puna-armeija näytti sisällissodan jälkeen erilaiselta. Korruptiolla näytti olevan vakiintunut osa siinä, ja sotilaat marssivat ilman kenkiä ja kunnon varustusta, taudit olivat yleisiä ja ruoka olematonta. Silti he olivat Goldmanin mukaan taistelleet urheasti puolustaakseen vapaata Neuvosto-Venäjää. Kuitenkin samaan aikaan uudet upseerit ja poliittiset neuvonantajat keinottelivat kaukana juoksuhaudoista: ”-- kun he [sotilaat] taistelivat ja kuolivat aatteen vuoksi, ylemmät upseerit, nämä niin kutsutut toverit, istuivat turvallisissa piilopaikoissa, juopottelivat, pelasivat uhkapelejä ja rikastuivat keinottelemalla. Rintamalla epätoivoisesti kaivatut tarvikkeet myytiin suunnattomien hinnoin keinottelijoille.”⁷⁵¹ ”Pulleat” upseerit esittivät Napoleonin ja nöyryyttivät alamaisiaan; tällaisissa oloissa rivisotilaan vaihtoehdoksi jäi usein itsemurha.⁷⁵² Sen sijaan bolševikit olivat hyvin tietoisia siitä, että armeija mahdollisti heidän valtansa: ”-- vallassa olevat miehet tekevät päivittäin työtään tietoisena siitä, että he komentavat kolmen miljoonan aseistautuneen miehen armeijaa, jolla siviiliopposition voidaan halutessa murskata.”⁷⁵³

⁷⁴⁹ Goldman 1923, 189–190; Russel 1920, 166–168

⁷⁵⁰ Goldman 1923, passim.; Goldman 1924, passim. Myös itse Goldman ei enää kyennyt elämään Neuvosto-Venäjällä, jossa ”valtio alisti yksilön” – niinpä hän poistui bolševikkien johtamasta maasta.

⁷⁵¹ Goldman 1923, 233–234.

⁷⁵² Bechhofer 1921, 23–29; Goldman 1923, 234.

⁷⁵³ Russel 1920, 170; vrt. Goldman 1924, XXVII; Bechhofer 1921, 58–59.

Tšekä oli konkreettinen osoitus siitä, että bolševismi oli muotoutunut ideansa vastakohtaksi. Vaikka punainen terrori oli lakannut, Tšekä jatkoi kansalaisten vapauden mielivaltaista rajoittamista.⁷⁵⁴ Esimerkiksi Dukesille Tšekassa tiivistyi koko kommunismin olemus; erityiskomission riveihin soluttautuneena hän pääsi tutustumaan bolševikkien vankiloihin. Niissä ihmisarvoa ei tunnustettu:

”Ei Kremlissä eikä muissa valheneuvostojen valtapaikoissa, vaan juuri täällä kauhujen talossa, inkvisitionin [sic] kidutuskammioissa, on todellinen kommunismi vihdoinkin ilmestynyt lihaksi!”⁷⁵⁵

Bolševismi näytti siis olevan vakava uhka venäläiselle ihmiselle, toisaalta tilinpäätökseen pyrkineille kirjoittajille – toisin kuin sisällissodan aikaisille kertojille – bolševismi oli myös uhka lännelle. Tämä johtui kolmesta muuttuneesta tekijästä. Ensinnäkin Neuvosto-Venäjän valtiollisen voiman katsottiin kasvaneen, toiseksi – paljolti edellisen seikan voimannäytteenä – kolmannen internationaalin häikäilemättömät otteet näyttivät muodostavan uhkan lännelle ja sen sosialismille. Kolmanneksi kirjoittajat pelkäsivät, että länsimaiden sinisilmäisyys saattaisi hyvinkin mahdollistaa bolševismin leviämisen.

Kirjoittajien mukaan kolmas internationaali oli perustettu vain ja ainoastaan bolševismin levittämiseksi maailman laajuiseksi; internationaali oli Moskovan käsikassara. Russelin mukaan internationaaliin luottamalla maailmassa ei tulisi koskaan saavuttamaan länsimaalaisten sosialistien kunnioittamia arvoja. Russelin mukaan internationaali halusi levittää maailmanlaajuisia luokkasotaa, joka ei kunnioittaisi mitään lakeja tai perustuslaillisia hallituksia. Uhka oli todellinen. Bolševikkien vallankumous, jos mikä, oli osoittanut, että ”sivilisaatio ei ole niin vakaa ettei sitä voisi rikkoa palasiksi”. Russel halusikin muistuttaa, että poliittisten kiistojen ratkaisemisessa, demokratia oli aina sisällissotaa parempi.⁷⁵⁶

Kirjoittajien mukaan kommunismin tavoitteleminen bolševistisin menetelmin, ei johtaisi kommunismiin eikä minkäänlaiseen sivistyneeseen järjestelmään, vaan paluuseen keskiajan

⁷⁵⁴ Goldman 1924, XXVI; Bechhofer 1921, 8–13.

⁷⁵⁵ Dukes 1923, 147. Myös Goldman vieraili vankilassa ja keskitysleirillä. Myös hänen mukaansa ihmisarvo oli olematon: “-- aiheutuisi melkoinen skandaali jos läntinen maailma tietäisi missä olosuhteissa vangit elävät ja kuinka heitä kohdellaan Venäjällä. Mikään ei voi oikeuttaa sellaiseen raakuuteen --.” Ks. Goldman 1923, 183–187.

⁷⁵⁶ Russel 1920, 144–145; Dukes 1923, 342; Figes 1996, 701.

pimeyteen.⁷⁵⁷ Bolševistinen teoria näytti oletettavan, että jokainen maa tulee käymään läpi samanlaisen epäjärjestyksen kuin Neuvosto-Venäjällä oli käynnissä parasta aikaa. Sen seuraukset olivat selvät:

”-- jokaisessa maassa, joka on sellaisessa kunnossa, voimme odottaa hallituksen joutuvan säälimättömien miesten käsiin. He eivät tunne vapauden rakkautta, eivätkä pidä tärkeänä jouduttaa diktatuurin muuttamista vapaudeksi.”⁷⁵⁸

Itse asiassa neuvostohallituksen ja kolmannen internationaalin toiminnassa näytti olevan selkeä ristiriita. Toisaalta bolševikkihallitus näytti haluavan kiihkeästi palauttaa kaupankäynnin lännen kanssa ennalleen, mutta samaan aikaan internationaali oli edistämässä vallankumouksia, jotka pysäyttäisivät kaikkien niiden hyödykkeiden tuotannon mitä Neuvosto-Venäjä lännestä tarvitsisi. Käytännössä siis bolševistisen vallankumouksen tekeminen johti minkä tahansa maan riippuvuuteen rajojen ulkopuolelta tulevasta avusta. Toisaalta levitessään se johtaisi kansallisvaltioiden tuotannon romahtamiseen, ja siten maailmanlaajuiseen katastrofiin.⁷⁵⁹

Goldman halusi esitellä bolševikkien vallankumousteoriaa verraten sitä kunnioittamaansa länsimaiseen työväenliikkeen perinteeseen. Hänen mukaansa aikaisemmin ihanteet ja rehellisyys olivat olleet vallankumouksen lähtökohdat, ja niitä tukivat työläisten intressit ja innokkuus. Tällaisilla asioilla ei kuitenkaan näyttänyt olevan Moskovalle merkitystä. Sen sijaan kolmas internationaali levitti epäluuloisuutta ja vihaa maailman työväenliikkeisiin – Goldmanin mukaan se järjesti tarvittaessa kansallisia kapinoita, jotta kommunistien vahvuus saataisiin näyttämään vahvemmalta. Bolševikit näyttivät tekevän kansallisista työväenliikkeistä itsestään riippuvaisia: ”Todellisuudessa kaikki on rakennettu perustuksille, jotka romahtavat kappaleiksi sillä hetkellä kun Moskova vetää taloudellisen tukensa pois.”⁷⁶⁰

Kansallistunne olikin nyt selkeästi osa bolševismia: ”-- nationalismi on luonnollista ja vaistonvaraista; vallankumouksen ylpeyden myötä se kasvaa jälleen jopa kommunistien rinnoissa.”⁷⁶¹ Etenkin sota Puolaa vastaan näytti vahvistaneen tätä tunnetta.⁷⁶² Kolmas

⁷⁵⁷ Russel 1920, 165; Goldman 1924, XXIX.

⁷⁵⁸ Russel 1920, 162, 165.

⁷⁵⁹ Dukes 1923, 397, 403; Russel 1920, 178–179; vrt. Service 1979, 135. Lenin ajoi vahvasti kauppasuhteiden palauttamista kapitalistisiin maihin, ja jälleen kerran voitti toisella kannalla olleet puoluejohtajat.

⁷⁶⁰ Goldman 1924, XXIX; Dukes 1923, 339.

⁷⁶¹ Russel 1920, 34, 109.

⁷⁶² Goldman 1923, 99–103; Goldman 1924, XXII; Russel 1920, 109.

internationaali näyttikin kirjoittajista vain kulissilta vahvistuvalle Neuvosto-Venäjän kansalliselle, imperialistiselle politiikalle. Kansainvälisen kommunistisen järjestön muiden maiden puolue- ja järjestöjäsenet olivat heikkoja. Servicen mukaan sellaiset bolševikkijohtajat kuten Lenin, Trotski ja Zinovjev elivät siinä uskossa, että maailman työväenliikkeet olivat kolmanteen internationaaliin liittyttyään todella halunneet hyväksyä bolševikkipuolueen organisaatiomallin.⁷⁶³ Bolševikit näyttivätkin tepastelevan kuin kukot tunkiolla opettaessaan muun maailman kommunisteja ja sosialisteja rakentamaan uutta vallankumouksen jälkeistä yhteiskuntaa; bolševikille oli tyypillistä ajatella, että koko Eurooppa oli heidän edessä polvillaan. Toisaalta tähän saattoi vaikuttaa myös yhdysvaltaisten kommunistien ihailu bolševismia kohtaan, mutta myös se, että Leninin katsottiin bolševikkien joukoissa usein olevan koko eurooppalaisen työväenliikkeen isäksi.⁷⁶⁴ Ylemmyyden tunne oli tehnyt heistä niin itsevarmoja, että bolševikit näyttivät suhtautuvan lähinnä huvittuneesti, mikäli länsimaalainen yritti kertoa heille, ettei länessä olisi pohjaa bolševistiselle vallankumoukselle.⁷⁶⁵

Kominternin valta kasvoi nopeasti. Pienestä johtokunnasta yhdessä Kremlin huoneessa, Komintern kasvoi parissa vuodessa miehittämään jättikokoisia virastoja. Edelleen se alisti jäsenjärjestöjään tiukempaan kontrolliin ja vastuuseen.⁷⁶⁶ Goldmanista näytti siltä, että internationaali oli saanut huiputettua mukaan ympäri maailman hyväuskoisia työväenjärjestöjä, jotka kumarsivat ”Moskovaa uutena Mekkana ja kolmatta internationaalia sen profeettana”. Seurauksena tästä saattoi Goldmanin mukaan hyvinkin olla, että kaikki pienet vallankumousjärjestöt tulisivat kuihtumaan, ja kommunistisia yksiköitä perustettaisiin jo olemassa olevien ammattiliittojen paikoille.⁷⁶⁷

Dukes oli huomannut jo kesällä 1918, että bolševikkipropagandan tarkoituksen oli muovata venäläisten mielipide tukemaan hallituksen imperialistista politiikkaa: ”Sillä aikaa kun Länsi-Euroopan sanomalehdistö puheli yksinomaan rauhasta, vaativat Neuvosto-Venäjän lehdet luomaan mahtavan puna-armeijan, joka sytyttäisi maailmanvallankumouksen Euroopassa ja maapallon kaikilla ääriillä.”⁷⁶⁸ Bolševikkien ulkopolitiikka Euroopassa oli kuitenkin muuttunut etenkin Puolan tappion jälkeen rauhalla mielistelyyn. Sen sijaan idässä bolševikit auttoivat ja provosoivat

⁷⁶³ Service 1979, 135; Draper 1960, 22.

⁷⁶⁴ Draper 1960, 31–32. Lenin esimerkiksi ohjeisti suoraviivaisesti englantilaisia kommunisteja ottamaan vallan Britannian työväenpuolueen sisältä käsin. Lenin myös ajatteli länsimaisen parlamentin puhuja-lavan toimivan ainoastaan vallankumouksen agitaatioon, ei politiikan saati kompromissien tekemiseen. Ks. Mäki-Kulmala 2003, 85.

⁷⁶⁵ Dukes 1923, 341–342; Bechhofer 1921, 164; Goldman 1924, XXIX; Figs 1996, 701.

⁷⁶⁶ Draper 1960, 163–167.

⁷⁶⁷ Goldman 1924, XXIX; vrt. Dukes 1923, 341; Russel 1920, 144–145.

⁷⁶⁸ Dukes 1923, 58.

hyökkäyksiin samaisia lännen hallituksia vastaan.⁷⁶⁹ Kirjoittajat kuvaavatkin ”itämaiden” olevan potentiaalisia alueita bolševismin leviämiseen.⁷⁷⁰ Edessä näytti olevan myös entisten tsaarin imperiumin rajamaiden liittäminen takaisin Neuvosto-Venäjään. Hyvänä esimerkkinä tästä oli Ukraina, jonka kommunisteille ei annettu oikeutta päättää maan asioista, vaan Moskova nimitti sen hallinnon.⁷⁷¹

Kirjoittajat kuitenkin luottivat sekä länsimaiden hallitusten että niiden työväenliikkeiden harkintakykyyn siinä, etteivät nämä hyväksyisi kolmannen internationaalin ”vihaan ja mullistuksiin” perustuvia argumentteja. Toisaalta he myös pelkäsivät kapitalististen maiden taipumusta käyttää heikompi maita hyväkseen sellaisella tavalla, joka loi kaikki ne lähtökohdat, joita bolševismin kaltainen oppi tarvitsee hengittäääkseen.⁷⁷² Draperin mukaan eurooppalainen työväenliikkeen perinne ei hyväksynytkään helposti Moskovaa kolmannen internationaalin johtovastuuseen. Sen sijaan yhdysvaltalaiset kommunistit turvautuivat mielellään Moskovaan, etsiessään omalle kansalliselle liikkeelleen suuntaa.⁷⁷³

Kirjoittajista vain Russel analysoi bolševismin mahdollisuuksia maailman tuon aikaisessa reaali poliittisessä tilanteessa laajemmin. Jos vallankumous puhkeaisi Isossa-Britanniassa tai jossain muussa Euroopan maassa, ajautuisivat kyseiset valtiot Russelin mukaan nälänhätään, koska Yhdysvallat asettaisi ne välittömään kauppasaartoon. Tämän johdosta jokainen valtio, joka seuraisi bolševikkien esimerkkiä, joutuisi jopa omavaraista Venäjää heikompaan tilaan. Russelin päätelmien mukaan siis vain omavaraudessa Pohjois-Amerikassa olisi teoreettinen potentiaali vallankumoukseen. Käytännössä kumouksen leviäminen oli mahdottomuus, sillä missään muussa maassa sosialismi ei ollut niin heikkoa kuin juuri Yhdysvalloissa.⁷⁷⁴ Draper onkin todennut, että juuri Yhdysvalloissa kapitalismi oli muutosvoimaisinta, ja sen yhteiskunnan luokkarakenne oli huomattavasti Eurooppaa joustavampi; sen työväestö oli vähiten luokkatietoinen maailmassa.⁷⁷⁵

Russelin mukaan Neuvosto-Venäjä tulisi todennäköisesti nousemaan maailmanvallaksi, ja se ajautuisi epätoivoiseen taisteluun Yhdysvaltojen kanssa. Tämä konflikti ei Russelin mukaan olisi merkityksellinen, koska voittaja – Yhdysvallat – oli selvillä jo etukäteen. Sen sijaan kommunismin

⁷⁶⁹ Figes 1996, 703–704.

⁷⁷⁰ Esim. Russel 1920, 173; Goldman 1924, XXIX.

⁷⁷¹ Russel 1920, 109; Goldman 1923, 201; vrt. Figes 1996, 705–706.

⁷⁷² Ks. esim. Russel 1920, 33, 185–186; Goldman 1924, XXIX.

⁷⁷³ Draper 1960, 12, 22.

⁷⁷⁴ Russel 1920, 150–151, 180–181.

⁷⁷⁵ Draper 1960, 11.

hiljainen pesiytyminen Yhdysvaltojen maaperälle olisi kapitalismille hankalampi pala purtavaksi: ”-
- kommunismin opit tulevat melkein varmasti pitkällä aikavälillä etenemään amerikkalaisten palkansaajien keskuudessa, ja siksi Yhdysvaltain oppositio ei välttämättä ole ikuista.”⁷⁷⁶ On vaikea päästä selville oliko Russelin analyysillä vaikutusta yhdysvaltalaiseen ”punaiseen kammoon” 1920-luvun alussa, mutta tämän kaltaiset päätelmät kommunismin mahdollisuuksista tuskin olisivat loiventaneet yhdysvaltalaisien mielipiteitä; jo vuoden 1919 lopussa miljoonat yhdysvaltain kansalaiset pelkäsivät vallankumouksen olevan aivan kulman takana.⁷⁷⁷ Niinpä uhka kapitalismille ei näyttäneenkään olevan bolševikkien Neuvosto-Venäjässä, vaan kapitalististen valtioiden omassa voimistuvassa työväenliikkeessä:

“Venäläinen kommunismi voi epäonnistua ja kadota, mutta kommunismi itse ei tule kuolemaan. Ja jos toivo enemmän kuin viha innoittaa sen puolestapuhujia, se voidaan saavuttaa ilman universaalia mullistusta, jota Moskova saarnaa.”⁷⁷⁸

6.5. Dogmaattinen bolševismi tukahduttaa venäläisen kulttuurin

Oli bolševikit kuvattu länsimaalaisille miten negatiiviseen sävyyn tahansa, usein eri kuvanluojat olivat kuitenkin antaneet tunnustusta bolševikkien saavutuksille taiteessa ja kasvatuksessa.⁷⁷⁹ Myös Moskovasta julkaistiin loputtomasti uusia tilastoja ja propagandaa, joiden mukaan maan lukutaidottomuus väheni radikaalisti ja proletaarisessa kulttuurissa otettiin suuria edistysaskelia. Samaan aikaan bolševikkien länsimaalaiset ystävät näyttivät ylistävän neuvostokulttuuria lännessä.⁷⁸⁰ Russelin mukaan kyseessä oli kuitenkin perustavanlaatuinen virhearvio: ”Aivan kuten taiteessa, myös kasvatuksessa he, jotka ovat antaneet varauksettoman tukensa, näyttävät katsoneen kohdettaan lyhyesti ja pinnallisesti.”⁷⁸¹ Oli totta, että Neuvosto-Venäjän suurimmissa kaupungeissa yhä useampi lapsi aloitti koulunkäynnin, muualla asiat eivät kuitenkaan olleet yhtään paremmin

⁷⁷⁶ Russel 1920, 115. Juuri tätä kommunismin voimistumista työväestön parissa alettiin lännen hallituksissa pelätä. Omat esimerkkinsä siitä löytyy Yhdysvalloista molempien maailmansotien jälkeen. Ensimmäisen jälkeen bolševismi aiheutti 1920-luvulla maan johtoon punaista pelkoa (the Red Scare), ja kylmän sodan aikana 1950-luvulla Yhdysvalloissa toteutettiin laajoja maan sisäisiä kommunistivainoja republikaanisenaattori Joseph McCarthyn johdolla.

⁷⁷⁷ Draper 1960, 16, 24–25. Draper myös toteaa, ettei yhdysvaltalaisista kommunismia olisi kunnolla syntynyt, ellei bolševikit olisi nousseet Venäjällä valtaan. Todellista uhkaa kommunismista Yhdysvalloissa ei kuitenkaan 1920-luvulla ollut.

⁷⁷⁸ Russel 1920, 187.

⁷⁷⁹ Ks. Luku 5.5.

⁷⁸⁰ Esim. Goldman 1924, XXIII, XXX.

⁷⁸¹ Russel 1920, 44, 65; vrt. Goldman 1924, XXX; Dukes 1923, 359.

kuin aikaisemmin, päinvastoin.⁷⁸² Kirjoittajien mukaan Venäjää tutkivan länsimaalaisen olikin otettava huomioon, että kulttuurissa ja koulutuksessa määrä ei korvaa laatua:

”Hänen täytyy haluta tietää symboloivatko kasvatus, kulttuuri ja bolševistisen Venäjän taide vallankumouksen henkeä -- tai ovatko ne vapauttaneet tai auttaneet syventämään massojen piileviä ominaisuuksia.”⁷⁸³

Koska kriittinen tutkimus Neuvosto-Venäjällä näytti olevan ylipäätänsä vaarallista, ei Goldmanin ja Russelin mukaan ollut mikään ihme, että niin monen länsimaalaisen näkemykset etenkin koulutuksesta jäivät pinnallisiksi. Kasvatusta tarkastelleille näytti riittävän, että uusimmat kasvatusteoriat olivat niin sanotusti ”otettu” käyttöön. Goldmanin mukaan oli kuitenkin pohdittava syytä koulutuspolitiikan taustalla, ja mietittävä sitä onko mitään syytä tehdä veristä vallankumousta, jotta kouluihin voitaisiin soveltaa esimerkiksi John Deweyn käytännönoppimisen ideoita. Bolševikkien ylhäältä käsin toimeenpannut koulutuspoliittiset ratkaisut näyttivätkin hyvin irrallisilta sekä vallankumouksesta että kansan todellisesta tahdosta.⁷⁸⁴ Russelin mukaan kasvatusjärjestelmä rakentui hyvin harkitsemattomuuden tilassa, eikä se siten voinut olla kovin kunnianhimoinen tai valistunut.⁷⁸⁵

Kasvatuksen kehittäminen Neuvosto-Venäjällä näyttikin pysähtyvän sekä kasvatusammattilaisten tietämättömyyteen ja rohkeuden puutteeseen että puoluekoneiston byrokraatiaan. Valistusasian komissaari Anatoli Lunatšarskia käsiteltiin kokemukertomuksissa usein luovana ja määrätietoisen kulttuuri- ja kasvatusajattelijana. Kirjoittajille kävi kuitenkin pian selväksi, että venäläiset ajattelijat olivat täysin tietämättömiä käytännön kasvatusratkaisuista. McClellandin mukaan neuvostokasvatuksen filosofinen pohja koostui hätäisesti kasatusta yhdistelmästä, jossa pyrittiin yhdistämään deweyläisiä periaatteita ja muutamia Marxin harvinaisia kommentteja kasvatuksesta.⁷⁸⁶ Lunatšarski näytti haluavan jotain yhdysvaltalaisen kasvatusjärjestelmän kaltaista myös Neuvosto-Venäjälle. Todellisuudessa Lunatšarskilla ei näyttänyt olevan käsitystä siitä millainen tämä pohjoisamerikkalainen julkinen koulutusjärjestelmä oli. Vielä vähemmän hän oli tietoinen siihen kohdistetusta kritiikistä, jota esimerkiksi Goldman ja Russel – Deweyn hengessä – pitivät yllä. Joka tapauksessa Lunatšarski oli halukas oppimaan, ja järjesti Goldmanille

⁷⁸² Goldman 1924, XXX; McClelland 1985, 122.

⁷⁸³ Goldman 1924, XXX.

⁷⁸⁴ Goldman 1924, XXX, Afterword; Russel 1920, 44, 65; vrt. Goldman 1923, 168–169.

⁷⁸⁵ Russel 1920, 69–70.

⁷⁸⁶ McClelland 1985, 116.

mahdollisuuden kertoa venäläisille kasvatusammattilaisille uusista ajatuksista. Pian kuitenkin kävi selväksi, että Lunatšarski joutui puoluekoneiston rattaisiin: ”--hänen oman puolueensa voimat vammauttivat hänet työssään – Lunatšarski joutui samaan koneistoon, joka ilmiselvästi piti kaikkea muutakin rautaisessa otteessaan.”⁷⁸⁷

Russelin mielestä länsimainen kasvatusjärjestelmä ei kyennyt vähentämään sosiaalista eriarvoisuutta, vaan hyväosaiset perivät vanhempiensa sosiaalisen aseman, kun köyhemmät pysyivät omalla paikallaan. Neuvostokoulut näyttivät kehittyvän samaan suuntaan:

--ne ovat pian -- omien koulujemme kaltaisia. Sillä ne valmistavat keinotekoisessa ilmapiirissä miehiä, jotka siirtyvät suoraan johtajiksi, kun proletariaatti, joka palvelee heidän alaisuudessaan, saa juuri sen verran teknistä koulutusta kuin on tarpeen--.”⁷⁸⁸

Anarkisti Goldman yhtyi Russelin kritiikkiin länsimaisesta koulujärjestelmästä, olkoonkin, että Neuvosto-Venäjällä valtion uskonto, bolševismi, tyrehtyi koko keskustelun kasvatuksesta:

--kun muualla [lännessä] ajattelun monopoli ei ole täysin pystynyt poistamaan vapaan ihmettelyn henkeä ja kriittistä analyysiä, on ’proletariaatin diktatuuri’ täysin lamaannuttanut jokaisen yrityksen itsenäiseen tutkimukseen.”⁷⁸⁹

Koska bolševikeille kasvatus oli aina ensisijaisesti poliittista, kommunistiset kriteerit olivat kouluissa ainoat sallitut.⁷⁹⁰ Kommunistiopettajat suhtautuivat vihamielisesti niihin virkasiskoihinsa ja veljiinsä, jotka eivät hyväksyneet virallista valtiouskontoa. Vaikka koulujen pedagogiikka ja opetusmenetelmät saattoivatkin näyttää monipuolisilta, kaikki ne liittyivät aina jollain tavalla kommunismiin. Opettajat saattoivat esimerkiksi luennoida lapsille toista tuntia hyvän kommunistin velvollisuuksista ja anarkismin virheistä. Kasvatusfilosofinakin tunnetulle Russelille kommunismin opettaminen tällä tavoin näytti kauhealta: ” -- se on paha, koska se tehdään emotionaalisesti, fanaattisesti ja vetoamalla vihaan sekä militanttiin intoon, enemmän kuin rakentavaan järkeen. Se sitoo vapaan järjen, ja tuhoaa oma-aloitteisuuden.”⁷⁹¹ Bolševikit olivat sulkeneet kokonaisia kouluja maakunnissa, koska näyttivät pelkäävän vastavallankumouksellisten opettajien työskentelevän

⁷⁸⁷ Goldman 1923, 42–43, 112–114, 200.

⁷⁸⁸ Russel 1920, 67–70.

⁷⁸⁹ Goldman 1924, XXX.

⁷⁹⁰ Esim. Luukkanen 2004, 145; McClelland 1985, 118.

⁷⁹¹ Russel 1920, 67; vrt. Goldman 1924, XXX; Dukes 1923, 359

niissä. Toisaalta maaseudun koulujen toiminta estyi jo sen vuoksi, että erotettujen opettajien tilalle ei löytynyt oikeita kommunistiopettajia. Menetelmät olivat samanlaisia aikuiskoulutuksen parissa. Vastavallankumouksellisten eliminointi aloitettiin vaikutusvaltaisimmista henkilöistä. Goldmanin mukaan ensin vainottiin ja raivattiin ankarasti tieltä professorit ja sitten heitä tukevat opettajat ja oppilaat. Yleinen yhteiskunnallinen pahoinvointi tunkeutui myös kouluihin: ”Kommunistiset ’solut’ kontrolloimassa jokaista luokkahuonetta, ovat luoneet epäluottamuksen ja epäilyksen ilmapiirin, jossa todellinen kasvatus ei voi kukoistaa.”⁷⁹²

Koulutuspolitiikassa näytti syntyneen suosikkijärjestelmä, jossa toiset koulut ja lapset pärjäisivät hyvin, kun toiset säilyivät juuri hengissä. Puoluejäsenten jälkeläisille tarkoitetuissa, etuoikeutetuissa kouluissa lapset nauttivat hyvästä ruoasta, konserteista, teatterista ja muista viihdykkeistä. Goldmanin mukaan tällaisten koulujen henkilökunnalla näytti olevan resursseja jo liiaksi asti. Toisaalta niin sanotut ”yleiset koulut” olivat huonommassa asemassa. Niiden henkilökunta kulutti kaiken aikansa kulkemalla virastosta toiseen, palaten pettyneinä ja lannistuneina, koska eivät saaneet käyttöönsä pienimpiäkään välttämättömyyksiä.⁷⁹³

Vastapainoksi negatiivisille kokemuksilleen bolševistisesta koulutuspolitiikasta Goldman esittelee Arkangelissa – jonne siis bolševikkien valta ei vielä näyttänyt kokonaisvaltaisesti yltäneen – järjestettyä kasvatusta. Siellä koulut olivat puhtaita, lämpimän oloisia, ja ruokaa oli riittävästi. Lasten keskinäiset suhteet olivat lämpimiä ja suhde opettajaan kunnioittava ja läheinen. Mitään tällaista Goldman ei ollut tavannut bolševikkien Pietarissa tai Moskovassa: ”He olivat ensimmäiset onnelliset lapset, jotka näin Venäjällä. Se vahvisti vakaumustani persoonallisuuden tärkeydestä, molemminpuolisesta luottamuksesta sekä rakkaudesta opettajien ja oppilaiden välillä.”

Bolševismiin kuului kiinteästi ajatus uuden kulttuurin luomisesta; sen avulla työläinen saavuttaisi tietoisuuden. Niinpä bolševikkihallituksen kulttuuri politiikka tähtäsikin alusta alkaen uuden proletarisen kulttuurin, prolekultin luomiseen.⁷⁹⁴ Käytännössä bolševikit näyttivät kykenevän vain säilyttämään vanhaa. Kirjoittajien mukaan syy siihen miksi bolševikit tukivat taidetta, ei ollut hallituksen rakkaudessa taidetta kohtaan. Sen sijaan bolševikit pyrkivät saamaan kansan purkamaan turhautumisensa taiteeseen, jotta se ei kohdistuisi heihin itseensä.⁷⁹⁵ Korkeatasoisen taiteen

⁷⁹² Goldman 1924, XXX.

⁷⁹³ Goldman 1923, 112–114; Dukes 1923, 222; vrt. Bechhofer 1921, 39.

⁷⁹⁴ Esim. Figes 1996, 735–736.

⁷⁹⁵ Russel 1920, 44, 65; Goldman 1924, XXX.

luominen bolševikkien johtamassa maassa oli käytännössä mahdotonta. Niinpä bolševikkien kovasti ylistämä prolekult näytti epäonnistuneelta yritykseltä jo syntyessään:

”Prolekult on bolševikkien lemmikkilapsi. Aivan kuten suurin osa vanhemmista, he väittävät, että heidän jälkeläisellään on poikkeuksellisia lahjoja. He pitävät sitä suurena neroutena, jonka kohtalona on rikastuttaa maailmaa uusilla arvoilla -- mutta aivan kuten useimmat ihmelapset, myöskään prolekult ei elänyt alkua pidemmälle.”⁷⁹⁶

Prolekult oli pian osoittautunut keskivertoa huonommaksi ja kykenemättömäksi luovuuteen, samalla siitä puuttui alkuperäisyys ja voima, joka olisi pitänyt sen elossa. Pian jopa prolekultin ”isät”, Gorki ja Lunatšarski julistivat sen epäonnistuneeksi. Kaikki prolekultin käytännön sovellukset näyttivät latistuneilta: ”Ilmaistiinpa niitä sitten painettuina, lavalla, savena tai maalaten, ne olivat ideoina ja näkemyksinä hedelmättömiä, eikä niissä ollut jälkeäkään sisäisestä intohimosta joka piiskaa luovaan taiteeseen.”⁷⁹⁷ Kaikki kokemukertomuksen kirjoittajat hyökkäsivät myös aikaisempaa käsitystä vastaan venäläisestä teatterista. Kirjoittajille teatteri oli osoitus neuvostokulttuurin todellisesta tilasta: ”Kun istuu teatterissa, tulee välittömästi tietoiseksi ristiriidasta yleisön päivittäisen elämän ja sen elämän, jota kuvataan näytelmässä välillä; jälkimmäinen näyttää täysin kuolleelta ja merkityksettömältä.”⁷⁹⁸ Näytelmien tulkinnat, kulissit ja menetelmät olivat pysyneet samoina.

Materialistinen ja mekaaninen lähestymistapa oli tuhonnut taiteen. Valtion monopoli ja tarkkailu taiteen ilmaisussa oli tylsistyttänyt venäläisen ilmaisukyvyn. Niinpä näyttikin siltä, että kokonaiseen viiteen vuoteen ei Neuvosto-Venäjällä ollut julkaistu merkittävää taideteosta vallankumouksesta ja sen ajasta. Kirjoittajien mielestä erityisen kummalliseksi tämän teki se, että Venäjä oli aina tunnettu taiteellisesta ylivertaisuudestaan, ja sen taitelijat olivat aina olleet kansan syvimpiä tulkitsijoita.⁷⁹⁹ Vallankumouksen aika oli kuitenkin hedelmätön: ”Suuret taideteokset syntyvät kivusta ja ahdingosta -- noina vuosina Venäjän sielu on käynyt lävitse tuhat ristiinnaulitsemista, silti Venäjä ei ole koskaan ollut niin köyhä ja kolkkokuin nyt.”⁸⁰⁰

⁷⁹⁶ Goldman 1924, XXX.

⁷⁹⁷ Goldman 1924, XXX; vrt. Dukes 1923, 325; Bechhofer 1921, 150–151.

⁷⁹⁸ Russel 1920, 45; vrt. Bechhofer 1921, 148–149.

⁷⁹⁹ Bechhofer 1921, 151; Goldman 1924, XXX.

⁸⁰⁰ Goldman 1924, XXX. Tai kuten Bechhofer asian ilmaisi: ”-- Venäjän taiteesta voi sanoa, kuten mistä tahansa ihmisten itsenäisestä työstä täällä, että se on, ellei kuollut niin ainakin kuolemassa.” Ks. Bechhofer 1921, 151.

Hallitus näytti avustavan taiteilijoita, mutta halusi vastineeksi heidän uskollisuuden. Useimmiten valtion taloudellinen tuki taiteelle näytti keskittyvän vain suuriin speaktaakkelimaisiin hankkeisiin, kuten esimerkiksi Lunatšarskin omiin taiteellisiin seikkailuihin. Taiteen ja kasvatuksen eteen raatanut Lunatšarski törmäsi lopulta puoluekuriin, eikä hän Goldmanin mukaan kyennyt enää työskentelemään; niinpä hän alkoi korvikkeeksi kirjoittaa näytelmää. Goldmanin mukaan hänen näytelmästään tuli täysin keskinkertainen. Kaiken lisäksi se kertoi syksyn 1918 tapahtumista Saksassa – jälleen ei sanaakaan Neuvosto-Venäjältä tai sen vallankumouksesta. Näytelmä esitettiin kesällä 1921 suurin investoinnein maan isoimmissa teattereissa, samaan aikaan kun venäläiset nääntyivät kuoliaaksi Volgalla puhjenneessa nälänhädässä.⁸⁰¹

Kulttuurin tehtävänä näytti olevan bolševismin ja elpyneen kansallistunteen tukeminen. Esimerkiksi vääraoppiseksi luokiteltua runoutta tai kirjallisuutta ei julkaistu. Painokoneisiin asti näytti pääsevän vain vanhoja venäläisiä perinteitä kunnioittavia heimosaaگوja, tai muita kansallisiin tunteisiin vetoavia tekstejä. Samaan aikaan lahjakkaat taiteilijat luovine ideoineen istuivat piilopaikoissaan.⁸⁰² Kirjoittajien mukaan taiteilijoiden valjastaminen valtion palvelukseen oli vain ajan kysymys: ”Venäläisen kommunismin uskonnollinen luonne takaa sen, että ärsyke taiteellisen luomistyön kontrolliin on väistämätön, ja vain propagandataide voi kukoistaa sellaisessa ilmapiirissä.”⁸⁰³ Bechhoferin mukaan otteet taiteilijoita kohtaan olivatkin koventuneet henkisestä sorrosta jopa murhiin: ”Gumilev⁸⁰⁴ on ensimmäinen venäläinen runoilija, jonka bolševikit ovat teloittaneet.”⁸⁰⁵

Goldman kertoi lukijoilleen saaneen käsiinsä tiedon salaisesta bolševikkiasetuksesta, jonka mukaan maan kirjastojen oli eliminoitava kaikki ei-kommunistinen kirjallisuus – lukuun ottamatta Koraania ja Raamattua⁸⁰⁶. Myös sellaiset kommunistiset kirjoitukset, jotka eivät tukeneet hallituksen virallista linjaa oli tuhottava. Bolševikkien ”kuristusote” julkaisutoiminnasta kuvattiin käytännössä erehtymättömäksi. Rohkeimmat omakustannelehtien päätoimittajat olivat saattaneet julkaista

⁸⁰¹ Goldman 1924, XXX.

⁸⁰² Bechhofer 1921, 141–142; Russel 1920, 48; Goldman 1924, XXX.

⁸⁰³ Russel 1920, 47–48; vrt. Goldman 1924, XXX; Russel 1968, 143. Myöhemmin muistelmissaan Russel muisteli kauhulla taiteilijoiden tilaa Neuvosto-Venäjällä; häntä tuli tapaamaan neljä ”variksenpelätintä”, jotka sattuivat olemaan maan kuuluisimmat runoilijat.

⁸⁰⁴ Nikolai Gumilev (1886–1921) oli venäläinen runoilija, joka taisteli tsaarin joukoissa vapaaehtoisena ensimmäisessä maailmansodassa ja toimi myöhemmin väliaikaisen hallituksen erikoiskomissaarina Pariisissa. Bolševikkien tultua valtaan Gumilev palasi Pietariin, jossa hän yritti saada runoilijoita järjestäytymään bolševikkien vapaata kirjallisuutta diskriminoivaa politiikkaa vastaan. Gumilev oli avoimesti antibolševistinen, mikä johti lopulta hänen teloittamiseensa vastavallankumouksellisenä. Ks. Gumilev Nikolai (www). Mäki-Kulmalan mukaan Gumilev lynkattiin todennäköisesti Leninin henkilökohtaisesta määräyksestä. Ks. Mäki-Kulmala 2003, 105.

⁸⁰⁵ Bechhofer 1921, 144–145.

⁸⁰⁶ Tässä edelleen osoitus bolševikkien suhteellisen varovaisesta politiikasta uskontoja kohtaan. Ks. myös Luukkanen 1994, 79–83.

varovaisen antibolševistisia nimettömiä runoja lehdessään. Seurauksena oli lehden toimituksen pidättäminen ja omaisuuden takavarikointi; runoilija olisi Goldmanin mukaan ammuttu, jos nimi olisi ollut tiedossa.⁸⁰⁷ Maassa näytti olevan vain yksi varteenotettava taiteilija, joka edelleen julkaisi jotakin. Hän oli Maksim Gorki, joka roikkui Bechhoferin mukaan jossain bolševikin ja antibolševikin välimaastossa; hänenkin tekstit näyttivät olevan ”arvottomia”.⁸⁰⁸

Miksi venäläiset kuitenkin jaksoivat uskoa kulttuurin mahdollisuuksiin? Miksi kansa yhä vieraili näin hengettömissä teattereissa ja museoissa? Kokemuskertomusten kirjoittajien mukaan syy ei ollut siinä, että venäläiset olisivat sitkeitä taiteen ystäviä, vaan siinä, että esimerkiksi lämmitetyt ja valoisat teatterit tarjosivat piilopaikan todellisuudelta:

”Ne tekivät mahdolliseksi ihmiskontaktin ja niissä saattoi unohtaa kurjuuden ja yksinäisyyden – saattoi jopa unohtaa Tšekan. Teatterista, oopperasta, baletista ja museosta tuli bolševikkijärjestelmän turvaventtiili.”⁸⁰⁹

Uskontojen käsitteleminen kokemuskertomuksissa oli hyvin vähäistä varmasti jo senkin vuoksi, että kirjoittajat eivät olleet vakaumuksiensa myötä kiinnostuneita kirkosta. Toisaalta bolševismi näytti olevan niin vahvasti valtionuskonnon asemassa, että kirjoittajien huomio kiinnittyi sen uskontomaisuuden kuvaamiseen. Entisen valtion uskonnon, ortodoksian asemaan ei kirjoituksissa juuri puututtu, ellei lasketa sen kansaan iskostamaa predestinaatio -traditiota. Ainoastaan Goldman mainitsee esimerkiksi nunnien siirtyneen paikallisiin neuvostoihin töihin, ja joidenkin jopa hylänneen uskonsa uuden hallitsijan myötä⁸¹⁰. Toisaalta bolševismi ja ortodoksinen traditio saattoivat elää kansan parissa yhteen sulautuneena; ei ollut epätavallista, että venäläisten kotona saman huoneen vastakkaisilla seinillä olivat ikoni ja Leninin muotokuva⁸¹¹. Sen sijaan uusi talouspolitiikka, NEP näytti astuvan uskonnon asemaan – esimerkiksi Goldman nimitti sitä Leninin uudeksi evankeliumiksi. Usean vuoden ajan pahimpana rikoksena pidetty kaupankäynti vapautui ja se näytti herättävän kansassa hurmostilan, joka kirjoittajien mukaan oli verrattavissa uskonnolliseen elämykseen.⁸¹²

⁸⁰⁷ Bechhofer 1921, 142, 147; Goldman 1924, XXX; vrt. Figes 1996, 740–746.

⁸⁰⁸ Bechhofer 1921, 142–143.

⁸⁰⁹ Goldman 1924, XXX.

⁸¹⁰ Goldman 1924, XXV. Bolševikkien suora hyökkäys ortodoksista kirkkoa kohtaan tapahtui vasta sisällissodan jälkeen syksystä 1921 alkaen. Esim. Luukkanen 2004, 162–168.

⁸¹¹ Esim. Bechhofer 1921, 83.

⁸¹² Goldman 1924, XXVIII, Afterword; Bechhofer 1921, 126–127

7. Viholliskuvasta torjuvaan tilinpäätökseen – kokemuskertomukset kuvan muodostajina

Kokemuskertomusten kirjoittajien luoma kuva näyttäisi usein olevan ristiriidassa todellisten tapahtumien ja niistä kirjoitetun historian tutkimuksen kanssa. Usein kuva jäi myös hyvin pinnalliseksi sekä subjektiiviseksi, ja siinä korostuivat stereotyyppit ja ennakkoluulot. Toisaalta se ominaisuus, että kuva usein muodostetaan tietyin tarkoituksin, näyttäisi vievän kuvaa jopa kauemmas varsinaisesta objektistaan. Tämän tutkimuksen tehtävänä ei ole ollut varsinaisten ”objektien” tutkiminen, vaan kuvatuksen keinoin olen pyrkinyt analysoimaan länsimaalaisten kokemuskertomusten kirjoittajien muodostamaa kuvaa bolševismista, bolševikeista ja venäläisestä kansasta. Kuvatutkimus osoittautui hyvin hyödylliseksi tutkittaessa Neuvosto-Venäjän ensimmäisiä vuosia – sen avulla on paremmin ymmärrettävissä länsimaalaisten ihmisten suhtautumista muodostumassa olleeseen neuvostovaltioon. Toisaalta tutkimukseni tulokset auttavat omalta osaltaan ymmärtämään myös myöhempää kahdenkymmenen vuosisadan Neuvostoliitto vastaan länsi -asetelmaa. Kuvatutkimus auttoi purkamaan sitkeitäkin stereotyyppioita sekä asenteita, ja sen avulla oli mahdollista tarkastella venäläisiin etnisesti yhdistettyä toiseutta, mutta ennen kaikkea bolševismiin ja bolševikkeihin kohdistettua ideologista toiseutta.

Kokemuskertomuksissa korostuivat useat historialliselle Venäjäkuvalle tyypilliset ominaisuudet. Toisaalta kertomukset omalta osaltaan myös loivat uusia sitkeitä stereotyyppioita etenkin bolševikeista – jo varhaiseen bolševikkikuvaan muodostuneet ominaisuudet määrittivät kauan länsimaisia käsityksiä Neuvosto-Venäjän uusista hallitsijoista. Osa länsimaalaisten kokemuksista oli varmasti todellisia ja heidän pelkonsa, suuttumuksensa ja kiihkonsa aiheellisia. Etenkin kaappauksen jälkeinen bolševikkiviholliskuva perustui kuitenkin usein liikkeellä oleviin huhuihin ja tarinoihin, mutta myös myöhemmissä sisällissotaa ja sen jälkeistä aikaa kuvanneissa kokemuskertomuksissa niillä oli oma osansa kuvan muodostumiseen. Niinpä esimerkiksi samat yksittäiset tapahtumat saattoivat korostua useamman kirjoittajan teksteissä – tapahtumista muodostui yhteisöllisiä kokemuksia, eikä niiden totuusperää useinkaan koettu tarpeelliseksi pohtia.

Kokemuskertomukset kuvatutkimuksen kohteena osoittautuivat hyvin monipuolisiksi. Kokemuskertomusten vaikutus länsimaalaiseen mielipiteeseen ei ole ollut tämän tutkimuksen aiheena, mutta aivan kuten olen teoriaosuudessa todennut, voidaan kertomuksia pitää vaikuttavuudeltaan eräinä merkittävimpinä mielipiteenmuokkaajina, heti lehdistön ja oppikirjojen jälkeen. Niiden muodostama kuva on siis tärkeä tutkimuskohde, haluttaessa ymmärtää paremmin lännen suhtautumista Venäjään ja Neuvostoliittoon. Toisaalta itse kokemuskertomukset erosivat

kuvanmuodostajina merkittävästi toisistaan. Niiden ominaisuuksiin vaikuttivat tietysti kirjoittajan omat ideologiset ja maailmankuvalliset näkemykset, mutta myös vierailun pituus ja kirjoittajan neuvostoyhteiskuntaan integroitumisen aste; olihan jo venäjän kielen taidolla tai sen puuttumisella merkittävä vaikutus venäläisen yhteiskunnan ymmärtämiseen. Edelleen merkittävä kuvan ominaisuuksia määrittävä tekijä oli kirjoitushetken etäisyys varsinaisista tapahtumista; kaappauksen jälkeiset päiväkirjamaiset kokemuskertomukset olivat hedelmällisiä stereotyyppien ja asenteiden kannalta, mutta niissä ei kyetty analysoimaan yhteiskunnallisia mullistuksia syvemmin. Sen sijaan myöhemmät enemmän muistitietoon perustuneet kokemuskertomukset analysoivat neuvostoyhteiskuntaa sekä bolševismia laajemmin ja analyttisemmin. Toisaalta tämä tarkoitti myös stereotyyppisten ominaisuuksien vähentymistä.

Jo varhaisessa kokemuskertomusten bolševikkikuvassa korostuivat ne piirteet, jotka tulivat vallankaappauksen jälkeen tutuiksi läntiselle maailmalle. Alusta alkaen bolševikkeihin liitettiin piirteet väkivaltaisuudesta, häikäilemättömyydestä, ja epäinhimillisestä luokkavihasta. Nämä ominaisuudet täydentyivät edelleen varovaisilla viittauksilla saksalaisuuteen, aasialaisuuteen ja juutalaisuuteen – ensimmäistä lukuun ottamatta nämä ”etniset” leimat pysyivät kuvassa sisällissodan loppuun saakka. Lokakuun vallankaappauksesta järkyttyneet kokemuskertomusten kirjoittajat tukeutuivat näihin stereotyyppioihin, kun he muodostivat jyrkän bolševikkiviholliskuvan. He kuvasivat bolševismin ihmiskunnan viholliseksi, ja maailmanvallankumouksellisen luonteensa vuoksi se tunnustettiin uhkaksi ”länsimaisille arvoille”. Bolševikkipuolueen tapa hallita maata kuvattiin diktatuuriseksi, ja Leninin ja Trotskin asema puolueen johdossa näytti horjumattomalta. Bolševikkien yhteiskunnalliset uudistukset tuomittiin ennalta, ja niiden kuvattiin johtavan niin talouden perikatoon kuin henkiseen ja seksuaaliseen moraalittomuuteenkin. Toisaalta varhainen bolševikkivalta oli kaappauksen jälkeisille kirjoittajille ensimmäinen osoitus rahvaan hallinnosta, eikä sen seurauksena voinut olla muuta kuin sekasorto. Olkoonkin, että kirjoittajat myös korostivat historialliselle Venäjäkuvalle tyypilliseen tapaan mielivaltaisen hallinnon suhdetta hyvätahtoiseen, lapsenomaiseen kansaan.

Jos kaappauksen jälkeen bolševikit kuvattiin vain yhdeksi kapinaliikkeeksi osana Venäjän historiallista myllerrystä, sisällissodan aikaisille kirjoittajille bolševikit olivat *de facto* maan hallitsijoita. Siksi he myös pyrkivät analysoimaan bolševismin filosofisia lähtökohtia. Kirjoittajille bolševismi oli yhdistelmä marxilaista perinnettä ja venäläisen yhteiskunnan epäkohdista nousutta liikettä. Edelleen siihen kuului diktatuurimaisuus, mikä tarkoitti bolševismin yhdistämistä

leninismiin ja henkilöytymistä vahvasti Leninin persoonaan. Bolševikkijohtajan kautta sisällissodan aikaiset kirjoittajat muodostivat diktatuurista hyväksyttävämmän kuvan. Toisaalta bolševikit eivät myöskään enää näyttäneet teeskentelevän demokratialla, sillä niin selvästi he olivat alistaneet neuvostot puolueen hallintaan. Kirjoittajien mukaan sisällissodasta johtuen valta oli bolševikkipuolueessa lipsunut liberaalimpien, luovien mielien sijaan kovan linjan siivelle. Näiden miesten dogmaattinen ja usein naiivi ajattelu johtivat käytännön hallitsemistyössä kyvyttömyyteen, ja bolševikkihallinto kuvattiinkin vahvasti improvisoivaksi ja amatöörimäiseksi. Lisäksi hallinto näytti perustuvan paljolti kuriin sekä kontrolliin, jotka institutionalisoituivat häikäilemättömässä Tšekassa ja sen toimissa.

Tilinpäätökseen pyrkineiden kirjoittajien kuva bolševismista ja bolševikeista oli negatiivisten ominaisuuksien täyttämä, silti viholliskuvasta puhuminen ei ole tässä yhteydessä perusteltua. Jotta kuva voitaisiin luokitella viholliskuvaksi, tulisi sen perustua stereotypioihin, historiallisiin yleistyksiin ja kohderyhmälleen – eli siis lännelle – esitettynä, sen tulisi vedota ryhmän syvimpiin tunteuksiin ja uskomuksiin. Sisällissodan jälkeisten kirjoittajien muodostama kuva on kuitenkin liian analyttinen ollakseen viholliskuva. Tilinpäätös -kirjoittajien mukaan bolševismi näytti vääristyneen alkuperäisistä ideoistaan täysin päinvastaiseksi aatteeksi; se oli taantumuksellista, autoritääristä ja yksilöä niin fyysisesti kuin henkisestikin alistavaa. Bolševismi näytti hallitsevan yksinkertaisella ja dogmaattisella ”tarkoitus pyhittää keinot” -periaatteella, mikä tarkoitti käytännössä yhteiskunnan muuttumista kuri- ja kontrollijärjestelmäksi. Kun tähän ajattelu- ja toimintamalliin lisättiin bolševikkien ihailu teollisuutta kohtaan, näytti siltä, että neuvostoyhteiskunnasta oli muodostumassa jättimäinen kuriin perustuva teollisuuslaitos. Lisäksi bolševikkihallinto näytti valtaisan byrokratian läpäisemältä, ja siihen kuului paradoksaalisesti myös kapitalismista tuttu kilpailuhenkisyys, mikä sai puolueen rivijäsenet taistelemaan toisiaan vastaan, puoluejohdon kasvattaessa samaan aikaan valtaansa. Vapautta kunnioittamaton bolševikki totteli kuitenkin saumattomasti esivaltaa, ja perusti maailmankatsomuksensa Marxin tekstien yksinkertaistuksiin.

Yhteiskunta-analyysia tehdessään länsimaalaisten kokemuskertomusten kirjoittajien huomio kiinnittyi väistämättä bolševikkien kulttuuri- ja kasvatustalitiikkaan. Jos sisällissodan aikaiset kirjoittajat loivat hyväksyvän kuvan bolševikkien kulttuuri- ja kasvatustalitiikasta, pyrkivät tilinpäätös -kirjoittajat kumoamaan tällaiset käsitykset. Neuvostokasvatus ei näyttänyt poistavan sosiaalista epätasa-arvoisuutta, päinvastoin siinä näytti kehittyneen suosikkijärjestelmä, joka takasi puolueväen lapsille etuoikeuksia. Uuden ”neuvostoihmisen” kasvattamisen ensimetrit näyttivät

tuomittavilta etenkin varhaiskasvatuksessa, mutta myös puolueen kouluttamista ”uudenpolven kommunisteista” oli ensisijaisesti todettavissa röyhkeys ja ylimielisyys. ”Kommunististen kriteerien” soveltaminen niin kasvatuksessa kuin taiteessakin näytti nitistäneen kaiken luovuuden ja itsenäisen ajattelun venäläisistä. Bolševistinen kulttuuri ei ollut muuta kuin pyrkimys säilyttää jotain vanhaa; sitä tarvittiin tukemaan valtionuskontoa – bolševismia – ja kansan nationalistisia tunteita.

Historialliset ominaisuudet slaavilaisesta apaattisuudesta, alistuvuudesta ja passiivisuudesta olivat kiinteä osa kansan kuvaa koko tarkastelemani ajanjakson. Edelleen primitiivisyys, yksinkertaisuus ja sinisilmäisyys, mutta myös hyväntahtoisuus ja lämminhenkisyys pysyivät kuvassa. Kuten länsimaisessa historiallisessa kuvassa aikaisemmin, näytti venäläisten historiallinen sorto ja sosiaalisen sekä poliittisen vapauden perinteen puuttuminen edelleen mahdollistavan kansan etujen vastaisen hallinnon. Koko tarkastelemani ajanjakson kansan kuvaan kuuluikin tuttu piirre siitä, että venäläiset tarvitsivat holhousta ja vahvan johtajan. Kaappauksen jälkeen tällainen kuva oli voimakkaimmillaan, mutta nämä slaavilaisuuteen yhdistetyt piirteet pysyivät kirjoituksissa yllä vuoteen 1921 saakka. Myös stereotyyppinen kuva juutalaisuudesta ja bolševismin läheisestä suhteesta pysyi yllä kokemuskertomuksissa koko tarkastelujakson. Toisaalta sisällissodan aikana kirjoittajat havaitsivat, että juutalaiset joutuivat kasvavan kontrollin ja kurin alaisiksi aivan kuten muukin kansa. Emma Goldman sen sijaan loi kuvaa kasvavasta antisemitistisyydestä, ja bolševikkien hiljaisista pogromeista.

Kansan kuva kuitenkin myös muuttui useampaan otteeseen tarkastelemallani ajanjaksolla. Bolševikkien noustessa valtaan näytti kansan primitiiviset ja väkivaltaiset piirteet heräävän eloon, ja koko maa syöksyi kaaokseen. Sisällissodan aikaisissa kirjoituksissa kansan epäjärjestys kuitenkin hävisi kuvasta, ja positiiviset piirteet palasivat takaisin. Toisaalta Tšekan harjoittama henkinen ja fyysinen väkivalta näytti lisäävän kansan epäluuloisuutta ja hämmentyneisyyttä – urkintajärjestelmä oli luonut yhteiskunnan, jossa keneenkään ei voinut luottaa. Sisällissodan päätyttyä kansan elämä näytti harmaalta ja kurjalta; niin henkiset kuin sosiaaliset edellytykset ihmisyyden toteutumiseksi näyttivät kadonneen. Bolševikkivalta oli tuhonnut solidaarisen ja lämminhenkisen venäläisen, ja muuttanut hänet epäkohteliaaksi ja egoistiseksi. Vapaan ja onnellisen elämän sijaan tarjolla oli vain byrokraattista puolue-elämää. Sorrosta vapauttavasta vallankumouksellisesta tietoisuudesta, mikä venäläisten joukossa ehkä oli vuonna 1917 ollut olemassa, ei näyttänyt olevan enää mitään jäljellä.

Kysymys siitä miten bolševikkien vallankumous muutti venäläisen yhteiskuntarakenteen ja sosiaalisten luokkien asemaa on mielenkiintoinen. Kokemuskertomukset eivät tietenkään anna tähän kysymykseen tyydyttävää vastausta, jäihän heidän kosketuksensa esimerkiksi työläisiin ja talonpoikiin usein vähäisiksi. Sosiaalinen yhteiskuntarakenne näytti kuitenkin kokevan kaappauksen jälkeen nopean ja väkivaltaisen muutoksen. Talonpojat säilyttivät paljolti heille historiallisen kuvan määrittämät ominaisuudet, olkoonkin, että heidän kuvattiin usein vastustavan vihaisesti bolševikkihallintoa. Työläisten asema kuvattiin aluksi etuoikeutetuksi, kunnes heihin kohdistettu kuri muutti lopulta heidän asemansa tehtaissa toimiviksi orjiksi. Ylemmät luokat – bolševikkien määrittelemä porvaristo – hävisivät kaappauksen jälkeen kuvasta, kunnes heitä pian kutsuttiin takaisin hallinnon palvelukseen. Sisällissodan päätyttyä bolševikkien suhtautuminen porvaristoon näytti muuttuneen suopeammaksi, ja kirjoittajat ennustivat porvariston elpymistä. Sen sijaan koko tarkasteleman ajanjakson kokemuskertomusten kirjoittajat jakoivat yhteisen huolen yhteiskunnan hylkiöiksi joutuneesta venäläisestä intelligentsijasta. Yleisemmällä tasolla venäläinen yhteiskuntarakenne näytti muovautuneen kaksiportaiseksi, toisin sanottuna Venäjäkuvalle tyypillinen historiallinen jako hallitsijaan ja kansaan oli palannut: uusi aristokratia – bolševikkipuolue – näytti nauttivat etuoikeuksista huipulla, kun muu kansa kuvattiin homogeeniseksi massaksi.

Myös kansan uskonnollisuus ja uskonnon asema näyttivät muuttuvan merkittävästi. Kaappauksen jälkeiset kirjoittajat kauhistelivat uskonnon harjoittamisen häviämistä katukuvasta. Heille paholaisen asianajajat, bolševikit olivat rakentamassa ateistista yhteiskuntaa. Sen sijaan sisällissodan aikana kansan historiallinen uskonnollisuus palasi kuvaan, ja ortodoksinen uskonto näytti elävän valtionuskonnoksi muovautuvan bolševismin rinnalla. Tilinpäätökseen pyrkineissä kirjoituksissa bolševismi olikin sitten *de facto* valtionuskonto omine riitteineen, opinkappaleineen ja profeettoineen. Bolševismin utooppisuus näyttikin sulautuvan helposti ortodoksinen tradition predestinaatio-oppiin. Lupaus tulevaisuuden kommunistisesta paratiisista helpottikin kirjoittajien mukaan sitä, että kansa hyväksyi bolševismin herrakseen.

Kuten kuvatutkimuksen teoriaa käsittelevässä osioissani olen todennut, kuvaa käytetään usein – enemmän tai vähemmän tietoisesti – johonkin tarkoitukseen. Toisin sanoen se toimii representaationa, joka pyrkii vaikuttamaan ”katsojansa” näkemykseen ja tulkintaan varsinaisesta objektista. Edelleen kuvan käyttötarkoitus liittyy aina vahvasti siihen historialliseen tilanteeseen, joka kuvan muodostamisen hetkellä vallitsee. Eräs tutkimukseni tehtävistä onkin ollut tarkastella kuvan käyttötarkoitusta ja niitä keinoja, joilla lukijaan pyrittiin vaikuttamaan.

Kaappauksen jälkeiset kokemuskertomusten kirjoittajat keskittyivät bolševismiin tuomitsemiseen. Toisaalta heidän selkeänä tavoitteena oli lännen intervention oikeuttaminen ja kannustaminen – historiallinen länsimainen ”lähetyshenkisyys” korostuikin voimakkaimmin kaappauksen jälkeisessä kuvassa. Lännen puuttumista Neuvosto-Venäjän asioihin oikeutettiin korostamalla sekä bolševismiin sortavaa olemusta että bolševikkien lukumäärällistä marginaalisuutta kansaan nähden. Toisaalta bolševismi kuvattiin myös potentiaalisena uhkana ”länsimaisille arvoille”. Edelleen bolševismi kuvattiin heikoksi ja ohimeneväksi ilmiöksi, jotta luotaisiin vaikutelma helposti kukistettavasta vastustajasta. Tämä ei kuitenkaan estänyt kirjoittajia kuvaamasta bolševikkeja sen verran voimakkaiksi, että passiiviset venäläiset näyttivät kykenemättömiltä yksin heitä syrjäyttämään. Ei ole syytä vähätellä myöskään saksalaisagentti-stereotypian merkitystä bolševikkikuvassa; kuva antoi ymmärtää, että länsi taistelisi Venäjällä ensisijaisesti saksalaisia, ei venäläisiä bolševikkeja vastaan. Sen sijaan sisällissodan aikaiset kirjoittajat ottivat tehtäväkseen purkaa ennakkoluuloiksi ja väärinkäsityksiksi tulkitsemiaan läntisiä mielipiteitä. Niinpä he pyrkivät bolševismiin inhimillistämiseen ja bolševikkien hallitusvallan oikeutuksen perustelemiseen. Kirjoittajat pyrkivät myös kauppasaarron ja intervention lopettamiseen. Siksi he hyökkäsivät lännen aggressiivista ulkopoliittikkaa vastaan; olihan se viimekädessä aiheuttanut neuvostoyhteiskunnan väkivaltaisuuden ja epäjärjestyksen.

Maailmanvallankumouksen aate näytti elävän kiivaasti bolševistisessä eetoksessa koko tarkastelemani ajan jakson. Sisällissodan aikaiset kirjoittajat eivät kuitenkaan pitäneet bolševismia uhkana lännelle, vaan he loivat kuvaa kansallisiin ongelmiin tarttuneista bolševikeista. Tilinpäätös -kirjoituksissa bolševismi kuitenkin palasi lännen uhkaajaksi. Neuvosto-Venäjä näytti vahvistuneen myös valtiollisena voimana, mutta ennen kaikkea todellinen uhka oli kirjoittajien mukaan kolmas internationaali, jonka avulla bolševismi pyrittiin levittämään maailmanlaajuiseksi. Tällä kertaa bolševismi kuvattiin ensisijaisesti läntisen työväenliikkeen vihollisena – näin bolševismista tuli myös läntisen sosialismin ”toinen”, ideologinen vihollinen. Tilinpäätös -kirjoittajat halusivat osoittaa lukijoilleen, että bolševismi oli osoitus siitä kuinka vallankumousta ei pitäisi tehdä. Sisällissodan päättyessä kirjoittajien tarkoituksena oli myös korostaa bolševismiin valtiokeskeisyyttä. Vastoin bolševismiin alkuperäisiä teorioita valtio oli vain vahvistunut, ja se näytti tuhoavan ja sulauttavan itseensä kaikki autonomiset ja itsenäiset yhteisöt. Paradoksaalisesti päämäärä hävittää porvarillinen valtio, oli johtanut valtiollisen terrorikoneiston syntyyn. Etenkin anarkisti Goldmanille oli tärkeää osoittaa, että bolševismi oli marxismia käytännössä – siten marxismi oli epäonnistunut vallankumouksen teorian.

Kirjoittajat käyttivät myös mielellään provinssien paikallishallintoja keinona osoittamaan alueellisen autonomisen hallinnan paremmuutta autoritäärisen Kremlin keskushallintoon verrattuna. Koko tarkastelemani ajanjakson paikallishallintojen toiminta kuvattiinkin hyvin itsenäiseksi, ja ilman Moskovan tukahduttavaa ilmapiiriä ne näyttivät myös saavan hyviä tuloksia aikaan. Vaikka bolševikit eivät siis olleet saaneet koko maata täysin valtaansa, ounasteltiin muutoksen olevan edessä – bolševikkien ”hajota ja hallitse” -politiikka uhkasi seuraavaksi maan aluehallintoja.

Kuvatutkimusta Neuvosto-Venäjältä – kokemuskertomuksia lähteenä käyttäen – voitaisiin syventää ja laajentaa monin eri tavoin. Tämän tutkimuksen puitteissa ei ole ollut mahdollista mennä kovin syvälle kokemuskertomusten kirjoittajien taustoihin, vaan painopiste on ollut kirjoittajien muodostaman ”yhden yhteisen kuvan” tutkimisessa – olkoonkin, että olen pyrkinyt ottamaan huomioon kirjoittajien ideologiset ja maailmankuvalliset näkemykset. Syvempi kirjoittajien taustojen tutkiminen, ja kirjoitushetken olosuhteiden ja mielialojen tunteminen, mahdollistaisi yhä tarkemman analyysin siitä, miksi yksittäiset kirjoittajat muodostivat juuri sellaisen kuvan kuin he muodostivat. Edelleen ottamalla mukaan myös selkeästi bolševikkeihin myönteisesti suhtautuneita kokemuskertomusten kirjoittajia, voitaisiin laajentaa lännelle tarjotun kuvan ulottuvuuksia. Siten kyettäisiin myös analysoimaan kattavammin länsimaalaisten ihmisten moniulotteista ideologista suhtautumista Neuvosto-Venäjään. Olisi myös mielenkiintoista pyrkiä perehtymään siihen, missä laajuudessa kokemuskertomuksia todella lännessä luettiin ja mikä oli niiden vaikutus – kuinka ylipäättänsä muodostetut kuvat vaikuttivat läntisten valtioiden ja niiden johtajien päätöksentekoon sekä ulkopolitiikkaan, ja sitä kautta lännen ja Neuvosto-Venäjän suhteisiin.

Toisaalta tutkimusasetelma voitaisiin myös muuttaa vertailevaksi, jossa vertailukohdaksi otettaisiin julkinen keskustelu ja mielipide joko lännessä tai Neuvosto-Venäjällä. Vertailemalla kokemuskertomusten kuvaa esimerkiksi läntisen lehdistön muodostamaan kuvaan, voitaisiin ymmärtää paremmin esimerkiksi sitä miksi kokemuskertomusten kirjoittajat halusivat muuttaa tiettyjä ominaisuuksia läntisessä mielipiteessä. Olen tutkimuksessani todennut, että bolševismi oli paljolti myös eetosta ja sen julkinen retoriikka eli muutamista periaatteista, kuten kapitalismin vastustamisesta. Olisikin hyödyllistä perehtyä laajemmin bolševikkien retoriikkaan niin heidän puheissaan kuin venäjänkielisessä lehdistössä, jotta sen vaikutuksista kokemuskertomusten kirjoittajiin ja heidän muodostamaansa kuvaan päästäisiin selvillä. Erityisen mielenkiintoista olisi tarkastella kansanvallan – demokratian – ja diktatuurin suhdetta bolševikkien retoriikassa;

pitiväthän kokemuskertomusten kirjoittajatkin aluksi bolševikkivaltaa eräänlaisen kansanvaltana, kunnes se myöhemmin muuttui diktatuuriksi, saaden osakseen sekä varovaisen myönteistä että tiukasti vastustavaa suhtautumista⁸¹³.

Olen tässä tutkimuksessa käyttänyt myös aatehistoriallista lähestymistapaa kokemuskertomuksiin analysoimalla kuvatutkimuksen keinoin kirjoittajien luomaa kuvaa marxismiin ja bolševismiin suhteesta. Uskallan väittää, että aatehistoriallinen tutkimus bolševismista on edelleen kesken. Viime aikoina marxismiin ja bolševismiin suhdetta onkin tarkasteltu uudessa valossa, ja uusin menetelmin⁸¹⁴. Toisaalta myös esimerkiksi Mäki-Kulmala on ansiokkaassa väitöskirjassaan tutkinut bolševismiin, läntisen marxismiin ja modernin läntisen rationaalisuuden suhdetta⁸¹⁵. Uskon, että kuvatutkimuksesta olisi paljon hyötyä myös tämänkaltaisessa aatehistoriallisessa tarkastelussa; syventäähän se esimerkiksi käsitystä historiallisesta läntisestä suhtautumisesta Venäjään ja Neuvostoliittoon, sekä niiden hallitsijoihin ja kansaan. Toisaalta kuvatutkimus avaa myös perimmäisiä ideologisia eroavuuksia ”läntisen aatemaailman” ja bolševismiin välillä.

Edelleen kokemuskertomuksista esiin nousseet länsimainen ”lähetyshenkisyys” – universaali usko läntisen demokratian ja teknologisen kehityksen paremmuuteen, ja niiden vieminen ei-läntisiin maihin – ja holhoava asenne olisivat ajankohtaisia ja mielenkiintoisia tutkimuskohteita. Kokemuskertomuksista ilmeni selkeästi, että länsi näyttäisi kulkevan käsi kädessä moderniuden kanssa, ei-lännen – tässä tutkimuksessa Neuvosto-Venäjän – ollessa kehittymättömämpi ja usein myös alempiarvoisempi. Koska tällainen asetelma näyttäisi olevan enemmän tai vähemmän vallalla maailmanpolitiikassa myös tällä vuosituhannella, olisi tällaisten asenteiden historiallisien ilmentymien jäljittäminen esimerkiksi juuri kuvatutkimuksen keinoin hyödyllistä, jopa tarpeellista. Näin itse moniulotteista historiallisesti muodostunutta ”länttä” ja sen suhdetta muuhun maailmaan, voitaisiin ymmärtää paremmin.

Uskon edellisillä sivuilla osoittaneeni, että kuvatutkimuksella on selkeä paikka historian tutkimuksessa. Kuvatutkimus antaa äänen todellisille historian subjekteille, mutta myös heidän yhteisöilleen sekä näiden ennakkoluuloille sekä asenteille. Kuvatutkimuksen avulla voidaan

⁸¹³ Kaappauksen jälkeen esimerkiksi Lenin näyttää vältelleen sanan diktatuuri käyttöä sen negatiivisen kaiun vuoksi. Olkoonkin, että se oli ollut hänelle keskeinen käsite esimerkiksi *Valtiossa ja vallankumouksessa*. Esimerkiksi termiä proletariaatin diktatuuri käytetään yllättävän vähän kaappauksen jälkeisissä kokemuskertomuksissa. Vuoden 1917 loppua kohden diktatuuri -sanan käyttö lisääntyi myös Leninin puheissa, ja viimeistään huhtikuussa 1918 *Neuvostovallan lähimmässä tehtävissä* Lenin tekee tilit selväksi diktatuurin ja demokratian välillä. Ks. Lenin 1945, 79–84; Lenin 1968, 89–91; ks. myös Service 2000, 376; Francis 1921, 333.

⁸¹⁴ Tästä ks. esim. Kivinen 2006; Mežujev 2006.

⁸¹⁵ Mäki-Kulmala 2003.

paremmin ymmärtää myös sitä aikaa missä itse elämme; näyttäähän se parhaimmillaan uudessa valossa ajatteluumme liittyviä pinttyneitäkin asenteita, sekä toisiin ihmisiin ja yhteisöihin kohdistamiamme käsityksiä. Mitä tulee kokemuskertomusten soveltumiseen kuvatutkimuksen kohteeksi, olen sitä mieltä, että niistä hahmottui monipuolisempi ja hedelmällisempi kuva, kuin olin odottanut. Toisaalta Neuvosto-Venäjän ensimmäiset vuodet ovat kuvatutkimuksen kannalta eräänlainen ihannetapaus; kokihan kyseinen maa tuolloin historiallisesti ennennäkemättömiä mullistuksia. Länsimaalaiset kohtasivat bolševikeissa aivan uudenlaisen toiseuden, eikä heidän suhtautumisensa uuteen neuvostovaltioon ja sen johtajiin ollut koskaan mutkatonta – kuten tämäkin tutkimus on osoittanut.

LÄHTEET

Alkuperäislähteet:

Bechhofer C. E., *Through Starving Russia. Being the Record of a Journey to Moscow and the Volga Provinces in August and September 1921*. London: Methuer & Company 1921.

Bryant, Louise, *Six red months in Russia* (1918), Osoitteessa:
<http://www.marxists.org/archive/bryant/works/russia/index.htm>, 13. 9. 2007.

Buchanan, George Sir, *My Mission to Russia and other Diplomatic Memories vol. II*. London: Cassel and Co. 1923.

Buchanan, Meriel, *Petrograd. The City of Trouble 1914-1918*. London: Wicollin's Sons & Company 1918.

Crosley, Pauline S., *Intimate Letters from Petrograd*. New York: E. P. Dutton & Company 1920.

De Custine, Astolphe, *Empire of the Czar. A Journey Trough Eternal Russia*. New York: Doubleday 1989. (Ilmestyi alun perin ranskaksi 1843.)

Dukes, Paul, *Punaisen hämärän maa*. Suomentanut O. A. Joutsen. Porvoo: WSOY 1923. (Ilmestyi alun perin englanniksi 1922.)

Francis, David R., *Russia from the American Embassy. April 1916 – November 1918*. New York: Charles Scribner's Sons 1921.

Goldman, Emma, *My Disillusionment in Russia*. New York: Doubleday Page & Company 1923. Löytyy myös osoitteesta:
<http://www.marxists.org/reference/archive/goldman/works/1920s/disillusionment/>, 13.1.2008.

Goldman, Emma, *My Further Disillusionment in Russia*. New York: Doubleday Page & Company 1924. Osoitteessa:
http://dwardmac.pitzer.edu/Anarchist_Archives/goldman/further/further_toc.html, 13.1.2008.

Jones, Stinton, *Russia in Revolution*. London: Herbert Jenkins 1917.

Knox, Alfred, *With the Russian Army 1914 – 1917*. In 2 Volumes. London: Hutchinson & Company 1921.

Lansbury, George, *What I Saw in Russia*. London: Leonard Parsons 1920.

Ransome, Arthur, *Six Weeks in Russia in 1919*. London: Ruskin House 1919.

Reed, John, *Ten days that shook the world*. New York: Vintage Books 1960. (Ilmestyi alun perin 1919.) Löytyy myös osoitteesta:
<http://www.marxists.org/archive/reed/1919/10days/10days/index.htm>

Russel, Bertrand, *The Practise and Theory of Bolshevism*. London: George Allen 1920. Osoitteessa: <http://www.gutenberg.org/files/17350/17350-h/17350-h.htm>, 12.1.2008.

Russel, Bertrand, *Elämäni. osa II: 1914–1944*. Suomentanut Eila Pennanen. Helsinki: WSOY 1968. (Ilmestyi alun perin samana vuonna englanniksi.)

Russel, Bertrand, *Filosofiaa jokamiehelle ja muita esseitä*. Suomentanut Kyllikki Sutinen. Helsinki: WSOY 1995. (Ilmestyi alun perin englanniksi 1950.)

Snowden, Mrs. Philip, *Through Bolshevik Russia*. London: Cassel & Company 1920.

Wells, Herbert George, *Russia in the Shadows*. London: Hodder and Stoughton 1920.

Williams, Albert Rhys, *Trough the Russian Revolution*. Moscow: Progress Publishers 1967. Julkaistu ensimmäisen kerran 1921. Löytyy myös osoitteesta: <http://www.lib.byu.edu/~rdh/wwi/memoir/RusRev/RRTC.htm>, 13.1.2008.

Williams, Harold, *The Spirit of the Russian Revolution*. London: Russian Liberation Committee 1919.

Wilton, Robert, *Romanovien viimeiset päivät. Kuinka tsaari ja hänen perheensä murhattiin*. Suomentanut Jakim Boor. Vantaa: Tabernaculum Dei ry 2000. (Ilmestynyt alun perin englanniksi 1920.)

Muut alkuperäislähteet:

Hegel, G. W.F., *Oikeusfilosofian pääpiirteet eli luonnonoikeuden ja valtiotieteen perusteet*. Oulu: Kustannus Pohjoinen 1994. (Ilmestyi alun perin saksaksi 1821.)

Lenin, V. I., The Socialist Fatherland is in Danger. *Collected Works*. Moscow: Progress Publishers, Volume 27, 1972. Osoitteessa: <http://www.marxists.org/archive/lenin/works/1918/feb/21b.htm>, 8.11.2007. (Ilmestyi alun perin Pravdassa huhtikuussa 1918.)

Lenin, V.I., *Valtio ja vallankumous*. Helsinki: Akateeminen Sosialistiseura 1945. (Ilmestyi alun perin venäjäksi 1918.)

Lenin, V. I., The Tasks of the Youth Leagues. *Collected Works, Volume 31.*. Osoitteessa: <http://www.marxists.org/archive/lenin/works/1920/oct/02.htm>, 14.12.2007. (Ilmestyi alun perin Pravdassa lokakuussa 1920.)

Lenin, V.I., *Lokakuun suuresta sosialistisesta vallankumouksesta. Kirjoituksia ja puheita vuosilta 1917-1923*. Moskova: Kustannusliike Edistys 1968.

Marx, Karl, Hegelin oikeusfilosofian kritiikkiä. *Marx & Engels, Valitut teokset osa I*. Moskova: Kustannusliike Edistys 1978. (Ilmestyi alun perin 1844.)

Marx, Karl & **Engels**, Friedrich, *Kommunistisen puolueen manifesti*. Helsinki: Kansankulttuuri 1970. (Ilmestyi alun perin 1848.)

Tutkimuskirjallisuus:

Avrich, Paul, *The Russian Anarchists*. New York: W. W. Norton 1978.

Alenius, Kari, *Ahkeruus, edistys, ylimielisyys. Virolaisten Suomi-kuva kansallisen heräämisen ajasta tsaarinvallan päättymiseen*. Oulu: Pohjois-Suomen Historiallinen Yhdistys 1996.

Anderson, Benedict, *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso 1991.

Anschel, Eugene, *The American Image of Russia 1775-1917*. New York: Frederick Ungar 1974.

Batchelor, John, *H. G. Wells*. Cambridge: Cambridge University Press 1985.

Bauman, Zygmunt, *Sosiologinen ajattelu*. Tampere: Vastapaino 1997.

Buchanan, William & **Cantrill**, Hadley, *How Nations See Each Other. A Study in Public Opinion*. Urbana: University of Illinois Press 1953.

Clements, Barbara, The Birth of the New Soviet Woman. *Bolshevik Culture*. Edited by Abbot Gleason. Bloomington: Indiana University Press 1985.

Crane, Susan A., Writing the Individual Back into Collective Memory. *American Historical Review* 1997, 102 (5).

De Waal, Thomas, Reinventing the Caucasus. *World Policy Journal* 2002, 14 (1). Osoitteessa: <http://www.worldpolicy.org/journal/articles/wpj02-1/deWaal.pdf>, 3.10.2007.

Djilas, Milovan, *Uusi Luokka. Kommunismin todelliset kasvot*. Suomentaneet Kirsti Jaantila ja Simopekka Nortamo. Jyväskylä: Gummerus 1957. (Ilmestynyt alun perin samana vuonna englanniksi.)

Draper, Theodore, *American Communism and Soviet Russia. The Formative Period*. New York: The Viking Press 1960.

Duncan, Peter, Changing Landmarks? Anti-Westernism in National Bolshevik and Russian Revolutionary Thought. *Russian Nationalism, Past and Present*. Edited by Geoffrey Hosking and Robert Service. London: Macmillan Press 1998.

Figs, Orlando, *A People's Tragedy. The Russian Revolution: 1891–1924*. New York: Penguin Books 1996.

Filene, Peter, *Americans and the Soviet Experiment, 1917–1933*. Cambridge: Harvard University Press 1967.

Filene, Peter, *American Views of Soviet Russia 1917-1965*. Homewood: The Dorsey Press 1968.

Fitzpatrick, Sheila, The Civil War as a Formative Experience. *Bolshevik Culture*. Edited by Abbot Gleason. Bloomington: Indiana University Press 1985.

Fingerroos, Outi & **Haanpää**, Riina, Muistitietotutkimuksen ydinkysymyksiä. *Muistitietotutkimus. Metodologia kysymyksiä*. Toimittaneet Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo ja Ulla-Maija Peltonen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2006.

Fält, Olavi, *Eksotismista realismiin. Perinteinen Japani-kuva Suomessa 1930-luvun murroksessa*. Rovaniemi: Pohjois-Suomen Historiallinen Yhdistys 1982.

Fält, Olavi, Introduction. *Looking at the Other. Historical Study of Images in Theory and Practise. Historical Study of Images in Theory and Practise*. Oulu: Oulu University Press 2002.

Gaddis, John Lewis, *Russia, the Soviet Union, and the United States: an Interpretive History*. New York: John Wiley and Sons 1978.

Getzler, Israel, *Kronstadt 1917–1921. The Fate of a Soviet Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press 1983.

Gorodetsky, Gabriel, *The Precarious Truce. Anglo-Soviet Relations 1924-1927*. Cambridge: Cambridge University Press 1977.

Hall, Stuart, Me ja muut: diskurssi ja valta. Suomentanut Mikko Lehtonen. *Identiteetti*. Tampere: Vastapaino 1999. (Ilmestynyt alun perin englanniksi 1992.)

Harle, Vilho, *Hyvä, paha, ystävä, vihollinen*. Helsinki: Rauhankirjallisuuden edistämisseura 1991.

Hobsbawm, Eric, *Äärimmäisyyksien aika. Lyhyt 1900-luku*. Suomentanut Pasi Junila. Jyväskylä: Vastapaino 2000. (Ilmestynyt alun perin englanniksi 1994.)

Hutton, Patrick, Mentalities, Matrix of memory. *Historical Perspectives on Memory. Studia Historica 61*. Edited by Anne Ollila. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura 1999.

Jalagin, Seija, Gender Images- Western Women on Japanese Women. *Looking at the Other. Historical Study of Images in Theory and Practise*. Edited by Olavi Fält. Oulu: Oulu University Press 2002.

Jokinen, Arja & **Juhila**, Kirsi & **Suoninen**, Eero, *Diskurssianalyysin aakkoset*. Tampere: Vastapaino 2004. Ilmestynyt ensimmäisen kerran 1993.

Kadish, Sharman, Bolsheviks and British Jews: The Anglo-Jewish Community, Britain and the Russian Revolution. *Jewish Social Studies* 1993, 50 (3-4).

Kalela, Jorma, Muistitiedon näkökulma historian. *Muistitietotutkimus. Metodologia kysymyksiä*. Toimittaneet Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo ja Ulla-Maija Peltonen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2006.

Kennan, George F., *Russia and the West under Lenin and Stalin*. London: Hutchinson & Co. 1961.

Kingston-Mann, Esther, *Lenin and the Problem of Marxist Peasant Revolution*. New York: Oxford University Press 1985.

Kivinen, Markku, Karl Marx ja bolševikkien projekti. *Marx ja Venäjä*. Toimittanut Vesa Oittinen. Helsinki: Aleksanteri Papers 2006.

Kenez, Peter, Lenin and the Freedom of the Press. *Bolshevik Culture*. Edited by Abbot Gleason. Bloomington: Indiana University Press 1985.

Kettle, Michael, *The Allies an the Russian Collapase, March 1917 – March 1918*. London: Andre Deutsch 1981.

Kunczik, Michael, *Images of Nations and International Public Relations*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates 1997.

Lewin, Moshe, *Neuvostoliiton vuosisata*. Suomentanut Petri Stenman. Helsinki: Like 2006. (Ilmestynyt alun perin 2005.)

Luostarinen, Heikki, *Perivihollinen. Suomen oikeistolehdistön Neuvostoliittoa koskeva viholliskuva sodassa 1941–44*. Tampere: Vastapaino 1986.

Luukkanen, Arto, *Neuvostojen maa. Neuvostoliiton historia 1917–1991*. Helsinki: Edita 2004.

Luukkanen, Arto, *The Party of Unbelief. The Religious Policy of The Bolshevik Party 1917 – 1929*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura 1994.

Malia, Martin, *The Soviet Tragedy. A History of Socialism in Russia, 1917-1991*. New York: Free Press 1994.

McClelland, James, The Utopian and the Heroic: Divergent Paths to the Communist Educational Ideal. *Bolshevik Culture*. Edited by Abbot Gleason. Bloomington: Indiana University Press 1985.

Mežujev, Vadim, Marxismi ja bolševismi. *Marx ja Venäjä*. Toimittanut Vesa Oittinen. Helsinki: Aleksanteri Papers 2006.

Mäki-Kulmala, Heikki, *Vastakohtat vai kaksoset. Tutkimus neuvostomarxismin suhteesta moderniin länsimaiseen rationaalisuuteen*. Väitöskirja. Tampere: Tampereen yliopistopaino 2003.

Pipes, Richard, *The Russian revolution 1899–1919*. London: Fontana Press 1990.

Portelli, Alessandro, Mikä tekee muistitieto tutkimuksesta erityisen? *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Toimittaneet Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo ja Ulla-Maija Peltonen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2006.

Raittila, Pentti, *Venäläiset ja virolaiset suomalaisten Toisina*. Tampere: Tampereen University Press 2004.

Rosenberg, William G., Russian Labor and Bolshevik Power: Social Dimensions of Protest in Petrograd After October. *The Workers Revolution in Russia 1917. The View from Below*. Edited by Daniel H. Kaiser. Cambridge: Cambridge University Press 1987.

Salmi-Nikander, Kirsti, Tapahtuma, kokemus ja kerronta. *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Toimittaneet Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo ja Ulla-Maija Peltonen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2006.

Segal, Ronald, *The Tragedy of Leon Trotsky*. Aylesbury: Penguin Books 1979.

Service, Robert, *Lenin. Elämäkerta*. Suomentanut Arto Häilä. Juva: WSOY 2001. (Ilmestynyt alun perin englanniksi 2000.)

Service, Robert, *The Bolshevik Party in Revolution. A Study in Organisational Change 1917-1923*. London: The Macmillan Press 1979.

Small, Melvin, Historians Look at Public Opinion. *Public Opinion and Historians. Interdisciplinary Perspectives*. Edited by Melvin Small. Detroit: Wayne State University Press 1970.

Smith, Steve A., Petrograd in 1917: The View from Below. *The Workers Revolution in Russia 1917. The View from Below*. Edited by Daniel H. Kaiser. Cambridge: Cambridge University Press 1987.

Smith, Steve A., *Red Petrograd. Revolution in the Factories 1917-1918*. Cambridge: Cambridge University Press 1983.

Szczepanski, Jan, The Use of Autobiographies in Historical Social Psychology. *Biography and Society. The Life History Approach in the Social Sciences*. Edited by Daniel Bertaux. London: SAGE Publications 1981.

Tucker, Robert, Lenin's Bolshevism as a Culture in the Making. *Bolshevik Culture*. Edited by Abbot Gleason. Bloomington: Indiana University Press 1985.

Tumarkin, Nina, The Myth of Lenin during the Civil War Years. *Bolshevik Culture*. Edited by Abbot Gleason. Bloomington: Indiana University Press 1985.

Ukkonen, Taina, *Menneisyyden tulkinta kertomalla. Muistelupuhe oman historian ja kokemuskertomusten tuottamisprosessina*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2000.

Valtonen, Heli, *Minäkuvat, arvot ja mentaliteetit. Tutkimus 1900-luvun alussa syntyneiden toimihenkilönaisten omaelämäkertoista*. Jyväskylä Studies in Humanities 26. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto 2004.

Wade, Rex, *Red Guards and workers' militias in the Russian revolution*. Stanford: Stanford University Press 1984.

Wexler, Alice, *Emma Goldman. An Intimate Life*. London: Virago Press 1984.

Wunsch, Sinikka, Image Research and the Enemy Image: The Soviet Union in Finnish Newspapers during the Winter War?. *Looking at the Other. Historical Study of Images in Theory and Practise*. Edited by Olavi Fält. Oulu: Oulu University Press 2002.

Wunsch, Sinikka, *Punainen uhka. Neuvostoliiton kuva suomalaisessa sanomalehdistössä maaliskuusta 1938 talvisodan päättymiseen maaliskuussa 1940*. Rovaniemi: Pohjois-Suomen Historiallinen Yhdistys 2004.

Zetterberg, Seppo, Venäjästä Neuvostoliitoksi. *Venäjän historia*. Toimittanut Heikki Kirkinen. Keuruu: Otava 2002.

Muut lähteet:

Berne International (www) – Toisen internationaalin Bernin kokouksesta helmikuussa 1919:
http://en.wikipedia.org/wiki/Berne_International, 20.11.2007.

Buchanan George Sir (www) – Biography osoitteessa:
[http://en.wikipedia.org/wiki/George_Buchanan_\(diplomat\)](http://en.wikipedia.org/wiki/George_Buchanan_(diplomat)), 2. 10. 2007.

Dukes Paul Sir (www) – Biography osoitteissa:
<http://www.spymuseum.com/pages/agent-dukes-paul.html>, 3. 10. 2007.

Dewey John (www) – Biography osoitteessa:
<http://www.britannica.com/eb/article-9030186/John-Dewey>, 6.1.2008.

Francis David (www) – Biography osoitteessa:
http://en.wikipedia.org/wiki/David_R._Francis, 2. 10. 2007.

Gumilev Nikolai (www) – Biography osoitteessa:
<http://www.britannica.com/eb/article-9038505/Nikolay-Stepanovich-Gumilyov>, 7.1.2008.

Knox Alfred (www) – Biography osoitteessa:
<http://www.spartacus.schoolnet.co.uk/RUSknox.htm>, 5.1.2008.

Ransome Arthur (www) – Biography osoitteessa:
<http://www.arthur-ransome.org/ar/biography>, 2. 10. 2007.

Russel Bertrand (www) – Biography osoitteessa:
<http://plato.stanford.edu/entries/russell/>, 13.1.2008.

Snowden Ethel (www) – Biography osoitteessa:
<http://www.spartacus.schoolnet.co.uk/Wsnowden.htm>, 6.1.2008.